

รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลห้วยแร่
จังหวัดตราด

นางอรุณศรี อ้อศรีวงศ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาการศึกษาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น
มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์

พ.ศ. 2551

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์

**ECOTOURISM MANAGEMENT MODEL: HUEY RANG SUB-DISTRICT,
TRAT PROVINCE**

Mrs. Aroonsri Auesriwong

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for
the Degree of Doctor of Philosophy in Education for Locality Development

Rajabhat Rajanagarindra University

2008

ชื่อเรื่องวิทยานิพนธ์	รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบมีส่วนร่วม ของชุมชนตำบลห้วยแร่ จังหวัดตราด
ผู้วิจัย	นางอรุณศรี อื้อศรีวงศ์
ปริญญา	ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น
ปีการศึกษา	2551
ประธานกรรมการที่ปรึกษา	ดร.สินธุ์ สโรบล
กรรมการที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์ ดร.สุวกิจ ศรีปัดดา รองศาสตราจารย์ ดร.เศกสรรค์ ยงวณิชย์

บทคัดย่อ

การวิจัยมุ่งเน้นการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนตำบลห้วยแร่ อำเภอเมือง จังหวัดตราด และการนำรูปแบบการพัฒนาของห้วยแร่ ไปประยุกต์ใช้ในการสร้างพื้นฐาน ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ วัตถุประสงค์ของการวิจัยมี 3 ประการคือ (1) เพื่อศึกษา ทรัพยากรการท่องเที่ยวบ้านห้วยแร่ (2) เพื่อศึกษาความเป็นไปได้ในการพัฒนาการท่องเที่ยว เชิงนิเวศในตำบล (3) เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสมกับท้องถิ่น

วิธีการวิจัยเป็นวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) และประยุกต์ใช้รูปแบบ ของการจัดการท่องเที่ยวที่ได้ผลสูงสุด (TOMM) เพื่อให้ได้ผลลัพธ์ในการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพ กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยประกอบด้วยบุคลากร 4 กลุ่มที่เข้าร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชน ทุกขั้นตอน คือ กลุ่มตัวแทนภาครัฐ กลุ่มภาคเอกชน กลุ่มชุมชนห้วยแร่ และกลุ่มนักท่องเที่ยว

ในการดำเนินการวิจัยได้นำเทคนิควิธีการหลายรูปแบบเข้ามาใช้ในการดำเนินการกับ กลุ่มเป้าหมายเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมและเทคนิคที่สำคัญคือ PIC ซึ่งประกอบด้วยการมีส่วนร่วม (Participatory) การเพิ่มพูนพัฒนา (incremental) การประสานงาน การร่วมมือ และหรือ การทำงานร่วมกัน (Coordination /cooperation/collaboration) ซึ่งเป็นรูปแบบการพัฒนาที่เน้นชุมชน เป็นศูนย์กลาง

ผลของการวางแผนการดำเนินงานพัฒนาการท่องเที่ยวของผู้มีส่วนร่วมทำให้สามารถพัฒนา เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศขึ้นในชุมชน อันประกอบด้วยกิจกรรมการท่องเที่ยวในลำคลอง ห้วยแร่ที่มีความยาวเป็นระยะ 7 กิโลเมตร การเที่ยวสวนผลไม้ การตกกุ้งหลวง ข้าวห่อกายหมาก และขนมจากจากภูมิปัญญาท้องถิ่น และที่พักแบบโฮมสเตย์

การวางแผนดำเนินงานอย่างมีส่วนร่วมไม่เพียงช่วยให้ชุมชนสามารถจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ แต่ยังทำให้เกิดโครงการพัฒนาที่ยั่งยืนอื่นๆ ในชุมชน เช่น ผลผลิตแปรรูปมังคุด การนวดบำบัด การฟื้นฟูวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่นในการปลูกข้าว การเล่นกลองยาวและเพลงรำพา และยังทำให้เกิดการดำเนินการธุรกิจการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากเปลือกผลไม้เป็นสบู่ เครื่องสำอาง และจากวัสดุพืชเป็นยาแก้นิ่วและยาต้ม

เป้าหมายในการวิจัยนี้เป็นการนำเสนอแนวความคิดและกรอบในการวางแผนการดำเนินงาน และการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน

คำสำคัญ : การท่องเที่ยวโดยใช้ฐานของชุมชน, การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ, รูปแบบ

มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

Thesis Title : ECOTOURISM MANAGEMENT MODEL: HUEY RANG
SUB-DISTRICT, TRAT PROVINCE

Researcher : Mrs. Aroonsri Auesriwong

Degree : Doctor of Philosophy (Education for Locality Development)

Year : 2008

Dissertation Advisor : Dr. Sinth Sarobol

Dissertation co-Advisors : Assoc. Prof. Dr. Suwakit Sripathar
Assoc. Prof. Dr. Sekson Yongvanit

ABSTRACT

Research is focused on the development in Huey Rang community in Thailand for building a base for Ecotourism, and how the model used can be applied to other communities looking to build an Ecotourism infrastructure. The three research objectives are as follows 1) survey available resources to see if Ecotourism is possible within community; 2) conduct a feasibility study on community-based Ecotourism development; 3) and to develop a management model relevant to the local situation.

Participatory Action Research (PAR) was implemented assisted by the use of the Tourism Optimization Management Model (TOMM) to achieve the most effective outcome. The research employed four different groups of stakeholders who have a vested interest and influence in the development of the Ecotourism project. These are government officials, the private sector, and the people living in the local community, and tourists who visit Huey Rang.

Assorted methods and techniques were used to get stakeholders to participate. Among the methods, the most important used was the Participatory; Incremental; Coordination/ Cooperation/ Collaboration (PIC) approach, a people centered community participation model.

The research allowed the planning process by local stakeholders the ability to organize and develop their Ecotourism management model. The activities outlined are a seven Kilometer stretch of the Huey Rang River, fruit garden tour, fishing, preparation of rice wrapped in areca husk and atap palm leaf dessert and home stays.

The project has the capacity to extend beyond just eco-tourism and encompass other sustainable projects, such as processed mangosteen, therapeutic massage, revival of local culture and traditions; such as, traditional rampa songs, local drum play, and rice cultivation. Also, eco-tourism would allow regional entrepreneurs to develop a system to transform waste products from locally grown fruit to cosmetics, soaps, mosquito repellents and balms.

The goal of the research project is to offer conceptualization and a framework for eco-tourism planning and development in rural communities.

Keyword : Community-based development, ecotourism management, a model

มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

กิตติกรรมประกาศ

การทำวิทยานิพนธ์เรื่อง การพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโยกกรมมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลห้วยแร่ จังหวัดตราดฉบับนี้ ประสบความสำเร็จได้ด้วยความกรุณาอย่างยิ่งจาก ดร.สินธุ์ สโรบล ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ดร.สุวกิจ ศรีปดถา และรองศาสตราจารย์ ดร.เศกสรรค์ ขงฉนิษฐ์ กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ศาสตราจารย์ ดร.สมบัติ กาญจนกิจ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทวีศักดิ์ ทิพยมหิษฐ์ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ผ่องศรี มาสขาว พร้อมคณะอาจารย์ชาวต่างประเทศ ที่กรุณาให้แนวทางแนะนำและประเมิน ติดตามผลของกระบวนการวิจัยในพื้นที่ภาคสนาม ซึ่งผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอขอบพระคุณนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดตราด คือนายวิเชียร ทรัพย์เจริญ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยแร่ คือนายประพัฒน์ อุทธิเดช สถาบันการศึกษาในตำบลห้วยแร่ สถาบันการศึกษานอกโรงเรียน อำเภอเมือง องค์การภาครัฐ เจ้าหน้าที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เขต 5 ตลอดจนชุมชนตำบลห้วยแร่และกลุ่มแกนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ที่ให้ความร่วมมือ คำแนะนำในการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการในครั้งนี้

ขอขอบคุณนายมานิตย์ ศิริวรรณ และคณะกรรมการตัดสินการประกวดรางวัลชุมชนดีเด่น ทางด้านการท่องเที่ยว ที่ได้ทำหน้าที่ในฐานะคณะกรรมการประเมินกระบวนการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนตำบลห้วยแร่ได้รับรางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย ปี 2550 เพื่อเฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา 2550

และขอขอบคุณทุกคนในครอบครัวโดยเฉพาะ คุณพ่อสิงห์แก้ว วชิระไพโรจน์และคุณแม่สมจิตร วชิระไพโรจน์ ซึ่งเป็นผู้ให้กำลังใจด้วยดีเสมอมา จึงทำให้งานวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงและเกิดคุณค่าความภาคภูมิใจของผู้วิจัยเป็นอย่างยิ่ง

อรุณศรี อื้อศรีวงศ์

สารบัญ

	หน้า
หน้าอนุมัติ.....	ก
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ฉ
กิตติกรรมประกาศ.....	ช
สารบัญ.....	ฌ
สารบัญตาราง.....	ฎ
สารบัญภาพ.....	ฏ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	4
1.3 คำถามการวิจัย.....	4
1.4 ขอบเขตการวิจัย.....	5
1.5 พื้นที่ และกลุ่มประชากรเป้าหมาย.....	5
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	8
1.7 นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ.....	9
1.8 คำย่อภาษาอังกฤษและความสำคัญ/ความหมายที่ใช้ในการวิจัย.....	10
2 การทบทวนเอกสารงานวิจัยและแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง.....	12
2.1 แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน.....	13
2.2 การท่องเที่ยวชุมชน (Community Based Tourism: CBT) แนวคิดเพื่อการพัฒนา การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน.....	22
2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยว.....	25
2.4 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) และการพัฒนาตัวชี้วัดการจัดการการท่องเที่ยวชุมชน.....	32
2.5 เทคนิคและวิธีการที่ใช้ในการดำเนินงานวิจัย.....	37
2.6 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวกับรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วม.....	44

บทที่	หน้า
2.7 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	53
3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	55
3.1 ขั้นตอนในการดำเนินงานวิจัย.....	56
3.2 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการวิจัย.....	59
3.3 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	64
3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล.....	73
3.5 ข้อจำกัดในการวิจัย.....	76
4 บริบทชุมชนในด้านฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวพื้นที่ห้วยแร่.....	78
4.1 สถานการณ์ปัจจุบันของชุมชนตำบลห้วยแร่.....	78
4.2 ปัจจัยทางด้านทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นฐานทรัพยากรการท่องเที่ยว.....	82
4.3 ด้านภูมิปัญญาพื้นบ้านและวัฒนธรรม.....	89
5 ผลการวิจัย.....	91
5.1 วิธีการพัฒนาแผนปฏิบัติการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ.....	91
5.2 กระบวนการศึกษาค้นคว้าของฐานทรัพยากรท่องเที่ยวตำบลห้วยแร่.....	102
5.3 รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสมกับชุมชนห้วยแร่.....	116
6 อภิปรายผลของการวิจัย.....	131
6.1 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR: Participatory Action Research) ในกรณีนี้ดำเนินไปโดยใช้กระบวนการวิจัย 3 วงรอบ เพื่อให้ได้ผลว่า การมีส่วนร่วมเกิดขึ้นจริงในทุกขั้นตอนของกระบวนการวิจัย.....	131
6.2 การพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ตำบลห้วยแร่ อำเภอเมือง จังหวัดตราด สามารถนำไปเปรียบเทียบกับ กรณีศึกษา 8 กรณีที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวแหล่งประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมที่น่าสนใจ.....	133

บทที่	หน้า
6.3 ข้อค้นพบจากการกำหนดรูปแบบของการมีส่วนร่วมในขั้นตอน การเตรียมการเป็นสิ่งสำคัญที่จะขาดเสียมิได้ในการพัฒนารูปแบบการจัดการ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ แบบมีส่วนร่วม.....	135
6.4 ข้อค้นพบรูปแบบการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วม ของชุมชน ทำให้ได้รูปแบบ PPAP ซึ่งเป็นรูปแบบที่มุ่งเน้นในเรื่องของ กระบวนการจัดการ โดยมีส่วนร่วม.....	136
7 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ.....	141
7.1 สรุปผลการวิจัย.....	141
7.2 ข้อเสนอแนะ.....	149
รายการอ้างอิง.....	151
ภาคผนวก.....	160
ภาคผนวก ก รายชื่อบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย.....	161
ภาคผนวก ข เครื่องมือผู้วิจัยที่ใช้ในกระบวนการวิจัย.....	170
ภาคผนวก ค เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์.....	176
ภาคผนวก ง ภาพกิจกรรมกระบวนการดำเนินการวิจัย.....	183
ประวัติผู้วิจัย.....	199

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
1 ประเมินและเปรียบเทียบรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยว.....	30
2 ตัวอย่างตัวชี้วัดที่จะนำมาใช้ในการประเมินสภาพความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับพื้นที่อนุรักษ์.....	35
3 PREPARE: บริบทการวิเคราะห์พร้อมด้วยขั้นตอนและองค์ประกอบ.....	47
4 สรุปงานวิจัยการพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวในท้องถิ่นรูปแบบต่างๆ.....	50
5 เครื่องมือ/เทคนิคที่ใช้ในกระบวนการวิจัย.....	61
6 เทคนิค/เครื่องมือที่ใช้ที่จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการวางแผนการท่องเที่ยว.....	64
7 แสดงกระบวนการศึกษาบริบทชุมชน.....	65
8 แสดงกระบวนการในการกำหนดรูปแบบเพื่อการมีส่วนร่วม.....	67
9 กระบวนการศึกษาสภาพการณ์ทางพื้นที่.....	69
10 กระบวนการศึกษารฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวบ้านห้วยแร่.....	71
11 ศักยภาพของบ้านห้วยแร่ในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว.....	71
12 การพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสมกับท้องถิ่น.....	72
13 แสดงคำย่อและแสดงความหมาย.....	72
14 กรอบเวลาในการดำเนินการวิจัย.....	76
15 จำนวนหมู่บ้านและจำนวนประชากร ตำบลห้วยแร่ จังหวัดตราด.....	79
16 ผลการประเมินความรู้ความเข้าใจของผู้ร่วมประชุมหลังการแลกเปลี่ยนเรียนรู้.....	101
17 แสดงคุณลักษณะของผลผลิตด้านคุณลักษณะการท่องเที่ยว.....	111
18 ขั้นตอนการพัฒนาตัวชี้วัดที่เหมาะสมกับห้วยแร่.....	118
19 การสร้างตัวชี้วัดด้านสิ่งแวดล้อม.....	119
20 สรุปสถานะด้านต่างๆ ที่ให้ผลสูงสุดต่อการจัดการการท่องเที่ยวห้วยแร่.....	120

สารบัญภาพ

ภาพ	หน้า
1 แผนที่แสดงพื้นที่การวิจัย ตำบลห้วยแร่ อำเภอเมือง จังหวัดตราด.....	6
2 ความสัมพันธ์ระหว่างการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนกับรูปแบบการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้อง.....	17
3 ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคม ในการจัดการการท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดความยั่งยืน.....	21
4 ขั้นตอนในการดำเนินการจัดการการท่องเที่ยวแบบ TOMM.....	29
5 วงจรของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ.....	32
6 วงจรระเบียบวิธีวิจัยแบบ Soft System Methodology.....	33
7 วงจรระเบียบวิธีวิจัยแบบ Action Science.....	34
8 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	53
9 ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย.....	57
10 กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน.....	60
11 วงรอบที่ 1 กำหนดรูปแบบเพื่อการมีส่วนร่วม.....	66
12 วงรอบที่ 2 การศึกษาสภาพการณ์และการค้นพบปัญหาาร่วมกัน.....	68
13 วงรอบที่ 3 การดำเนินงานวิจัยตามวัตถุประสงค์.....	70
14 กระบวนการในการวิเคราะห์ข้อมูล.....	74
15 วิธีการและขั้นตอนที่ใช้ในการพัฒนาการท่องเที่ยว.....	75
16 แผนที่ L7017 แสดงภูมิประเทศตำบลห้วยแร่.....	80
17 แผนที่ภาพถ่ายดาวเทียมตำบลห้วยแร่.....	81
18 การทำลายหินรูปอู่อีแร้งของทหารฝรั่งเศส.....	89
19 แผนที่ภาพบริบทชุมชน.....	104
20 สภาพคลองห้วยแร่.....	113
21 เส้นทางการท่องเที่ยวคลองห้วยแร่ระยะทาง 7 กิโลเมตร.....	114
22 โสมสเดย์ท่ามกลางธรรมชาติ.....	114
23 การบริหารความเสี่ยงเสื้อชูชีพ.....	114
24 การเรียนรู้ชุมชนจาก.....	115
25 ข้าวห่อกาบหมาก.....	115
26 การจำแนกตัวชี้วัดการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ.....	120

27	การประเมินของผู้มาเยือนจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันกับผู้ต้อนรับ.....	127
28	การมาเยือนของกลุ่มผู้ทำหน้าที่เป็นกลุ่มทดลองจากนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผลของการเปิดเวทีประชาคม.....	128
29	PPAP Model.....	138

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธานุสรินทร์

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การท่องเที่ยวได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางว่าเป็นอุตสาหกรรมที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลก ตั้งแต่มีการเปิดให้บริการการบินพาณิชย์เป็นต้นมาทำให้มีผู้เดินทางเพื่อท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องเป็นจำนวนมากทั่วโลก (Murphy, 2001) ทำให้เกิดผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบต่อเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างมาก โดยเฉพาะผลกระทบทางลบต่อประเทศที่สนับสนุนการท่องเที่ยว ที่เน้นจำนวนของนักท่องเที่ยว และต้องการรายได้หลักจากธุรกิจการท่องเที่ยวซึ่งเป็นเงินตราต่างประเทศ ทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ วัฒนธรรม และปัญหาสังคมที่เสื่อมโทรมในสถานที่ท่องเที่ยวที่มีผู้มาเยือนเป็นจำนวนมาก (Scheyvens, 2002)

ประเทศไทยเองเป็นประเทศหนึ่งที่มีรายได้จากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นอันดับหนึ่ง โดยภาครัฐได้สนับสนุนประมาณจำนวนมากในการพัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐาน เช่น การคมนาคม การสื่อสาร ไฟฟ้า ประปา เพื่อรองรับความต้องการของนักท่องเที่ยว แม้ว่าสาธารณูปโภคเหล่านั้น จะช่วยให้ความเป็นอยู่ในชุมชนสะดวกสบายขึ้น แต่ผลกระทบในทางลบที่ตามมาถ้าขาดการวางแผน การจัดการการท่องเที่ยวที่ดีคือ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และวัฒนธรรม แหล่งโบราณคดี รวมถึงสังคมที่เสื่อมโทรมลง ซึ่งส่งผลกระทบต่อชุมชนในระยะยาว ทำให้ผู้สนใจมาท่องเที่ยวยังสถานที่ท่องเที่ยวนั้น ๆ ลดลงอีกด้วย (อนันต์ วัฒนกุลจรัส, 2549)

คำถามที่สำคัญคือรายได้จากการท่องเที่ยวจำนวนนั้น ชาวบ้านที่อาศัยในพื้นที่ที่มีการท่องเที่ยวได้รับจำนวนมากน้อยเท่าใด ตามรายงานบัญชีประชาชาติ (National Account Data) และบัญชีการท่องเที่ยวไทย (Thai Tourism Satellite Account) ที่จัดทำโดยสภาการท่องเที่ยวและการเดินทางโลก (World Travel and Tourism Council) พบว่า รายได้เฉลี่ยทั้งทางตรงและทางอ้อมที่มาจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติที่ท่องเที่ยวในประเทศไทยระหว่างปี 2541-2548 คิดเป็นร้อยละ 13 ของผลผลิตมวลรวมประชาชาติ หรือ 6.55 แสนล้านบาท แม้ว่าส่วนหนึ่งของ รายได้นี้จะก่อให้เกิดการจ้างแรงงานไร้ฝีมือ เพิ่มการบริโภค เพิ่มรายได้ และเพิ่มประโยชน์สุขแก่ทุกคนถ้วนหน้า แต่รายงานผลการวิจัยพบว่าทำให้ผลประโยชน์ดังกล่าวกระจายสู่มีอคคนในชุมชน ในสัดส่วนที่น้อยมาก (อนันต์ วัฒนกุลจรัส, 2549)

จากการประชุมที่ ริโอ เดอ จาเนอโร เมื่อปี พ.ศ. 2535 ได้กำหนด Agenda 21 ที่ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (Sustainable tourism) ที่คำนึงถึงการอนุรักษ์และฟื้นฟูธรรมชาติ โดยสนับสนุนและส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน (Community Based Tourism: CBT) ด้วยเห็นพ้องกันว่า การส่งเสริมการท่องเที่ยวในท้องถิ่นเป็นการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน และเกิดการพัฒนาทางสังคมและเศรษฐกิจยังคงดำเนินไปได้พร้อมกันกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือบริหารจัดการทรัพยากรทางการท่องเที่ยว นอกจากนี้ ยังส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการวางแผนจัดการการท่องเที่ยวในท้องถิ่นของตนอีกด้วย

จากการให้ความสำคัญของประชาคมโลกในเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนดังกล่าว จึงนำไปสู่ความคิดที่จะพัฒนารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน ซึ่งนำไปสู่การศึกษาและพัฒนาความสามารถในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวในท้องถิ่นเป็นการเพิ่มความเข้มแข็งและพัฒนาศักยภาพในการบริหารทรัพยากรการท่องเที่ยวที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ นักวิชาการหลายท่าน เช่น คัฟฟิน และจอบบิ้นส์ (Caffyn & Jobbins, 2003) ดาวลิง และเฟเนลล์ (Dowling & Fennel, 2003) และฮอลล์ (Hall, 2003) แสดงความเห็นในหลักการและข้อกำหนดในหลักการที่จะนำไปสู่การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในหลายแง่มุมรวมถึงการจัดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางการท่องเที่ยว ได้แก่ ทรัพยากรและความงดงามตามธรรมชาติ ประเพณีวัฒนธรรม และวิถีชีวิตชุมชนในแหล่งท่องเที่ยว แต่การนำทฤษฎีเหล่านี้ไปสู่การปฏิบัติในชุมชนและยังประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชนยังมีน้อย โดยเฉพาะการวิจัยในเชิงลึกเพื่อทำให้ทราบถึงสถานการณ์การท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ขั้นตอนและกระบวนการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชน การพัฒนาความร่วมมือของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากทั้งภาครัฐและเอกชน การกำหนดมาตรฐานการวัดและประเมินผลการจัดการการท่องเที่ยว รวมถึงการกำหนดมาตรฐานการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในระดับที่เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป

ในอดีตที่ผ่านมาวางแผนและการจัดการส่วนใหญ่มักเป็นนโยบายที่มาจากภาครัฐแทบทั้งสิ้น ซึ่งมักไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากชุมชนที่เป็นผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการท่องเที่ยวไม่มีส่วนร่วมในการจัดการ ดังนั้นการมีส่วนร่วมของชุมชนจึงเป็นพื้นฐานต่อความสำเร็จของการท่องเที่ยวชุมชน (CBT) ที่ยั่งยืน (Hall, 2003) ถ้าสามารถพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผน และจัดการการท่องเที่ยวแล้ว ชาวบ้านก็จะมีโอกาสแสดงความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หาทางยุติข้อขัดแย้ง โดยเฉพาะข้อขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์ ร่วมกันหาทางออก และประนีประนอม มีผลต่อการแก้ไขปัญหา และความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในเรื่องผลประโยชน์

จากการท่องเที่ยว และการใช้และการเข้าถึงทรัพยากร ยิ่งกว่านั้นยังชี้ให้ชุมชนเห็นว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสามารถที่จะคงให้ทรัพยากรมีความยั่งยืนและเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นได้อย่างทั่วถึง

แนวคิดที่ว่าในระยะยาวถ้าการจัดการการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเกิดผลในทางบวกต่อชุมชนที่สามารถวัดและประเมินได้แล้ว ความเข้มแข็งของชุมชนจะเพิ่มขึ้นชาวบ้านจะตระหนักถึงความเป็นเจ้าของท้องถิ่น ร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรและวัฒนธรรมของคนเกิดความสามัคคี จนนำไปสู่ประโยชน์ในข้อที่ว่า การร่วมกันจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นแนวทางให้เกิดการสร้างขีดความสามารถ อันจะทำให้เกิดประชาสังคมขึ้นได้

เนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติมีอยู่อย่างจำกัด การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) จึงได้รับการส่งเสริมในฐานะที่เป็นการท่องเที่ยวทางเลือก (Alternative tourism) ที่มีผลกระทบต่อพื้นที่ทางธรรมชาติต่ำ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้รับการพิจารณาแล้วว่าเป็นทั้งเครื่องมือเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและและการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทำให้เกิดประโยชน์ทั้งการอนุรักษ์และทางเศรษฐกิจ โดยการกระจายผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวให้แก่ชุมชนในท้องถิ่นได้อย่างทั่วถึง โดยอุดมคติแล้วประชากรในท้องถิ่นอาจจะกลายเป็นผู้เคลื่อนไหวสนับสนุนการดำรงรักษาทรัพยากรของพวกเขา และมีความภูมิใจในสิ่งแวดล้อมอันมีความพิเศษซึ่งเป็นที่น่าสนใจสำหรับคนภายนอก เป็นการแสดงถึงพฤติกรรมและทัศนคติที่เป็นการสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่มีศักยภาพอันจะนำไปสู่การพัฒนาในชุมชน อย่างไรก็ตาม การท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่อาจประสบความสำเร็จโดยปราศจากการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ และการพัฒนาความสัมพันธ์ในด้านดีระหว่างประชากร ทรัพยากร และการท่องเที่ยว ก็มีความสำคัญยิ่งที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน นอกจากนี้การจัดการที่มีประสิทธิภาพยังต้องพึงการใช้นโยบายการจัดการขององค์กรที่เกี่ยวข้องในระดับต่างๆ ทั้งส่วนภูมิภาคจนถึงส่วนท้องถิ่น รวมทั้งการมีส่วนร่วมของกลุ่มองค์กรอิสระในการพัฒนาพื้นที่ การอนุรักษ์และพัฒนา กลุ่มองค์กรอิสระ และคณะผู้วิจัย

ดังนั้นการจัดการท่องเที่ยวจึงเป็นจุดหมายปลายทางของปัจจัยแห่งความสำเร็จ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระบวนการจัดการภายใต้การมีส่วนร่วมของชุมชนกับการรูปแบบการจัดการที่คำนึงถึงผู้มาเยือนในพื้นที่ของท้องถิ่นซึ่งให้ความสำคัญอย่างยิ่งในเรื่องของขีดความสามารถในการรองรับเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวทำให้เป็นแหล่งเรียนรู้กับผู้มาเยือน

พื้นที่วิจัยในครั้งนี้มีทรัพยากรทางธรรมชาติที่สมบูรณ์ มีลำคลองห้วยแร่ที่มีบริเวณต้นน้ำมีแก่งที่สวยงามจำนวนมากถึงสิบแปดแก่ง มีสวนผลไม้และต้นจากที่มีขนาดใหญ่เท่ากับต้นมะพร้าว ประกอบกับพืชพันธุ์ธรรมชาติที่หลากหลาย นอกจากธรรมชาติที่สวยงามและชุมชนมีความคิดจะทำอย่างไรจะยังคงรักษาธรรมชาติที่สวยงามไว้ได้แล้ว ถ้าต้องการให้เกิดการรักษาทรัพยากรเหล่านี้พร้อมทั้งก่อให้เกิดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศควรจะดำเนินการอย่างไร และจะจัดการอย่างไร

เพื่อให้เกิดการจัดการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนตลอดจนเกิดความร่วมมือในการดำเนินการจัดการท่องเที่ยวขององค์กรในท้องถิ่นและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นๆ

จากที่กล่าวมาข้างต้นทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษากระบวนการพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของบ้านห้วยแร่ โดยต้องการค้นหาคำตอบร่วมกับชุมชนว่ามีเงื่อนไขปัจจัยอะไรที่สามารถทำให้เกิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้ นอกจากนี้ปัจจัยใดทำให้เกิดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน และการจัดการการท่องเที่ยวที่เน้นพัฒนากระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนมีวิธีการและขั้นตอนอย่างไร ดังนั้นจึงต้องมีการวิจัยร่วมกับการพัฒนาไปพร้อมกับการวางแผนที่จะนำไปสู่การพัฒนาการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากทุกภาคส่วนท้องถิ่นโดยเฉพาะการมีส่วนร่วมของชุมชน จากคำถามดังกล่าวข้างต้นจึงมีการกำหนดวัตถุประสงค์เพื่อดำเนินการศึกษาวิจัยให้ได้มาซึ่งคำตอบในการพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลห้วยแร่ดังนี้

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวที่บ้านห้วยแร่

1.2.2 เพื่อศึกษาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวของบ้านห้วยแร่ ในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

1.2.3 เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสมกับท้องถิ่น

1.3 คำถามการวิจัย

1.3.1 ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่บ้านห้วยแร่ มีลักษณะเป็นอย่างไร

1.3.2 ศักยภาพด้านการท่องเที่ยวของบ้านห้วยแร่ในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อยู่บนเงื่อนไขและปัจจัยอะไร

1.3.3 กระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านห้วยแร่ มีลักษณะเป็นอย่างไร

1.4 ขอบเขตการวิจัย

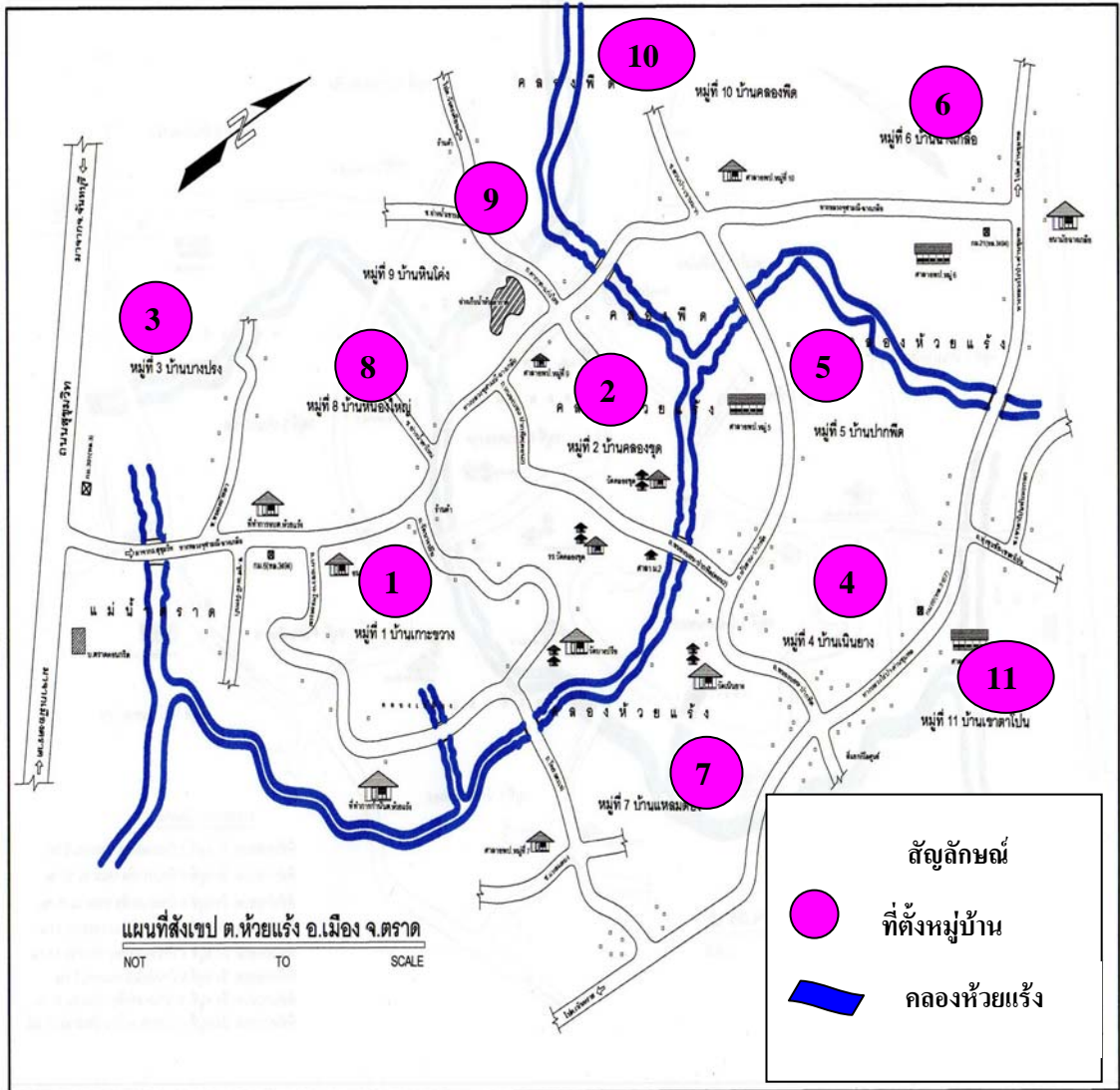
การวิจัยนี้เน้นการพัฒนา รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism: CBT) โดยนำแนวคิดของ Tourism Optimisation Management Model (TOMM) (Mandinis Robert Consultants, 1996) มาประยุกต์ใช้บางส่วน ได้แก่ ส่วน การวิเคราะห์บริบทชุมชน (Contextual Analysis) และการวางแผนติดตามและกำหนดตัวชี้วัด (Monitoring Programme) โดยชุมชนและองค์กรในท้องถิ่นรวมทั้งผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในภาคส่วนต่างๆ ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) พร้อมนำขั้นตอนในการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการให้ความร่วมมือในการทำงานและวางแผนร่วมกันเพื่อพัฒนาเครือข่ายการมีส่วนร่วมแบบ PIC (Participatory, Incremental, Collaborative/Cooperative Planning) มาใช้ในกระบวนการวางแผนของการจัดการท่องเที่ยวอันจะนำมาสู่การพัฒนา รูปแบบการจัดการท่องเที่ยว โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

1.5 พื้นที่ และกลุ่มประชากรเป้าหมาย

1.5.1 พื้นที่ดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดเลือกพื้นที่วิจัยที่บ้านห้วยแร้ง อำเภอเมือง จังหวัดตราด ประกอบด้วย 5 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านคลองขุด บ้านปากพืด บ้านฉางเกลือ บ้านหินโค้งและบ้านคลองพืด คำว่า “ห้วยแร้ง” ซึ่งเป็นชื่อตำบลนั้น มีเรื่องเล่าสืบกันมาว่า ในพื้นที่หมู่ที่ 4 บ้านเนินยาง มีลำห้วย ซึ่งมีปริมาณน้ำน้อยทำให้ดินแข็งเห็นหินโผล่ขึ้นมา และหินที่โผล่ขึ้นมานั้นมีลักษณะคล้ายอิฐ นอกจากนั้นยังมีคนแข็งแรงลงมากินน้ำในลำห้วยอีกด้วย สถานที่นี้จึงได้ชื่อว่า ตำบลห้วยแร้งแต่นั้นมา

สภาพโดยทั่วไปในห้วยแร้ง พื้นที่เป็นที่ราบลุ่มสลับเชิงเขา มีภูมิประเทศสวยงามทางตอนเหนือเป็นที่สูง ส่วนทางตอนล่างเป็นที่ราบลุ่ม มีแหล่งน้ำธรรมชาติไหลผ่าน ตำบลห้วยแร้ง แบ่งพื้นที่การปกครองเป็น 11 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ 1 บ้านเกาะขวาง, หมู่ 2 บ้านคลองขุด, หมู่ 3 บ้านบงปรง, หมู่ 4 บ้านเนินยาง, หมู่ 5 บ้านปากพืด, หมู่ 6 บ้านฉางเกลือ, หมู่ 7 บ้านแหลมตอง, หมู่ 8 บ้านหนองใหญ่, หมู่ 9 บ้านหินโค้ง, หมู่ 10 บ้านคลองพืด และหมู่ 11 บ้านเขาตาโปน ตามลำดับ (ภาพ 1) มีประชากรทั้งสิ้น 6,710 คน เป็นชาย 3,345 คน เป็นหญิง 3,356 คน มีจำนวนครัวเรือน 2,125 ครัวเรือน

ภาพ 1 แผนที่แสดงพื้นที่การวิจัย ตำบลห้วยแร่ อำเภอเมือง จังหวัดตราด

ลำคลองห้วยแร่มีความอุดมสมบูรณ์ แหล่งน้ำมาจากเทือกเขาบรรทัด และเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำตราด ลำคลองไหลผ่านทั้ง 11 หมู่บ้านในตำบลห้วยแร่ ผ่านตำบลเนินทรายลงสู่อ่าวตราด ดังนั้นลำคลองจึงมีทั้งส่วนที่เป็นน้ำจืด และน้ำกร่อย ทำให้มีความหลากหลายทางชีวภาพของทั้งพืชและสัตว์น้ำ รวมถึงธรรมชาติที่งดงามของทั้งสองฝั่งคลอง พันธุ์พืชท้องถิ่นที่สวยงาม เช่น สีส้ม และไม้ที่เกาะตัวเป็นกอใหญ่ ในอดีตบริเวณนี้ยังมีสัตว์ป่า เช่น เสือ ชูกลม

คลองห้วยแร่มีจุดเด่นคือความใสสะอาดของทั้งน้ำจืด และน้ำเค็ม มีแก่ง 18 แก่ง เนื่องจากลำคลองมีความอุดมสมบูรณ์ จึงมีกลุ่มชาวเรือออกหาปลา แทงกุ้ง งามหอยกาบ นอกจากนี้ยังมีปลาสวยงามที่อยู่ในน้ำกร่อยที่สามารถนำไปขายเป็นปลาคู่สวยงามได้ เช่น ปลาเสือตอ ปลาแรด

ปลาซีลอน ปลาผี ปลาเถี่ยว สัตว์น้ำอื่น ๆ ที่มีชุกชุม และนารายได้มาสู่ชาวบ้าน ได้แก่ แมงกะพรุนขาว และกุ้งหลวงพันธุ์พื้นเมือง วิถีชีวิตของชุมชนส่วนใหญ่ยังคงเป็นเกษตรกรปลูกผลไม้หลากหลายชนิด เช่น เงาะ มังคุด ลองกอง สับปะรด ทำสวนยางและเพาะพันธุ์กล้าไม้ยางขายโดยอาศัยภูมิปัญญาในท้องถิ่น

จากความอุดมสมบูรณ์ในความหลากหลายทางชีวภาพพร้อมทั้งระบบนิเวศที่สมบูรณ์ ชุมชนบ้านห้วยแร่ จึงประกอบไปด้วยกลุ่มแกน และชุมชน จึงมีแนวคิดที่อยากจะดำรงรักษาพร้อมกับการทำให้เกิดประโยชน์ในการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นของตนเอง ดังนั้นเมื่อต้องการให้เกิดการพัฒนาจึงเกิดกระบวนการศึกษาวิจัยเพื่อนำผลการวิจัยสู่การพัฒนา

1.5.2 กลุ่มประชากรเป้าหมาย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยที่มุ่งเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 4 กลุ่ม อันได้แก่

- 1) หน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ ได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ภาคตะวันออก) กรมป่าไม้ และสถานศึกษาในพื้นที่
- 2) หน่วยงานภาคเอกชนในพื้นที่ อันได้แก่ กลุ่มอาชีพในห้วยแร่ ได้แก่ กลุ่มชาวประมงที่มีเรือ จำนวน 20 คน และกลุ่มชาวสวนผลไม้จำนวน 20 คน
- 3) ชุมชนห้วยแร่ ได้แก่ สตรี เยาวชน และผู้สูงอายุ จำนวน 30 คน สมาชิกอบต. 5 คน
- 4) นักท่องเที่ยวที่มาเยือนตำบลห้วยแร่

เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้เวทีชาวบ้านในการนำเสนอการวิจัยที่มุ่งเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวชุมชนเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้ง 4 กลุ่มล้วนมีความสำคัญต่อการพัฒนาและการวางแผนการจัดการการท่องเที่ยวทั้งสิ้น ลักษณะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการวิจัยครั้งนี้มีดังนี้

- 1) ภาครัฐ คือ ผู้แทนจากหน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่โดยตรงในการพัฒนาการท่องเที่ยวในแต่ละพื้นที่ ทั้งระดับภาค ระดับจังหวัด และระดับตำบล/หมู่บ้านบทบาทของภาครัฐเรื่อง การส่งเสริมการท่องเที่ยวจะได้กล่าวต่อไปในบทที่ 2 หน่วยงานและเจ้าหน้าที่รัฐเป็นช่องทางให้ชุมชนได้เข้าถึงแหล่งทุนที่จะใช้ในการพัฒนาการท่องเที่ยว รวมถึงช่วยสนับสนุนทางด้านการให้ความรู้ทางด้านการจัดการการท่องเที่ยวแก่ชุมชน
- 2) ภาคเอกชน คือผู้ที่ลงทุนและประกอบอาชีพในพื้นที่ และสนใจที่จะมีรายได้เสริมจากการท่องเที่ยวโดยใช้ทุนเดิมและภูมิปัญญาที่ตนมีอยู่ ได้แก่

(1) กลุ่มชาวประมงเป็นผู้มีอาชีพประมงมีเรือยนต์เป็นของตนเองและมีประสบการณ์ทางการจับเรือ มีความรู้ในเรื่องของทรัพยากรคลองห้วยแครงเป็นอย่างดี

(2) กลุ่มชาวสวนผลไม้เป็นผู้ที่มีความรู้ในกระบวนการเพาะปลูกโดยผู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐาน

3) ชาวบ้านในชุมชน ได้แก่ กลุ่มเยาวชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่บ้านห้วยแครง สตรีและผู้สูงอายุที่บางท่านอดีตเคยเป็นผู้นำทั้งที่เป็นทางการและทางธรรมชาติและผู้ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้าน และสนใจเข้าร่วมโดยคิดว่าการท่องเที่ยวจะสามารถนำรายได้เสริมแก่สตรีและผู้สูงอายุได้ นอกจากนี้ยังประกอบไปด้วยสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลที่เป็นผู้อาสาสมัครเข้ามา

4) กลุ่มผู้มาเยือนหรือกลุ่มนักท่องเที่ยวที่ทำหน้าที่เป็นทั้งผู้มาเยือนและทำหน้าที่เป็นกลุ่มทดลองท่องเที่ยวเพื่อทำหน้าที่สะท้อนผลของการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน

ทั้งนี้ผู้มีส่วนร่วมทั้งหมดเป็นผู้ที่สนใจในการพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและเข้าร่วมโดยสมัครใจ

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ แบ่งเป็นประโยชน์ที่จะเกิดแก่ชุมชนโดยตรง ประโยชน์ในการพัฒนาไปภาพรวม และประโยชน์ทางการศึกษา

1.6.1 ประโยชน์ที่เกิดแก่ชุมชนโดยตรง

1) เกิดการเปลี่ยนแปลงในการพัฒนาชุมชนที่เห็นได้ชัดเจน
2) เกิดแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และแหล่งเรียนรู้ตามธรรมชาติที่ตำบลห้วยแครง
3) เกิดรูปแบบการมีส่วนร่วมกับองค์กรในท้องถิ่นตลอดจนตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรที่มีอยู่

4) เกิดประสบการณ์ในการวางแผนการและกระบวนการจัดการเพื่อพัฒนาในชุมชนท้องถิ่นไปสู่การประยุกต์ใช้รูปแบบการจัดการในด้านอื่นๆ

1.6.2 ประโยชน์ในการพัฒนาเครือข่าย

1) ได้เกิดรูปแบบการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมในการประสานงานความร่วมมือในการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชนกับหน่วยงานของรัฐในลักษณะของการเป็นหุ้นส่วน

2) เกิดการเชื่อมโยงการพัฒนาต่อยอดของหน่วยงานของรัฐที่ให้การสนับสนุนการพัฒนาตามความต้องการของชุมชน

3) เกิดระบบฐานข้อมูลของชุมชนและกลุ่มองค์กรภายในท้องถิ่น

4) เกิดวิสาหกิจในชุมชนเพื่อการพัฒนา

1.6.3 ประโยชน์ทางการศึกษา

พื้นที่วิจัยในครั้งนี้จะเกิดประโยชน์ในการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นห้องเรียนทางธรรมชาติ นอกจากนี้ชุมชนยังมีวิสัยทัศน์ในการเชื่อมโยงแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่นๆ ตลอดจนเป็นแหล่งศึกษาดูงานเพื่อการเรียนรู้ ประโยชน์ทางวิชาการ คือ ได้รูปแบบการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่ต่างๆ ได้

ในการศึกษารูปแบบดังกล่าวจำเป็นต้องมีกระบวนการศึกษาวิจัยและพัฒนา เพื่อให้เห็นถึงขั้นตอนอย่างเป็นระบบ ผลที่เกิดขึ้นจากการวิจัยในครั้งนี้ย่อมทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ในด้านการจัดการ อันจะนำไปสู่การกำหนดรูปแบบที่ชัดเจนอย่างเป็นระบบของการจัดการ ที่ให้ความสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ เป็นการพัฒนาในรูปแบบในการจัดการการท่องเที่ยว ที่ให้ความสำคัญในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

1.7 นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ

1.7.1 การพัฒนาท่องเที่ยว หมายถึง การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน รวมถึงส่งเสริมการสร้างความร่วมมือ และการสร้างเครือข่ายระหว่างชุมชน ระหว่างชาวบ้านในชุมชนกับหน่วยงานภาครัฐ ระหว่างชาวบ้านในชุมชนกับหน่วยงานภาคเอกชน และระหว่างหน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานภาคเอกชนที่สนใจ และ/หรือลงทุน และ/หรือมีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยว

1.7.2 ทรัพยากรการท่องเที่ยวบ้านห้วยแร่ หมายถึง ลำคลองห้วยแร่ ที่ประกอบไปด้วยทรัพยากรป่า และสิ่งมีชีวิตในลำคลอง สวนผลไม้ โสมสเดย์ วิถีชีวิตของชุมชนตลอดจนความหลากหลายทางชีวภาพ

1.7.3 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การท่องเที่ยวชมความงามของธรรมชาติและมีความรับผิดชอบต่อรักษาสิ่งแวดล้อมโดยเน้นหนักในเรื่องคุณค่าทางพื้นที่ภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่นบ้านห้วยแร่และหน่วยงานในพื้นที่

1.7.4 การจัดการการท่องเที่ยว หมายถึง กระบวนการจัดการแบบมีส่วนร่วมของชุมชนห้วยแร่กับหน่วยงานราชการท้องถิ่น และหน่วยงานเอกชนที่มีหน้าที่และสนใจในการพัฒนาการท่องเที่ยว

1.7.5 การมีส่วนร่วม หมายถึง การให้ชาวบ้าน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งภาครัฐและเอกชน ร่วมกันแสดงความคิดเห็น ในการวางแผนและจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในท้องถิ่นอย่างเท่าเทียมกัน

1.7.6 ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย หมายถึง ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบในการวางแผนและแผนปฏิบัติการจัดการท่องเที่ยว และผู้ที่ได้รับผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบจากการท่องเที่ยว รวมถึงผู้ที่สนใจ ในการพัฒนาการท่องเที่ยวในท้องถิ่น ประกอบด้วยบุคคล และกลุ่มบุคคลต่อไป นี้ องค์การบริหารส่วนจังหวัดตราด เจ้าหน้าที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ประจำจังหวัดตราด หอการค้า จังหวัดตราด ผู้แทนจากองค์การบริหารส่วนตำบล และชาวบ้านห้วยแร่

1.7.7 บ้านห้วยแร่หรือพื้นที่ศึกษา หมายถึง พื้นที่ที่ชุมชนอาศัยอยู่ในหมู่บ้านที่ถูกกำหนด เป็นพื้นที่วิจัยประกอบด้วยบ้านคลองขุด บ้านคลองพืด บ้านฉางเกลือ บ้านหินโค้งและบ้านปากพืด

1.7.8 ศักยภาพ หมายถึง ความสามารถของชุมชนในการรองรับการท่องเที่ยวของผู้มาเยือน โดยการจัดรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศตามศักยภาพของพื้นที่และผู้ต้อนรับในชุมชนบ้านห้วยแร่

1.8 คำย่อภาษาอังกฤษและความสำคัญ/ความหมายที่ใช้ในการวิจัย

คำอักษรย่อ	คำขยายภาษาอังกฤษ	ความสำคัญ/ความหมาย
AI	Appreciative Inquiry	เทคนิควิธีการคิดร่วมกันอย่างสร้างสรรค์
AIC	Appreciation-Influence-Control	เทคนิคการประจุมอย่างสร้างสรรค์
APPA	Appreciative Participatory Planning and Action	การวางแผนและปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ด้วยความชื่นชม
FSC	Future Search Conference	การสร้างอนาคตร่วมกัน
LAC	Limits of Acceptable Change	ขีดความสามารถของการเปลี่ยนแปลง ที่ยอมรับได้
PIC	Participatory Incremental Collaboration/Cooperation	หลักการวางแผนแบบมีส่วนร่วม โดยการสร้างความร่วมมือในการทำงาน ร่วมกันพร้อมการเพิ่มพูนพัฒนา
PRA	Participatory Rural Appraisal	การประเมินการมีส่วนร่วมของชุมชน ชนบท
ROS	Recreation Opportunity Spectrum	ความหลากหลายของโอกาสแห่ง นันทนาการ

คำอักษรรย่อ	คำขยายภาษาอังกฤษ	ความสำคัญ/ความหมาย
TOMM	Tourism Optimisation Management Model	รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวที่ให้ผลสูงสุด
VAMP	Visitor Activity Management Program	โครงการบริหารจัดการกิจกรรมของผู้มาเยือน
VERP	Visitor Experience and Resource Protection	การปกป้องทรัพยากรและประสบการณ์ของผู้มาเยือน
VIM	Visitor Impact Management	การจัดการผลกระทบของผู้มาเยือน
WTO	World Tourism Organization	องค์การการท่องเที่ยวโลก

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์

บทที่ 2

การทบทวนเอกสารงานวิจัยและแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การพัฒนา รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในครั้งนี้ ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทรัพยากรการท่องเที่ยวตลอดจนศักยภาพในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศนำสู่การศึกษารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีประกอบกับการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในต่างประเทศและในประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาที่นำรูปแบบ Tourism Optimisation Management (TOMM) มาใช้ ซึ่งเป็นรูปแบบที่ใช้ในการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวที่ให้ผลสูงสุดต่อชุมชน การพัฒนา รูปแบบนี้ประสบความสำเร็จมาแล้วในการจัดการท่องเที่ยวที่เกาะแก่งการูประเทศออสเตรเลีย และเขตป่าสงวนหลายแห่งในประเทศแคนาดา ประการสำคัญรูปแบบ TOMM ยังมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมจากหน่วยงานของรัฐและองค์กรในท้องถิ่น ผู้วิจัยจึงได้ให้ความสำคัญต่อแนวคิดทฤษฎีในสัดส่วนที่ไม่เท่ากันของการศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องระหว่างภายในประเทศและต่างประเทศ ดังนั้น เพื่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจจึงได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องดังนี้

- 2.1 แนวคิดของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน
- 2.2 การท่องเที่ยวชุมชน (Community Based Tourism: CBT) แนวคิดเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน
- 2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยว
- 2.4 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) และการพัฒนาตัวชี้วัดการจัดการการท่องเที่ยวชุมชน
- 2.5 เทคนิคและวิธีการที่ใช้ในการดำเนินงานวิจัย
- 2.6 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วม
- 2.7 กรอบแนวคิดในการวิจัย

2.1 แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา ประชากรโลกเริ่มมีแนวโน้มนิยมการพักผ่อนในวันหยุดมากยิ่งขึ้นทุกที การท่องเที่ยวได้รับการยอมรับว่าเป็นกระบวนการระดับโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันการท่องเที่ยวไม่ถูกจำกัดเขตเฉพาะประเทศที่พัฒนาแล้วเท่านั้น แต่การท่องเที่ยวมีการเปลี่ยนแปลงอย่างสลับซับซ้อน และที่สำคัญส่วนหนึ่งคือการผลิตผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม และกลายเป็นปัญหาสำคัญสำหรับนักวิจัย รัฐบาล นักวางแผน และชุมชนท้องถิ่นต่างๆ (Fennel & Dowling, 2003)

อย่างไรก็ดีได้เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า การท่องเที่ยวอยู่ในฐานะที่เป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจระดับโลก (Global economic activity) (Ioannides, 2003; Isarangkula, 2001) จากข้อคิดเห็นขององค์การการท่องเที่ยวโลก (World Tourism Organisation: WTO) การท่องเที่ยวในปัจจุบันเป็นอุตสาหกรรมที่ใหญ่ที่สุดในโลก มีมูลค่าประมาณ 6% ของการผลิตมวลรวมประเทศของทุกชาติในโลก คนงาน 1 ในทุก 15 คน ของคนงานทั่วโลกจะทำงานเกี่ยวกับการท่องเที่ยวและบริการ นอกจากนี้ การท่องเที่ยวยังมีเติบโตอย่างสม่ำเสมอประมาณปีละ 4% จากการประมาณการการท่องเที่ยวทั่วโลก ในปี ค.ศ. 2010 จะมีจำนวนผู้เดินทางพันล้านคน และจะมีจำนวนมากถึง 1.6 พันล้านคนในปี 2020 (อนันต์ วัฒนกุลจรัส, 2549)

การท่องเที่ยวในปัจจุบันสามารถแบ่งระดับกิจกรรมของการท่องเที่ยวได้ 4 รูปแบบที่ต้องการการจัดการแตกต่างกัน (Limberg & Hawkins, 1993; Page & Dowling, 2002) คือ

1) การท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นการอนุรักษ์รักษาทรัพยากรให้คงไว้ยาวนานที่สุด ครอบคลุมทรัพยากรทางการท่องเที่ยวทุกประเภท เช่น ธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี วัฒนธรรม รวมทั้งวิถีชีวิตของมนุษย์ การท่องเที่ยวเหล่านี้ จัดเป็นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Conservation Tourism) ซึ่งครอบคลุม Natural Tourism, Cultural Tourism, Eco-tourism และ Historical Tourism ทั้งหมด

2) การท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นการศึกษาในแหล่งธรรมชาติ เพื่อการรักษาระบบนิเวศ โดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของท้องถิ่นมากเป็นพิเศษ ทั้งนี้ เป็นส่วนหนึ่งหรือบางส่วนของการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ แหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่ให้ความสำคัญต่อระบบนิเวศของพื้นที่นั้นๆ จัดเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism)

3) การท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นการนันทนาการ การพักผ่อนหย่อนใจ การทัศนศึกษา การประชุม สัมมนา และการติดต่อทางธุรกิจ ที่ให้ความสำคัญในการตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวเป็นหลักจัดเป็นการท่องเที่ยวนันทนาการ ประชุมและสัมมนา (Recreation and Convention Tourism)

4) การท่องเที่ยวที่ขัดต่อศีลธรรม จริยธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งยังคงมี แอบแฝงอยู่ในทุกส่วนหรือมีการพัฒนาอย่างกฎหมายในบางพื้นที่ เช่น การท่องเที่ยวทางเพศ (Sex-tour), กาสีโน (Casino) และเกมกีฬาบางประเภทจัดเป็นการท่องเที่ยวที่ขัดต่อศีลธรรม (Immorality Tourism)

โดยปกติมักจะคิดว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวสถานที่ทางธรรมชาติเท่านั้น อย่างไรก็ตามยังไม่มีคำจำกัดความที่ยอมรับอย่างกว้างขวางของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพราะขาดความเห็นพ้องเป็นเอกฉันท์ เนื่องด้วยการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีลักษณะพิเศษ และขอบเขต ที่แตกต่างไปจากชนิดของการท่องเที่ยวอื่น แม้ว่าจะมีการแนะนำอย่างเป็นทางการใช้คำศัพท์นี้ มากกว่า 20 ปี ก็ยังเกิดการคัดค้านขัดแย้งว่าจะใช้คำนี้อย่างไรให้เหมาะสม มีการแนะนำไปประยุกต์ใช้ โดยขาดความแน่นอน ทำให้การพัฒนาแนวคิดและการบรรลุถึงเป้าหมายปฏิบัติจึงติดขัดไปบ้าง (Wearing & Neil, 2000)

ระหว่างปี 2525-2535 ความสนใจด้านสิ่งแวดล้อมที่แผ่ขยาย ทำให้เกิด “การฉวยโอกาส ด้านสิ่งแวดล้อม” และได้มีการใช้คำนี้อย่างหลวมๆ โดยนำเอาคำ Eco นำหน้า tourism (Cater & Lowman, 1994) การใช้ Eco-Tourism ก็มีการนำมาใช้ทั้งในทางบวกและทางลบ ขาดความหมาย ที่แน่นอน คำนี้ได้ถูกนำไปใช้ในลักษณะที่เป็นเพียงยุทธวิธีทางการตลาดเพื่อสนองความต้องการ ของการขยายตัวของจำนวนผู้คนที่แสวงหาความเพลิดเพลินจากทรัพยากรธรรมชาติ และการท่องเที่ยว รูปแบบนี้ต้องพึ่งพาความมีอยู่ และคุณภาพของพื้นที่ธรรมชาติ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องคิดพิจารณา ยุทธศาสตร์ของการดำรงชีวิตกับการปกป้องธรรมชาติ พร้อมกันไปในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ashworth, 2003)

The Ecotourism Society ได้นิยามการ ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ว่าคือ “การเดินทางอย่างมีเป้าหมาย เพื่อไปยังพื้นที่ธรรมชาติ อันทำให้เกิดความเข้าใจวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และสิ่งแวดล้อม โดยระมัดระวังที่จะไม่เปลี่ยนแปลง และ/หรือทำลาย บรูณาภาพของระบบนิเวศ สร้างโอกาสทางเศรษฐกิจ ทำให้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรการท่องเที่ยว นั้น เกิดประโยชน์ต่อผู้คนในท้องถิ่น” (Fagence, 2003)

นิยามข้างต้นแสดงว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นปรากฏการณ์ที่มีความซับซ้อนเกี่ยวข้อกัน ระหว่างนักท่องเที่ยว ประชาชนในพื้นที่ ผู้จัดหา และผู้จัดการพัฒนาการท่องเที่ยว จากการปฏิบัติหน้าที่ หลากๆ อย่าง แสดงว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวพื้นที่ธรรมชาติ และประชากร ของท้องถิ่นนั้นมีการรวมกันเป็นหน่วยหนึ่ง ในลักษณะของความสัมพันธ์ แบบพึ่งพาซึ่งกันและกัน เมื่อมีการท่องเที่ยวเกิดขึ้น

ทัศนะของนักวิชาการ เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของรอสส์ และวอลล์ (Ross & Wall 2000) สอดคล้องกับนิยามดังกล่าวข้างต้นว่า “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พิจารณาได้ว่าเป็นเครื่องมือของการปกป้องพื้นที่ธรรมชาติ โดยอาศัยการเกิดขึ้นของรายได้โดยการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม และการมีส่วนร่วมของผู้คนในท้องถิ่นต้องมีลักษณะที่สามารถตัดสินใจเกี่ยวกับการพัฒนาที่เหมาะสม และตัดสินใจผลประโยชน์ที่จะได้รับ ดังนั้นทั้งการอนุรักษ์และการพัฒนาจะต้องถูกส่งเสริมในลักษณะของการมีความยั่งยืน”

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้รับการพิจารณาว่าเป็นอุตสาหกรรมที่มีศักยภาพ และส่งเสริมการอนุรักษ์ระบบนิเวศทางธรรมชาติ ในขณะที่เดียวกันก็ส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนของท้องถิ่น เนื่องจากถ้ามีการวางแผน และการจัดการที่ดีแล้ว การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะมีผลดีต่อชุมชนในเรื่องหลักๆ ได้แก่ 1) ก่อให้เกิดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางการท่องเที่ยว ทั้งสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ประเพณี วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ เป็นอาทิ 2) ก่อให้เกิดระบบเศรษฐกิจที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน 3) ก่อให้เกิดความเท่าเทียมกันทางสังคม

2.1.1 การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางการท่องเที่ยว

ในการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ ถ้าสามารถปลูกจิตสำนึกให้ชาวบ้านในท้องถิ่นตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรทางการท่องเที่ยว ทั้งสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ประเพณี วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ เป็นอาทิว่านอกจากทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้จะเป็นพื้นฐานให้ชุมชนดำรงอยู่ได้เป็นอย่างดีแล้ว ยังอาจก่อให้เกิดรายได้เสริมจากการท่องเที่ยวอีกด้วย (Reid, Mair & George, 2004) ถ้าชาวบ้านรู้สึกและหวงแหนทรัพยากรเหล่านี้รวมถึงตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรต่อการดำรงชีวิตที่ยังก่อให้เกิดภูมิปัญญาท้องถิ่นแล้วก็จะนำไปสู่การร่วมกันเป็นเจ้าของ และร่วมกันธำรงรักษา (Richard & Hall, 2000) การวางแผนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่ล้มเหลวส่วนหนึ่งเนื่องจากชาวบ้านไม่เข้าใจ และไม่มีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็นในการวางแผนการอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวอย่างสิ้นเปลืองทำให้ทรัพยากรดังกล่าวหมดไปและยากที่จะฟื้นฟูให้กลับสู่สภาพเดิมได้ (Tosun, 2002)

เป็นที่ยอมรับว่าชาวบ้านในท้องถิ่นเป็นผู้ที่รู้จักและคุ้นเคยกับสภาพแวดล้อมในชุมชนที่ตนอาศัยอยู่เป็นอย่างดี และเป็นผู้ที่ได้รับผลโดยตรงจากการพัฒนาใดๆ ในท้องถิ่น ถ้าชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องการจัดการแล้ว ก็สามารถแสดงความคิดเห็นและร่วมมือในการปฏิบัติเพื่ออนุรักษ์และพัฒนาท้องถิ่นของตนได้เป็นอย่างดี และต่อเนื่องต่อไป (Vernon, Essex, Pinder, & Curry, 2005)

2.1.2 ก่อให้เกิดระบบเศรษฐกิจที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวในท้องถิ่นนั้น นอกจากชุมชนจะสามารถนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเผยแพร่แก่นักท่องเที่ยวแล้ว ยังเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งจากภายในชุมชน และเรียนรู้จากนักท่องเที่ยว รวมถึงเกิดการเรียนรู้ในการบริหารจัดการและวางแผนเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในท้องถิ่นในทิศทางที่ชุมชนต้องการ (Reed, 2000) นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้รับโอกาสในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว ให้บริการที่พัก และอาหารแก่นักท่องเที่ยว ขยายของที่ระลึกและผลิตภัณฑ์ในท้องถิ่น อันจะทำให้เกิดการกระจายรายได้อย่างทั่วถึงในชุมชนอีกด้วย (Mitchell, 2001)

2.1.3 ก่อให้เกิดความเท่าเทียมกันทางสังคม

การที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยือนในท้องถิ่นหนึ่งเป็นจำนวนมากนั้น มักก่อให้เกิดผลกระทบทางลบในด้านสังคมและความเป็นอยู่ของชุมชน การพัฒนาในอดีตที่มองเพียงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ จนมองข้ามผลกระทบต่อสังคมทำให้เกิดปัญหาแก่ชุมชนหลายแห่ง เช่น ชาวบ้านต้องแบ่งปันทรัพยากรและบริการพื้นฐานแก่นักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวขาดจิตสำนึกในการดูแลสิ่งแวดล้อม ชาวบ้านถูกมองเป็นพลเมืองชั้นสอง นักท่องเที่ยวไม่ให้ความเคารพต่อประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น ปัญหาเหล่านี้ทำให้ชุมชนบางพื้นที่ไม่ต้องการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ (Scheyvens, 1999)

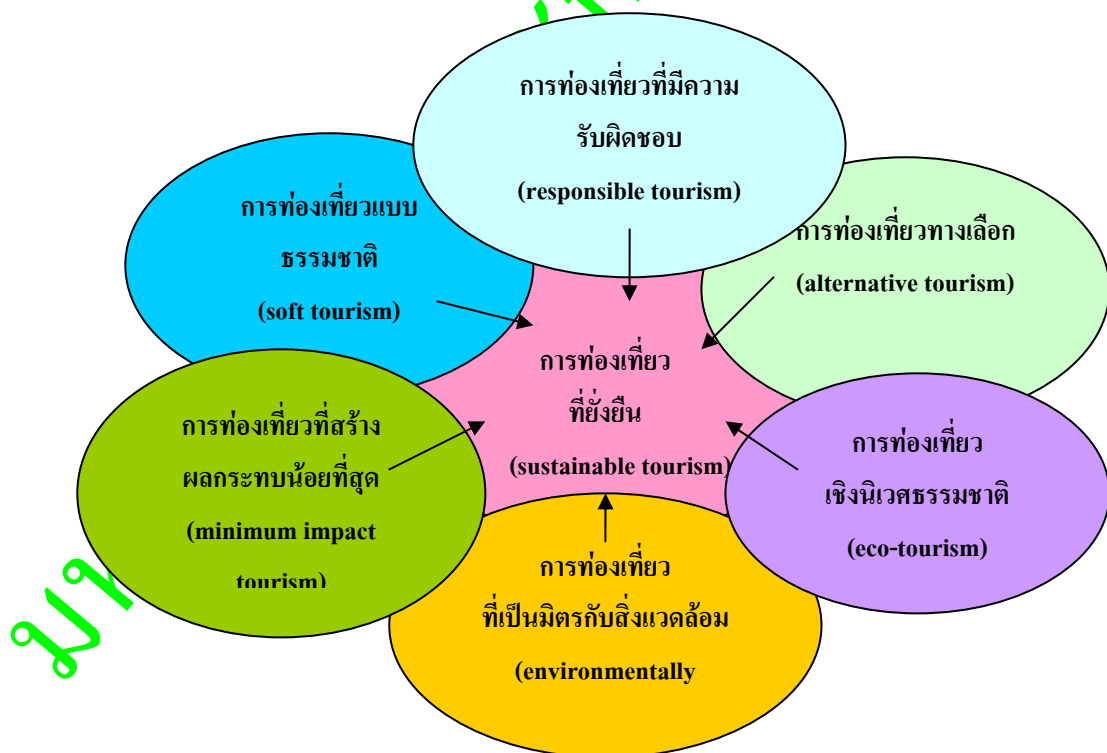
อย่างไรก็ตามนักท่องเที่ยวจำนวนมากซึ่งอาจถือว่าเป็นนักท่องเที่ยวคุณภาพเดินทางไปยังพื้นที่ท่องเที่ยวด้วยเหตุผลเฉพาะเจาะจง คือนอกจากต้องการหาประสบการณ์การท่องเที่ยวแล้วยังต้องการสัมผัสวิถีชีวิตชุมชนในพื้นที่จริง จึงเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนในท้องถิ่นทั้งผู้นำท้องถิ่น ผู้อาวุโส สตรี และเยาวชน ได้มีส่วนร่วมในการต้อนรับผู้มาเยือน (Scheyvens, 1999) เพื่อให้ผู้มาเยือนได้รับประสบการณ์ที่น่าพึงพอใจ การเรียนรู้กับธรรมชาติ และวัฒนธรรมทำให้เกิดความชื่นชมนับถือ และตระหนักถึงความจำเป็นที่ทุกคนต้องช่วยกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางการท่องเที่ยว (Norton, 1987) ชุมชนรู้สึกภาคภูมิใจในสิ่งที่มีในท้องถิ่น ก่อให้เกิดความเท่าเทียมกันทางสังคม เนื่องจากชุมชนมีโอกาสดูแลเปลี่ยนแปลงเรียนรู้ คุณลักษณะธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกับผู้มาเยือน จึงถือเป็นการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยตัวมันเอง (Gursoy & Rutherford, 2004; Wolfe & Putler, 2002)

อย่างไรก็ตามความแตกต่างระหว่างการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและชนิดของการท่องเที่ยวประเภทอื่นมักจะไม่ใช่ชัดเจน และมีแนวคิดและมาตรฐานที่แตกต่างกันหลายประการที่นำมาจำแนกการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมถึงความต้องการที่จะทำให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศอันเป็นยุทธศาสตร์ของการอนุรักษ์กลายเป็นการดำเนินธุรกิจ หรือกลายเป็นส่วนหนึ่งของการณรงค์ด้านการศึกษา สิ่งแวดล้อม ความต้องการของคนเหล่านี้มีปัญหาว่ามีความจริงใจหรือยึดถือพันธะเกี่ยวกับจริยธรรม

ด้านสิ่งแวดล้อมหรือไม่ สิ่งที่เป็นปัญหาอีกประการหนึ่ง คือผลกระทบทางเศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อมที่จะมีต่อไป

การแข่งขันภายในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ได้นำไปสู่การแยกส่วนของตลาดมากขึ้น (Kotler, Haider, & Rein, 1993) ตลาดใหม่มักพัฒนามาจากความต้องการพิเศษและคำนึงถึงผลประโยชน์ของนักท่องเที่ยวเป็นหลัก โดยการท่องเที่ยวประเภทนี้เป็นการท่องเที่ยวทางเลือกที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวเผชิญภัย รวมถึงพักผ่อนหย่อนใจ และท่องเที่ยวในสภาวะแวดล้อมตามธรรมชาติความนิยมชมชอบ

อย่างไรก็ดีองค์กรที่มีชื่อเสียงและอิทธิพล เช่น องค์กรการท่องเที่ยวโลก (WTO, 1996) มีบทบาทสำคัญในการเร่งเร้าองค์กรของรัฐบาลและนักวางแผนทางการท่องเที่ยว และพิจารณาเห็นว่าการท่องเที่ยวชุมชนเป็นอุตสาหกรรมใหม่ที่ให้ผลกำไร และมีความยั่งยืน (sustainability) ดังนั้นการรูปแบบการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน นอกจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่รู้จักกันดีแล้วยังมีรูปแบบ และถ้อยคำที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทางเลือกและการท่องเที่ยวรูปแบบเฉพาะต่างๆ (Swarbrooke, 1999) ดังแสดงไว้ในภาพ 2 ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่ชุมชนสามารถใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความยั่งยืนได้

ภาพ 2 ความสัมพันธ์ระหว่างการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนกับรูปแบบการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้อง (ที่มา : Swarbrooke, 1999, p. 14)

ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศหรือการท่องเที่ยวทางเลือกนี้ จะต้องได้รับความร่วมมืออย่างจริงจังจากประชาชนในท้องถิ่น เพราะนอกจากจะเป็นการรักษาสิ่งแวดล้อมธรรมชาติของเอกลักษณ์ของพื้นที่แล้ว ประชาชนในท้องถิ่นจะเป็นผู้ที่มีความเข้าใจในระบบนิเวศวิทยาและสภาพอันแท้จริงของแหล่งธรรมชาตินั้นๆ ถ้าประชาชนในท้องถิ่นสามารถถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ต่างๆ แก่นักท่องเที่ยวให้รู้ถึงความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น นักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวก็จะได้รับความรู้ด้วย ในขณะที่เดียวกันก็จะเป็นการปลูกจิตสำนึกแก่นักท่องเที่ยวให้เกิดความรักและห่วงแหนต่อทรัพยากรการท่องเที่ยวที่ได้พบเห็นและสัมผัส (Yiannakis & Gibson, 1992) ทำให้เกิดการพัฒนายั่งยืนได้

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2546, หน้า 156-184) ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนายั่งยืนด้วยความตระหนักถึงผลเสียของการพัฒนาเศรษฐกิจแล้วเกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมตามความหวังไขของสหประชาชาติ ท่านได้แนะนำทางออกว่าการพัฒนายั่งยืนจะต้องมีพื้นฐานทางจิตใจของคนเรากับการปฏิบัติภายในตัวมนุษย์ ให้มีความคิดใหม่ที่ถูกต้อง เกิดความเป็นอิสระ เกิดการพึ่งพาอาศัยเกื้อกูลกันไปกับคนอื่นและธรรมชาติ ปฏิบัติแห่งอารยธรรมให้ถูกทางบนฐานแห่งระบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติที่ถูกต้อง โดยยึดทางสายกลาง ซึ่งเป็นแนวคิดที่มีพุทธปรัชญาและวิถีพุทธเป็นองค์ประกอบ อันที่จริงชุมชนในท้องถิ่นไทยได้มีวิถีปฏิบัติในเชิงของการรักธรรมชาติ มีความเกื้อกูลกันและค่อนข้างมีชีวิตอยู่เป็นอิสระมาแต่ดั้งเดิม ผลกระทบกระเทือนที่แผ่อิทธิพลมาจากภายนอกในรูปของการพัฒนาระบบทุนนิยมได้เข้าไปเปลี่ยนแปลงหรือทำลายสิ่งที่พึงปรารถนาดังกล่าวให้เสื่อมทรามลง หรือสูญหายไป ดังความหวังกังวลของการล่มสลายของชนบทไทย

สีลาภรณ์ บัวสาย (2547, หน้า 10-34) ได้อธิบายว่า โดยแท้ที่จริงชุมชนในชนบทมี “พลังท้องถิ่น” เป็นคุณค่าและศักยภาพแต่ดั้งเดิม ซึ่งอันที่จริงมีลักษณะเสริมวิถีทางการพัฒนาแบบยั่งยืนที่เป็นแนวคิดอยู่ในปัจจุบัน ต่อมากระแสการพัฒนาของรัฐและจากภายนอกที่ประกอบไปด้วยระบบความรู้ใหม่ และระบบคุณค่าใหม่ การพัฒนาแบบทุนนิยมได้เข้าไปยึดฐานทรัพยากรในท้องถิ่น พร้อมกับสลายพลังท้องถิ่นลงไป

สีลาภรณ์ บัวสาย (2547, หน้า 10-34) อธิบายฐานที่สำคัญของพลังท้องถิ่นคือ (1) ฐานทรัพยากร ได้แก่ ป่า ลำน้ำ ชายฝั่งทะเล (2) เครือข่ายทางสังคม ได้แก่ ลักษณะสายสัมพันธ์ทางสังคม (3) ระบบความรู้ ได้แก่ การจัดการความรู้ การจัดการศึกษาของชุมชนที่เป็นตัวชี้วัดถึงความเข้มแข็งของชุมชน และ (4) ระบบคุณค่าและความเชื่อที่จะทำให้สังคมอยู่ยืนยาวต่อเนื่อง โดยมี การสืบทอดจากสถาบันและจารีตประเพณี เช่น วัด โบสถ์ พ่อเฒ่า ประเพณี ดำรง ฯลฯ ทั้งนี้ได้ชี้ถึงนัยต่อการทำงานวิจัยและงานพัฒนา ที่ควร (1) ตั้งโจทย์เพื่อการค้นหาพลังงานท้องถิ่น

(2) การสร้างความเป็นเจ้าของพัฒนาของคนในท้องถิ่น (3) การวิจัยในฐานะเครื่องมือสร้างกระบวนการเรียนรู้ และ (4) เกิดบูรณาการในการพัฒนาท้องถิ่น

ตามแนวคิดดังกล่าวข้างต้น งานวิจัยนี้เห็นว่าวิธีการวิจัยแบบมีส่วนร่วมจะเป็นคำตอบส่วนหนึ่งของการสร้างเสริมพลังงานท้องถิ่นให้มีความเข้มแข็ง เป็นส่วนประกอบของชุมชนที่มีการพัฒนาอย่างยั่งยืน และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนี้ที่ได้ถือเอาตำบลห้วยแร้งเป็นตัวอย่างถือได้ว่า การตั้งโจทย์วิจัยเป็นการค้นหาพลังท้องถิ่นโดยผ่านกระบวนการสร้างการท้องที่เชิงนิเวศ โดยที่การวิจัยนี้เป็นเครื่องมือส่วนหนึ่งของการสร้างกระบวนการเรียนรู้ในพื้นที่ ดังที่ศาสตราจารย์เฮนรี่ จามริก ได้ตั้งข้อสังเกตว่า “งานวิจัยชาวบ้านเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นการเติบโตเชิงปัญญาของสังคมส่วนรวม... โดยการสร้างความรู้ระหัดในการคิดค้นหาแนวทางอย่างเป็นอิสระ” ในขณะเดียวกัน ตามที่ศาสตราจารย์อานันท์ กาญจนพันธุ์ การสร้างความรู้โดยอิสระเกิดขึ้นกับกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากโลกภายนอก (ชุมชนท้องถิ่นกับการจัดการความรู้โดยอิสระ, หน้า 5, 295-6) ซึ่งสมประโยชน์กับวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนี้ที่ได้ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในกระบวนการพัฒนารูปแบบการท้องที่เชิงนิเวศที่จะได้กล่าวต่อไป

ความคิดเกี่ยวกับความยั่งยืนอาจย้อนหลังไปยังกลางศตวรรษที่ 19 ของขบวนการอนุรักษ์ธรรมชาติ ความคิดเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืนถูกนำเสนอในการประชุมยุทธศาสตร์การอนุรักษ์ธรรมชาติโลก (The World Conservation Strategy) ในปี 1980 ซึ่งเน้นถึงการพัฒนาเชิงนิเวศ (Eco development) ซึ่งตระหนักถึงการพึ่งพิงกันที่เกี่ยวของระหว่างประเด็นทางสิ่งแวดล้อมและทางเศรษฐกิจ

ใน 1987 คือ 7 ปีต่อมา การตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมได้เพิ่มมากขึ้นทั่วไปในโลก โดยเฉพาะการรณรงค์ของสหประชาชาติมีการตั้งคณะกรรมการและได้รับทราบรายงานของบรุนด์ท์แลนด์ นายกรัฐมนตรีแห่งนอร์เวย์ ซึ่งวิตกกังวลถึงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่ยั่งยืนในนามของการพัฒนาการเกิดมลภาวะจากปัญหาสิ่งแวดล้อม การเกิดภาวะโลกร้อนและการลดลงของชั้น โอโซนที่เป็นการคุกคามการมีชีวิตอยู่

จากความตระหนักดังกล่าวก็นำไปสู่ความคิดที่ว่าสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาเชื่อมโยงอย่างแยกกันไม่ออก โดยบรุนด์ท์แลนด์ เสนอแนวคิดหลักที่ว่าความยากจนสามารถแก้ไขได้โดยการพัฒนาอย่างยั่งยืน และความยากจนนี้เองเป็นตัวทำลายสภาพแวดล้อมที่สำคัญ ต่อมานักวิชาการนิยาม “ความยั่งยืน” (Sustainability) ว่าต้องมีคุณลักษณะการดำรงรักษาทรัพยากรธรรมชาติในระยะยาว การกระทำที่กระทบต่อสิ่งแวดล้อมให้น้อยที่สุด ให้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างเหมาะสม และเพียงพอ การทำให้เกิดผลผลิตสูงสุดโดยเกิดผลกระทบกระเทือนน้อยที่สุด และความพึงพอใจแก่มนุษย์ในด้านสนองความจำเป็นทางสังคม การเมืองและเศรษฐกิจ และการพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้นต้องสนองต่อความจำเป็นของคนรุ่นนี้ในการใช้ทรัพยากรโดยไม่กระทบกระเทือน

ต่อคนรุ่นอนาคตที่จะเกิดความจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรที่จำเป็นต่อไป (Page & Dowling, 2002, p. 14-15)

การตระหนักถึงสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติที่ต้องรักษาควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจได้เป็นที่ยอมรับในการท่องเที่ยว โดยสหพันธ์ระหว่างประเทศของผู้ปฏิบัติการท่องเที่ยว (International Federation of Tour Operators – IFTO) ได้เสนอรายงานเมื่อปี 1994 ซึ่งถึงความจำเป็น 4 ประการในการดึงเอาไว้ซึ่งจุดหมายที่ไปเยือนคือ (1) ประชาชนในพื้นที่จะต้องมีความเป็นอยู่ดี และรักษาเอกลักษณ์ของตนเองไว้ได้ (2) สถานที่ยังคงความมีเสน่ห์แก่นักท่องเที่ยวอยู่ (3) ไม่มีการสร้างความเสียหายใดๆ ต่อระบบนิเวศ และ (4) มีบริบททางการเมืองที่มีประสิทธิภาพ (Holden, 2000, p. 179)

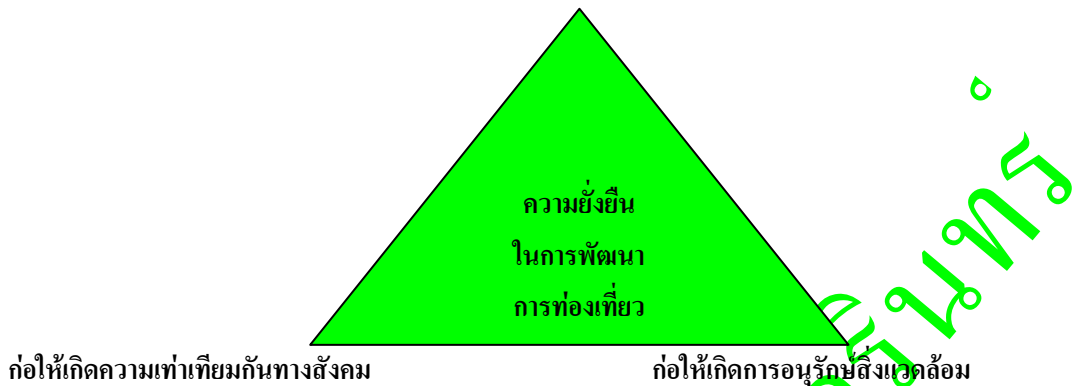
สำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (Sustainable Tourism) นั้น ลาร์ อารอนส์สัน (Aronsson, 2000, p. 40) ได้สรุปนิยามว่าต้องประกอบด้วยคุณลักษณะที่เป็นหลักการดังต่อไปนี้

- 1) การพัฒนาการท่องเที่ยวอาจเกิดขึ้นได้ถ้ามันไม่ทำลายสภาพแวดล้อม และเป็นเรื่องสมเหตุสมผลในเชิงนิเวศ
- 2) การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนส่วนใหญ่ประกอบด้วยการพัฒนาในขอบเขตขนาดเล็กโดยมีพื้นฐานจากชุมชนในท้องถิ่น
- 3) การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนมีจุดที่จะพรรณาได้ชัดเจนตรงที่ว่าใครเป็นผู้ได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว เป้าหมายจะต้องไม่เอาเปรียบคนในท้องถิ่น
- 4) การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เน้นความสำคัญเรื่องความยั่งยืนทางวัฒนธรรม โดยรักษาความเป็นอัตลักษณ์ไว้ได้”

หลักการดังกล่าวข้างต้นนี้สามารถนำไปพิจารณาผลกระทบของการท่องเที่ยวในประเทศต่างๆ ที่จะยกกรณีดังกล่าวต่อไป และอาจประยุกต์ความคิดนำมาใช้ในกรณีของห้วยแล้งได้โดยตรงอีกด้วย แม้ว่าจะมีการให้คำนิยามของการท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างยั่งยืนไว้อย่างซับซ้อนหลากหลาย ว่าเป็นการท่องเที่ยวที่ให้ความรู้เกี่ยวหูน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสร้างความพอใจให้แก่นักท่องเที่ยว การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนมีปัจจัยพื้นฐานหลักที่สำคัญที่ต้องคำนึงถึงในการวางแผนและพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยว 3 ประการ (Swarbrooke, 1999) (ภาพ 3) ที่สอดคล้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้แก่

- 1) ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม
- 2) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ และ
- 3) ปัจจัยด้านความเท่าเทียมกันทางสังคม

ก่อให้เกิดระบบเศรษฐกิจที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน

ภาพ 3 ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคม ในการจัดการการท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดความยั่งยืน

(ที่มา : Swarbrooke, 1999, p. 82)

ยิ่งกว่านั้นแนวความคิดที่ว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศหรือการท่องเที่ยวโดยชุมชน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดเป็นเรื่องของการวิจัยเพื่อท้องถิ่นและสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้ตั้งคำถามว่า “ทำอย่างไรจะให้ชุมชนท้องถิ่นได้ใช้ประโยชน์จากงานวิจัยการท่องเที่ยวในชุมชน” โดยที่บริบทของพื้นที่และแหล่งทรัพยากรอันหลากหลาย เมื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการท่องเที่ยวแล้วชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้และเกิดกิจกรรมการท่องเที่ยวในขณะเดียวกัน การท่องเที่ยวโดยชุมชนก็อยู่ในฐานะเป็นกลไกการพัฒนาชุมชน (สินธุ์ สโรบล และคนอื่นๆ, 2548, หน้า 1 - 9) ซึ่งเป็นการชี้แนะการวิจัยที่เหมาะสมและเชื่อว่าวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะเป็นคำตอบส่วนหนึ่งให้มีผลลัพธ์บางประการบรรลุถึงข้อแนะนำดังกล่าว

อาจกล่าวได้ว่าการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนเป็นแนวคิดที่ต่อยอดจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยไม่เพียงแต่เน้นหลักการในการอนุรักษ์แต่ยังเน้นกระบวนการในการพัฒนาที่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้จริงและเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน ไม่ใช่เป็นแต่เพียงการพัฒนาการท่องเที่ยวที่กล่าวถึงไปตามกระแสความนิยมเท่านั้น (Nilnoppakun, 2008)

ดังนั้นการแนะนำถึงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแก่ท้องถิ่นอาจช่วยเร่งรัดให้มีการพัฒนาที่ต่อเนื่องทางเศรษฐกิจและสังคมได้ โดยยึดถือสมมุติฐานเกี่ยวกับผลประโยชน์ที่ได้รับจากการพัฒนา แต่การมองเช่นนี้ควรต้องหลีกเลี่ยงการมองโดยใช้วิจรณ์จากภายนอก ควรมองจากภายในชุมชน โดยยึดประชาคมเป็นเป้าหมายหลักในการพัฒนา โดยที่สมาชิกที่มีส่วนได้ส่วนเสียในการวางแผนการท่องเที่ยวและมีส่วนร่วมตัดสินใจเกี่ยวกับการนี้ (Hall & Jenkins, 1995) เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

ปัจจัยประกอบอื่นที่ควรนำมาพิจารณาในการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ได้แก่ ความสัมพันธ์หลายกระแสรหว่างประชากร ทรัพยากร และการท่องเที่ยว รวมถึงทัศนคติของคนในท้องถิ่น ถ้าคนในท้องถิ่นไม่เห็นด้วยกับทิศทางของการพัฒนา ก็เป็นไปได้ว่าการคัดค้านจะมีผลต่อทัศนคติในเรื่องการพัฒนาที่มาจากการท่องเที่ยว (Tosun, 2002) อย่างไรก็ตาม ประชาคมไม่ควรที่จะถูกเร่งเร้า ชักจูงว่ามีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ แต่ควรให้ชุมชนเข้าใจว่าการท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่เอื้ออำนวยต่อกิจกรรมต่างๆ และช่วยทำให้เกิดการกระจายรายได้ในชุมชน (Haley, Snaith, & Miller, 2005) อย่างไรก็ตามในการพัฒนารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวแบบใดก็ตาม ควรเป็นแบบบูรณาการ เป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวในภาพรวมพร้อมไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และปกป้องดูแลทรัพยากรการท่องเที่ยวไปด้วย ในขณะเดียวกันก็เป็นการสร้างความเข้มแข็งและความสามารถของประชาคมซึ่งจะช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางบวก (Gunn & Turgut, 2002) ก่อให้เกิดแนวคิดในการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน (Community Based Tourism: CBT) ขึ้น

2.2 การท่องเที่ยวชุมชน (Community Based Tourism: CBT) แนวคิดเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

ความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism: CBT) หรือบางท่านนำมารวมกับ eco-tourism เป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน (Community Based Eco-tourism: CBE) คือ การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรมซึ่งกำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชนและชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของมีสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน (Neisenbaum & Gorka, 2001) “...ที่มุ่งเน้นการพัฒนาให้คนในชุมชนเป็นหัวใจสำคัญของการท่องเที่ยว ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวแต่เป็นการสร้างศักยภาพในท้องถิ่น...” (อุบลวรรณ ประดับสุข, 2549, หน้า 2)

พจนานา สวนศรี (2546, หน้า 12) ให้คำนิยามของ CBT ว่า “เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีลักษณะเฉพาะตัว แตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากการท่องเที่ยวโดยทั่วไป ซึ่งการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน ซึ่งประกอบไปด้วยชุมชนเป็นเจ้าของ มีการตัดสินใจร่วมกันเป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตมีความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม คงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่นก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างกันเกิดผลตอบแทนที่เป็นธรรมนำสู่การกระจายรายได้ต่อชุมชน” ซึ่งสอดคล้องกับของ สิ้นธุ์ สโรบล (2547, หน้า 1) ที่นิยามการท่องเที่ยวชุมชนว่า “เป็นการท่องเที่ยวที่ใช้ชุมชนเป็นฐานในการจัดการ โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นวิธีการแบบหนึ่งที่มีศักยภาพนำไปสู่การดูแลรักษาและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติโดยให้มีความสมดุลกับภูมิปัญญาท้องถิ่น”

ประการสำคัญการท่องเที่ยวโดยชุมชนยังเป็นกระบวนการและ “ทางเลือกในการจัดการท่องเที่ยว ที่ชุมชนเข้ามากำหนดทิศทางของการท่องเที่ยวบนฐานคิดที่ว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากร และเป็นผู้มีส่วนได้เสียจากการท่องเที่ยว โดยการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้เป็นต้นทุน หรือปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสม รวมทั้งมีการพัฒนาศักยภาพของคนชุมชน โดยคำนึงถึง ความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ”

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าการท่องเที่ยวชุมชนเป็นการท่องเที่ยวที่ทำให้เกิดความเข้มแข็ง ของชุมชนอย่างแท้จริง ดังนั้นถ้าจะให้เกิดการพัฒนาจำเป็นต้องใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือการวางแผน นอกจากนั้นการจัดการที่ดีก็นับเป็นหัวใจสำคัญประการหนึ่งที่จะทำให้การอนุรักษ์ธรรมชาติ ประสบผลสำเร็จ แต่เหนือสิ่งอื่นใดประชาชนในท้องถิ่นจะต้องมีส่วนร่วม และเป็นผู้เริ่มโครงการ หรือวิธีการปฏิบัติต่างๆ ให้เป็นตัวอย่างแก่นักท่องเที่ยว เมื่อประชาชนในท้องถิ่นสามารถลดการทำลาย ในลักษณะต่างๆ ได้ นักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวก็จะเกิดความรู้สึกไม่กล้าในการทำลายสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติดังที่เคยปฏิบัติเช่นทุกวันนี้ (Rodrik, 1997)

ดังนั้นรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนที่มีประสิทธิภาพ และก่อให้เกิดการพัฒนา ที่ยั่งยืน ควรเป็นรูปแบบที่เปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยเฉพาะชุมชนได้มีโอกาสแสดง ความคิดเห็นและมีส่วนร่วมในการวางแผน และกำหนดทิศทางการท่องเที่ยวในท้องถิ่นของตน ถ้าเป็นความปรารถนาของชุมชน โดยยึดถือสมมติฐานว่าชุมชนจะได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา การท่องเที่ยวอาจช่วยเร่งเร้าให้มีการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมขึ้น รวมถึงการรักษาดูแลทรัพยากร การท่องเที่ยวในท้องถิ่นด้วย (Dahles, 2000)

อย่างไรก็ตามการพัฒนาการท่องเที่ยวอาจจะกลายเป็นเรื่องที่น่าไปสู่จุดขัดแย้ง ถ้าไม่มีการกระจายผลประโยชน์อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม สมาชิกที่มีส่วนได้ส่วนเสียในการวางแผน การท่องเที่ยวจึงควรมีส่วนในการตัดสินใจเกี่ยวกับการนี้อย่างเท่าเทียมกัน ความสัมพันธ์หลายกระแสระหว่างประชากร ทรัพยากร และการท่องเที่ยวควรเป็นไปในทางบวก เนื่องจากถ้าคนในท้องถิ่น ไม่พอใจ ไม่เห็นใจการพัฒนา และไม่มีส่วนในการวางกฎเกณฑ์แล้ว ก็เป็นไปได้ว่าจะเกิดความไม่พอใจ การคัดค้านนี้จะมีผลต่อทัศนคติในเรื่องการพัฒนาการท่องเที่ยวได้ (Darke, 2000)

การทำลายทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นผลกระทบด้านลบจากการท่องเที่ยวที่ผ่านมา เป็นผลจากการขาดการสนับสนุนด้านงบประมาณและอัตราค่าจ้าง เพื่อการสำรวจ วิเคราะห์ วางแผน และติดตามผลการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติเป็นไปอย่างมีระบบ ดังนั้นการที่จะให้การอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมธรรมชาติเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ จำเป็นที่รัฐบาลจะต้องมีการสนับสนุนในทุกๆ ด้าน แก่หน่วยงานปฏิบัติทุกหน่วย และองค์กรเอกชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ธรรมชาตินั้นๆ (Sassen, 2005) นอกจากนั้นมีหน่วยงานหลายหน่วยงานที่มีหน้าที่ในการพัฒนา

และส่งเสริมการท่องเที่ยว ทำให้เกิดการดำเนินงานที่ซ้ำซ้อน บางครั้งขาดการประสานงานกัน ผลก็คือ ทำให้หมดเปลืองงบประมาณโดยใช่เหตุ ดังนั้นการประสานงานระหว่างหน่วยงาน และภายใน หน่วยงานเดียวกัน จะช่วยให้การพัฒนาและจัดการการท่องเที่ยวเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นไปในทิศทางเดียวกันมากยิ่งขึ้น (Timothy, 1998)

นอกจากนั้นการท่องเที่ยวในภาพรวม มีผลกระทบด้านการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและทัศนคติต่อการพัฒนาท่องเที่ยวในแต่ละท้องถิ่นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (Linberg & Enriquez, 1994) ชุมชนที่เปิดรับอิทธิพลจากภายนอกมีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีหรือชุมชนที่มีโครงสร้างทางสังคมที่เข้มแข็ง จะสนองตอบต่อโอกาสของการพัฒนาได้มากกว่าประชากรซึ่งไม่เคยประสบความเปลี่ยนแปลง (Chamber, 1999) การที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยือน จะก่อให้เกิดโอกาสการปะทะสังสรรค์กันระหว่างผู้มาเยือน และชุมชนในท้องถิ่น ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางสังคม และวัฒนธรรม

อุดมคติเกี่ยวกับความยั่งยืน เป็นหลักประกันว่า ทรัพยากรจะถูกมนุษย์นำมาใช้ โดยไม่เป็นการทำลายความสามารถในการที่ทรัพยากรนี้จะออกม่ออกใหม่ (William, 2001) การท่องเที่ยวที่ยั่งยืนไม่เพียงส่งเสริมให้มีการหมุนเวียน เพื่อให้อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และชุมชนที่รองรับการท่องเที่ยวเท่านั้น ยังเป็นการประสานสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ และสภาวะแวดล้อมธรรมชาติ ในขณะที่เดียวกันก็พยายามคลี่คลายปัญหาใหญ่ประการหนึ่งอันเกิดมาจากความนิยมการท่องเที่ยวที่จะต้องรองรับจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นทุกที โดยไม่ทำลายสภาวะแวดล้อมธรรมชาติที่มีความบอบบางอยู่แล้ว (William, 2001)

การดึงเอาประชากรในท้องถิ่นให้มีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนและการจัดการ โดยที่ทำให้พวกเขาเหล่านั้นมีอำนาจควบคุมและสามารถเห็นชอบในการเข้าถึงแหล่งทรัพยากร (Darke, 2000) นอกจากนั้นชุมชนควรมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ และประเมินผล อันเป็นการบริหารจัดการภายใต้กรอบธรรมาภิบาล ที่มุ่งเน้นการจัดการในแนวราบ มีการบริหารงบประมาณที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ จะก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่เป็นการพึ่งพาในด้านชีวภาพระหว่างประชากรท้องถิ่นกับพื้นที่ ประชากรในท้องถิ่นทำหน้าที่ดูแลทรัพยากรธรรมชาติและในขณะที่เดียวกันก็ได้รับประโยชน์ในพื้นที่ที่ได้รับการปกป้องโดยสามารถเก็บเกี่ยวผลได้อย่างยั่งยืน มีพื้นที่ที่ใช้ประโยชน์หลากหลาย และใช้อย่างบูรณาการ (สินธุ์ สโรบล และอุคร วงษ์ทับทิม, 2546)

ในส่วนของนักท่องเที่ยวซึ่งส่วนใหญ่จะยังไม่มีความรู้ถึงความสำคัญหรือคุณค่าของเอกลักษณ์ของพื้นที่ที่ไปเที่ยว อาจจะเป็นเพราะไม่มีการประชาสัมพันธ์หรือไม่มีข้อมูลเพียงพอที่จะรับทราบถึงความสำคัญต่างๆ จึงจำเป็นที่หน่วยงานรับผิดชอบจะต้องดำเนินการเตรียมแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพื่อเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (Uriely, 2005) ควรมีการให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวในเรื่องความสำคัญของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ และความเข้าใจต่อเอกลักษณ์ของท้องถิ่น

เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เกิดสำนึกในการดำรงรักษาสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและทรัพยากรทางการท่องเที่ยว

โดยสรุปแล้วแนวคิดเกี่ยวกับพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนนอกจากจะต้องให้ความสำคัญต่อการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมตลอดจนด้านสิ่งแวดล้อมภายใต้การจัดการแบบมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแล้ว ยังจำเป็นต้องมีการพัฒนารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับพื้นที่ของแต่ละชุมชนอีกด้วย

ในหัวข้อต่อไปจึงเป็นการศึกษาวิวัฒนาการของการพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเพื่อประโยชน์ในเชิงอนุรักษ์ในระยะแรก จนพัฒนาถึงประโยชน์ในด้านอื่น เช่น เศรษฐกิจ และสังคม โดยภาพรวม

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยว

เพื่อให้การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นไปอย่างยั่งยืน และมีประสิทธิภาพ หน่วยงานรับผิดชอบจะต้องจัดเตรียมแผนงานหรือมาตรการรองรับ ดังนี้

1) จัดตั้งคณะกรรมการร่วมภาครัฐและเอกชนจากส่วนกลางและท้องถิ่น และภาคเอกชน ในการพิจารณาแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการกำหนดแผนการท่องเที่ยวในท้องถิ่นของตน

2) ศึกษาในรายละเอียดสภาพการใช้ที่ดินบริเวณที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพื่อกำหนดแผนงานและศึกษาขีดความสามารถในการรองรับ (Carrying Capacity) การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ รวมถึงศึกษาโครงสร้างทางสังคม ทรัพยากรบุคคล ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรม และศักยภาพอื่นๆ ในการพัฒนาการท่องเที่ยวในแต่ละท้องถิ่น และยอมรับความแตกต่างของแต่ละท้องถิ่น เพื่อหาแนวทางพัฒนาที่เป็นที่ยอมรับในแต่ละชุมชน

3) ประชาสัมพันธ์แผนงานเพื่อให้ประชาชนในท้องถิ่นยอมรับ โดยเน้นคุณค่าของเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

4) ประชาสัมพันธ์และรณรงค์ให้ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว และนักท่องเที่ยว มีจิตสำนึกในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมทางการท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็นสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรม ของท้องถิ่นที่เป็นจุดหมายของการท่องเที่ยว

การพัฒนาการท่องเที่ยวรูปแบบใดก็ตามไม่อาจประสบผลสำเร็จหากปราศจากการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ และกรอบของการจัดการที่นำมาเสนอจะเกิดผลได้เพียงเล็กน้อยถ้าไม่มีการเตรียมการจัดการในเรื่องความร่วมมือของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและพันธกรณีของการบริหารอย่างเพียงพอ ดังนั้นในระยะ 30 ปีที่ผ่านมา จึงมีการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง จากเน้นการอนุรักษ์ธรรมชาติ

เป็นศูนย์กลางจนถึงการเน้นชุมชนเป็นศูนย์กลางเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (Nilsen & Tayler, 1997)

2.3.1 Recreation Opportunity Spectrum (ROS)

Recreation Opportunity Spectrum (ROS) หมายถึงความหลากหลายของโอกาสแห่งนันทนาการ เป็นรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวที่มีการพัฒนาขึ้นในปี 2522 โดยนักวิจัยของ United States Forest Service เนื่องจากมีการใช้พื้นที่ทางธรรมชาติในการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในทศวรรษที่ผ่านมา ROS เน้นการแบ่งพื้นที่ทางธรรมชาติเพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยยอมให้มีการพัฒนาพื้นที่ทางธรรมชาติแก่นักท่องเที่ยวในระดับต่างกัน (Newsome, Moore, & Dowling, 2002) ได้แก่ (1) โซนที่พัฒนาเต็มรูปแบบให้นักท่องเที่ยว มีถนนเข้าถึง ให้บริการที่จอดรถและบริการพื้นฐานที่จำเป็นแก่นักท่องเที่ยว มีที่พักแบบรีสอร์ท (2) โซนที่มีการพัฒนาให้มีถนนที่จอดรถในบริเวณใกล้เคียง และอนุญาตให้มีการตั้งเต็นท์พิคนิค (3) โซนที่ไม่มีการพัฒนาปล่อยให้เป็นธรรมชาติ แต่อนุญาตให้นักท่องเที่ยวเข้าเดินเยี่ยมชมได้ เช่น อุทยานแห่งชาติต่างๆ (4) โซนห่างไกลที่คงความเป็นธรรมชาติ การเดินป่าต้องมีผู้ดูแล ไม่มีการจัดให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวทั่วไป

รูปแบบการจัดการนี้เป็นการจัดการทั้งพื้นที่ และสังคม โดยคำนึงถึงความเหมาะสมของแต่ละพื้นที่ว่าจะสามารถพัฒนาเป็นโซนแบบใดได้ (Stankey & McCool, 1984) ตัวอย่างพื้นที่ในออสเตรเลียที่นำรูปแบบการจัดการแบบ ROS มาใช้ในพื้นที่ คือ Mt. Cole ในช่วงปี 2520 เป็นต้นมา (Newsome, Moore, & Dowling, 2002) ดังนั้น ROS จึงเป็นบริบททางความคิดที่วางสมมุติฐานว่า นักท่องเที่ยวควรได้รับประสบการณ์ที่ดีที่สุดจากการท่องเที่ยว โดยเน้นการสร้างความหลากหลายและกิจกรรมนันทนาการ มากกว่าจะจัดสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกทางกายภาพ (Newsome, Moore, & Dowling, 2002)

2.3.2 Limits of Acceptable Change (LAC)

Limits of Acceptable Change (LAC) หมายถึงขีดขึ้นของการเปลี่ยนแปลงที่ยอมรับได้ เป็นรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวที่มีการพัฒนาในปี 2528 โดยนักวิจัยของ United States Forest Service เช่นกัน โดยเป็นการพัฒนาต่อเนื่องจากรูปแบบการจัดการแบบ ROS โดยเน้นในเรื่องความสามารถในการรองรับของแต่ละพื้นที่ (Carrying Capacity Concept) (Prosser, 1986) และการกำหนดขีดความสามารถของแต่ละพื้นที่ตามความตกลงของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการพัฒนาการท่องเที่ยว ในขณะที่มีการจัดการพื้นที่ขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ท่องเที่ยวแต่ละแห่งนั้นควรมีการประเมินและปรับปรุงอย่างต่อเนื่องหลังจากมองเห็นจุดบกพร่อง (Newsome, Moore, & Dowling, 2002)

รูปแบบการจัดการแบบ LAC นี้มีการใช้ในประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นหลัก เช่น มีการใช้ที่ Bob Marshall Wilderness Complex ใน มอนทานา (Newsome, Moore, & Dowling, 2002)

ขีดความสามารถในการรองรับ (Carrying Capacity) คือความสามารถของระบบนิเวศที่จะรักษาสมดุลของระบบให้ดำเนินเป็นปกติได้ตามกลางการอยู่ร่วมกันของสิ่งมีชีวิต (Pimentel, 1994) การท่องเที่ยวเป็นการรบกวนระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว เนื่องจากมีการนำนักท่องเที่ยวจำนวนหนึ่งเข้าสู่ระบบนิเวศ ดังนั้นเพื่อไม่ให้ระบบนิเวศล่มสลายเนื่องจากการท่องเที่ยว จึงต้องมีกรกำหนดจำนวนนักท่องเที่ยวที่จะเข้าสู่พื้นที่ธรรมชาติ หรือขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว (Tourism Carrying Capacity) เพื่อรักษาสมดุลของระบบให้คงอยู่ หรือกำหนดให้นักท่องเที่ยวเข้าสู่พื้นที่บางแห่งเท่านั้น นอกจากนั้นในบางฤดูการต้องห้ามนักท่องเที่ยวเข้าพื้นที่เพื่อให้ระบบนิเวศได้รับการฟื้นฟูเข้าสู่สภาพปกติก่อนมีจะเปิดให้เข้าท่องเที่ยวได้อีก

2.3.3 Visitor Impact Management (VIM)

Visitor Impact Management (VIM) หมายถึงการบริหารจัดการผลกระทบของผู้มาเยือน แนวทางของ VIM เป็นส่วนขยายของแนวทางจาก ROS และ VIM ใช้เพื่อประเมินผลกระทบต่างๆ จากผู้มาเยือนในเรื่องทรัพยากรและประสบการณ์ด้านันทนาการ เป็นรูปแบบการจัดการที่พัฒนาโดยส่วนงานอุทยานและอนุรักษ์ของประเทศสหรัฐอเมริกา ดังนั้นจึงมีการใช้ในอุทยานแห่งชาติ และป่าสงวนกว่า 10 แห่งในสหรัฐอเมริกา 3 รัฐในออสเตรเลีย เม็กซิโก และเนเธอร์แลนด์ (McArthur, 1999)

VIM เป็นรูปแบบการจัดการที่เน้นในเรื่อง ความสามารถในการรองรับของแต่ละพื้นที่ เช่นเดียวกับ LAC แต่ในขณะเดียวกันก็ให้ความสำคัญกับผลกระทบในด้านต่างๆ ที่เกิดจากการมาเยือนของนักท่องเที่ยว (Visitor Impacts) การจัดการรูปแบบนี้จึงเป็นการจัดการเพื่อควบคุมผลกระทบที่เกิดจากนักท่องเที่ยวให้อยู่ในระดับที่ยอมรับได้ (Nilsen & Tayler, 1997) จึงอาจกล่าวได้ว่า VIM ให้ความสำคัญด้านผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและประสบการณ์ ในขณะที่จำนวนผู้มาเยือนยังพื้นที่ธรรมชาติเพิ่มจำนวนมากขึ้น นอกจากนี้ยังได้ให้ความสำคัญตระหนักในการใช้อย่างจำกัด โดยการบริหารจัดการผู้มาเยือนในการสร้างข้อกำหนดหรือข้อจำกัดของกิจกรรมที่มีผลต่อพฤติกรรมของผู้มาเยือน

2.3.4 Visitor Experience and Resources Protective (VERP)

Visitor Experience and Resources Protective (VERP) หมายถึงการปกป้องทรัพยากรและประสบการณ์ของผู้มาเยือน VERP นี้เป็นแผนปฏิบัติการ (Implementation Plan) โดยที่เป็นกระบวนการที่ดีความถึงขีดความสามารถในการรองรับของระบบนิเวศมากกว่าที่จะเป็นข้อกำหนดในเรื่องจำนวนคน ทั้งนี้โดยมุ่งให้เกิดสภาวะทางนิเวศและสังคมที่พึงปรารถนา การวัดสภาวะที่เหมาะสม

จึงถูกนำมาใช้แทนการวัดในเรื่องการใช้ทรัพยากรที่ทำให้เกิดความยั่งยืนสูงสุด (Newsome, Moore & Dowling, 2002) โดยพื้นฐานตามเงื่อนไขดังกล่าวนี้กระบวนการของ VERP ซึ่งถึงการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับชนิดและระดับของการใช้พื้นที่ๆ เหมาะสมโดยตอบปัญหาเกี่ยวกับว่าที่ไหน เมื่อไร ที่การใช้พื้นที่นั้นควรจะเกิดขึ้นได้ ข้อกำหนดพร้อมด้วยโครงการติดตามตรวจสอบมีขึ้นเพื่อให้ข้อมูลแก่นักบริหาร ผู้จัดการอุทยานตลอดจนเหตุผลที่จำเป็นจะต้องให้มีการตัดสินใจที่ถูกต้องกับผู้อยู่อาศัย และได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐที่จำเป็นต้องดำเนินการปฏิบัติ

โดยสรุปแล้ว โมเดลในการวางแผนและจัดการการท่องเที่ยว เช่น LAC, VIM และ VERP นี้ต่างพิจารณาถึงสถานะทางนิเวศและสังคมอันพึงปรารถนามากกว่ามองที่จำนวนของนักท่องเที่ยวหรือผู้อยู่อาศัย ความคิดของรูปแบบที่กล่าวมาข้างต้นนี้มุ่งวัดสภาพความเหมาะสมมากกว่าจะวัดการใช้ที่ยั่งยืน (Nilsen & Taylor, 1997)

2.3.5 Tourism Optimisation Management Model (TOMM)

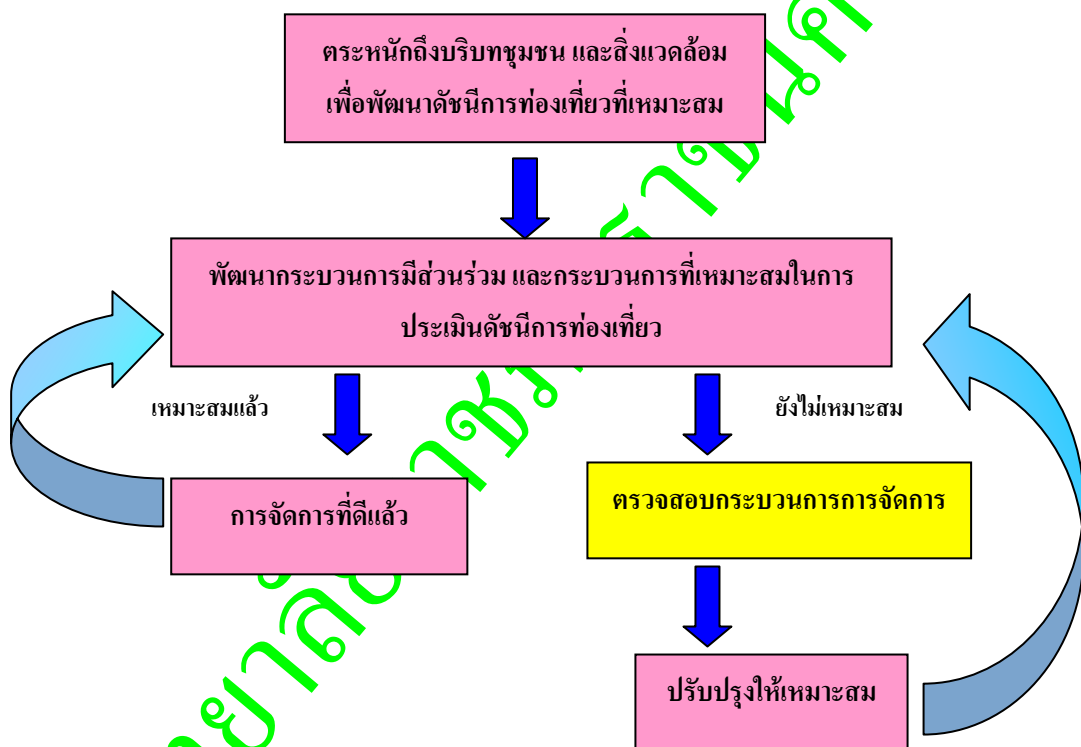
เนื่องจากรูปแบบการจัดการที่กล่าวมาข้างต้นเมื่อมีการนำมาใช้ในพื้นที่มักไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร สาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่รูปแบบต่างๆ เหล่านี้ล้มเหลวเนื่องมาจากชุมชนไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ จึงไม่มีความเข้าใจและไม่ค่อยให้ความร่วมมือในการปฏิบัติ (McArthur, 2000) กลุ่มที่ปรึกษาแมนนิดีส โรเบิร์ต (Mannidis Roberts Consultants, 1997) จึงได้รับมอบหมายให้พัฒนารูปแบบการจัดการที่เหมาะสมสำหรับเกาะแก่งการู (Kangaroo Island) ทางแมนนิดีส โรเบิร์ต จึงได้พัฒนา Tourism Optimisation Management Model (TOMM) ขึ้น เป็นการพัฒนาขึ้นโดยมีรูปแบบการจัดการแบบ PAC เป็นพื้นฐาน และปรับวิธีการดำเนินงานให้เหมาะสมกับท้องถิ่น โดยคำนึงถึงบริบทชุมชนทั้งฐานทรัพยากรและฐานทางสังคมมาประกอบด้วย (Mannidis Roberts Consultants, 1997)

TOMM เป็นรูปแบบการจัดการที่มุ่งให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการพัฒนาการท่องเที่ยวเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น และกำหนดความสามารถในการรองรับของแต่ละพื้นที่ และดัชนีชี้วัดผลกระทบในด้านต่างๆ ที่เกิดจากการมาเยือนของนักท่องเที่ยวที่ชุมชนนั้นๆ ยอมรับได้

ตั้งแต่ปี 2542 เป็นต้นมา รูปแบบการจัดการ TOMM มีการใช้อย่างเต็มรูปแบบที่ Kangaroo Island และ Dryandra Woodland Reserve ประเทศออสเตรเลียเท่านั้น ในประเทศแคนาดามีการนำ TOMM ไปใช้บางส่วน อย่างไรก็ตามรูปแบบการจัดการนี้นับว่าเป็นรูปแบบที่ชุมชนให้การยอมรับและเป็นรูปแบบที่ปฏิบัติได้จริง จึงมีพื้นที่อนุรักษ์หลายพื้นที่ทั้งในออสเตรเลีย และแคนาดานำเสนอโครงการเพื่อขอรับงบประมาณสนับสนุนในการนำรูปแบบการจัดการนี้ไปใช้ในพื้นที่ของตน (McArthur, 2000) TOMM เป็นรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวที่ประกอบด้วยส่วนหลักๆ ในการดำเนินการ 3 ส่วน (ภาพ 4) ได้แก่

- 1) การวิเคราะห์ศักยภาพ และบริบทของชุมชน รวมถึงทรัพยากรทางการท่องเที่ยว
- 2) การวางแผนและกำหนดดัชนีชี้วัดสิ่งแวดล้อมทางการท่องเที่ยว รวมถึงกำหนดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ และดัชนีชี้วัดผลกระทบในด้านต่างๆ ดัชนีทางการตลาด และทางเศรษฐกิจ โดยการมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย
- 3) การดำเนินการและบริหารจัดการ โดยเน้นการประเมินและปรับปรุงดัชนีแต่ละตัว เพื่อให้มีความเหมาะสม หลังจากดำเนินงานไปแล้ว (McArthur, 2000)

โดยการวิจัยนี้นำหลักการในส่วนที่ 1 และ 2 มาประยุกต์ใช้ให้เหมาะกับพื้นที่ศึกษา

ภาพ 4 ขั้นตอนในการดำเนินการจัดการการท่องเที่ยวแบบ TOMM

(ที่มา: Mannidis Roberts Consultants, 1997)

เนื่องจากรูปแบบการจัดการแบบ TOMM ครอบคลุมการจัดการในปัจจุบันหลัก ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม อย่างกว้างขวาง จุดอ่อนอาจจะเป็นในด้านที่ต้องใช้งบประมาณ กำลังคน เวลา และทรัพยากรอื่นๆ เป็นจำนวนมาก นอกจากนั้นผู้รับผิดชอบยังต้องร่วมมือกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนในการพัฒนาดัชนีชี้วัดของปัจจัยที่หลากหลาย (Jack, 2002) ดังนั้นในการวิจัยนี้ จึงมีการประยุกต์ใช้รูปแบบนี้เพียงบางส่วนให้เหมาะสมกับหัวเรื่อง และบริบทของชุมชนอย่างไรก็ดี

รูปแบบการจัดการนี้เน้นเป็นแนวทางใหม่ ที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการ การท่องเที่ยว โดยสนับสนุนการมีส่วนร่วมในการวางแผนและกำหนดดัชนีชี้วัดสิ่งแวดล้อม ทางการท่องเที่ยวร่วมกันระหว่างภาครัฐ เอกชน และชุมชน ทำให้รูปแบบนี้ได้รับการยอมรับว่า เป็นรูปแบบที่ปฏิบัติได้จริงในพื้นที่จุดหมายการท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ และยังเป็นรูปแบบ ที่มีความยืดหยุ่น และมีการประเมินผลและปรับปรุงการบริหารจัดการอย่างต่อเนื่อง (Mammidis Roberts Consultants, 1997)

จากการพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวที่กล่าวมาทั้ง 6 รูปแบบ ซึ่งเป็นการพัฒนาการ อย่างต่อเนื่องของรูปแบบการจัดการ โดยในแต่ละแบบต่างก็ให้ความสำคัญของผู้มาเยือนที่มุ่งเน้น ในการดูแลรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการเรียนรู้

แต่ละรูปแบบจะพบว่ามีจุดมุ่งเน้นคุณลักษณะที่เป็นหลักสำคัญในการรักษาสิ่งแวดล้อม ทางพื้นที่และให้ความสำคัญเชิงบวกโดยสรุปได้ดังนี้ (ตาราง 1)

ตาราง 1 ประเมินและเปรียบเทียบรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยว

คุณลักษณะ	LAC	VIM	VERP	VAMP	ROS	TOMM
- สามารถเข้าถึงและลดทอน ความกระทบกระเทือนจากผู้มาเยือน	+	+	+	+	+	+
- พิจารณาจากปัจจัยที่เป็นสาเหตุต่อ ความกระทบกระเทือน	+	+	+	+	+	+
- อำนาจความสะดวกในการเลือก การดำเนินการจัดการหลายๆ อย่าง	+	+	+	+	+	+
- ทำให้เกิดการตัดสินใจที่มีเหตุผล อธิบายได้	+	+	+	+	+	+
- แยกข้อมูลเชิงเทคนิคออกจาก การพิจารณาด้านคุณค่า	+	+	+	+	+	+
- ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน และเรียนรู้ร่วมกัน	+	+	+	+	+	+
- นำเอาทรัพยากรท้องถิ่นมาใช้และ รวมประเด็นการจัดการทรัพยากร	+	+	+	+	+	+
- การวางแผนการลงทุนมีความจำเป็น	--	-	--	---	--	---

ตาราง 1 (ต่อ) ประเมินและเปรียบเทียบรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยว

คุณลักษณะ	LAC	VIM	VERP	VAMP	ROS	TOMM
- ประสิทธิภาพโดยรวมบนพื้นฐานของประสบการณ์	---	-	-	-	---	--

+ หมายถึงการก่อให้เกิดผล - หมายถึงไม่ก่อให้เกิดผล (- ระดับความแตกต่างด้านลบจากน้อยไปหามาก)
(ที่มา: Hal l& Mc Arthur, 1996; Farrell & Marion, 2002)

จากตาราง 1 เป็นการเปรียบเทียบรูปแบบการจัดการระหว่าง LAC VIMP VERP VAMP ROS และ TOMM ซึ่งมีคุณสมบัติต่างๆ โดยสรุปในทุกรูปแบบมีส่วนคล้ายคลึงกัน เพราะรูปแบบเหล่านี้เกิดขึ้นมาด้วยความต้องการรักษาพื้นที่ธรรมชาติ ที่นำไปสู่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั้งสิ้น

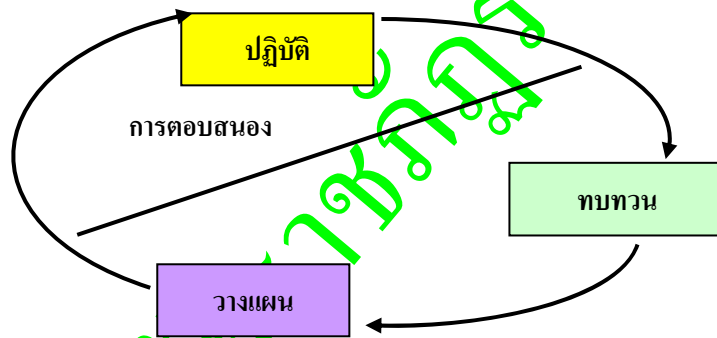
อย่างไรก็ตามประเด็นที่มีความแตกต่างกันที่เห็นได้ชัดเจน คือ ประเด็นในเรื่องของการวางแผนด้านการลงทุนเท่าที่รูปแบบเห็นว่ามีควมจำเป็นและมีประสิทธิภาพโดยรวมซึ่งอาจขึ้นอยู่กับการนำไปใช้ จะเห็นได้ว่า VIM VERP VAMP มีเครื่องหมายลบเพียงหนึ่งเดียว ซึ่งแสดงว่าน่าจะได้มีการทดสอบและนำไปใช้มากที่สุด

ในระยะกว่า 10 ปีที่ผ่านมาหลายประเทศมีความพยายามที่จะพัฒนารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยว โดยเริ่มให้ความสำคัญกับชุมชน และพัฒนารูปแบบที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยว รูปแบบดังกล่าวตระหนักถึงความแตกต่างของแต่ละท้องถิ่น ทั้งความแตกต่างด้านทรัพยากร ภูมิประเทศ ประชากร ศักยภาพ และความต้องการของแต่ละชุมชน แล้วจึงพัฒนาให้เกิดรูปแบบที่เหมาะสมกับแต่ละท้องถิ่น รูปแบบที่พัฒนาขึ้นภายหลังมักใช้รูปแบบการจัดการที่มีมาก่อนเป็นต้นแบบ หรือ เป็นแนวคิด แล้วจึงเพิ่มเติมหรือแก้ไขจุดอ่อน และนำจุดแข็งของแต่ละท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ดังผลงานการวิจัยที่น่าเสนอต่อไปนี้เป็นการศึกษาวิจัยที่มุ่งเน้นการนำรูปแบบของการจัดการท่องเที่ยวดังกล่าวข้างต้นมาพัฒนาและต่อยอดเป็นรูปแบบอื่นๆ โดยเพิ่มพูนความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชนตลอดจนความร่วมมือขององค์กรในท้องถิ่น ซึ่งผลของการวิจัยโดยภาพรวมต่างมุ่งเน้นในกระบวนการจัดการอย่างมีส่วนร่วมนำสู่ความเป็นกลุ่มองค์กรที่เข้มแข็งและเกิดการพัฒนาขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ในหัวข้อต่อไปจะกล่าวถึงความเหมาะสมในการนำการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เพื่อพัฒนาและเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว รวมทั้งสร้างตัวชี้วัดที่เหมาะสมที่จะใช้ประเมินการจัดการการท่องเที่ยวชุมชน

2.4 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) และการพัฒนาตัวชี้วัดการจัดการการท่องเที่ยวชุมชน

การพัฒนา รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในท้องถิ่นนั้น จำเป็นต้องมีการเลือกกรอบหรือกระบวนทัศน์ (Paradigm) ระเบียบวิธีวิจัย (Methodology) รวมถึงเครื่องมือและกระบวนการ (Method) ที่เหมาะสม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ต้องการ กรอบและกระบวนทัศน์ในการวิจัยชุมชนควรเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ซึ่งเป็นการวิจัยแบบวงจร (Spiral) ที่เปิดโอกาสให้เกิดการปฏิบัติ (การเปลี่ยนแปลง การพัฒนา) และการวิจัย (ความรู้ ความเข้าใจ) ได้ในขณะเดียวกัน ผู้ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงควรมีส่วนร่วมในการวิจัยนั้นด้วย (Dick, 1995-2000) วงจรของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (ภาพ 5) แสดงการปฏิบัติ นำผลที่ได้มาทบทวนอย่างจริงจัง วางแผน อันจะนำไปสู่การพัฒนาหรือการปฏิบัติที่ดีขึ้น

ภาพ 5 วงจรของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ
(ที่มา: Dick, 1997-2000, p. 6)

วงจรของการวิจัยนี้อาจมีวงย่อยซ้อนกัน เพื่อให้ได้รายละเอียดในการปฏิบัติ ทำให้การวิจัยและปฏิบัติมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเพิ่มขึ้น การวิจัยเชิงปฏิบัติการในภาพรวมจึงเป็นการวิจัยที่เปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกคน ทุกกลุ่มมีโอกาสแสดงความคิดเห็น เพื่อกำหนดแนวทางการปฏิบัติ หรือพัฒนาหน่วยงานหรือชุมชนที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ ร่วมกันทบทวนผลที่ได้จากการปฏิบัติ และวางแผนเพื่อให้เกิดการพัฒนา ซึ่งการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาดังกล่าวมีผลโดยตรงต่อกลุ่มนั้นๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม

อย่างไรก็ดีระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการมีหลายรูปแบบ เนื่องจากนักวิจัยในแต่ละกลุ่มที่ได้พัฒนาขึ้นเพื่อให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์เฉพาะในแต่ละการศึกษาของตน (เช่น การสาธารณสุข การศึกษา สังคมศาสตร์ จิตวิทยา การจัดการ และสาระสนเทศ เป็นต้น) ในลำดับต่อไปจะยกตัวอย่าง

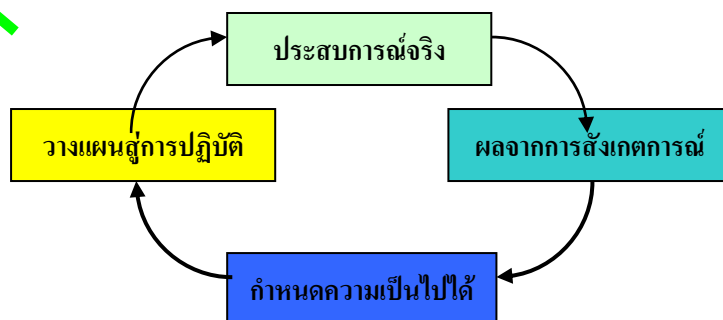
ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการที่ได้มีการประยุกต์ใช้อย่างกว้างขวาง ได้แก่ Participatory Action Research (PAR), Soft System Analysis, และ Action Science

Participatory Action Research (PAR) เป็นระเบียบวิธีที่มีความยืดหยุ่นสูงสุด เทคนิคเครื่องมือ และกระบวนการที่จะนำมาใช้สามารถปรับเปลี่ยนตลอดเวลา เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์และความต้องการเฉพาะของผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย (ซึ่งในที่นี้มักคือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในโครงการนั้นๆ) นอกจากนี้ PAR ยังเปิดโอกาสให้เกิดการกระจายอำนาจ โดยในทางทฤษฎีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกคนมีโอกาสแสดงความคิดเห็นโดยเท่าเทียมกัน ข้อคิดเห็นที่เป็นแนวทางที่ดีจะถูกนำมาวิเคราะห์ วิจารณ์หาข้อสรุปเพื่อพัฒนาสู่การปฏิบัติ ทุกคนที่มีส่วนร่วมจึงเปรียบเสมือนเป็นเจ้าของแผนนั้นๆ จึงเป็นการเริ่มต้นที่ดีในการนำแผนนั้นๆ สู่การปฏิบัติ ตัวอย่างของระเบียบวิธีวิจัยแบบ PAR หาตุรายละเอียดได้จากบัลคาซาร์, คีย์ส, แคฟแลนด และซูเวซ-บัลคาซาร์ (Balcazar, Keys, Kapland & Suarez-Balcazar, 1998) และเคมมีสและแมคแทกการ์ด (Kemmis & McTaggart, 2000)

PAR จึงเป็นระเบียบวิธีที่ใช้เมื่อผู้ดำเนินการวิจัยมีได้มีข้อความที่ต้องการคำตอบหรือผลที่เฉพาะเจาะจง แต่กระบวนการและผลที่ได้เป็นไปตามความต้องการของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีส่วนร่วมในการวิจัยเชิงปฏิบัติการนั้นๆ

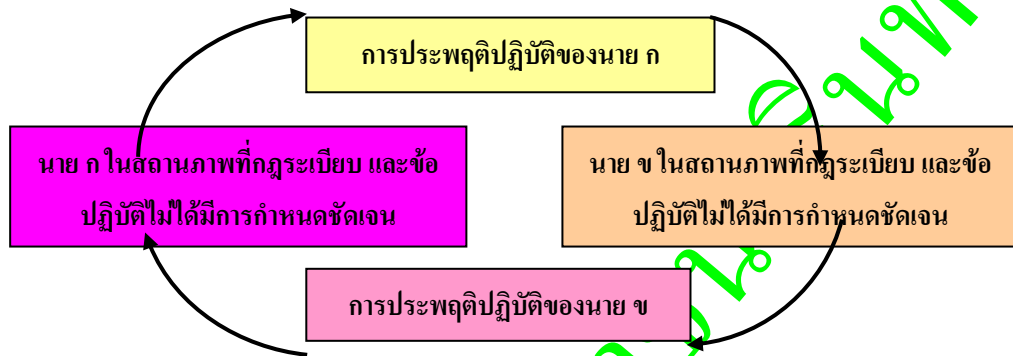
Soft System Methodology (SS) เป็นระเบียบวิธีที่ใช้ในการพัฒนาระบบการดำเนินการ เริ่มจากการสังเกตการณ์ และระบุเป้าหมาย หรือกระบวนการที่เห็นว่าควรปรับปรุง แล้วจึงกำหนดความเป็นไปได้ในการพัฒนา แล้วจึงใช้ workshop เพื่อระดมความคิดเห็นจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เพื่อวางแผนสู่การปฏิบัติต่อไป (ภาพ 6)

ปัจฉิมที่เชกแลนด และโซลล์ (Checkland & Scholes, 1990) ระบุว่าปัจฉิมที่ควรนำมาพิจารณาในการวิจัย ได้แก่ กลุ่มลูกค้าเป้าหมาย ผู้ดำเนินงาน ระบบงาน กระบวนทัศน์ที่ทันสมัย เจ้าของกิจการ และสิ่งแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกองค์กร SS จึงเป็นระเบียบวิธีที่เหมาะสมที่จะใช้ในการพัฒนาองค์กร และหน่วยงาน

ภาพ 6 วงจรระเบียบวิธีวิจัยแบบ Soft System Methodology (ที่มา: Reason & Bradbury, 2006, p. 2)

วงจรระเบียบวิธีวิจัยแบบศาสตร์ที่ว่าด้วยการปฏิบัติการ (Action Science) เป็นระเบียบวิธีวิจัยที่พัฒนากระบวนการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ และวิธีการเข้าแทรกเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง โดยยึดหลักการสื่อสาร และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นสำคัญ (Argyris, Putnam, Smith, & McLain, 1985) (ภาพ 7)

ภาพ 7 วงจรระเบียบวิธีวิจัยแบบ Action Science

(ที่มา: Argyris, Putnam, Smith, & MacLain, 1985, p. 110)

แนวคิดหลักของระเบียบวิธีนี้คือ บุคคลมีแนวโน้มที่จะประพุดิตนตามกฎระเบียบสังคม แม้ว่ากฎดังกล่าวจะไม่ได้มีการระบุเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งบางครั้งการประพุดิปฏิบัตินั้นอาจขัดกับจิตสำนึกของตน นั่นคือการประพุดิปฏิบัติในสถานการณ์ต่างๆ ของบุคคลเป็นการกระทำเลียนแบบซึ่งกันและกัน และมีการปรับให้เข้ากันได้เพื่อให้เกิดภาวะที่พึงปรารถนา (Argyris, Putnam, Smith & McLain, 1985) ดังนั้นในการใช้ระเบียบวิธีนี้เป็นการปรับพฤติกรรมบุคคล ซึ่งอาจต้องการผู้นำที่เข้มแข็ง เป็นที่ยอมรับ และมีความสามารถสูงที่จะสามารถสร้างผลกระทบในทางบวกกับผู้อื่นที่มีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยนั้นๆ

อย่างไรก็ดีไม่ว่าจะใช้ระเบียบวิธีการวิจัยรูปแบบใดก็ตามการต้องมีการพัฒนาตัวชี้วัดควบคู่กันไปด้วย ในหัวข้อต่อไปจะกล่าวถึงการพัฒนาตัวชี้วัดที่มีการนำมาใช้อย่างกว้างขวาง

2.4.1 พัฒนาตัวชี้วัดการจัดการการท่องเที่ยวชุมชน

การพัฒนาตัวชี้วัดผลสัมฤทธิ์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการขั้นตอนหนึ่งที่สำคัญอย่างยิ่งเนื่องจากเป็นสิ่งที่ใช้ประเมินกระบวนการพัฒนารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับท้องถิ่น (Lee-Smith, 1997) สิ่งสำคัญของ CBT คือให้ชุมชนสามารถร่วมกันเลือกตัวชี้วัดที่เหมาะสมซึ่งจะเกิดขึ้นได้เมื่อชุมชนตระหนักถึงการทำงานร่วมกันเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีของชุมชนและระบบนิเวศ ตัดสินใจเลือกยุทธวิธีที่จะนำไปสู่การปฏิบัติ ตัดสินใจว่าจะวัดอะไรและมีความเป็นไปได้มากน้อยแค่ไหนในการวัดและประเมินสิ่งนั้นๆ

ลี-สมิธ (Lee-Smith, 1997) ได้ระบุไว้ในงานวิจัยของ IUCN (the International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources) ว่าต้องมีการจัดเวทีเพื่อให้ผู้ที่สนใจได้ร่วมกันอภิปรายและหาข้อสรุปในการกำหนดตัวชี้วัดดังกล่าว นอกจากนี้การให้โอกาสชุมชนเป็นผู้กำหนดตัวชี้วัดเองนั้นเป็นขั้นตอนหนึ่งในการกระจายอำนาจการพัฒนาชุมชนสู่ประชาชนในท้องถิ่น ชุมชนจะรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของและเป็นพันธมิตรที่ควรร่วมกันดำเนินการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ร่วมกันกำหนดไว้ (Lee-Smith, 1997) นอกจากนี้ตัวชี้วัดที่ชุมชนกำหนดขึ้นอาจได้รับความสนใจจากภาครัฐที่มีหน้าที่พัฒนาการท่องเที่ยวโดยตรงและนำไปบรรจุในแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนอีกด้วย นับเป็นการดำเนินงานที่สอดคล้องกับนโยบายการวางแผนจากล่างสู่บน (Bottom-up Approach) ตัวชี้วัดที่พัฒนาโดยทีมงานวิจัยของ IUCN (1997) ได้สรุปตัวชี้วัดที่ชุมชนกำหนดขึ้นจากการวิจัยในหลายพื้นที่ทั้งในแอฟริกาและเอเชีย ได้สิ่งที่ชุมชนต้องการวัดทั้งในมิติของระบบนิเวศ เช่น ความหลากหลายทางชีวภาพ การกักกร่อนของดิน มิติทางสังคม เช่น คุณค่า และทัศนคติ รวมถึงมิติทางเศรษฐกิจ เช่น รายได้ของครัวเรือน และการกระจายรายได้ เป็นต้น

โรสส์ และวอลล์ (Ross & Wall, 2000) ได้เสนอตัวอย่างตัวชี้วัดที่สามารถนำมาใช้ในการประเมินสภาพความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับพื้นที่อนุรักษ์ไว้ในตาราง 2

ตาราง 2 ตัวอย่างตัวชี้วัดที่จะนำมาใช้ในการประเมินสภาพความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับพื้นที่อนุรักษ์

คุณลักษณะของชุมชน	คุณลักษณะของพื้นที่ทางธรรมชาติและระบบนิเวศ	ตัวอย่างตัวชี้วัดความสัมพันธ์
- ขนาดของประชากร	- ขนาดของพื้นที่ปกป้องอนุรักษ์	- ระดับของการพึ่งพา
- ยุทธศาสตร์ของการดำรงชีวิต	- สวัสดิภาพของระบบนิเวศในพื้นที่นั้นๆ	- ต่อทรัพยากร
- สวัสดิการทางสังคมของชุมชน	- ตลอดจนผลกระทบที่มาจากภายนอก	- ธรรมชาติ
- การสาธารณสุข ความปลอดภัย การศึกษา	- จำนวนของสัตว์และพืชที่จะสูญพันธุ์	- ทัศนคติของชุมชน
- โครงสร้างและค่านิยมทางสังคม	- การเคลื่อนไหวของประชากร	- ต่อการอนุรักษ์
- ศาสนา วัฒนธรรม ประเพณีนิยม	- ความอ่อนไหวของระบบนิเวศที่ดำรงอยู่	- ขอบเขตของการมีส่วนร่วมของชุมชน
- ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน	- การรบกวนต่อเนื้อที่มีต่อระบบ	- ในพื้นที่อนุรักษ์
- ภายในครอบครัว ความพร้อม	- คุณภาพของดิน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญ	- ลักษณะ
- ในการเผชิญกับการเปลี่ยนแปลง	- ของวงจรชีวิตในระบบนิเวศ	- ความสัมพันธ์
	- การพึ่งพากันของสัตว์และพืชในพื้นที่	

ตาราง 2 (ต่อ) ตัวอย่างตัวชี้วัดที่จะนำมาใช้ในการประเมินสภาพความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน
กับพื้นที่อนุรักษ์

คุณลักษณะของชุมชน	คุณลักษณะของพื้นที่ทางธรรมชาติและระบบนิเวศ	ตัวอย่างตัวชี้วัดความสัมพันธ์
- การใช้พื้นที่ปกป้องอนุรักษ์		ระหว่างชุมชนและ ผู้ทำงานภายนอก - การใช้พื้นที่ แบบบูรณาการและ ความถี่ของการใช้

จากการศึกษารวบรวมที่เกี่วข้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จนพัฒนามาเป็นแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT) เพื่อให้เป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนนั้น สามารถสรุปได้ว่ารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดผลในการอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติ วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ ตลอดจนทำให้เกิดผลดีกับชุมชนที่แหล่งท่องเที่ยวตั้งอยู่ทั้งในด้านความเป็นอยู่ เศรษฐกิจ และสังคม

ในระยะแรกเนื่องจากการท่องเที่ยวเชิงพาณิชย์ (Conventional or Mass Tourism) ก่อให้เกิดผลกระทบในทางลบต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติในสถานแหล่งท่องเที่ยวที่เห็นได้ชัดเจน รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวในระยะแรกจึงมุ่งเน้นในเรื่องขีดความสามารถในการรองรับ (Carrying Capacity) ของระบบนิเวศและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมากกว่าให้ความสำคัญกับชุมชนที่อาศัยอยู่ในสถานที่นั้นๆ ซึ่งแนวคิดนี้ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางว่าไม่ประสบความสำเร็จตามที่มุ่งหวังไว้

ในปี พ.ศ.2540 จึงได้มีการพัฒนารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยว คือ Tourism Optimisation Management Model (TOMM) ที่เน้นชุมชนเป็นศูนย์กลางขึ้นเพื่อใช้ที่เกาะแก่งการู ออสเตรเลีย และมีการนำไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่อนุรักษ์หลายแห่งทั้งในออสเตรเลียและแคนาดา

ในปัจจุบันเป็นที่ยอมรับว่าการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยเฉพาะชุมชน จะก่อให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในชุมชนขึ้นได้ การวิจัยนี้จึงได้รับแรงบันดาลใจจาก TOMM และมีการนำ TOMM มาประยุกต์ใช้บางส่วนในการวางแผนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนห้วยแร่ ผู้วิจัยจึงนำระเบียบวิธีวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) มาใช้ PAR นับเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ที่มีการดำเนินการวิจัยและพัฒนาไปในขณะเดียวกัน

ในการดำเนินงานวิจัยแบบ PAR มีการนำเทคนิควิธีการต่างๆ มาใช้เพื่อเพิ่มการมีส่วนร่วม หัวข้อต่อไปจะอธิบายเทคนิคและวิธีการที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้

2.5 เทคนิคและวิธีการที่ใช้ในการดำเนินงานวิจัย

ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) นั้น วัตถุประสงค์หลักคือการเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เข้าร่วมในการวิจัยได้แสดงความคิดเห็น จึงจำเป็นต้องใช้เครื่องมือและเทคนิควิธีที่หลากหลายเพื่อให้ผู้เข้าร่วมรู้สึกว่าคุณสามารถแสดงความคิดเห็นอย่างอิสระ โดยไม่รู้สึกเครียดหรือถูกกดดัน แต่รู้สึกว่าเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันนำไปสู่การจัดการการท้องถิ่นที่เหมาะสมกับท้องถิ่นของตน

ผู้วิจัยจึงนำเทคนิควิธีที่สถาบันในระดับชาติของทั้งภาครัฐและเอกชนที่ทำงานเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนมาประยุกต์ใช้ตลอดการดำเนินการวิจัย เทคนิควิธีเหล่านั้น ได้แก่ 1) การแสดงความชื่นชม – อิทธิพล – การควบคุม (Appreciation – Influence – Control: AIC) 2) การประเมินการมีส่วนร่วมของชุมชนชนบท (Participatory Rural Appraisal: PRA) 3) การวางแผนและปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมด้วยความชื่นชม (Appreciative Participatory Planning and Action: APPA) 4) การสร้างอนาคตร่วมกัน (Future Search Conference: FSC) 5) การกำหนดรูปแบบทางความคิด (Conceptual Modeling) 6) แผนที่ความคิด (Mind Map) 7) ต้นไม้แห่งปัญหา (Problem Tree) และ 8) เส้นบอกเวลา (Time line)

ลำดับต่อไปจะได้อธิบายถึงเทคนิควิธีต่างๆ โดยละเอียด และจะใช้คำย่อหรือคำเต็มเป็นภาษาอังกฤษในครั้งต่อไป ที่จะกล่าวถึงเทคนิควิธีนั้นๆ

2.5.1 การแสดงความชื่นชม – อิทธิพล – การควบคุม (Appreciation – Influence – Control: AIC)

AIC เป็นทั้งปรัชญาและรูปแบบเพื่อปฏิบัติการ ปรัชญาที่หลักก็คือความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (Power Relationships) เป็นแก่นกลางของกระบวนการจัดองค์กร ซึ่งแปลงไปสู่รูปแบบพัฒนาองค์กร AIC พัฒนาขึ้นโดยสมิธ (Smith, 1991) AIC เป็นเทคนิคใช้ในการประชุมเชิงปฏิบัติที่สนับสนุนให้ผู้มีส่วนได้เสียได้พิจารณาถึงปัจจัยด้านสังคม การเมืองและวัฒนธรรม รวมทั้งด้านเศรษฐกิจและวิชาการที่ส่งอิทธิพลต่อนโยบายหรือโครงการที่ตนมีส่วนร่วมอยู่

หลักการสำคัญที่ใช้ใน AIC คือ

A-Appreciation คือการแสดงความชื่นชมในเชิงไม่ขัดแย้งแต่พูดถึงในสิ่งที่พอจะยอมรับกันอยู่ในขั้นตอนของการทบทวนอดีตเข้าใจปัจจุบัน และอนาคตอันพึงปรารถนาที่จะกลายเป็นวิสัยทัศน์ร่วมของผู้มีส่วนได้เสีย กระบวนการเริ่มจากกลุ่มย่อยๆ

I-Influence คือ การใช้ประสบการณ์ให้เป็นการริเริ่มสร้างสรรค์ ช่วยกันกำหนดวิธีการและยุทธศาสตร์ รวมไปถึงการคัดเลือกกิจกรรม พิจารณาถึงทรัพยากรที่จะนำไปใช้ในการใช้โครงการ

C-Control คือ การนำเอายุทธศาสตร์และกำหนดวิธีการในการปฏิบัติการ สมาชิกจะเลือกเข้ามาผูกพันด้วยความสมัครใจ และต้องควบคุมตนเองตามพันธสัญญาให้ปฏิบัติตามบรรลุปเป้าหมายของกลุ่ม

ประโยชน์ของ AIC คือ (1) ช่วยผู้มีส่วนร่วมในการประชุมปฏิบัติการซึ่งได้ตั้งเป้าหมายร่วมกัน (2) สนับสนุนให้ผู้มีส่วนร่วมได้ตระหนักถึงขอบเขตของผู้มีส่วนได้เสียที่มีส่วนตรงตามเป้าหมาย (3) สร้างเวทีให้ผู้มีส่วนได้เสีย สามารถใช้ติดตามเพื่อบรรลุเป้าหมายในความร่วมมือร่วมกัน ดังนั้นในการดำเนินการโดยวิธี AIC ผู้ดำเนินการจะปฏิบัติดังนี้

1) ความชื่นชมโดยการรับฟังในสถานการณ์ที่เป็นจริงและเป็นไปได้ โดยมองย้อนหลังในมุมมอง ของผู้มีส่วนได้เสียและสถานการณ์ที่กำหนดให้พิจารณา

2) อิทธิพลส่งผ่านทาง การแลกเปลี่ยนสนทนา มีการพิจารณาแสวงหาทางเลือกทางยุทธศาสตร์ด้วยความมีเหตุมีผล

3) ให้คุณค่าของกลุ่มเล็กที่เข้าร่วม เพื่อการปะทะสังสรรค์และเรียนรู้ ซึ่งตามปกติเขาจะไม่มี การแลกเปลี่ยนในชีวิตประจำวัน มันเป็นการพิเศษมันช่วยให้เกิดแนวคิดใหม่ ทักษะคิดใหม่

4) ให้คุณค่าของกลุ่มอสังกษณ์เดียวกัน เช่น ใช้ภาษาถิ่นเหมือนกัน อยู่ในตำบลเดียวกัน ถิ่นชนบธรรมเนียมเดียวกัน ฯลฯ กลุ่มเหล่านี้จะได้เรียนรู้จากกันและกัน ซึ่งเป็นความชื่นชมร่วมกัน

5) ให้คุณค่าของสัญลักษณ์ ภาษาและการรู้หนังสือที่แตกต่างกันจะเป็นอุปสรรค โดยเฉพาะในตอนเริ่มต้นที่มาประชุมร่วมกัน แต่เมื่อใช้สัญลักษณ์แทนคำพูด เช่น การเขียนสัญลักษณ์ภาพวาด ก็ทำให้เข้าใจกันได้ทำถึงและเกิดคิดแบบสร้างสรรค์

6) ให้คุณค่าของการเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร การเขียนเป็นประโยชน์เมื่อมีข้อตกลงไม่ว่าในการประชุมครั้งใดต้องบันทึกและให้ทุกคนในที่ประชุมได้รับรู้ เพื่อความเข้าใจร่วมกันและเป็นส่วนประกอบของการวางแผน การบันทึกความเห็นร่วมในแต่ละขั้นๆ จะทำให้เห็นความก้าวหน้าและผู้เข้าร่วมรู้ว่าแต่ละคนมีพันธสัญญาต่อกัน

7) ความสำคัญของวิทยากรกระบวนการ สถานการณ์ในขณะที่ใช้ AIC บ่อยครั้ง จะเกิดความตึงเครียดเพราะความเห็นขัดแย้ง ในทางตรงข้ามอาจอยู่ในสถานการณ์ที่ผู้เข้าร่วมไม่ยอมแสดงความคิดเห็นอย่างจริงจัง จึงต้องอาศัยความสามารถของวิทยากรกระบวนการผู้มีทักษะและประสบการณ์ เพื่อเป็นผู้นำร่องกระบวนการไปสู่ประสบการณ์ใหม่ ทำให้การพูดคุยกันรู้สึกเป็นประโยชน์และเกิดการเจรจาต่อรองกันขึ้น แล้วนำไปสู่การปฏิบัติซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวไปสู่เป้าหมายในที่สุด

2.5.2 การประเมินการมีส่วนร่วมของชุมชนชนบท (Participatory Rural Appraisal: PRA)

PRA เป็นคำที่ใช้ในวิธีการของการมีส่วนร่วมซึ่งกำลังเป็นที่กล่าวขวัญถึงมาก เพราะเป็นเทคนิควิธีที่เน้นภูมิปัญญาท้องถิ่นและช่วยให้คนในชนบททำการวิเคราะห์การประเมินของตนเอง รวมถึงการวางแผนด้วย PRA ใช้กลุ่มร่วมแสดงและฝึกหัดในการแบ่งปันข้อมูลการวิเคราะห์และปฏิบัติการ ในบรรดาผู้มีส่วนได้เสียแม้ว่าในตอนต้นพัฒนาขึ้นมาเพื่อใช้ในพื้นที่ชนบท แต่ PRA ได้ถูกนำไปใช้ในที่อื่นๆ เนื่องด้วยทำให้เกิดนักปฏิบัติ ด้านการพัฒนาเพื่อการทำงานร่วมกัน ในการวางแผนโครงการที่เหมาะสม (Theis & Grady, 1991)

หลักการสำคัญของ PRA คือ

- 1) การมีส่วนร่วมที่ให้ความสำคัญต่อเรื่องคุณค่า และการมีส่วนร่วมในฐานะที่เป็นวิธีการวางแผนและการวิจัยที่ผสมผสานอยู่ในการพัฒนา
- 2) ความสมเหตุสมผลของข้อมูล PRA ขึ้นอยู่กับการแลกเปลี่ยนและการระดมสมองของบรรดาผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยมีทีมงานที่ประกอบด้วยชาวชนบทผู้มีความรู้ในสภาพพื้นที่ ประเพณีและโครงสร้างของท้องถิ่น และทีมงานควรมีความหลากหลายในระดับเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม เพศ และอายุ
- 3) PRA มีความยืดหยุ่น นักปฏิบัติสามารถนำเทคนิคที่เหมาะสมในบริบทของการพัฒนาที่มีลักษณะเฉพาะมาใช้ เปลี่ยนตามแต่ขนาดและทักษะของคณะทำงาน เวลาและทรัพยากรที่มี รวมถึงหัวข้อและพื้นที่ของการทำงาน
- 4) เพื่อที่จะมีประสิทธิภาพในเรื่องเวลาและการใช้งบประมาณ PRA เป็นวิธีการในการรวบรวมเอาข้อมูลที่เป็นและเพียงพอที่จะให้แนวทางในการตัดสินใจ
- 5) PRA ทำงานด้วยข้อมูลเชิงคุณภาพ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่อยู่บนรากฐานของความสมเหตุสมผลและให้ความมั่นใจ ต้องมีองค์ประกอบในการสืบค้นข้อมูล คือ เวกีชาวบ้านและการสัมภาษณ์ผู้รู้

PRA ยังเป็นการฝึกฝนการส่งข้อมูลและส่งผ่านความรู้ไม่ว่าจะเป็นส่วนหนึ่งของโครงการประเมินหรือเป็นงานภาคส่วนระดับมหภาค เพื่อให้เกิดความโปร่งใสจึงมีการประชุมในเวทีเปิดบ่อยครั้ง ได้แก่ ประชุมก่อนเริ่มงาน ระหว่างการดำเนินงาน ตอนท้ายและการประชุมติดตามผล เครื่องมือที่ใช้ใน PRA คือ (1) การสัมภาษณ์กึ่งทางการ (2) การอภิปรายกลุ่มย่อย (3) การเรียงลำดับตามความสำคัญ (4) ใช้แผนที่และรูปแบบ (5) แผนภาพว่าด้วยประวัติและฤดูกาล

เทคนิคเหล่านี้อาจจะใช้หลายๆ อย่างแบบผสมผสาน โดยสามารถเลือกใช้ได้ตามความเหมาะสมของสถานการณ์

2.5.3 การวางแผนและปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมด้วยความชื่นชม (Appreciative Participatory Planning and Action: APPA)

APPA เป็นกระบวนการวางแผนอย่างมีส่วนร่วมที่ต่อยอดจาก PRA ซึ่งพัฒนาโดย The Mountain Institute (2008) เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้และปฏิบัติการของชุมชน ตลอดจนนำไปประยุกต์ใช้ในองค์กรอื่นๆ โดยถือหลักการที่สำคัญในการแสวงหา ถ้าหากมองปัญหา ก็จะพบมันตรงข้ามถ้ามองหาความสำเร็จก็จะยิ่งพบกับความสำเร็จมากขึ้น สิ่งสำคัญคืออยู่ที่ศรัทธา ถ้าหากมีศรัทธาในเรื่องวิสัยทัศน์หรือความคิดเกี่ยวกับอนาคตก็จะสามารถสร้างความก้าวหน้าเพื่อบรรลุถึงสิ่งเหล่านั้น โดยไม่ต้องรอรัฐบาลหรือผู้บริจาคจากภายนอกมาให้แก่ชุมชน

คุณลักษณะสำคัญของ APPA ที่นำไปสู่ชุมชนที่มีความสำเร็จ ในการวางแผนและดำเนินการ โดยการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสีย คือการใช้ชุมชนเป็นฐานและความยั่งยืน โดยการให้ชุมชนเกิดพลังอำนาจและสร้างขีดความสามารถได้ด้วยตนเอง APPA เป็นระเบียบวิธีการที่เป็นกระบวนการที่ดำเนินไปตามขั้นตอนที่เรียกว่า Discovery ----- Dream ----- Design ---- Delivery เป็นขั้นตอนของการท่องเที่ยว โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนที่ใช้ทรัพยากรของท้องถิ่นหรือภูมิภาคในการพัฒนาวิสัยทัศน์และแผนงานร่วมกัน โดยใช้ความมั่นใจและทรัพยากรในการบรรลุถึงวิสัยทัศน์หรือความสำเร็จให้อำนาจแก่ชุมชนด้วยทักษะและแผนงานที่เป็นไปได้

หลักการของ APPA

1) ปัจจัยแห่งความสำเร็จคือการให้ความสนใจในค้นหาและสร้างพื้นฐานของความสำเร็จจากแรงบันดาลใจในหมู่ผู้มีส่วนร่วมในชุมชน ทั้งปัจเจกชนและเป็นกลุ่มต่างๆ โดยใช้การวางแผนและการจัดการตามวงจรของ “4Ds” ที่อาศัยขีดความสามารถทรัพยากรและสิ่งที่ใช้ในการดำเนินชีวิตที่เราให้คุณค่า (จะได้อธิบายวงจร 4D ในบทที่ 3) การสร้างความฝันในสิ่งซึ่งชุมชนควรมีควรได้จากทรัพยากรที่มีอยู่ เป็นความฝันในสิ่งที่เป็นไปได้ และทำให้เกิดเป็นความสำเร็จได้

2) การเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการที่เกิดจากพลวัตของกลุ่ม ที่มีผลต่อการพัฒนาชนบทในระยะที่ผ่านมา การมีส่วนร่วมสร้างพลังอำนาจให้ผู้คนโดยการได้รับความรู้และสร้างการเป็นเจ้าของโดยปฏิบัติการวางแผนร่วมกัน เป็นปรัชญาและการปฏิบัติเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน มีการวางแผนภาพของอนาคตสถานะของทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยรับทราบว่าจะทำอะไรและจะต้องปรับปรุงในเรื่องใดบ้าง

3) ความยั่งยืนที่เกิดการรวมเอาหลักการที่สร้างขึ้นโดยการระดมทักษะของผู้มีส่วนร่วม และทรัพยากรที่มีอยู่ การมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันทำให้เกิดหลักประกันด้านความยั่งยืน

APPA ทำให้เกิดการท่องเที่ยวโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน มีผลให้เกิดการอนุรักษ์ธรรมชาติและพัฒนาเป็นวิสาหกิจที่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐาน ทำให้ผู้มีส่วนร่วม

เปลี่ยนแปลงทรัพยากรให้กลายเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจ สร้างความสามารถให้ท้องถิ่นในการวางแผน ประเมินและดำเนินงานกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวได้ด้วยตนเอง

2.5.4 การสร้างอนาคตร่วมกัน (Future Search Conference: FSC)

FSC เป็นกระบวนการทำความเข้าใจในเรื่องสถานการณ์ของอดีต ปัจจุบัน ที่เชื่อมโยง และมีผลกระทบต่ออนาคต พร้อมกับเสนอภาพรวมของสถานการณ์ปัจจุบัน จากนั้นจะมีการลงมติ ในความเห็นพ้องที่เป็นพันธะสัญญาและวิสัยทัศน์ร่วมกัน ตลอดจนกำหนดแผนงานที่เป็นรูปธรรม เพื่อการปฏิบัติและติดตามผลต่อไปในอนาคต

FSC ประกอบด้วยหลักการสำคัญ คือ

- 1) นำเอาผู้มีส่วนได้เสียทั้งหมดมาทำงานร่วมกันภายในที่ประชุมเดียวกัน
- 2) ทำงานตามขั้นตอนของภารกิจที่กำหนดไว้ภายใต้ความเห็นพ้องพื้นฐานร่วมกัน
- 3) ให้ความสำคัญกับพัฒนาภาพจำลองอนาคตที่พึงปรารถนามากกว่าที่จะมองปัญหา

และความขัดแย้ง

- 4) ทำงานกันอย่างเสมอภาคในหมู่ผู้ร่วมงานในกลุ่มย่อยและกลุ่มที่มีศักยภาพ

ผลที่ได้จาก FSC

- 1) เกิดความเข้าใจในเหตุการณ์อดีต ปัจจุบันและอนาคตของชุมชน
- 2) ชุมชนหรือกลุ่มงาน เกิดวิสัยทัศน์และมีพันธะสัญญาต่อกัน มองโลกในแง่ดี

มีความหวัง

- 3) พร้อมจะปฏิบัติงานเพื่อความเปลี่ยนแปลงโดยมีสายสัมพันธ์ ขยายตัวเป็นเครือข่าย มองเห็นคุณค่าของกันและกัน มุ่งไปข้างหน้าตามแผนงานและการปฏิบัติ เพื่อบรรลุความเป็นไปได้ ที่ตั้งไว้ร่วมกัน

2.5.5 การกำหนดรูปแบบทางความคิด (Conceptual Modeling)

Conceptual Modeling (2004-2006) เป็นการกำหนดรูปแบบทางความคิดผ่านแผนภาพ แสดงถึงความสัมพันธ์ต่างๆ ของปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย

การกำหนดรูปแบบทางความคิดที่ดีต้องประกอบด้วย

- 1) นำเสนอภาพของสถานการณ์ของพื้นที่โครงการ
- 2) แสดงการเชื่อมโยงระหว่างปัจจัยต่างๆ ที่มีผลต่อสถานะตามเป้าหมาย
- 3) แสดงถึงปัญหาโดยตรงและโดยอ้อมที่จะมีผลกระทบต่อการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุ

เป้าหมาย

- 4) นำเสนอเฉพาะปัจจัยที่เกี่ยวข้อง
- 5) เกิดผลดีจากความพยายามร่วมกันทำงานเป็นหมู่คณะ

2.5.6 แผนที่ความคิด (Mind Map)

Mind Map (2004-2006) เป็นการระดมความคิดอย่างมีส่วนร่วม โดยทุกคนจะมีส่วนบันทึก ร่องรอยความคิดที่หลากหลายภายในแผนภาพ Mind Map เชื่อมโยงความคิดและประเด็นต่างๆ เข้าด้วยกันจากเรื่องที่สำคัญที่สุดในตอนเริ่มต้นไปสู่เรื่องอื่นๆ Mind Map จัดทำขึ้นในการอภิปราย หรือระดมสมองของการประชุมกลุ่ม ทำให้ได้ข้อมูลทุกๆ ด้านของสถานการณ์ที่จะอยู่ในสภพของข้อมูล และมีการพิจารณาร่วมกัน

ขั้นตอนการจัดทำ Mind Map

- 1) เขียนถึงความคิดหลักที่ศูนย์กลางของแผนภาพ แล้วค่อยขยายออกไปทุกทิศทาง
- 2) เปิดประเด็นความคิดทุกแง่มุมที่เป็นประโยชน์ในการใช้แก้ปัญหา ความคิดใหม่ๆ และการเชื่อมโยงของความคิดและปัจจัยต่างๆ
- 3) การจัดกลุ่มโดยเสรีให้เกิดความที่คิดเชื่อมโยงกิ่งก้านสาขาที่แตกออกมาจากศูนย์กลาง แล้วเขียนคำบรรยายสั้นๆ ที่กิ่งก้าน
- 4) ใช้ความคิดให้รวดเร็ว ใช้สัญลักษณ์แทนความคิด
- 5) ทำลายขอบเขตโดยใช้สีต่างๆ ในอาร์วาครูป
- 6) ไม่เลือกปฏิบัติ ใครคิดอะไรก็ได้ควรใส่ลงไปแม้ว่าไม่เกี่ยวข้องกัน ในขั้นแรก แต่เมื่อพัฒนาแผนภาพไปก็อาจจะเชื่อมโยงกันได้
- 7) เคลื่อนไหวตลอดไปอยู่หนึ่ง แม้คิดไม่ออกก็พยายามวาดเส้นเชื่อมโยงกันไปเรื่อยๆ แล้วก็จะคิดออกเองว่าควรใส่ความคิดอะไรลงไป
- 8) จัดระเบียบโดยดึงการเชื่อมโยงปัจจัยต่างๆเข้าด้วยกันในตอนท้าย ข้อสำคัญคือ ให้ความคิดหลังไหลออกมาก่อน

2.5.7 ต้นไม้แห่งปัญหา (Problem Tree)

Problem Tree (2004-2006) เป็นเครื่องมือหลักของการแสวงหาเหตุผล มีวัตถุประสงค์ ในการชี้ถึงปัญหาหลักและจัดลำดับเรื่องความสัมพันธ์ของเหตุและผลระหว่างปัญหาต่างๆ เพื่อว่า ปัญหาเหล่านี้จะได้สะท้อนอยู่ในการออกแบบโครงการ

หลักการดำเนินการ Problem Tree เริ่มด้วยการเปรียบเทียบเรื่องราวเป็นราก ลำต้น กิ่ง ก้าน ใบ ดอก และผลของต้นไม้ จากสิ่งที่มาก่อนหรือเป็นเหตุไปสู่ผลโดยประชุมกลุ่มแล้วช่วยกัน วาดภาพต้นไม้ขึ้นแล้วดำเนินการต่อไปดังนี้

- 1) ระดมสมองเพื่อทราบถึงทุกปัญหา บันทึกแต่ละปัญหาลงในการ์ดเทคนิค
- 2) ชี้ถึงแก่นใจกลางของปัญหาที่เห็นพ้องต้องกันแล้วเชื่อมโยงไปยังปัญหาอื่นๆ จากนั้นเขียนนิยามของปัญหาลงในการ์ดเทคนิค

3) แบ่งการ์ดเทคนิคอีกจำนวนหนึ่งชี้ถึงเหตุและผลของแกนปัญหา แล้วจัดเรียง อยู่ล่างหรือบนของปัญหา การ์ดเทคนิคบางใบจะเป็นปัญหาที่แก้ไขยาก

4) พยายามคิดว่าเหตุทั้งปวงและผลต่างๆ มีความสัมพันธ์แล้วเลือกการ์ดนั้นๆ เป็นหมวดหมู่ อาจมีเหตุหลายๆ ประการแล้วมีผลเพียงหนึ่งเดียวหรือผลหลายๆ ประการมาจาก เพียงสาเหตุเดียว

5) ทบทวนดูผล ตรวจสอบความสมเหตุสมผลของสาเหตุและผลที่เกิด และ ปรับตามความจำเป็น

6) เชื่อมโยงทางดิ่งเพื่อแสดงถึงเหตุและผล และเชื่อมโยงทางนอนเพื่อแสดงถึง สาเหตุร่วม และผลร่วมที่เกิดขึ้น

เทคนิค Problem Tree มีประโยชน์ดังนี้

- 1) ช่วยให้ทุกคนมองปัญหาแบบเชื่อมโยงเป็นเหตุเป็นผล
- 2) ช่วยให้ทุกคนตระหนักถึงปัญหา และสามารถแก้ไขปัญหานั้นได้ตรงจุด
- 3) สร้างการมีส่วนร่วมขอในการแก้ไขปัญหา

2.5.8 เส้นบอกเวลา (Time line)

Timeline (2004-2006) เป็นเครื่องมืออีกอันหนึ่งที่ใช้เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจประวัติศาสตร์ ของชุมชน ช่วยให้เกิดความเข้าใจอย่างรวดเร็วว่าชุมชนควรจะเดินทางไปข้างหน้าอย่างไร หรือประวัติ ที่เกิดขึ้นกับชุมชนมีความเป็นมาอย่างไร วิธีนี้ช่วยทำให้ตระหนักถึงเหตุการณ์สำคัญของชุมชน เช่น เกิดแผ่นดินไหว โรคระบาด แผ่นดินถล่ม น้ำท่วม โรงเรียนที่สร้าง วัดที่สร้าง การมีไฟฟ้า น้ำประปา เกิดขึ้นในชุมชนเมื่อใด และก่อให้เกิดผลกับชุมชนอย่างไร

เครื่องมือนี้เป็นประโยชน์ในการสร้างความคุ้นเคยภายในชุมชน ถ้าปราศจากความคุ้นเคย ที่สร้างขึ้นนี้ก็ไม่อาจประยุกต์ใช้เครื่องมือการสร้างการมีส่วนร่วมได้

เครื่องมือนี้ทำให้เกิดความเข้าใจและสามารถวิเคราะห์สถานการณ์ความขัดแย้งว่าความขัดแย้ง ก่อตัวและนำมาสู่สถานการณ์ปัจจุบันได้อย่างไร

กระบวนการ Timeline ดำเนินการได้ดังนี้

1) แสวงหาบุคคลผู้ให้ข้อมูลข่าวสารหลัก ส่วนใหญ่คือผู้มีอาวุโสที่จะทราบถึง เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมาจากอดีต

2) แจกวัสดุประสงค์ของการใช้เครื่องมือนี้กับชุมชน

3) ถามสมาชิกชุมชนถึงเหตุการณ์สำคัญในอดีตว่ามีผลอย่างไรต่อชุมชนเท่าที่พวกเขาจะนึกได้

4) ให้สมาชิกได้อธิบายเหตุการณ์อันหนึ่งในช่วงระยะเวลาหนึ่งแล้วบันทึกไว้

5) ใช้แบบการบันทึก ที่ประกอบด้วยวันเวลา เหตุการณ์สำคัญ ผลกระทบ พร้อมข้อสังเกต

นอกจากการนำเทคนิคและเครื่องมือต่างๆ มาประยุกต์ใช้ในการวิจัยครั้งนี้แล้ว ผู้วิจัยยังศึกษา งานวิจัยที่เกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมจากหลายพื้นที่ ซึ่งได้สรุปไว้ในหัวข้อ 2.6

2.6 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวกับรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วม

การวิจัยในต่างประเทศที่มีการนำรูปแบบที่หลากหลายมาเป็นเครื่องมือในการจัดการท่องเที่ยว โดยมุ่งเน้นในการมีส่วนร่วมของชุมชนตลอดจนองค์กรในท้องถิ่นเพื่อให้เกิดความตระหนักและความสำคัญของการมีส่วนร่วมอันจะนำไปสู่ประโยชน์สูงสุดของชุมชน ซึ่งผลงานวิจัยที่ได้นำมาศึกษา ในครั้งนี้ต่างก็ให้ความสำคัญในเรื่องของกระบวนการจัดการ โดยให้ความสำคัญตั้งแต่จุดเริ่มต้นคือการวางแผนการจัดการกระทั่งสู่กระบวนการดำเนินกิจกรรม จนท้ายสุดเกิดผลของการจัดการท่องเที่ยวที่สามารถนำสู่จุดหมายปลายทางได้ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาผลงานวิจัยของต่างประเทศและในประเทศที่เกี่ยวข้องดังนี้

1) การวางแผนการท่องเที่ยวในเมืองกิมาส์ของฟิลิปปินส์ (McDaniel, Timothy & Trousdale, 1999) งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเจ้าหน้าที่รัฐ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ปรับปรุงยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวชนบท คณะผู้วิจัยได้ช่วยในเรื่องการจัดทำแผนการประเมินศักยภาพด้านการตลาด โดยการสัมภาษณ์ การประชุมเชิงปฏิบัติการกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้ ซึ่งเน้นหนักในบทบาทของค่านิยมเป็นพื้นฐานในการตัดสินใจทุกประเภท กระบวนการตัดสินใจสะท้อนถึงค่านิยมของผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย

ในระยะต่อมา กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้ปรึกษาหารือกันในปัญหาความเท่าเทียมกันของการพัฒนาการท่องเที่ยวว่า ใครได้ประโยชน์หรือใครไม่ได้ประโยชน์อย่างไร ในท้ายที่สุดการนำเอากลุ่มองค์กรและบุคคลที่หลากหลายเหล่านี้เข้ามามีส่วนร่วมทำให้ลดทอนการขัดแย้ง และทำให้การพัฒนาทางการเกษตรเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวอื่นๆ ที่มีอยู่แล้ว เจ้าหน้าที่ของรัฐในหลายส่วนรวมทั้งเจ้าหน้าที่เกษตรจังหวัดก็ได้เข้ามาเกี่ยวข้องและช่วยเหลือในกระบวนการวิจัยนี้ รวมถึงนักท่องเที่ยวบางคนได้ให้ข้อเสนอแนะในเรื่องการตลาด

2) การบูรณาการของชุมชนในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเปรู (Mitchell & Reid, 2000) งานวิจัยนี้ศึกษาที่เกาะตากิล โดยสำรวจปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจในบริบทของบูรณาการซึ่งเห็นความจำเป็นว่าการวิเคราะห์ด้านสิ่งแวดล้อม ที่มีประสิทธิภาพจะต้องใช้เวลาและทรัพยากร

ผลการศึกษาพบว่าเกาะตากิลได้บูรณาการการท่องเที่ยวเข้ากับวิถีชีวิตดั้งเดิม การควบคุมดูแลของชุมชนและการจัดตั้งสหกรณ์องค์กรของสหกรณ์ทำให้มีการแบ่งปันผลประโยชน์ ก่อนข้างเสมอภาค ในปี 1997 ตัวเลขของสหกรณ์แสดงถึงว่ามีสมาชิกอยู่ 270 คน ที่แต่ละคนก็เป็นตัวแทนของแต่ละครอบครัว

ปัจจุบันการท่องเที่ยวได้กลายเป็นเครื่องมือยังชีพอันดับต้นๆ ของชาวเกาะ เมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางมาถึงตากิล ชุมชนจะเข้าร่วมในการประชุมเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว และชาวเกาะตากิลก็จะทราบถึงโครงการและความสำเร็จที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยว จากการศึกษา ผู้เข้าร่วมประชุมมิได้เรียกร้องในสิ่งต่างๆ มากนัก แนวโน้มแสดงให้เห็นว่าผู้ชายมีความเคลื่อนไหว และแสดงอิทธิพลในการกำหนดแนวทางของท้องถิ่นมากกว่าผู้หญิง อิทธิพลจากภายนอกทำให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการท่องเที่ยว และร้อยละ 90 ของผู้เข้าร่วมประชุมแสดงความคิดเห็นว่าถ้าชุมชนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวมากขึ้น ก็จะทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น

3) แผนปฏิบัติการ การอนุรักษ์และการท่องเที่ยวในปานามา (Ayala, 2000) Panama's Tourism-Conservation-Research (PTCR) พัฒนาแผนปฏิบัติการเศรษฐกิจการท่องเที่ยว แบบเครือข่ายของ 23 แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์โดยให้สถานที่ท่องเที่ยวทั้งหมดมีส่วนร่วมกัน ในการอนุรักษ์และพัฒนา เพื่อประโยชน์ของชุมชนโดยรวม

ผู้วิจัยได้กล่าวถึงบทบาทของแผนปฏิบัติการทางการวิจัย ด้านการท่องเที่ยวและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ที่จะช่วยในการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนโดยรัฐบาลได้รับการชี้แนะจากนักเศรษฐศาสตร์ นักวิทยาศาสตร์ สถาปนิกและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นๆ ในความร่วมมือกัน ที่ทำแผนเส้นทางการท่องเที่ยวไปยังสถานที่ที่เป็นมรดกทั้ง 23 แห่ง โครงการวิจัยนำไปสู่การกำหนดตัวชี้วัดเศรษฐกิจการท่องเที่ยวที่สำคัญ

ผู้วิจัย (Ayala, 2000) ได้มีส่วนทำให้เกิดความร่วมมือระหว่างผู้นำของรัฐบาลปานามา และประชาคมธุรกิจ พร้อมกับแผนงานของสถาบันสมิธโซเนียน (Smithsonian) ผลก็คือแผนงานที่เชื่อมการท่องเที่ยว การอนุรักษ์และการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ ภารกิจของแผนปฏิบัติการ PTCR คือการเชื่อมโยงการพัฒนาของการท่องเที่ยวที่มีการแข่งขันกันสูงกับอุตสาหกรรมด้านการโรงแรม และการระดมแหล่งทุนความรู้ทางวิทยาศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์มรดกที่หลากหลายของปานามา

เป้าหมาย (Goal) ของแผนปฏิบัติการเป็นการสร้างพันธมิตร เพื่อเป็นเครื่องมือหลักในการกระจายทางเศรษฐกิจ การว่าจ้างงาน และการเติบโตอย่างยั่งยืน

4) งานวิจัยความร่วมมือเพื่อกำหนดนโยบายด้านการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนของเกาะบอนแอร์ (Parker, 2000) งานวิจัยนี้เป็นการนำ Gray' Model of Collaboration มาประยุกต์ใช้ที่หมู่เกาะบอร์เนียว เพื่อเป็นการกระตุ้นให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการท่องเที่ยว ร่วมกันแก้ไขปัญหา

สิ่งแวดล้อม ในขณะที่เดียวกันการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจะช่วยดึงดูดนักท่องเที่ยวให้กลับมา ถือเป็น การกระตุ้นในการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

ระยะเริ่มของการพัฒนา มีความขัดแย้งระหว่างองค์กรในด้านผลประโยชน์ของการส่งเสริมการท่องเที่ยวด้านหนึ่งกับการส่งเสริมการอนุรักษ์ธรรมชาติอีกด้านหนึ่งการปะทะสังสรรค์ในเชิงนี้ มีทางออก 3 ประการด้วยกันตาม “The Gray Model of Collaboration” คือ

- (1) การดำรงอยู่ร่วมกัน (Coexistence)
- (2) ความขัดแย้ง (Conflict)
- (3) การเอื้ออำนวยต่อกัน (Symbiosis) ในทางระบบนิเวศวิทยา

ซึ่งในสภาพความเป็นจริง ในระยะแรกของการพัฒนาการท่องเที่ยวบอนแอร์ ก็อยู่ในลักษณะที่ 1 คือ การอยู่ร่วมกันต่างองค์กร ต่างก็ทำไปตามแนวทางของกลุ่มตนเอง

ขอบเขตของปัญหาของการท่องเที่ยวจะแก้ไขได้ด้วยความร่วมมือและการรวมตัวเป็นหุ้นทางสังคม ซึ่งจะดีกว่าการเผชิญหน้าและสั่งการแบบบนสู่ล่าง (Top Down) พื้นที่การท่องเที่ยวทุกแห่งจะประสบความยากลำบากเมื่อมีการขยายตัวโดยการเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยว เกิดปัญหา ด้านสิ่งแวดล้อมและสังคม ซึ่งจะไม่มองการณ์ไกลครั้งหนึ่งไม่ว่าจะเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักวางแผน ด้านทรัพยากร ผู้ประกอบวิสาหกิจจะสามารถแก้ไขปัญหาได้โดยลำพัง การแก้ปัญหาต้องเกิดจากความร่วมมือระหว่างองค์กร และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมด ผลจากความร่วมมือของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียช่วยลดความขัดแย้ง หันหน้าเข้าหากันเพื่อช่วยกันแก้ไขปัญหาที่เกิดจากผลกระทบของการท่องเที่ยวได้ในระดับหนึ่ง

5) การนำรูปแบบ PREPARE มาใช้ในเมืองท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ (Bruce, Jackson, & Cantalops, 2001) PREPARE เป็นรูปแบบเพื่อช่วยการพัฒนา นโยบายเพื่อลดความไม่ยั่งยืนของเมืองประวัติศาสตร์ ด้วยความตระหนักถึงสถานการณ์ที่อาจจะนำไปสู่ความไม่ยั่งยืนของการท่องเที่ยว

ผลของการวิจัยที่ได้ คือ ตัวชี้วัดที่มีจำนวนเชิงปริมาณที่ประมาณการด้าน ความสามารถในการรองรับ (Carrying Capacity) โดยนิยามว่าเป็นระดับที่ดีที่สุดของการพัฒนา การท่องเที่ยว (Optimum Level of Tourism Development) และให้น้ำหนักขั้นตอนการพัฒนา ในแต่ละเรื่องมากน้อยตามแต่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะกำหนดขึ้นให้เหมาะสมกับท้องถิ่นของตน โดยให้น้ำหนักในเรื่องการเตรียมโครงการเพื่อการปฏิบัติพร้อมด้วยวัตถุประสงค์และตัวชี้วัดมากที่สุด และให้น้ำหนักในการเตรียมนโยบายเพื่อความยั่งยืนมากเป็นลำดับต่อมา ดังตาราง 3

ตาราง 3 PREPARE: บริบทการวิเคราะห์พร้อมด้วยขั้นตอนและองค์ประกอบ

	หน้าหลัก	
P	(P) repare policies for Sustainability (Policy) - เตรียมนโยบายเพื่อความยั่งยืน ทบทวนเบื้องต้นเกี่ยวกับนโยบายการท่องเที่ยวของเมือง ชี้ถึงระบบการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน นโยบายเพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน	25
R	P (R) epare responsibility and resources – เตรียมความพร้อมรับผิดชอบและทรัพยากร ความรับผิดชอบต่อการปกครองท้องถิ่นหรือองค์กรในท้องถิ่นหรือองค์กรสาธารณชน ทรัพยากรเพื่อการจัดตัวชีวิตสำคัญด้านสิ่งแวดล้อม เจ้าหน้าที่ผู้บริหารที่รับผิดชอบต่อการพัฒนา / นโยบาย	15
P	(P) repare policies for Sustainability (Policy) - เตรียมนโยบายเพื่อความยั่งยืน ทบทวนเบื้องต้นเกี่ยวกับนโยบายการท่องเที่ยวของเมือง ชี้ถึงระบบการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน นโยบายเพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน	25
R	P (R) epare responsibility and resources – เตรียมความพร้อมรับผิดชอบและทรัพยากร ความรับผิดชอบต่อการปกครองท้องถิ่นหรือองค์กรในท้องถิ่นหรือองค์กรสาธารณชน ทรัพยากรเพื่อการจัดตัวชีวิตสำคัญด้านสิ่งแวดล้อม เจ้าหน้าที่ผู้บริหารที่รับผิดชอบต่อการพัฒนา / นโยบาย	15
E	Pr (E) pare eco – awareness / communication and training – เตรียมการกระจายข่าวสารและ จัดสำนักเชิงนิเวศและการฝึกอบรม ระเบียบ / วิธีการกระจายข่าวสารทั้งภายในและภายนอกองค์กรท้องถิ่น จิตสำนึกด้านนิเวศและสิ่งแวดล้อมภายในและภายนอกองค์กรท้องถิ่น จัดระบบเอกสารที่เกี่ยวข้องเพื่อปฏิบัติการการท่องเที่ยวและพัฒนา	15
P	Pre (P) are programmes of action with objectives and indicators – เตรียมโครงการ เพื่อการปฏิบัติพร้อมด้วยวัตถุประสงค์และตัวชี้วัด จัดเตรียมตัวชี้วัดด้านสิ่งแวดล้อม สำหรับการท่องเที่ยว โครงการปรับปรุงสิ่งแวดล้อมเพื่อวัตถุประสงค์และเป้าหมายด้านสิ่งแวดล้อมการท่องเที่ยว - คู่มือการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในระดับท้องถิ่นเพื่อใช้กับการท่องเที่ยวในระดับท้องถิ่น	30
A	Prep (A) re audit procedures and reporting – เตรียมกระบวนการตรวจสอบและรายงาน กระบวนการตรวจสอบการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน แผนการตรวจสอบการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน รายงานการตรวจสอบการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน	15
รวม		100

6) การพัฒนาจุดหมายปลายทางของการท่องเที่ยวโดยทำให้เกิดผลสูงสุดในแคนาดา (Joppe, 2003) การวิจัยนี้ได้นำรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวแบบ TOMM มาประยุกต์ใช้บางส่วน ในสถานที่ท่องเที่ยวหลายแห่ง เช่น Niagara Falls Banff Yoho and Kootney National Park โดยปรับปรุงและพัฒนาให้เหมาะสมกับแต่ละพื้นที่

สมาคมการวิจัยการท่องเที่ยวและเดินทางแคนาดา (The Travel and Tourism Research Association – Canada) ได้จัดให้มีการประชุมประจำปีครั้งที่ 27 ที่น้ำตกไนแอการาในแคนาดา ระหว่างวันที่ 14 – 16 ตุลาคม 2001 ในหัวข้อเรื่อง การพัฒนาที่หมายการเดินทางอย่างให้ผลสูงสุด (Optimizing Destination Development) โดยพิจารณาถึงเรื่องการทำให้ได้ผลสูงสุดด้านสิ่งแวดล้อม และด้านมนุษย์ นวัตกรรมในการพัฒนาพื้นที่เป้าหมายและการตลาด การทำทนายและความสัมพันธ์ ระหว่างอาหาร ไวน์และการท่องเที่ยว ทั้งนี้โดยการประชุมเชิงปฏิบัติการซึ่งมีการพัฒนาใช้รูปแบบ TOMM

ข้อสรุปในการอภิปรายปัญหานี้ คือ ที่ผ่นมาการเติบโตทางการท่องเที่ยว มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและก่อให้เกิดความขัดแย้ง ข้อเสนอในการแก้ปัญหา คือ การหาความสมดุล และควบคุมการเติบโตของผลกระทบและความขัดแย้ง ที่จะต้องใช้บทบาทร่วมกันของผู้มีส่วนได้ ส่วนเสีย TOMM ได้ถูกนำมาเป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติโดยมีบทเรียนสำหรับองค์กรต่างๆ ที่จะพัฒนา จากการสร้างความสมดุลที่ใช้ในอดีตมาสู่การทำให้เกิดผลสูงสุด

น้ำตกไนแอการาได้นำเอาบางส่วนของ TOMM มาประยุกต์ใช้ ได้แก่ การวิเคราะห์บริบท โครงการกำกับดูแลและระบบการตอบสนองการบริหารจัดการ ซึ่งเกี่ยวข้องกับ เศรษฐกิจการตลาด โอกาส ประสิทธิภาพ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ที่แต่ละส่วนสามารถ กำหนดสถานะให้ผลสูงสุด (An Optimal Condition) ซึ่งอีกนัยหนึ่งคือความเป็นจริงในสถานะ ที่พึงปรารถนา (Realistic Statement of a Desired State)

7) การพัฒนาแผนงานการท่องเที่ยวในสก๊อตแลนด์ (Yeoman & McMahon-Beattie, 2005) เป็นการพัฒนาระบบการวางแผนโดยการจำลองสถานการณ์ของการท่องเที่ยวของสก๊อตแลนด์ เป็นรูปแบบที่มีกระบวนการที่สามารถใช้กับตัวแปรหลายตัว

โดยมีการทำนายและคาดการณ์ความเป็นไปได้ของสถานการณ์การท่องเที่ยว ในอนาคต เพื่อสามารถวางแผนรองรับการท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ การวางแผนโดยใช้ ภาพจำลองเหตุการณ์ ซึ่งผู้วิจัยได้นำเอากรณีของ Visit Scotland เป็นกรณีศึกษา Visit Scotland นี้ เป็นองค์การการท่องเที่ยวแห่งชาติ สำหรับ Scotland ซึ่งรับผิดชอบในการตลาดให้ Scotland เป็นจุดหมายปลายทางของการท่องเที่ยวรับผิดชอบโดยคณะกรรมการบริหาร Scotland (The Scottish Executive) ซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐมีหน้าที่เป็นที่ปรึกษาในเรื่องนโยบายการท่องเที่ยว เป็นองค์การ ท่องเที่ยวที่ดีที่สุดในโลก

เพื่อให้บรรลุเป้าหมายจึงจำเป็นต้องคิดเกี่ยวกับการอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการใช้การวางแผนโดยใช้ภาพจำลองเหตุการณ์ เพื่อวางบริบทด้านความคิด การศึกษานี้ชี้ให้เห็นกระบวนการใน 3 กลุ่มความคิดคือ

- (1) กลุ่มวางแผนโดยจำลองเหตุการณ์ (Scenario Planning)
- (2) กลุ่มตรวจสอบสภาพแวดล้อม (Environmental Scanning)
- (3) รูปแบบคาดหมายอนาคตในเชิงวิเคราะห์ทางเศรษฐกิจ (Forecasting Model Economic Analysis)

คุณลักษณะของการวางแผนโดยใช้ภาพจำลองเหตุการณ์ (Scenario Planning – SP) เป็นกระบวนการใช้ทรัพยากรอนาคตที่หลากหลาย ซึ่งเป็นอนาคตที่เป็นทางเลือก มีตัวแปรหลายตัว มีความสมเหตุสมผลของความเป็นไปได้ และมีความไม่แน่นอน SP จะรวมเอาการตรวจสอบสภาพแวดล้อม การสร้างสถานการณ์จำลองและการวิเคราะห์ทางเศรษฐกิจไว้ด้วยกัน องค์กรใด ๆ ก็อาจจะใช้ SP พัฒนามาสู่ความคิดด้วยกระบวนการดังกล่าวและนำไปปฏิบัติได้

8) การพัฒนารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวของ The Cooperative Research Centre (CRC) (De Lacy & Boyd, 2000) เป็นการศึกษาเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน เป็นงานวิจัยในประเทศออสเตรเลีย ซึ่งการพัฒนารูปแบบนี้ที่เรียกว่ารูปแบบ CRC รูปแบบนี้จะช่วยกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือระหว่างการท่องเที่ยว หน่วยงานภาครัฐและมหาวิทยาลัย เพื่อช่วยกันพัฒนาการท่องเที่ยวในท้องถิ่นในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ส่งผลกระทบต่อกระแทกกระเทือนด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม

ยุทธศาสตร์ของการวิจัยภายใต้โครงการ CRC Tourism มี 3 ขั้นตอนคือ

- (1) การวิเคราะห์ข้อมูลที่มีอยู่ และทัศนของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งจะนำไปสู่การกำหนดลำดับความสำคัญต่อการแก้ไขปัญหา และชี้แนะแนวทางเพื่อการวิจัยในอนาคต
- (2) การวิจัยภาคสนามเพื่อได้รับบทเรียนในการกำหนดทิศทางและการบริหารจัดการการท่องเที่ยว
- (3) ผลที่ได้จากการวิจัยเหล่านี้ก็จะนำมาสนับสนุนนโยบายการบริหารจัดการอย่างยั่งยืน และการพัฒนาหุ้นส่วนการท่องเที่ยว

การเป็นหุ้นส่วนทำให้เกิดผลการวิจัยเกี่ยวข้องกันหลายสาขาวิชาการในการที่จะช่วยแก้ไขปัญหาเรื่องการท่องเที่ยว ปัญหาระหว่างเมืองและชนบท ปัญหาระหว่างบริษัทใหญ่ ๆ กับผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดเล็ก ที่จำเป็นต้องแสวงหาทางออกที่เหมาะสม

จากผลงานวิจัยที่กล่าวมาข้างต้นทั้ง 8 เรื่องสามารถสรุป รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับแต่ละท้องถิ่น ดังตาราง 4 ได้แก่ (1) Value-Focused Thinking Model (2) Community Integration in Ecotourism (3) Panama's TCR Action Plan (4) การต่อยอด Gray' Model of

Collaboration (5) PREPARE Model (6) การต่อยอด Tourism Optimisation Management Model (7) Scenario Planning Model และ (8) CRC Model

ตาราง 4 สรุปงานวิจัยการพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวในท้องถิ่นรูปแบบต่างๆ

ประเทศ	หัวข้อวิจัย	ผลโดยสรุป
ฟิลิปปินส์	Value-Focused Thinking in a Different: Planning Tourism for Guimaras, Philippine (McDaniel, Timothy, & Trousdale, 1999)	วัตถุประสงค์ของการพัฒนา Value-Focused Thinking ก็เพื่อเป็นต้นแบบการวางแผนการท่องเที่ยวใน Guimaras รูปแบบนี้เป็นยุทธศาสตร์เพื่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างภาครัฐและชุมชนได้ส่วนเสียในการพัฒนาการท่องเที่ยวในท้องถิ่น
เปรู	Community Integration in Ecotourism: A Comparative Case Study of Two Communities in Peru (Mitchell & Reid, 2000)	ศึกษาเปรียบเทียบการพัฒนาการท่องเที่ยวของสองชุมชน สรุปว่าปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการพัฒนาและจัดการการท่องเที่ยวได้แก่ 1) การที่ชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วม 2) ชุมชนมีความเป็นหนึ่งเดียว 3) รัฐให้อำนาจแก่ชุมชน
ปานามา	Panama's TCR Action Plan (Ayala, 2000)	Panama's Tourism- Conservation- Research (TCR) พัฒนาแผนปฏิบัติการเศรษฐกิจการท่องเที่ยวแบบเครือข่ายของ 23 แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ โดยให้สถานที่ท่องเที่ยวทั้ง 23 แห่งและที่พักมีส่วนร่วมกันอนุรักษ์และพัฒนา เพื่อประโยชน์ของชุมชนโดยรอบ
แคริบเบียน	Collaboration on Tourism Policy Making: Environmental and Commercial Sustainability on Bonair, NA (Parker, 2000)	งานวิจัยนี้เป็นการนำ Gray' Model of Collaboration มาประยุกต์ใช้ที่หมู่เกาะ Bonaire เพื่อเป็นการกระตุ้นให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการท่องเที่ยว เช่น โรงแรม สายการบิน ร่วมกันแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่น น้ำเสีย ในขณะที่เดียวกันการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จะช่วยดึงดูดนักท่องเที่ยวให้กลับมา ถือเป็น การกระตุ้น การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน
ยุโรป	PREPARE: A Model to Aid the Development of Policies for Less Unsustainable Tourism in Historic Towns (Bruce, Jackson, & Cantallos, 2001) PREPARE	PREPARE Model พัฒนาโดยใช้เมืองท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ 4 แห่งในยุโรปเป็นสถานที่ศึกษาและพัฒนา ทำให้ได้กระบวนการจัดการการท่องเที่ยวที่มีนโยบายที่สามารถประเมิน และตรวจสอบได้ โดยใช้ดัชนี 6-points policy

ตาราง 4 (ต่อ) สรุปงานวิจัยการพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวในท้องถิ่นรูปแบบต่างๆ

ประเทศ	หัวข้อวิจัย	ผลโดยสรุป
แคนาดา	Optimizing Tourism Destination Development in Canada (Joppe, 2003)	The Travel and Tourism Research Association ของประเทศแคนาดา ได้นำรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวแบบ TOMM มาประยุกต์ใช้ในสถานที่ท่องเที่ยวหลายแห่ง เช่น Niagara Falls Banff Yoho และ Kootney National Park เป็นต้น โดยปรับปรุงและพัฒนาให้เหมาะสมกับแต่ละพื้นที่
อังกฤษ (สก็อตแลนด์)	Developing a Scenario Planning Process Using a Blank Piece of Paper (Yeoman & McMahon-Beattie, 2005)	Scenario Planning พัฒนาโดย VisitScotland เป็นรูปแบบที่มีกระบวนการที่สามารถใช้กับตัวแปรหลายตัว โดยมีการทำงานและคาดการณ์ความเป็นไปได้ของสถานการณ์การท่องเที่ยวในอนาคต เพื่อสามารถวางแผนรองรับการท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ
ออสเตรเลีย	An Australian Research Partnership Between Industry, University and Government: The Cooperative Research Center for Sustainable Tourism (De Lacy & Boyd, 2000)	The Cooperative Research Center (CRC) พัฒนารูปแบบ CRC เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน รูปแบบนี้จะช่วยกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือระหว่างการท่องเที่ยว หน่วยงานภาครัฐ และมหาวิทยาลัย เพื่อช่วยกันพัฒนาการท่องเที่ยวในท้องถิ่น

จากการศึกษาผลงานการวิจัยของต่างประเทศจะพบว่ารูปแบบการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยว โดยการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในท้องถิ่นมักให้ความสำคัญในเรื่องหลักๆ ที่สำคัญอันประกอบไปด้วยการรักษาทรัพยากรสิ่งแวดล้อม การคำนึงถึงผลทางด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านความร่วมมือระหว่างหน่วยงานของรัฐในท้องถิ่นกับชุมชนตลอดจนสถาบันการศึกษาที่ร่วมกันในการศึกษาวิจัย โดยได้นำรูปแบบต่างๆ มาประยุกต์ใช้ในการศึกษา ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงกระบวนการจัดการท่องเที่ยวที่นำมาสู่จุดหมายปลายทางของการท่องเที่ยวที่ให้ผลสูงสุดต่อชุมชนนอกจากนี้ก็จะพบว่าการผลการวิจัยได้มุ่งเน้นในเรื่องของการสร้างตัวชี้วัดเพื่อการประเมินและติดตามในการนำผลมาวางแผนในการปรับปรุงและพัฒนาต่อไปอย่างต่อเนื่อง

สำหรับในประเทศไทยเองก็มองเห็นความสำคัญของการพัฒนาการท่องเที่ยวในท้องถิ่น โดยการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มีงานวิจัยหลายชิ้น โดยการสนับสนุนของ สกอ. ที่ให้ความสำคัญของการจัดการการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เช่น “การพัฒนาเครือข่าย

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ในชุมชนบ้านไร่ อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ” (วิไลลักษณ์ สุวจิตตานนท์ & อัญญา นิลนพคุณ, 2548) งานวิจัยนี้เน้นแนวคิดให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทั้งภาครัฐและเอกชน มาร่วมกันหาแนวทางปฏิบัติเพื่อพัฒนา และเสริมให้มีกิจกรรมต่างๆ เพื่อกระตุ้นให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวในท้องถิ่น

นอกจากนั้นยังมีงานวิจัยหลายชิ้นที่ศึกษาเพื่อหารูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการแหล่งท่องเที่ยว เช่น “รูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน” (วัชรินทร์ ศรีสัตบุต; อ้างใน สรินทร์ สโรบล, 2547, หน้า 34) การวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาค้นหารูปแบบการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ผลการวิจัยพบว่า การจัดการท่องเที่ยวของชุมชนเกิดจากการมีส่วนร่วม และคำนึงถึงความสามารถในการรองรับได้ทางนิเวศประกอบกับความสามารถในการรองรับทางธรรมชาติด้านกายภาพและทางด้านสังคม

ณัฐกานต์ ชาญเวช (2550) ศึกษา “แนวทางการออกแบบและบริหารจัดการพื้นที่ชุมชนประมงทะเลภาคตะวันออกของประเทศไทย เพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศยั่งยืน” โดยหาลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการท่องเที่ยวเชิงนิเวศยั่งยืนกับชุมชนประมง เพื่อกำหนดแนวทางการบริหารจัดการพื้นที่ชุมชนประมง ผลจากการศึกษาสรุปแนวทางโดยชุมชนได้ดังนี้ ต้องการให้มีการปรับระดับพื้นที่ชายฝั่งไม่ให้เกิดอันตรายเกินไป ปรับปรุงระบบสาธารณูปโภค ภูมิทัศน์ ลดปัญหาคุณภาพน้ำเสื่อมและชุมชนแออัด ชุมชนบางส่วนเห็นด้วยกับการปรับปรุงบ้านพักเพื่อเป็นโฮมสเตย์ ส่วนใหญ่เห็นว่าการปรับปรุงสภาพแวดล้อมดังกล่าวจะเป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวและสร้างรายได้เสริมแก่ชุมชนของตน

จากการศึกษาทั้งของต่างประเทศและในประเทศจะเห็นได้ว่าการพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวที่มีประสิทธิภาพและเกิดผลดีในด้านต่างๆ แก่ชุมชน อย่างไรก็ตามรูปแบบการจัดการควรเป็นแบบบูรณาการ มีความยืดหยุ่นสามารถปรับให้เข้ากับสถานการณ์ และชุมชนแต่ละชุมชนได้ จุดสำคัญที่สุดได้แก่การเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนและดำเนินการจัดการการท่องเที่ยว ซึ่งผลที่ตามมาคือการพัฒนาที่ยั่งยืน ผลประโยชน์ที่เกิดจากการท่องเที่ยวตกอยู่กับชุมชน ทำให้ชุมชนตระหนักถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรที่เป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยว และร่วมมือกันเพื่อให้เกิดการพัฒนาดังกล่าวในชุมชนจากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่งสืบเนื่องต่อไป

อย่างไรก็ตามวิจัยในประเทศไทยส่วนใหญ่แม้จะเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยเฉพาะชุมชนได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและวางแผนการจัดการการท่องเที่ยว แต่มักเน้นการจัดการทางกายภาพและปรับปรุงคุณภาพสิ่งแวดล้อมในระยะสั้น ยังไม่มีการศึกษาในเรื่องกระบวนการจัดการโดยการมีส่วนร่วมอย่างลึกซึ้งว่าจะทำอย่างไรชุมชนถึงจะสนใจและต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวในท้องถิ่นของตนอย่างสมัครใจ จนก้าวไปถึงขั้นที่สามารถ

บริหารจัดการการท่องเที่ยวได้โดยชุมชนเอง การวิจัยนี้จึงเป็นการต่อยอดสิ่งที่งานวิจัยก่อนหน้านี้ได้เริ่มต้นไว้แล้ว โดยนำ TOMM มาประยุกต์ใช้และเกิดกรอบแนวคิดในการวิจัย

2.7 กรอบแนวคิดในการวิจัย

รอสส์ และวอลล์ (Ross & Wall, 2000) กล่าวว่า องค์ประกอบสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน คือการมีส่วนร่วม

การวิจัยครั้งนี้จึงกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยไว้ดังภาพ 8

ภาพ 8 กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดในการวิจัยดังกล่าวจะช่วยให้บรรลุวัตถุประสงค์สำคัญ ได้แก่ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเรื่องที่จะให้มีความเข้าใจว่าท้องถิ่นมีความต้องการและมีความกังวลใจอย่างไร ทำให้สามารถหลีกเลี่ยงการตัดสินใจที่จะมีผลทางลบต่อชุมชนท้องถิ่น ส่งเสริมให้เกิดการกระจายอำนาจโดยชาวบ้านมีความสามารถในการตัดสินใจต่อทิศทางการพัฒนาท้องถิ่นตามที่ตนต้องการ ช่วยสร้างสรรค์ร่วมมือประสานงานกัน ช่วยเร่งเร้าให้มีที่พัฒนาผู้นำของชุมชนที่มีจิตใจที่ดี มีการเชื่อมโยงระหว่างเป้าหมายของการอนุรักษ์และการพัฒนา ท้องถิ่นมีการกระจายผลประโยชน์ และมีกระบวนการที่อำนวยความสะดวกให้ท้องถิ่นมีขีดความสามารถในการตรวจสอบ ประเมินความก้าวหน้าของชุมชนได้ (Sofield, 2003) ยิ่งกว่านั้นผู้คนในท้องถิ่นอาจได้รับผลประโยชน์หลายอย่าง เช่น ทำให้กลายเป็นชุมชนที่ต้อนรับนักท่องเที่ยว ชุมชนมีส่วนร่วมในพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในท้องถิ่น และได้รับการสนับสนุนและความร่วมมือของทุกหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อสร้างเครือข่ายพันธมิตรที่พร้อมให้การส่งเสริมชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว

มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ต้องการศึกษา การพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลห้วยแร่ จังหวัดตราด ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาพื้นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการวิจัยโดยการมุ่งเน้นในการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนั้นจึงใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ไปพร้อมกับการปรับไปพัฒนาไปตามวงจรการวางแผนแบบ PIC (Participatory, Incremental, Cooperation/Collaboration Planning Model)

ในขั้นเริ่มต้นผู้วิจัยได้ทำการศึกษาบริบทชุมชน โดยมุ่งเน้นปัจจัยพื้นฐานของการท่องเที่ยวในด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งสำคัญ ขณะเดียวกันก็ดำเนินการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ และให้ชุมชนร่วมกำหนดกลไกของการมีส่วนร่วมตลอดจนการร่วมกันศึกษาสภาพการณ์ในเบื้องต้น พร้อมทั้งการค้นพบปัญหาและร่วมกำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัยระหว่างผู้วิจัยและชุมชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยใช้เวทีประชาคมเป็นเวทีสาธารณะที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีโอกาสแลกเปลี่ยนระดมความคิดเห็นนำสู่การตัดสินใจร่วมกันผ่านกระบวนการขั้นตอนของการใช้เทคนิคและเครื่องมือในการมีส่วนร่วม

สำหรับประชากรกลุ่มเป้าหมายในการเปิดเวทีประชาคมประกอบด้วยกลุ่มหลักๆ 4 กลุ่ม ได้แก่

- 1) ภาครัฐในพื้นที่ ได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ภาคตะวันออก) กรมป่าไม้ และสถานศึกษาในพื้นที่
- 2) ภาคเอกชนในพื้นที่ ได้แก่ กลุ่มอาชีพในห้วยแร่ ได้แก่ กลุ่มชาวประมงที่มีเรือจำนวน 20 คน และกลุ่มชาวสวนผลไม้จำนวน 20 คน
- 3) ชุมชนห้วยแร่ ได้แก่ สตรี เยาวชน และผู้สูงอายุ จำนวน 30 คน สมาชิก อบต. 5 คน
- 4) นักท่องเที่ยวที่มาเยือนห้วยแร่ ซึ่งกลุ่มนี้จะทำหน้าที่เป็นทั้งผู้มาเยือนและกลุ่มทดลอง

PAR ซึ่งเป็นระเบียบวิธีวิจัยที่มีความยืดหยุ่นสูง เครื่องมือที่สำคัญในกระบวนการวิจัยสามารถปรับให้เหมาะสม พร้อมทั้งมีการนำเทคนิคต่างมาผสมผสานมาประยุกต์ใช้ดังจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

การวางแผนและดำเนินการวิจัยมีดังนี้

- 3.1 ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย
- 3.2 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการวิจัย
- 3.3 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล
- 3.5 ข้อจำกัดในการวิจัย

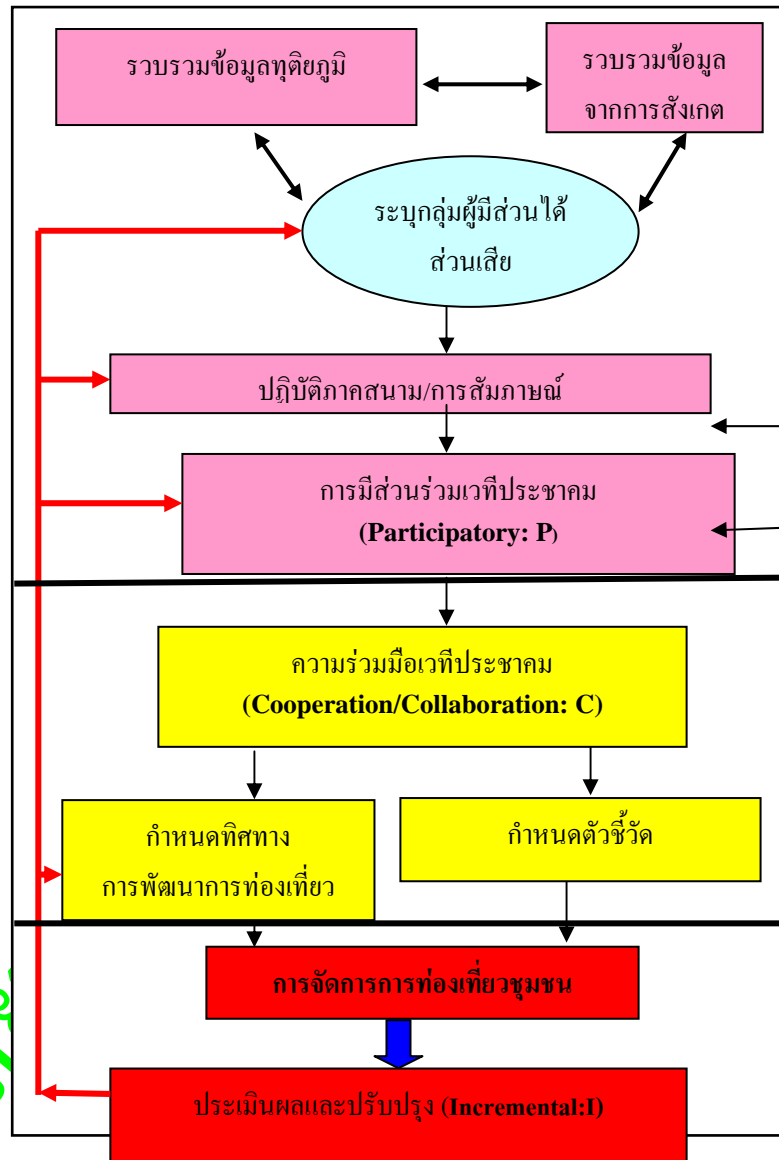
3.1 ขั้นตอนในการดำเนินงานวิจัย

ในขั้นการดำเนินการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้เริ่มในช่วงระหว่างเดือนกันยายน พ.ศ. 2549 ถึงเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2550 โดยแบ่งขั้นตอนการวิจัยเป็น 3 ส่วน ได้แก่ การศึกษาบริบทของชุมชน การกำหนดรูปแบบเพื่อการมีส่วนร่วมของชุมชน และการดำเนินการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (ภาพ 9)

ส่วนที่ 1
การศึกษาริบทของชุมชน

ส่วนที่ 2
การกำหนดกลไก
เพื่อการมีส่วนร่วมของชุมชน/
ศึกษาสภาพการณ์/กำหนด
วัตถุประสงค์

ส่วนที่ 3
การดำเนินการวิจัย
แบบมีส่วนร่วม

ภาพ 9 ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย

มหาวิทยาลัย

ส่วนที่ 1 คือการศึกษาบริบทของชุมชนโดยมุ่งเน้นการศึกษาในภาคสนามและการสัมภาษณ์ ผู้รู้ ได้แก่ผู้อาวุโสในชุมชน ประชาชนชาวบ้าน กลุ่มชาวสวน ชาวประมงพื้นบ้าน

ส่วนที่ 2 คือการกำหนดรูปแบบเพื่อการมีส่วนร่วมของชุมชน การศึกษาสภาพการณ์ ร่วมกับชุมชน นำสู่การกำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัยร่วมกับชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ใช้การเปิดเวทีประชาคมเป็นเวทีสาธารณะ ในระยะของการวิจัยนี้ได้เริ่มต้นจากกระบวนการในเวที ประชาคมและสำรวจศึกษาภาคสนามเพื่อศึกษาสำรวจฐานทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยว พัฒนาศักยภาพ ในการรองรับ และกำหนดสถานะที่ให้ผลสูงสุดในด้านขององค์ประกอบที่พึงปรารถนาของชุมชน พร้อมการพัฒนาตัวชี้วัดและการสร้างระดับของการยอมรับได้ ในการวิเคราะห์บริบทซึ่งเป็นไปตาม ความเชื่อมโยงต่อเนื่อง โดยเริ่มต้นจากการกำหนดควิสัยทัศน์เพื่อสร้างยุทธศาสตร์ ค่านิยมของชุมชน คุณลักษณะของผลผลิตด้านการท่องเที่ยว การสร้างชื่อเสียงของสถานที่ท่องเที่ยว แนวโน้มการเติบโต ของผู้มาเยือนและการสร้างภาพจำลองและทางเลือกของการท่องเที่ยว

ส่วนที่ 3 เป็นการดำเนินการวิจัยแบบมีส่วนร่วมตามวัตถุประสงค์ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ในเบื้องต้น การวิจัยการพัฒนาแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนตำบลห้วยแร่ เป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นในกระบวนการจัดการ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ในกระบวนการมีส่วนร่วม ในการจัดการนั้นมีจุดมุ่งหมายในการพัฒนาแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อให้เกิดผลสูงสุด ในระดับที่ยอมรับได้ของชุมชนในท้องถิ่น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการตัดสินใจถึงประโยชน์ในด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และประสบการณ์ที่ได้รับ ซึ่งในการวิจัยขั้นตอนนี้ได้นำรูปแบบ TOMM (Tourism Optimisation Management Model) มาประยุกต์ใช้ในส่วนของการวิเคราะห์บริบทที่ให้ความสำคัญ กับสิ่งที่เป็นคุณค่าที่ชุมชนชื่นชอบและเห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อชุมชน ต่อจากนั้นก็ดำเนินการพัฒนา ศักยภาพในการรองรับและการพัฒนาตัวชี้วัดเพื่อการกำกับดูแลในระยะยาวของชุมชนโดยการพัฒนา การจัดการ แบ่งเป็น 3 กลุ่มหลักประกอบด้วยพัฒนาศักยภาพในด้านแหล่งท่องเที่ยว ด้านภูมิปัญญา พื้นบ้านและการจัดการ ด้านการบริหารองค์กรเพื่อรับผิดชอบและส่วนท้ายสุดคือการพัฒนาสถานะ ที่ให้ผลสูงสุดในด้านองค์ประกอบที่ชุมชนปรารถนา โดยการกำหนดตัวชี้วัด และสร้างระดับของ การยอมรับได้

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการวิจัยที่ได้รวมเอาคุณลักษณะ 2 ประการ ไว้ด้วยกันคือการมีส่วนร่วมและการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ซึ่งมุ่งหมายจะทำให้เกิดกระบวนการที่เป็น บูรณาการ มีทั้งการวิจัยและการพัฒนาความรู้ตลอดจนการปฏิบัติการโดยดึงเอาทักษะของผู้มีส่วนร่วม ทั้งมวลอันประกอบไปด้วยนักวิจัย ผู้ถูกวิจัยโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มพูนความรู้ให้กับผู้มีส่วนร่วม และสามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ ซึ่งการเชื่อมงานวิจัยทั้ง 2 ด้านนี้ทำให้ผู้ถูกวิจัย

สามารถเป็นตัวเหนี่ยวนำในการเปลี่ยนแปลงประการสำคัญงานวิจัยนี้ได้มุ่งไปที่ประเด็นปัญหาของชุมชนและพื้นที่เป็นการแสวงหาคำตอบร่วมกัน

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นการวิจัยที่มุ่งเน้นในเรื่องของการดำเนินการในรูปของกระบวนการที่เป็นวงรอบ ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ได้มีการศึกษาโดยมีการศึกษาเป็น 3 ส่วน ดังนี้ ส่วนที่ 1 เป็นการศึกษาบริบทชุมชนในส่วนนี้มุ่งเน้นในการศึกษาข้อมูลโดยผู้วิจัย สำหรับในส่วนที่ 2 และส่วนที่ 3 เป็นการศึกษาโดยใช้กระบวนการที่เป็นวงรอบประกอบไปด้วย

วงรอบที่ 1 กระบวนการกำหนดรูปแบบของการมีส่วนร่วม

วงรอบที่ 2 ศึกษาสภาพการณ์และกำหนดวัตถุประสงค์ร่วมกันกับชุมชน

วงรอบที่ 3 เป็นกระบวนการวิจัยตามวัตถุประสงค์

รายละเอียดทั้ง 3 วงรอบแสดงในข้อ 3.3 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงได้เลือกใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการศึกษาโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อนำเสนอการพัฒนา รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน นอกจากนี้ในกระบวนการวิจัยได้ประยุกต์ใช้รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวที่ให้ผลสูงสุดกับชุมชน (Tourism Optimisation Management Model: TOMM) ในการพัฒนา รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนบ้านห้วยแร้ง จังหวัดตราด

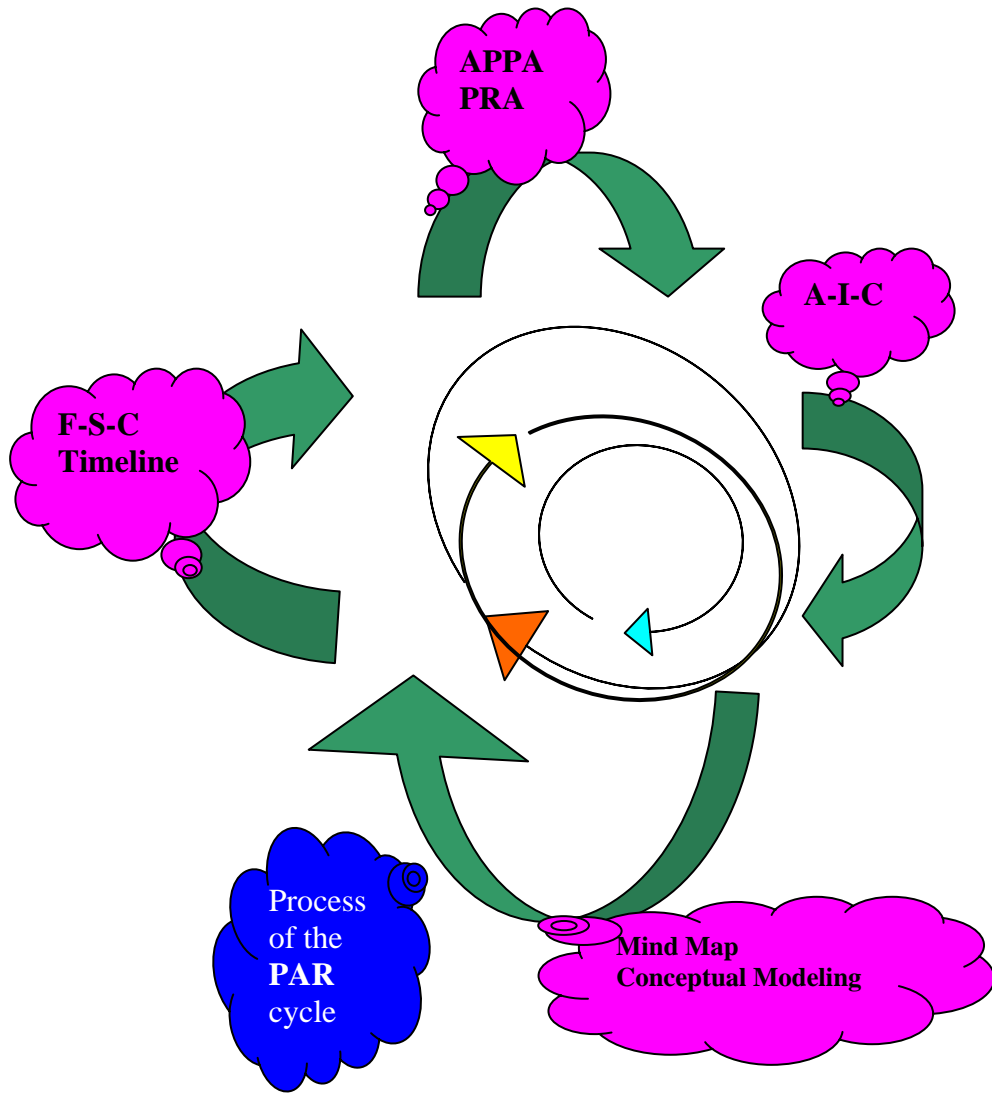
พร้อมทั้งนำวงจร PIC ซึ่งเป็นรูปแบบที่ใช้เป็นแนวทางในการวางแผนชุมชน ทำให้เกิดพื้นฐานเพื่อการพัฒนาและรูปแบบที่พึงปรารถนาของการวางแผนในเรื่องจุดหมายปลายทางของการท่องเที่ยวรูปแบบ PIC แสดงให้เห็นหลักการสำคัญ คือ การมีส่วนร่วม (Participatory) การเพิ่มพูนพัฒนา (Incremental) และความร่วมมือในการทำงานร่วมกัน (Collaborative/ Cooperative)

3.2 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการวิจัย

PAR เป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นให้ความสำคัญที่กระบวนการ ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการวิจัยเชิงคุณภาพนำสู่การพัฒนาอย่างเป็นวงรอบตามขั้นตอนที่เป็นระบบโดยมีการเริ่มต้นจากจุดของการค้นหาปัญหาหรือคุณค่าและแสวงหา โดยการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งในกระบวนการดังกล่าวจากจุดเริ่มต้นโดยการใช้เครื่องมือและเทคนิควิธีการอย่างต่อเนื่อง จึงกล่าวได้ว่าในกระบวนการวิจัยแบบ PAR ต้องอาศัยเครื่องมือและวิธีการในการดำเนินการทุกขั้นตอน ประการสำคัญการเลือกใช้เทคนิควิธีการต้องสอดคล้องกับสิ่งที่ต้องศึกษา จึงทำให้เกิดกระบวนการเชื่อมโยงนำสู่การเปลี่ยนแปลงและที่สำคัญต้องมีกระบวนการครบ 2 วงรอบขึ้นไป ซึ่งแสดงได้ดังนี้

Participatory Action Research :PAR

ภาพ 10 กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ตาราง 5 เครื่องมือ/เทคนิคที่ใช้ในกระบวนการวิจัย

เครื่องมือ/เทคนิค	หลักการ	วัตถุประสงค์
Appreciative Participatory Planning and Action (APPA) การวางแผนแบบมีส่วนร่วมด้วยความชื่นชมและการนำสู่การปฏิบัติการ	ให้ความสำคัญในด้าน 1. คำนึงถึงความสำเร็จ 2. การเรียนรู้ร่วมกันเป็นกระบวนการ 3. ความยั่งยืนเป็นหลักร่วมกัน ในการบูรณาการ	ให้ความสำคัญในด้านการวางแผนและการจัดการแก่ผู้มีส่วนร่วมดังนี้ 1. โอกาสที่จะทำให้สมาชิกชุมชนมีส่วนร่วมในการสร้าง/ใช้ทรัพยากรให้เกิดความชื่นชมและเกิดคุณค่า 2. การมียุทธศาสตร์ในการพัฒนาด้านการตลาด 3. สร้างโอกาสของการพัฒนาทักษะในการรักษาสิ่งแวดล้อมและพัฒนา 4. ทำให้เกิดโอกาสของการสร้าง ขีดความสามารถของชุมชนในการวางแผนและปฏิบัติการ 5. โอกาสที่จะตระหนักถึงการเชื่อมโยงอย่างยั่งยืนระหว่างการอนุรักษ์ธรรมชาติและการพัฒนา
Participatory Rural Appraisal (PRA)	เป็นวิธีการศึกษาที่สามารถเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพได้ดีประกอบด้วย 1. การเรียนรู้จากชาวบ้าน 2. การเรียนรู้อย่างรวดเร็ว 3. การลดความผิดพลาด 4. การจัดความสมดุล 5. การตรวจสอบความถูกต้อง 6. ความหลากหลาย 7. การกระตุ้นและอำนวยความสะดวกให้ชุมชนเป็นผู้ทำการศึกษา/วิเคราะห์ด้วยตนเอง 8. เป็นการตรวจสอบผู้วิจัย 9. เรียนรู้จากกันและกัน	มุ่งเน้นที่กระบวนการสนับสนุนการมีส่วนร่วมโดยตรงของชุมชนในพื้นที่ประกอบด้วย 1. การเรียนรู้โดยการกระทำ 2. การทำงานเป็นทีมมุ่งเน้นกระบวนการที่โปร่งใส 3. เกิดความหลากหลายในการเสริมสร้างความรู้ในกระบวนการ 4. เป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนกับคนภายนอก 5. เป็นการสื่อสารและส่งผ่านความรู้ด้วยกระบวนการ

ตาราง 5 (ต่อ) เครื่องมือ/เทคนิคที่ใช้ในกระบวนการวิจัย

เครื่องมือ/เทคนิค	หลักการ	วัตถุประสงค์
Appreciation - Influence-Control (AIC) การประชุมแบบมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์	เป็นเทคนิคการประชุมอย่างสร้างสรรค์ ส่งเสริมให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีส่วนร่วมในกระบวนการ เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ประกอบไปด้วย 1. ความชื่นชมโดยการรับฟัง 2. อิทธิพลส่งผ่านทางการแลกเปลี่ยน 3. คุณค่าของกลุ่มอัตลักษณ์เดียวกัน 4. ให้คุณค่าของสัญลักษณ์แทนคำพูด 5. คุณค่าของการเขียนบันทึกจากคำพูดของความคิด 6. ทักษะและประสบการณ์ของวิทยากรกระบวนการ	เป็นแก่นกลางของกระบวนการนำสู่การเปลี่ยนแปลงในรูปแบบการพัฒนา โดยการสร้างความชื่นชม 1. ช่วยให้ผู้มีส่วนรอบในเวทีประชาคมดำเนินสู่เป้าหมายเดียวกัน 2. กำกับตนให้ผู้มีส่วนร่วมได้ตระหนักถึงขอบเขตของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีส่วนในการตรงตามเป้าหมาย 3. ช่วยสร้างเวทีให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสามารถใช้ติดตามเพื่อให้บรรลุเป้าหมายในความร่วมมือ
Future Search Conferences (FSC) การสร้างอนาคตร่วมกัน	เป็นการสร้างความเข้าใจในเรื่องสถานการณ์ของอดีต ปัจจุบัน ที่เชื่อมโยงและมีผลกระทบต่ออนาคต พร้อมกับเสนอภาพรวมของสถานการณ์ร่วมกัน โดยมีหลักการสำคัญดังนี้ 1. นำเอาผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมาทำงานร่วมกันภายในที่ประชุมเดียวกัน 2. ทำงานตามขั้นตอนของภารกิจที่กำหนดไว้ เพื่อให้มีความเห็นพื้นฐานร่วมกัน 3. พัฒนาภาพจำลองอนาคตที่พึงปรารถนามากกว่าที่จะมองไปถึงการแก้ไขความขัดแย้ง 4. ทำงานกันอย่างเสมอภาค	การสร้างอนาคตร่วมกันโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. เกิดความเข้าใจในเหตุการณ์ อดีต/ปัจจุบัน/อนาคตของสถานการณ์ชุมชน 2. ชุมชนมีพันธะสัญญาร่วมกัน เกิดวิสัยทัศน์ร่วม 3. พร้อมจะทำงานเพื่อการเปลี่ยนแปลง โดยมีสายสัมพันธ์ ขยายเครือข่าย มองเห็นคุณค่าซึ่งกันและกัน เพื่อบรรลุตามแผนและการปฏิบัติร่วมกัน
Mind Map แผนที่เชิงความคิด เป็นการระดมความคิดอย่างมีส่วนร่วม	ทุกความคิดมีคุณค่าประกอบไปด้วยหลักการดังนี้ 1. ความคิดหลักอยู่ที่ศูนย์กลาง 2. ประเด็นความคิดมีความเชื่อมโยงอย่างเป็นระบบ 3. ใช้สัญลักษณ์แทนความคิด	วัตถุประสงค์เพื่อเชื่อมโยงระบบความคิด และเพื่อจำแนกข้อมูลในการวิเคราะห์ เป็นการเชื่อมโยงระบบเข้าด้วยกัน

ตาราง 5 (ต่อ) เครื่องมือ/เทคนิคที่ใช้ในกระบวนการวิจัย

เครื่องมือ/เทคนิค	หลักการ	วัตถุประสงค์
Problem Tree ต้นไม้แห่งปัญหา	เป็นเครื่องมือหลักของการแสวงหาเหตุผล ร่วมกันเพื่อชี้ถึงปัญหาหลักและจัดลำดับ	เพื่อให้เกิดภาพเชื่อมโยงจากปัญหา จนกระทั่งหนทางแห่งการแก้ปัญหา
ประกอบด้วย	ความสัมพันธ์ของเหตุและผลระหว่างปัญหา	ประกอบด้วย
การเปรียบเทียบเรื่องราว	เพื่อปัญหาเหล่านั้นจะได้สะท้อนอยู่ใน	1. เพื่อช่วยให้ทุกคนมองปัญหาแบบเชื่อมโยง
เป็น ราก ลำต้น กิ่ง ก้าน	การออกแบบในรูปแบบของโครงการ	2. เพื่อช่วยให้ทุกคนมีความตระหนัก ที่จะแก้ไขปัญหาคือได้ตรงประเด็น
ใบ ดอกและผล		3. เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของกระบวนการ แก้ไขปัญหาร่วมกัน
Time-Line เส้นบอกเวลา	เป็นเครื่องมือวิเคราะห์สถานการณ์	วัตถุประสงค์เพื่อ
เครื่องมือในการทำให้เกิด	บอกเรื่องราวในอดีตสร้างความคุ้นเคย	1. แสวงหาบุคคลผู้ให้ข้อมูลข่าวสารหลัก
ความเข้าใจ	ภายในชุมชน	2. สร้างความเข้าใจเหตุการณ์ในอดีตถึง ปัจจุบัน
ประวัติศาสตร์/เหตุการณ์		3. ชุมชนสามารถอธิบายเหตุการณ์ ในระยะหนึ่งได้
สำคัญของชุมชน		4. เป็นแบบบันทึกข้อมูลที่เป็นเหตุการณ์

เทคนิควิธีที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ 1) การแสดงความชื่นชม – อิทธิพล – การควบคุม (Appreciation – Influence – Control: AIC) 2) การประเมินการมีส่วนร่วมของชุมชนชนบท (Participatory Rural Appraisal: PRA) 3) การวางแผนและปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมด้วยความชื่นชม (Appreciative Participatory Planning and Action: APPA) 4) การสร้างอนาคตร่วมกัน (Future Search Conference: FSC) 5) การกำหนดรูปแบบทางความคิด (Conceptual Modeling) 6) แผนที่ความคิด (Mind Map) 7) ต้นไม้แห่งปัญหา (Problem Tree) และ 8) เส้นบอกเวลา (Time Line) ซึ่งได้อธิบายรายละเอียดไว้ในบทที่ 2

Participatory Action Research (PAR) เป็นบูรณาการระหว่างการมีส่วนร่วมและการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ดังนั้น ในการมีส่วนร่วมที่จัดได้ว่าเป็นการมีส่วนร่วมสูงสุด คือ การประชุมเชิงปฏิบัติการ ดังที่ ฮอล และแมกอาร์เธอร์ (Hall & McArthur, 1996) ได้แสดงให้เห็นถึงระดับของการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกัน ตาราง 5 เน้นให้เห็นว่าการประชุมเชิงปฏิบัติการเป็นระดับการมีส่วนร่วมสูงสุดที่มุ่งเน้นให้มีการประชุมเชิงปฏิบัติการในขั้นตอนของการพัฒนารูปแบบเพื่อนำสู่การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

ตาราง 6 เทคนิค/เครื่องมือที่ใช้ที่จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการวางแผนการท่องเที่ยว

เครื่องมือ/วิธีการ	ให้ข้อมูล	วัตถุประสงค์		
		รับข้อมูล	แลกเปลี่ยนเรียนรู้	ตัดสินใจแบบมีส่วนร่วม
เอกสารเผยแพร่	X			
จัดบอร์ดแสดงข้อมูล	X			
สัมภาษณ์รายบุคคล	X	X		
Focus groups	X	X	X	
ประชุมชาวบ้าน	X	X	X	
เวทีประชาคม	X	X	X	X
ดูงานภาคสนาม	X	X	X	X
ประชุมคณะกรรมการ	X	X	X	X
Workshop	X	X	X	X

องค์ประกอบในแต่ละส่วนนี้รวมถึงหลักการที่ผู้วิจัยและผู้มีส่วนร่วมเห็นว่าจำเป็นในการวางแผนอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นขั้นตอนของการวางแผนอย่างสมบูรณ์แบบสมเหตุสมผล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกระบวนการวางแผนการจัดการท่องเที่ยวอย่างเป็นขั้นตอน โดยเฉพาะในส่วนของการมีส่วนร่วม (P: Participatory) กับความร่วมมือ (C: Cooperative/ Collaborative) สามารถนำมาใช้ในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการในขณะที่การเพิ่มพูนพัฒนา (I: Incremental) ซึ่งจะมุ่งสู่จุดหมายปลายทางของกระบวนการ ดังนั้นการวางแผนการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวที่จะให้ผลสูงสุดผู้วิจัยจึงได้เลือกใช้เทคนิคที่กล่าวมาข้างต้น

3.3 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

วิธีการเก็บข้อมูลได้กำหนดไว้หลายวิธีด้วยกันกล่าวคือเริ่มต้นด้วยการสำรวจพื้นที่ร่วมกับชุมชนและสำรวจพื้นที่ซ้ำโดยผู้วิจัยและทีมงาน เก็บรวบรวมข้อมูลจากเวทีชาวบ้านพร้อมทำการสัมภาษณ์ข้อมูลผู้รู้และปราชญ์ชาวบ้านประการสำคัญคือการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ทั้งนี้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในทุกรูปแบบผู้วิจัยเตรียมเทคนิคที่ใช้ในกระบวนการและพร้อมที่จะปรับเทคนิคที่เหมาะสมตามสถานการณ์

ในการเข้าถึงข้อมูลโดยผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นวิทยากรกระบวนการพร้อมคณะผู้ช่วยนักวิจัย และขณะเดียวกันชุมชนในฐานะที่เป็นทั้ง ผู้ให้ข้อมูล และเป็นคณะผู้ช่วยเก็บข้อมูลวิจัย ข้อมูลจากการเปิดเวทีประชาคมจะถูกบันทึกไว้ในฟลิปชาร์ด เมื่อสิ้นสุดเวทีประชาคมทุกครั้งผู้วิจัยต้องถอดเนื้อหา จากฟลิปชาร์ด บันทึกไว้เป็นเอกสารทุกครั้งไป การได้มาซึ่งข้อมูลประกอบด้วย

- 1) ข้อมูลจากกระบวนการเปิดเวทีประชาคม
- 2) ข้อมูลจากภาคสนาม
- 3) ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้รู้ในเรื่องของบริบทในเชิงประวัติความเป็นมา ของพื้นที่
- 4) ข้อมูลจากเอกสารองค์กรในท้องถิ่น

การเก็บรวบรวมข้อมูลแบ่งเป็น 3 ส่วนตามขั้นตอนในการดำเนินงานวิจัย

3.3.1 การดำเนินงานในส่วนที่ 1

เป็นการศึกษาบริบทชุมชนในด้านฐานทรัพยากรธรรมชาติและภูมิปัญญาโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทในด้านฐานทรัพยากรธรรมชาติและภูมิปัญญา กิจกรรม และกระบวนการดำเนินการวิจัย แสดงในตาราง 7 โดยทำการศึกษาไปพร้อมกับกระบวนการเปิดเวทีประชาคมเพื่อสร้างแนวทางการมีส่วนร่วม

ตาราง 7 แสดงกระบวนการศึกษาบริบทชุมชน

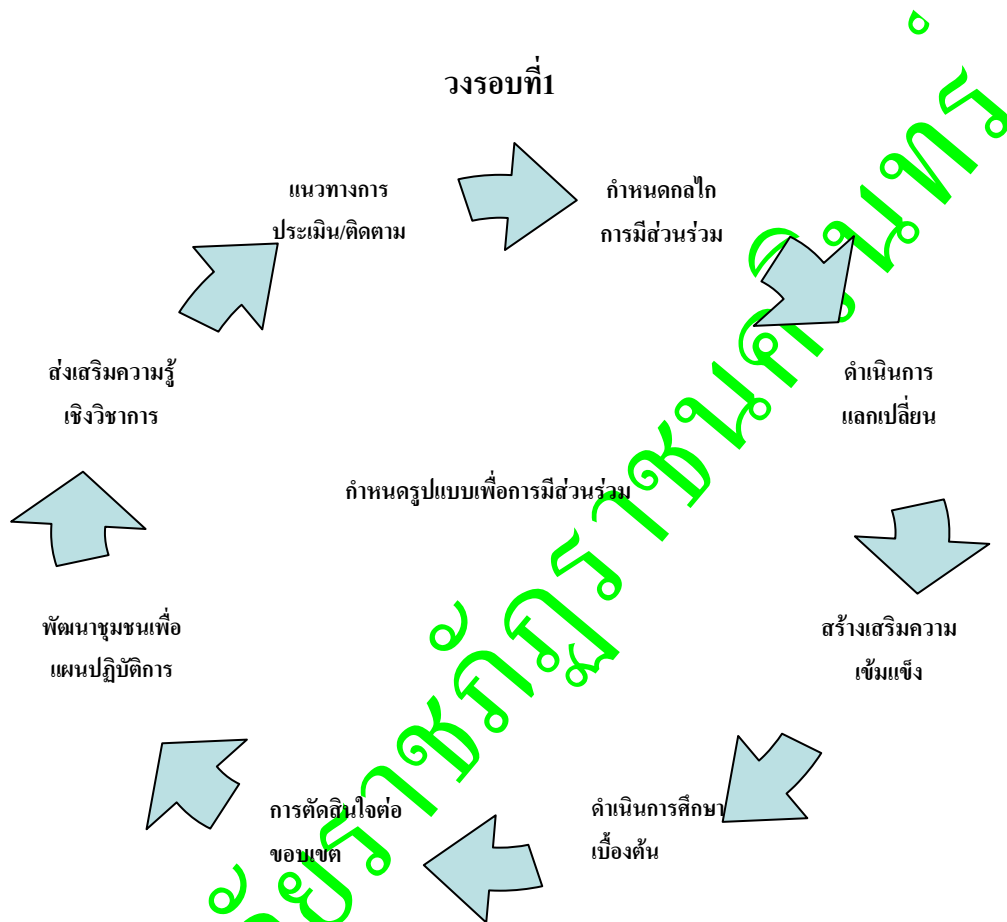
กิจกรรม	วิธีการ/กระบวนการ	วัน เดือน ปี
ศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ	1. เอกสารทางราชการ และภาพเขียนประวัติ ห้วยแร่	ตลอดระยะเวลา ดำเนินการวิจัย
ศึกษาภาคสนาม	2. ศึกษาสำรวจชุมชนโดยใช้วิธี PRA	
สัมภาษณ์	3. สัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ	

3.3.2 การดำเนินงานส่วนที่ 2

การดำเนินงานในส่วนที่ 2 เป็นกระบวนการเริ่มต้นในการศึกษาที่มีลักษณะที่เป็นวงรอบตามกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR)

วงรอบที่ 1 เพื่อการกำหนดรูปแบบเพื่อการมีส่วนร่วมของชุมชน ประกอบไปด้วย 8 ขั้นตอนในขั้นตอนนี้ เป็นการเตรียมการที่สำคัญของการวิจัยที่ต้องดำเนินการก่อนเพื่อให้เกิด

ความมั่นใจที่จะสามารถตัดสินใจในการดำเนินการวิจัยในขั้นตอนต่อไป วงรอบในขั้นนี้ประกอบไปด้วย 8 ขั้นตอนตามลำดับที่เป็นวงจรดังภาพ 11

ภาพ 11 วงรอบที่ 1 กำหนดรูปแบบเพื่อการมีส่วนร่วม
(ที่มา: Garrod, 2003)

จากกระบวนการวงรอบที่ 1 เริ่มต้นจากการกำหนดกลไกการมีส่วนร่วมตามลำดับจนกระทั่งเชื่อมโยงมาถึงแนวทางการประเมิน/ติดตาม กำหนดแผนปฏิบัติการ 8 กิจกรรมในทุกขั้นตอนใช้เวทีประชาคมโดยการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชน

ตาราง 8 แสดงกระบวนการในการกำหนดรูปแบบเพื่อการมีส่วนร่วม

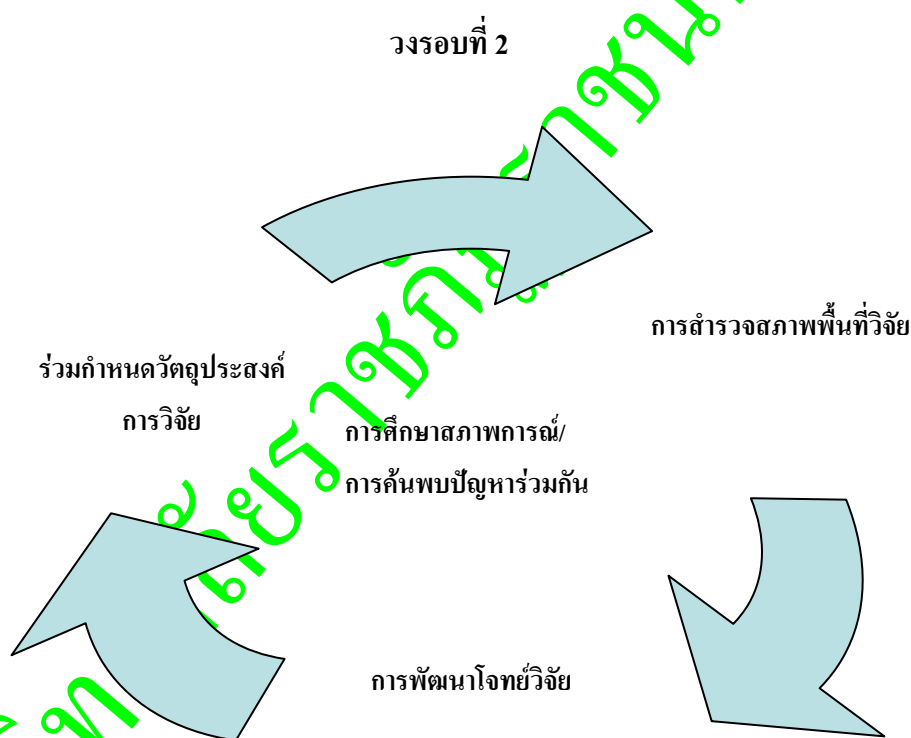
วัตถุประสงค์	วิธีการ/กระบวนการ	วัน เดือน ปี
- กำหนดกลไกการมีส่วนร่วมที่เหมาะสม	1. เวทีประชาคม เทคนิค AIC - สร้างสัมพันธภาพ - กำหนดบทบาท - กำหนดกลุ่มแกน	13 พฤศจิกายน 2548
	2. จัดตั้งทีมวิจัย - สร้างความเข้าใจในการมีส่วนร่วม	26 พฤศจิกายน 2548
- ดำเนินการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเบื้องต้น	1. เวทีประชาคม - การ์ดเทคนิค	10 ธันวาคม 2548
- ดำเนินการแลกเปลี่ยนให้เกิดการศึกษาและเรียนรู้	- ร่วมกันสร้างหลักเกณฑ์พื้นฐานในการดำเนินกิจกรรม	
- ดำเนินการศึกษาพื้นที่เบื้องต้น	1. ประชุมเตรียมการ 2. เทคนิคภาคสนาม - สำรวจบริบทของพื้นที่ - ทำแผนที่ชุมชน	25 ธันวาคม 2548 12-13 มกราคม 2549
- การตัดสินใจร่วมกันต่อขอบเขต	1. เวทีประชาคม	มกราคม – มีนาคม 2549
- การตัดสินใจต่อขอบเขตของการพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	- นำเสนอข้อตกลงในการตัดสินใจเลือกพื้นที่ศึกษา - ลงมือร่วมกันในการตัดสินใจและร่วมกัน	
	2. กำหนดขอบเขตของการวิจัย	
- พัฒนาชุมชนเพื่อแลกเปลี่ยนปฏิบัติการ	ประชุมกลุ่มแกนในการส่งเสริมความรู้	มกราคม – มีนาคม 2549
- สร้างเสริมความเข้มแข็งต่อกลไกที่จะมาสนับสนุน	เชิงวิชาการในเรื่องของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน	
แนวทางการติดตามตรวจสอบและการประเมินผล	เวทีประชาคม - เทคนิค Mind Map กำหนดมาตรการร่วมกัน	

การกำหนดรูปแบบเพื่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อให้ชุมชนและผู้มีส่วนร่วมในการจัดการและพัฒนาการวิจัย ซึ่งผู้วิจัยตระหนักว่า ตาม Garrod's Model (Garrod, 2003, หน้า 47) ที่กำหนดขั้นตอนไว้ 8 ขั้นตอน ในเรื่องการสร้างรูปแบบ

เพื่อการมีส่วนร่วมในการวางแผนและการบริหารจัดการเชิงนิเวศที่ให้ความเห็นว่า ในการวางแผน โดยชุมชนการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้น จะต้องกำหนดกลไกการมีส่วนร่วมที่เหมาะสม เป็นลำดับแรก โดยในกระบวนการดังกล่าวเป็นการพัฒนาที่เป็นวงจรรอบแรกของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

วงรอบที่ 2 การศึกษาสภาพการณ์ร่วมกับชุมชนตลอดจนการค้นพบปัญหานำสู่การกำหนด วัตถุประสงค์ของการวิจัย ในขั้นตอนนี้เป็นกระบวนการดำเนินการวิจัยในวงรอบที่ 2 เพื่อดำเนินการศึกษา สภาพการณ์ร่วมกับชุมชนในการค้นหาปัญหาพร้อมกันกำหนดวัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อให้แสวงหา คำตอบร่วมกัน แสดงภาพ 12

ภาพ 12 วงรอบที่ 2 การศึกษาสภาพการณ์และการค้นพบปัญหาร่วมกัน

จากภาพในวงรอบที่ 2 เป็นลักษณะสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงกระบวนการในการดำเนินการ ศึกษาสภาพการณ์เพื่อพัฒนาการเชื่อมโยงต่อไปสู่การกำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัยซึ่งสามารถ แสดงรายละเอียดดังในตาราง 9

ตาราง 9 กระบวนการศึกษาสภาพการณ์ทางพื้นที่

วัตถุประสงค์	วิธีการ/กระบวนการ	วันเดือน ปี
การสำรวจสภาพการณ์พื้นที่วิจัย รวบรวมข้อมูลเบื้องต้น ร่วมวิเคราะห์ข้อมูล และร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น	1. เวทีประชาคม - เทคนิค PRA - สะท้อนภาพรวมศักยภาพทางพื้นที่ทั้งตำบล - ร่วมกันกำหนดเส้นทางการสำรวจ 2. สำรวจเส้นทางท่องเที่ยว	
การพัฒนาโจทย์วิจัย	1. เวทีประชาคม - เทคนิค AIC 2. การค้นพบปัญหา	มกราคม – มีนาคม 2549
ร่วมกันกำหนดวัตถุประสงค์ ในการวิจัย	1. เวทีประชาคม - เทคนิคการสร้างอนาคตร่วมกัน FSC - เทคนิค Timeline - ร่วมกันกำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัย	

กระบวนการศึกษาสภาพการณ์ทางพื้นที่ทำไปพร้อมๆ กับการเปิดเวทีประชาคมระหว่างเดือนมกราคม-มีนาคม 2549 โดยใช้เทคนิคและวิธีการเช่นเดียวกับที่กล่าวแล้ว

3.3.3 การดำเนินงานในส่วนที่ 3

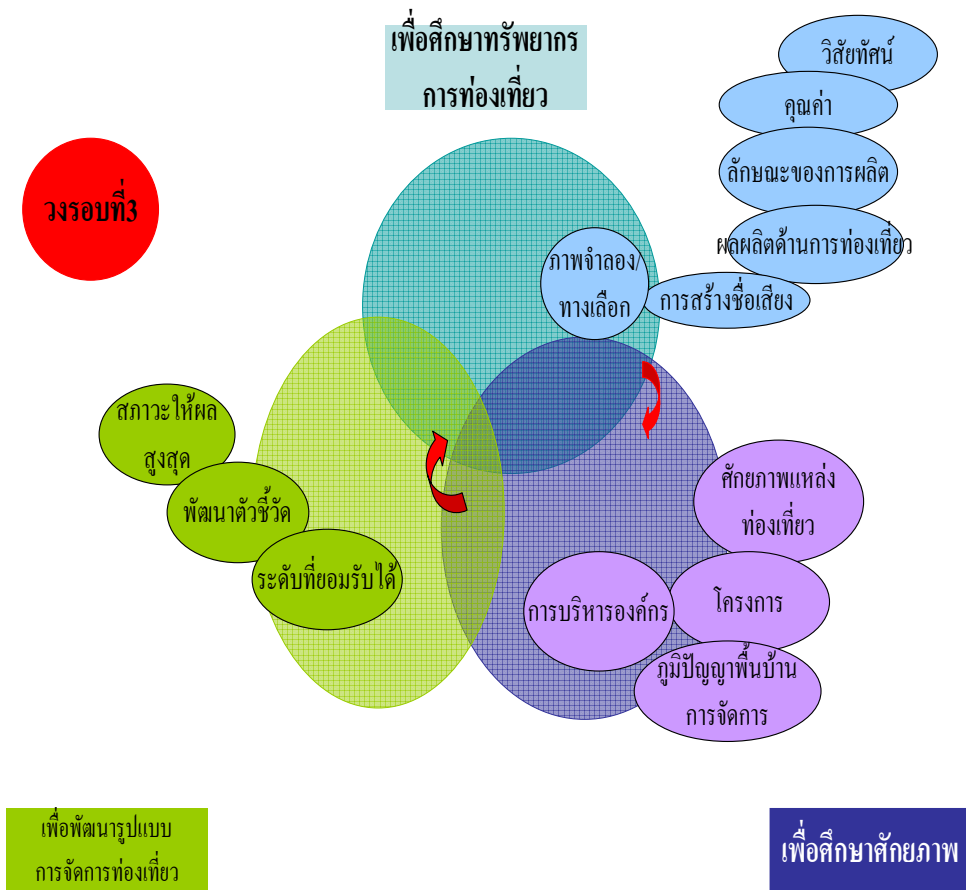
เป็นกระบวนการดำเนินการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ เพื่อให้กระบวนการวิจัยสามารถดำเนินไปควบคู่กันตอนการมีส่วนร่วมของชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ชุมชน องค์กรท้องถิ่น, กลุ่มแกน และผู้นำชุมชน

ในการกำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัยร่วมกัน ได้ข้อสรุป 3 ข้อดังนี้

- 1) เพื่อศึกษาทรัพยากรการท่องเที่ยวบ้านห้วยแร่
- 2) เพื่อศึกษาศักยภาพของบ้านห้วยแร่ในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
- 3) เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสมกับท้องถิ่น

ในกระบวนการดำเนินการวิจัยตามวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อในส่วนนี้เป็นกระบวนการวิจัยในวงรอบที่ 3 แสดงในภาพ 13

วงรอบที่ 3

ภาพ 13 วงรอบที่ 3 การดำเนินงานวิจัยตามวัตถุประสงค์

ในวงรอบที่ 3 เป็นวงรอบที่เป็นกระบวนการที่สำคัญอย่างยิ่งของการวิจัยตามวัตถุประสงค์ในแต่ละข้อ โดยกำหนดการศึกษาตามกระบวนการดังตาราง 10, 11 และ 12 ซึ่งขั้นตอนและวิธีการในการเก็บรวบรวมข้อมูลจะแสดงแยกเป็น 3 ตาราง ตามวัตถุประสงค์การวิจัยแต่ละข้อ โดยเริ่มจากตาราง 10 แสดงกระบวนการศึกษาฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวบ้านห้วยแร่ โดยใช้การเปิดเวทีประชาคม และการสำรวจภาคสนามเช่นเดียวกัน

ตาราง 10 กระบวนการศึกษาดูงานทรัพยากรการท่องเที่ยวบ้านห้วยแร่

วัตถุประสงค์	วิธีการ/กระบวนการ	วัน เดือน ปี
กำหนดฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวและสำรวจแหล่งท่องเที่ยว รวมถึงกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยว	1. เวทีประชาคม 2. สำรวจแหล่งท่องเที่ยว	
วิเคราะห์บริบทและกำหนดวิสัยทัศน์เพื่อสร้างยุทธศาสตร์	เวทีประชาคม	มกราคม – มีนาคม
กำหนดคุณค่า	เวทีประชาคม	2549
คุณลักษณะของผลผลิตด้านการท่องเที่ยว	เวทีประชาคม	
การสร้างชื่อเสียงของสถานที่ท่องเที่ยว - แนวโน้มการเติบโตของผู้นำเข้าน	เวทีประชาคม	
การสร้างภาพจำลองและทางเลือกของการท่องเที่ยว	เวทีประชาคม	

วัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ 2 เพื่อศึกษาศักยภาพของบ้านห้วยแร่ในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ตาราง 11) กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ กลุ่มเรือ กลุ่มเด็กเยาวชน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มตัวแทนสมาชิก อบต. และกลุ่มสวนผลไม้

ตาราง 11 ศักยภาพของบ้านห้วยแร่ในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว

วัตถุประสงค์	วิธีการ/กระบวนการ	วัน เดือน ปี
ศักยภาพในด้านแหล่งท่องเที่ยว และกำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยว	เวทีประชาคม - กำหนดเส้นทางท่องเที่ยวคลองห้วยแร่	1 ครั้ง
จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ	การอบรมการเขียนแผนปฏิบัติการในลักษณะที่เป็นโครงการตามความต้องการของชุมชน	2 ครั้งๆ ละ 2 วัน
ศักยภาพในด้านภูมิปัญญาพื้นบ้าน และการจัดการ	เวทีประชาคม - ฝึกทักษะโดยกลุ่มผู้สูงอายุเป็นการพัฒนาภูมิปัญญาพื้นบ้านและการแปรรูปสินค้าจากวัสดุท้องถิ่น	1 ครั้ง
เพิ่มศักยภาพในด้านการบริหารองค์กร	เวทีประชาคม - การคัดเลือกสมาชิกเพื่อเป็นคณะกรรมการ	1 ครั้ง

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสมกับท้องถิ่น (ตาราง 12) กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ กลุ่มแกน และกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นๆ ที่สนใจเข้าร่วมกิจกรรม

ตาราง 12 การพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสมกับท้องถิ่น

วัตถุประสงค์	วิธีการ/กระบวนการ	วัน เดือน ปี
พัฒนารูปแบบการจัดการ เป็นเจ้าบ้านที่ดี	เวทีประชาคม ใช้เทคนิค APPA, Conceptual Modeling, FSC และ AIC	6 ครั้ง
กำหนดรูปแบบการการจัดการ การท่องเที่ยว	เวทีประชาคม ใช้การ์ดเทคนิค PRA และเทคนิค Mind Map	3 ครั้ง
- กำหนดสถานะที่ให้ผลสูงสุด	เพื่ออภิปรายปัญหาผลกระทบทางด้านทรัพยากร	
- พัฒนาตัวชี้วัด	สิ่งแวดล้อม	
- กำหนดระดับที่ยอมรับได้		

คำย่อที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้สามารถสรุปได้ดังตาราง 13 ดังนี้

ตาราง 13 แสดงคำย่อและแสดงความหมาย

คำอักษรย่อ	คำขยายภาษาอังกฤษ	ความสำคัญ/ความหมาย
AI	Appreciative Inquiry	เทคนิควิธีการคิดร่วมกันอย่างสร้างสรรค์
AIC	Appreciation-Influence-Control	เทคนิคการประชุมอย่างสร้างสรรค์
APPA	Appreciative Participatory Planning and Action	การวางแผนและปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ด้วยความชื่นชม
FSC	Future Search Conference	การสร้างอนาคตร่วมกัน
PAR	Participatory Action Research	การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
PIC	Participatory Incremental Collaboration/Cooperation	หลักการวางแผนแบบมีส่วนร่วม โดยการสร้างความ ร่วมมือในการทำงานร่วมกันพร้อมการเพิ่มพูนพัฒนา
PRA	Participatory Rural Appraisal	การประเมินการมีส่วนร่วมของชุมชนชนบท
ROS	Recreation Opportunity Spectrum	ความหลากหลายของโอกาสแห่งนันทนาการ
TOMM	Tourism Optimisation Management Model	รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวที่ให้ผลสูงสุด
VAMP	Visitor Activity Management Program	โครงการบริหารจัดการกิจกรรมของผู้มาเยือน
VERP	Visitor Experience and Resource Protection	การปกป้องทรัพยากรและประสบการณ์ของผู้มาเยือน
VIM	Visitor Impact Management	การจัดการผลกระทบของผู้มาเยือน
WTO	World Tourism Organization	องค์การการท่องเที่ยวโลก
LAC	Limits of Acceptable Change	ขีดความสามารถของการเปลี่ยนแปลงที่ยอมรับได้

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนร่วมได้แสดงความคิดเห็น ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ รวมถึงมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หาทางแก้ไขปัญหอย่างประสานประโยชน์ ดังนั้นการวิเคราะห์ข้อมูลและรายงานผลการวิจัยจึงเป็นแบบเชิงพรรณนาถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน และกำหนดตัวชี้วัด/ดัชนีชี้วัด ทางเศรษฐกิจสังคม และสิ่งแวดล้อม

การประเมินและตรวจสอบผลกระทบทางสังคมและกายภาพ ชีวภาพของการท่องเที่ยว รวมถึงการประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม อาจใช้การประเมินด้านความสามารถที่จะรองรับ การท่องเที่ยวขีดจำกัดของการเปลี่ยนแปลงที่จะยอมรับได้ และการบริหารจัดการ ผลกระทบ การมาท่องเที่ยว การประเมินอื่นๆ เป็นสิ่งที่จะพัฒนาขึ้นมาเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพราะว่า วิธีการแต่ละประการก็อยากให้มีการวัดถึงจุดกระทบที่จะเกิดปัญหาจากผลกระทบโดยนักท่องเที่ยว หรือการวัดการเปลี่ยนแปลงตัวชี้วัดต่างๆ ถูกนำมาใช้ในการประเมินพื้นที่ท่องเที่ยวเป็นการเฉพาะแห่ง ตัวชี้วัดอาจเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพสำหรับการประเมินพื้นที่ท่องเที่ยวถ้าเป็นไปได้ในการปฏิบัติ ช่วยในการทำงาน คำนึงถึงปัจจัยทางพื้นที่และเวลา ใช้หลักทางภูมิศาสตร์และขอบเขตของการมีความคิดที่สมเหตุสมผลตรงประเด็น การประเมินและการตรวจสอบที่จัดทำเป็นระบบมาตรฐาน ก็จะสามารถทำให้เกิดความเข้าใจเป็นอย่างดีในเรื่องพลวัต ในเรื่องของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ความสามารถที่จะชี้ถึงจุดแข็ง และข้อจำกัดที่สำคัญที่สุดคือช่วยในการวางแผน การบริหารจัดการ และการตัดสินใจในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยการวัดลักษณะทุกประการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้นเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ที่จะทำให้ได้ทราบถึงตัวแปรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกัน เมื่อคำนึงถึงการทำหน้าที่พื้นฐานของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ความสำเร็จของพื้นที่ใดนั้นชี้ถึงขอบเขตที่จะมีความสามารถคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพ การสร้างรายได้ที่จะนำมาใช้ในงานอนุรักษ์ การมีส่วนร่วมในการสร้างเศรษฐกิจในท้องถิ่น ให้การอบรมแก่นักท่องเที่ยวที่มาเยือนและสมาชิกของประชาคมในท้องถิ่น

3.4.1 กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล

เพื่อให้การวิเคราะห์ข้อมูลเป็นไปอย่างถูกต้องและเชื่อถือได้ ผู้วิจัยได้ลำดับกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

- 1) การบันทึกและรวบรวมรายละเอียด โดยการจดบันทึก การใช้เครื่องบันทึกเสียง ถ่ายรูป ข้อมูลที่บันทึก เช่น ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ใครงพูดอะไรบ้าง สถานที่ เวลาที่ใช้ เป็นต้น

- 2) จัดข้อมูลเป็นหมวดหมู่ กำหนดรหัสเพื่อสะดวกในการวิเคราะห์

3) จากข้อมูลที่ได้จึงนำมาเรียบเรียง สังเคราะห์ และรายงานผล

4) กำหนดดัชนีชี้วัด และ/หรือ ตัวชี้วัด ที่ใช้ในการประเมินผล ตัวอย่างของตัวชี้วัด/ดัชนีชี้วัด ได้แก่

(1) ดัชนีชี้วัดทางสภาพแวดล้อม เช่น จำนวนนักท่องเที่ยวอยู่ในระดับที่เป็นที่ยอมรับ จำนวนสัตว์ป่าคงที่หรือเพิ่มขึ้น จำนวนไม้ป่าเพิ่มขึ้น เป็นต้น

(2) ดัชนีชี้วัดทางวัฒนธรรม เช่น สัดส่วนของสมาชิกในชุมชนที่เชื่อว่าการมีส่วนร่วมผลักดันให้เกิดการท่องเที่ยวได้

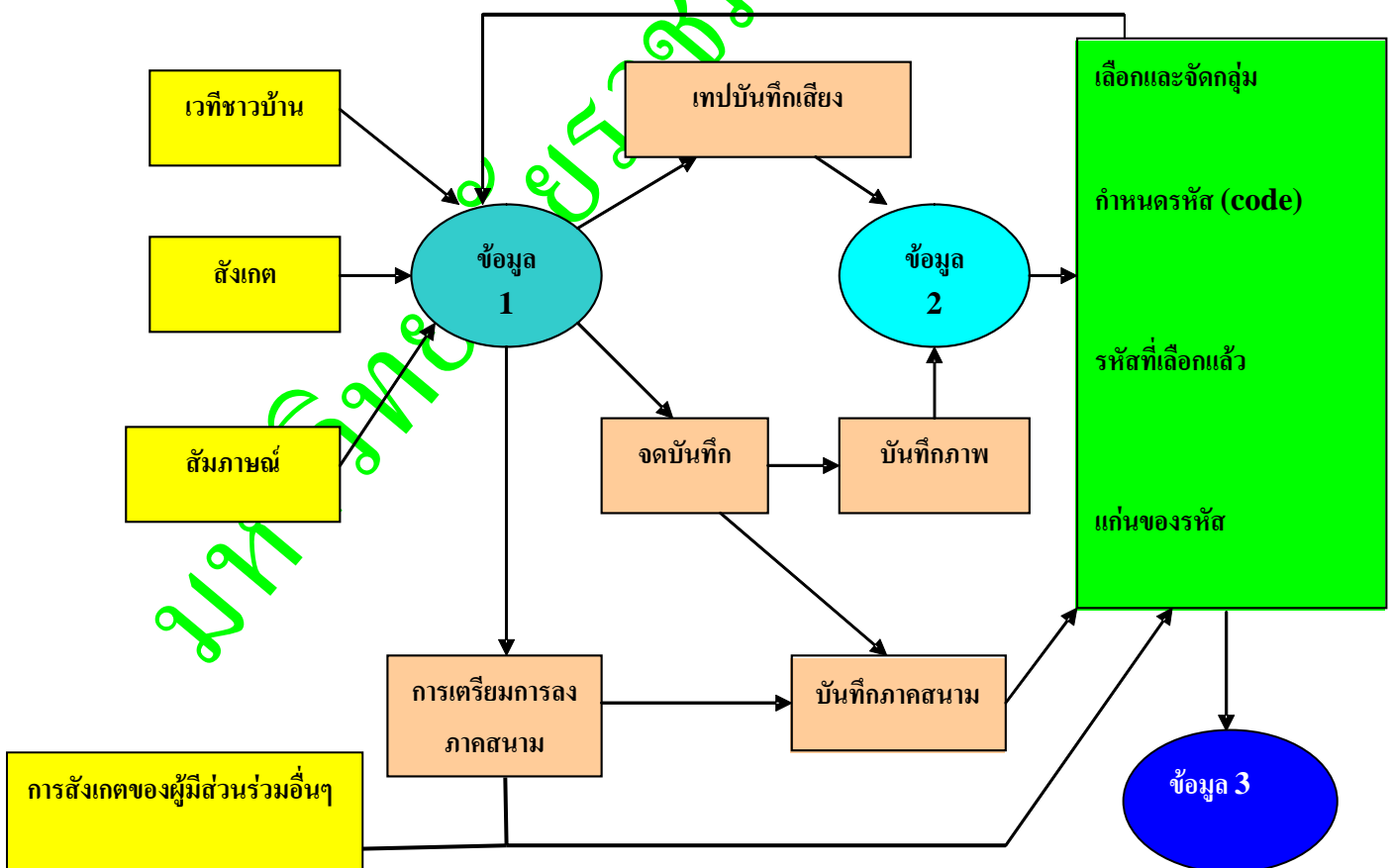
(3) ดัชนีชี้วัดทางเศรษฐกิจ เช่น สัดส่วนของสมาชิกชุมชนที่ได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว

5) สร้างรูปแบบ และกระบวนการการจัดการการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

สรุปภาพรวมของกระบวนการในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้ดังภาพ 14

การรวบรวมข้อมูล

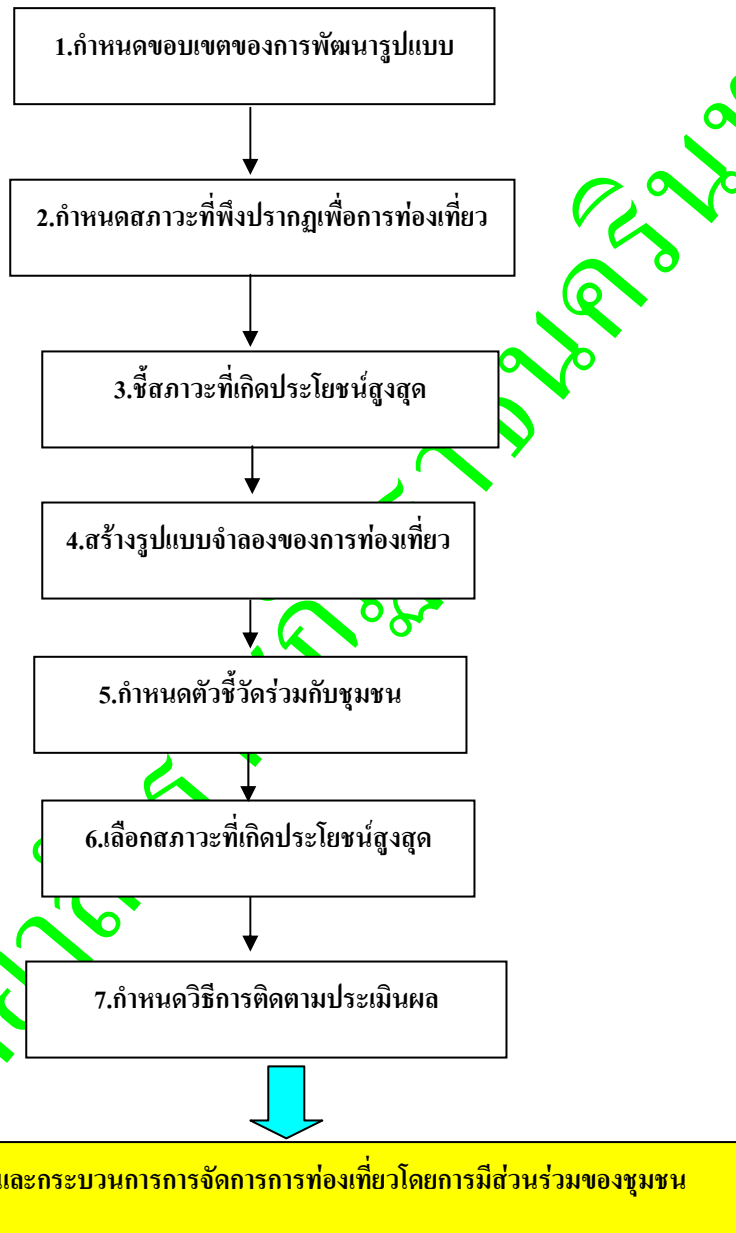
การวิเคราะห์ข้อมูล

ภาพ 14 กระบวนการในการวิเคราะห์ข้อมูล

วิธีการและขั้นตอนที่ใช้ในการพัฒนาการท่องเที่ยวที่กล่าวมาสามารถสรุปได้ 7 ขั้นตอน

(ภาพ 15)

ภาพ 15 วิธีการและขั้นตอนที่ใช้ในการพัฒนาการท่องเที่ยว

กรอบเวลาในการดำเนินการวิจัยสรุปได้ดังตาราง 14

ตาราง 14 กรอบเวลาในการดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนที่	กิจกรรม	ระยะเวลา
1.	ประสานความร่วมมือกับชุมชนและผู้นำท้องถิ่น	พฤศจิกายน-ธันวาคม 2548
2.	ร่วมกับชุมชนสำรวจบริบทพื้นฐานของท้องถิ่น	มกราคม-เมษายน 2549
3.	ร่วมกันศึกษาทรัพยากร และศักยภาพในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว	สิงหาคม-ตุลาคม 2549
4.	จัดประชุมผู้นำชุมชน	ตุลาคม 2549-มิถุนายน 2550
5.	กำหนดเป้าหมาย แผน และยุทธศาสตร์	ตุลาคม-พฤศจิกายน 2549
6.	รวบรวมข้อเสนอแนะ และทิศทางของหน่วยงาน	พฤศจิกายน-ธันวาคม 2549
7.	ตกลงเรื่องค่าใช้จ่าย และผลประโยชน์	ธันวาคม 2549
8.	รวบรวมคำปรึกษาเชิงคุณภาพ	ตุลาคม-พฤศจิกายน 2549
9.	จัดประชุมผู้เกี่ยวข้อง 1-5 วัน	ตุลาคม 2549-มิถุนายน 2550
10.	แสดงข้อมูล และแผนที่ได้จากการประชุม	ธันวาคม 2549-มิถุนายน 2550
11.	กำหนดทรัพยากรที่มีศักยภาพ	พฤศจิกายน-ธันวาคม 2549
12.	ปรึกษาหารือผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย	ตุลาคม 2549-มิถุนายน 2550
13.	การวิจัยพื้นฐานตามเอกสารรายงาน	ตุลาคม 2549 และ เมษายน 2550
14.	กำหนดการประชุมเชิงปฏิบัติการ	พฤษภาคม 2550
15.	รายงานประมวลแผนปฏิบัติงาน	มิถุนายน 2550
16.	เผยแพร่เอกสาร สาธิตการปฏิบัติ	มิถุนายน 2550
17.	รวบรวมแผนทั้งหมดเผยแพร่แก่ผู้สนใจ	มิถุนายน 2550
18.	สร้างรูปแบบ และกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน	กรกฎาคม 2550

3.5 ข้อจำกัดในการวิจัย

3.5.1 ในด้านของระยะเวลาการดำเนินงานวิจัยและการใช้ทรัพยากรต้องใช้เวลาและทรัพยากรที่มีจำกัดอย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากการวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยในเชิงคุณภาพที่ให้ความสำคัญในการศึกษาปรากฏการณ์ สถานการณ์พร้อมกับกระบวนการในการจัดการ ซึ่งต้องใช้ระยะเวลาในกระบวนการศึกษาวิจัยจึงมีผลต่อการใช้ทรัพยากรในการรวบรวมข้อมูล ต้องมีเวลาที่เพียงพอ

การจัดเก็บข้อมูล นอกจากนี้ในด้านความต่อเนื่องของการเปิดเวทีประชาคม เป็นปัจจัยสำคัญยิ่งของความกลมกลืนและความเข้มข้นของการวิจัย ดังนั้นจำนวนค่าความถี่ในการเปิดเวทีประชาคมจึงเป็นหลักสำคัญอย่างยิ่งในวิจัย

3.5.2 ข้อจำกัดในเรื่องของวิธีการดำเนินการวิจัยที่นำมาใช้ บางวิธีการอาจไม่เหมาะสมกับชุมชน เช่น การใช้แบบสอบถาม จึงต้องมีการคำนึงถึงวิธีการที่จะเสริมสร้างการมีส่วนร่วมอย่างรอบคอบเพื่อก่อให้เกิดจุดแข็งของการวิจัยได้ จากการดำเนินงานพบว่าการวิจัยแบบมีส่วนร่วมถ้ามีการสร้างแนวทางการมีส่วนร่วมก่อนที่จะดำเนินการวิจัยจะทำให้เกิดความร่วมมือโดยใช้เวทีประชาคมเป็นเวทีแลกเปลี่ยน

มหาวิทยาลัยราชภัฏราชบุรี

บทที่ 4

บริบทชุมชนในด้านฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวพื้นที่ห้วยแร่

การศึกษาบริบทชุมชนในด้านฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวนั้น มุ่งเน้นศึกษาปัจจัยที่เอื้อต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศซึ่งประกอบไปด้วย สภาพภูมิประเทศลักษณะความหลากหลายทางด้านฐานทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมในชุมชนท้องถิ่น ลักษณะวิถีชีวิตวัฒนธรรมที่มีรากฐานจากภูมิปัญญาที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ ทั้งในด้านกายภาพและสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น ตลอดจนในด้านมิติทางด้านสังคม นอกจากนี้ผู้วิจัยได้มุ่งเน้นศึกษาปัจจัยเบื้องต้นแห่งความสำเร็จของการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนซึ่งในการนำเสนอข้อมูลจากการศึกษาสถานการณ์และปัจจัยแห่งความสำเร็จเบื้องต้นในด้านการท่องเที่ยว การนำเสนอข้อมูลในการศึกษาบทนี้ นำเสนอเป็นสามส่วนอันประกอบด้วย (4.1) สถานการณ์ปัจจุบันของชุมชนตำบลห้วยแร่ (4.2) ปัจจัยสำคัญทางด้านทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นฐานทรัพยากรการท่องเที่ยว และ (4.3) ปัจจัยทางด้านภูมิปัญญาพื้นบ้านและวัฒนธรรมซึ่งสามารถพิจารณาได้ดังนี้

4.1 สถานการณ์ปัจจุบันของชุมชนตำบลห้วยแร่

ตำบลห้วยแร่หรือบ้านห้วยแร่เป็นพื้นที่หนึ่งของ อำเภอเมือง จังหวัดตราด เป็นตำบลที่มีพื้นที่ค่อนข้างมากเมื่อเทียบกับตำบลใกล้เคียงในเขตอำเภอเมืองตราดด้วยกัน ขนาดของพื้นที่รวม 187 ตารางกิโลเมตรหรือ 116,875 ไร่ ประกอบด้วย 11 หมู่บ้าน สำหรับจำนวนประชากรจากฐานข้อมูลบรรยายสรุปขององค์การบริหารส่วนตำบลห้วยแร่สำรวจ วันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2550 จำนวนประชากรทั้งสิ้น 6,914 คน แบ่งเป็นเพศชาย 3,423 คน เพศหญิง 3,491 คน จำนวนครัวเรือน 2,394 ครัวเรือน สามารถแสดงเป็นรายหมู่บ้านทั้ง 11 หมู่บ้านได้ตามตาราง 15

จากการวิจัยพบว่าชุมชนห้วยแร่ที่มีจำนวนมากมักอาศัยอยู่ตามริมคลองดังเช่น หมู่บ้านที่มีจำนวนประชากรตั้งแต่ระดับ 500 คนขึ้นไป ประกอบด้วย บ้านคลองขุด บ้านเนินยาง บ้านปากพืด บ้านฉางเกลือ บ้านหนองใหญ่ บ้านหินโค้งและบ้านคลองพืด ด้านลักษณะพื้นที่พบว่าชุมชนในพื้นที่ได้เลือกที่อยู่อาศัยริมคลองห้วยแร่โดยตั้งบ้านเรือนขนานไปกับลำคลอง มีวิถีชีวิตผูกพันกับสายน้ำกับธรรมชาติ คงจะได้อธิบายดังต่อไปนี้

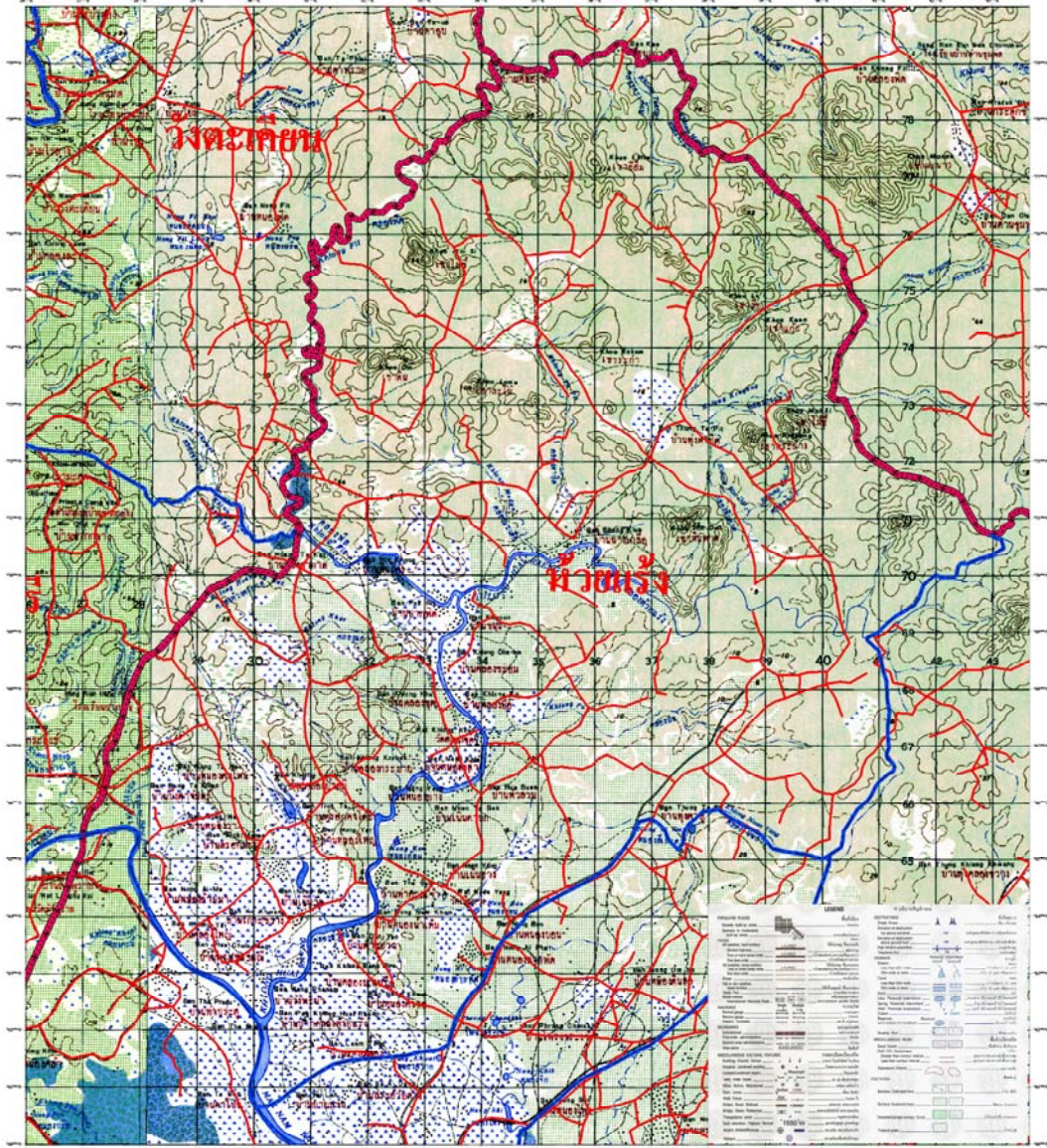
ตาราง 15 จำนวนหมู่บ้านและจำนวนประชากร ตำบลห้วยแร่ จังหวัดตราด

ชื่อหมู่บ้าน	จำนวนประชากร		รวม	จำนวนครัวเรือน
	ชาย	หญิง		
เกาะขวาง	300	314	614	189
คลองขุด	242	284	526	169
บางปรัง	228	226	496	184
เนินยาง	329	306	635	204
ปากพืด	338	336	674	258
นางเกลือ	690	719	1409	432
แหลมตอง	152	190	342	122
หนองใหญ่	274	270	544	169
หินโล่ง	381	340	721	271
คลองพืด	373	358	731	282
เขตาโปน	116	108	114	224
รวม	3,123	3,451	6,574	2,504

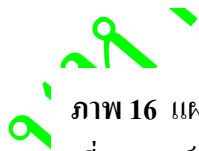
ลักษณะทางภูมิประเทศ

ส่วนใหญ่ของตำบลมีลักษณะเป็นพื้นที่ราบลุ่มสลับเชิงเขา ความเด่นชัดทางพื้นที่มีลำคลองห้วยแร่ไหลผ่านในส่วนพื้นที่ตั้งของหมู่บ้านที่มีพื้นที่เชื่อมโยงกับลำคลอง ทางด้านที่ตั้งทางด้านทิศเหนือติดต่อกับตำบลวังตะเคียนอำเภอเขาสมิง ตำบลด่านชุมพลอำเภอโป่งไร่ ทางด้านทิศใต้ติดต่อกับตำบลวังกระแจะ ตำบลเนินทรายอำเภอเมือง ทางด้านทิศตะวันออกติดต่อกับตำบลเนินทราย ตำบลท่ากุ่มอำเภอเมือง และทางด้านทิศตะวันตกติดต่อกับตำบลทุ่งนนทรี ตำบลวังตะเคียน อำเภอเขาสมิง ซึ่งตำบลห้วยแร่เป็นพื้นที่รับน้ำจากอำเภอต่างๆ สืบเนื่องจากพื้นที่ของอำเภอโป่งไร่ไม่มีพื้นที่ติดต่อกับแนวเทือกเขาบรรทัดเชื่อมกับอำเภอเขาสมิงที่มีเนินเขาสลับพื้นที่ราบระหว่างภูเขาจึงทำให้พื้นที่ของห้วยแร่เป็นแหล่งรองรับน้ำและทำให้เกิดภูมิประเทศที่มีลำคลองที่ทอดตัวเป็นแนวยาวไหลลงสู่แม่น้ำตราดเชื่อมกับอ่าวตราดที่เป็นส่วนอ่าวในของอ่าวไทยที่มีเกาะช้างและหมู่เกาะต่างๆ เป็นแนวเขตแดนกันทิศทางกระแสลมและพายุจากทะเลอ่าวไทย สามารถแสดงภาพภูมิประเทศได้ดังนี้

แผนที่ภูมิประเทศ ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด

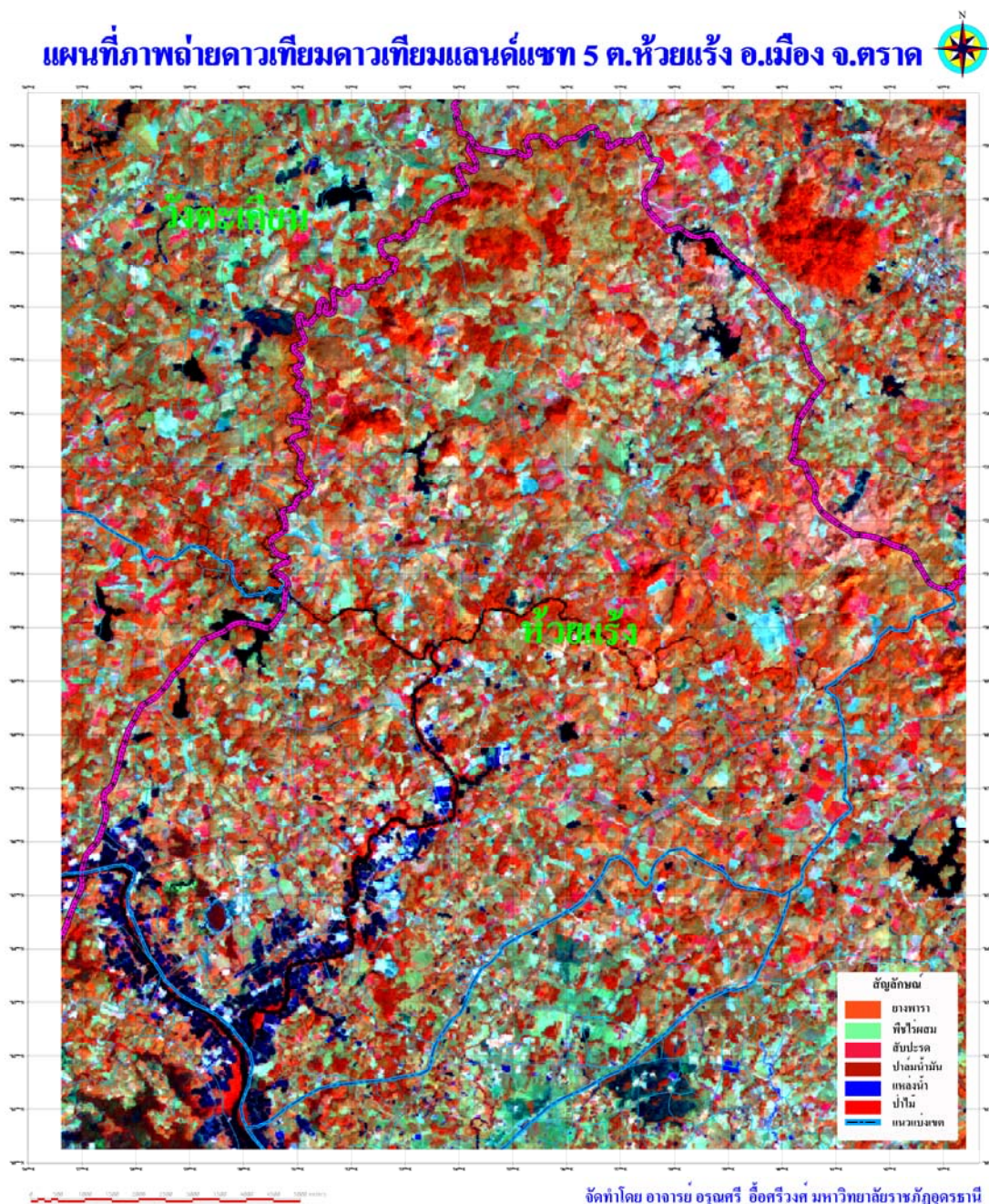

จัดทำโดย อาจารย์ อรุณศรี อี้อศรีวงศ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

ภาพ 16 แผนที่ L7017 แสดงภูมิประเทศตำบลห้วยแร่

(ที่มา: ศูนย์สารสนเทศการเกษตร สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2551)

9.27

ภาพ 17 แผนที่ภาพถ่ายดาวเทียมตำบลห้วยแร้ง

(ที่มา: ศูนย์สารสนเทศการเกษตร สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2551)

จากแผนที่ภูมิประเทศของห้วยแร้งพบว่ามีความหลากหลายในทางพื้นที่ที่ประกอบด้วย ความเด่นชัดของภูมิประเทศที่มีลำคลองห้วยแร้งไหลผ่านใจกลางของพื้นที่ ทำให้ห้วยแร้งมีพื้นที่ เชื่อมสองฝั่งคลอง ลักษณะดังกล่าวจึงทำให้ห้วยแร้งมีปัจจัยพื้นฐานในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว

ทางธรรมชาติซึ่งมีผลต่อการตั้งถิ่นฐานของชุมชนพบว่า มีบ้านเรือนตั้งเรียงรายขนานไปกับลำคลอง โดยผูกพันวิถีชีวิตกับสายน้ำแห่งนี้

4.2 ปัจจัยทางด้านทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นฐานทรัพยากรการท่องเที่ยว

สภาพพื้นที่โดยทั่วไปในอดีต

ห้วยเรียงเป็นตำบลที่มีเรื่องเล่าสืบกันมาในพื้นที่หมู่ 4 บ้านเนินยาง มีลำห้วยซึ่งมีปริมาณน้ำน้อย ทำให้ดินแข็งเห็นหินโผล่ขึ้นมา มีลักษณะคล้ายนกอีแร้ง ซึ่งมีนกเรียงลงมกินกินในน้ำลำห้วย ซึ่งนายประพัฒน์ ฤทธิเดช กล่าวว่าคุณเองมีบรรพบุรุษอพยพมาจากเกาะกง ได้เล่าให้ฟังว่า

ห้วยเรียงเดิมเรียกหนองก๊วน มีรูปอี่แร้ง หน้าฝนจะแลไม่เห็น หน้าแล้งจะมีรูปอี่แร้ง อันสอดคล้องกับบันทึกประวัติของห้วยเรียง (จากเอกสารรายงานขององค์การบริหารส่วนตำบลห้วยเรียง) ต่อมาในสมัยที่ฝรั่งเศสเข้ามายึดครอง จังหวัดตราด ได้ทำลายหินรูปอี่แร้งเพราะเพียงต้องการทำลายความเชื่อของชาวบ้าน

นอกจากนี้นายเพี้ยน การสมัครหรือชาวบ้านมักเรียกว่าลุงเพี้ยนปัจจุบันอายุ 84 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 16 หมู่ที่ 4 บ้านเนินยาง ตำบลห้วยเรียง ได้ให้ข้อมูลโดยการเล่าให้ฟังว่า “ป่าล่างสุดหรือเรียกว่าป่าข้างล่างจะมีลักษณะเหมือนเดือนหงาย เหมือนเดือนหงายในเวลากลางคืน มองไม่สว่าง มีต้นไม้ต้นเล็ก ต้นระกำ ไม้จิก ไม้พอง ไม้ตะขอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าในฤดูช่วงเข้าพรรษาระกำจะออกลูกมากแทบจะหาบไม่ไหวส่วนป่าชั้นกลางก็จะพบไม้ตะบาก ไม้ค่นอง ไม้ตะเคียน แต่โตไม่จริง สำหรับป่าชั้นบนมีไม้ยางแดง ไม้กลอง ไม้ยางเขา ไม้กะบก ไม้สารอง”

ดังนั้นจะพบหินงอกเป็นรูปอี่แร้ง อยู่ในกลางทุ่งนาหนองห้วยเรียงซึ่งเป็นป่าเสม็ดยังไม่ได้ทำนา ต่อมาฝรั่งเศสเข้ามาครอบครองแล้วมาตีคอกหัก เป็นคำกล่าวของลุงเพี้ยน การสมัคร (ปัจจุบันยังคงมีร่องรอยอยู่กลางทุ่งนา) ตัวอี่แร้งจะมีลักษณะยื่นสองขา กางปีกหันหน้ามาทางตะวันออก ในปัจจุบันยังคงเหลือเพียงซากหินที่อยู่ลึกในท้องนาหนองก๊วนหรือเรียกหนองห้วยเรียงนอกจากนี้ ในพื้นที่ตำบลห้วยเรียงในสมัยที่ยังเป็นเด็ก บ้านเรือนมักตั้งอยู่ริมคลอง มีป่าทึบ ประกอบไปด้วย ไม้ยางแดง ไม้ตะเคียน ไม้ชันผู้ ไม้พะนอ ไม้บุนนาค ไม้ตะแบก ไม้ตะบาก เกิดขึ้นผสมผสานเป็นป่าทึบ ป่าห้วยเรียง มี 3 ระดับ

ป่าไม้เหล่านี้จะแสดงถึงความหลากหลายทางชีวภาพสูง ดังจะเห็นได้จากจากการแสดงความคิดเห็นของลุงเพี้ยน การสมัคร ที่ชี้ให้เห็นว่า “ถ้าเจอยางนาในบริเวณนั้นมักจะพบต้นคอเรน ต้นสิระมัน ต้นอินทนิล ต้นชันผู้ ต้นตาเสือ กะท้อนป่า ต้นกะลอก ไม้สองสลิ้ง ต้นสาบเสือ ต้นตาเสือ”

ส่วนสัตว์ป่าพบจำนวนมากหลากหลายชนิด ถ้าเดินเข้าป่าจะพบสัตว์พื้นล่าง หากมีจำนวนมาก กระเจิง กระทิง เต่า ตะกวด งูเหลือม นกเงือก นกเขา นกกระจิก นกกระวะ (ก๊วะ) ปัจจุบันสูญพันธุ์ไปแล้ว

ในส่วนของลำคลองห้วยแรงในอดีตจากการสัมภาษณ์นายแก้ว หัสตงค์ อายุ 79 ปี อาศัยอยู่หมู่บ้านปากพืดหมู่ที่ 5 ได้กล่าวถึงความอุดมสมบูรณ์ของคลองห้วยแรงโดยได้เล่าว่าในอดีตบริเวณริมคลองมีพืชเกิดขึ้นอย่างหนาแน่น ประกอบไปด้วยป่าจากจำนวนมาก ป่าไผ่ ขนุนไปกับลำคลอง การเดินทางโดยทางเรือเท่านั้น ระยะทางจากบ้านถ้าเดินทางขึ้นไปด้านบนเพื่อหาอาหารสัตว์น้ำจะต้องนั่งเรือขาขึ้นโดยกล่าวว่า

ออกจากบ้านเข้าถึงตะโปนมีดหายการเดินทางต้องผ่านบ่อน้ำขนาดใหญ่มีสัตว์ร้ายอยู่เรียกว่า เหรา ถ้ามีคนไปค้างคืนอยู่ที่นั่นคนจะหายคนละคน ในตำนานกล่าวถึงตำหนักก๊อก ซึ่งมีตัวเหราลักษณะคล้ายตะพานน้ำใหญ่กินคนอาศัยอยู่ในถ้ำ การเดินทางในสมัยก่อนมีความยากลำบากเนื่องจากสภาพพื้นที่มีพื้นที่หิน แก่งหินสลับกับห้วยน้ำลึก การใช้เรือจึงมีทั้งลากจูงและต้องไปตามสายน้ำ เมื่อเดินทางถึงคลองปูน น้ำเป็นสีแดงเข้ม ปัจจุบันทำเขื่อนกั้นจึงไม่เห็นคลองปูนอีกต่อไป

จากคำบอกเล่าของนายแก้ว หัสตงค์ ทำให้สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์และความหลากหลายทางชีวภาพที่มีผลต่อวิถีชีวิตที่ผูกโยงอยู่กับแหล่งน้ำธรรมชาติแห่งนี้ และยังสะท้อนให้เห็นถึงเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน ของการนำเอานวัตกรรมใหม่ๆ เข้าไปทำให้ธรรมชาติถูกทำลายโดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างเขื่อน (เขื่อนดินที่กั้นทุกปีและพังทลายทุกปี) เป็นการสร้างเพื่อปิดกั้นน้ำเค็มไม่ให้ไหลขึ้นไปกระทบต่อชาวสวนของชุมชนที่ปลูกผลไม้ริมคลองห้วยแรงนิเวศน้ำคลองห้วยแรง

อดีตภายในลำคลองมีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรสัตว์น้ำมากกว่า 200 ชนิด ตัวอย่างเช่น ปลาพลวง ปลาตะพง ปลาสุบ ปลาตุ๊ก ปลาช่อน ปลาตะพัด ปลาแรด น้ำหนักตัวประมาณ 2 กิโลกรัม นอกจากนี้กุ้งหลวงชุกชุมมาก ในเวลากลางคืนต้องใช้ไฟส่องเอาหลอดจับได้เฉพาะตัวโตขนาดที่ไม่สามารถลอดช่องหลอดได้ ตัวเล็กจะไม่ติดหลอดและถ้าน้ำเค็มจัดจะมีปูดำจำนวนมาก

นอกจากนี้ปลาสวยงามมีหลากหลายชนิด ปลาเป๋า ปลาเสือพ่นน้ำ (ปลาลาย) ปลาผี ปลาเสือตอง และแมงกะพรุน จากสภาพความอุดมสมบูรณ์ดังกล่าว คลองห้วยแรงมีลักษณะที่ได้ชื่อว่า เป็นพื้นที่ 3 น้ำ นายสัญญา หัสตงค์ ลูกชายนายแก้ว หัสตงค์ ซึ่งปัจจุบันได้เป็นผู้ดำเนินอาชีพตามรอยบิดา ได้กล่าวถึงระบบนิเวศของน้ำในคลองห้วยแรงโดยกล่าวว่า

ในช่วงน้ำหวาน น้ำจะสูงประมาณเดือน 12 ช่วงนี้ น้ำจะเริ่มมีความเค็มขึ้น แมงตะพรุน จะขึ้นมามาก บางครั้งขึ้นมาเต็มคลองสีขาวเหมือนผ้าขาวผืนใหญ่ เรือวิ่งผ่านแทบไม่มีช่องทางบางครั้ง ไบพัดเรือตัดแมงตะพรุนขาดเต็มคลองชาวบ้านนำมาดองฝาด

ในเดือนมกราคม กุมภาพันธ์ ความเค็มของน้ำมากขึ้น น้ำใสสวยงามมากมองเห็นพื้นท้องน้ำ ชัดเจนเป็นช่วงที่คลองห้วยแรงมีความสวยงามมากที่สุด น้ำใสเห็นตัวปลา ตากุ้งสีแดงยามค่ำคืน ที่สำคัญจะพบหิ่งห้อยจำนวนมากในวงจรของน้ำหนึ่งเดือนน้ำดี 2 ครั้งน้ำเสีย 2 ครั้ง

ในช่วงเดือนมีนาคม น้ำเริ่มขุ่นฝนตกมากขึ้น พื้นดินเริ่มชุ่มชื้นชาวสวนผลไม้เริ่มดูแลสวน ปรับปรุงตบแต่งกิ่งก้าน ในช่วงเดือนเมษายนถึงพฤษภาคมเป็นช่วงของการเก็บผลไม้ขายไป จนกระทั่งปลายเดือนมิถุนายน ดังนั้นในช่วงระหว่างเดือนเมษายนถึงเดือนพฤษภาคมจึงเป็นช่วงเวลา ที่ชุมชนต้องใช้เวลากับสวนผลไม้อย่างเต็มที่

ในช่วงระหว่างเดือนมีนาคมไปจนกระทั่งถึงเดือนกันยายนกระแสน้ำไหลเชี่ยวกรากมาก ไม่เหมาะในการล่องเรือมีอันตรายสูง ประมาณปลายเดือนตุลาคมน้ำเริ่มใส น้ำลดลงมองเห็นแก่งสวยงาม แก่งต่างๆ จะพบสลับกับห้วงน้ำ (น้ำลึก) แก่งสวยงามเหล่านี้ประกอบไปด้วย แก่งตะบก แก่งยายปั่ว ห้วงยายเนียน แก่งแรด แก่งดาปัด ห้วงดงขาว แก่งชะอม แก่งแจ็กชู้ แก่งท้ายสน แก่งหินดาบล่าง แก่งหินดาบบน แก่งรัง ห้วงขนุน แก่งสามชั้น แก่งหัวแตก แก่งตาโหมก ในช่วงนี้พบต้นครุฑขนาดใหญ่เรียงรายเป็นแนวยาวขนานคลองห้วยแรงรากของต้นครุฑมีลักษณะ คล้ายพองน้ำเป็นที่อยู่ของปลาตัวเล็กๆ ลำต้นขนาดใหญ่สามคนโอบออกดอกสวยงามขาวสะอาด กลิ่นหอมอบอวลทั้งคลองในเดือนกุมภาพันธ์ถึงมีนาคม นอกจากนี้ยังพบว่าดอกจิก ดอกกุ่ม ดอกโศก ต้นแร่ และดอกไม้ป่ามาก ชนิดต่างออกดอกและส่งกลิ่นหอมพร้อมมีดอกไม้ที่ร่วงโรยลงสู่พื้นน้ำ อย่างสวยงามตามธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์ในอดีตได้)

ในอดีต ผู้นำของตำบลห้วยแรงคือ กำนันเงิน แสนสวัสดิ์ ต่อมาได้รับการแต่งตั้งให้ เป็นขุนครุฑวิจิตร ธารพิทักษ์ ซึ่งนามสกุลธารพิทักษ์ น่าเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นความสวยงาม ของลำน้ำคลองห้วยแรง อดีตความสวยงามในธรรมชาติของลำคลองห้วยแรงเป็นที่เล่าขานกันมา ถึงความอุดมสมบูรณ์ เพราะคลองห้วยแรงเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำตราด ไหลมาจากเทือกเขา บรรพทิศผ่านหมู่บ้านทั้ง 11 หมู่บ้าน ผ่านตำบลเนินทราย และไหลลงสู่อ่าวตราด ดังนั้นการเชื่อมของ สายน้ำลงสู่ปากแม่น้ำอ่าวตราด ทำให้มีความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำนานาชนิด การเชื่อมของลำน้ำ ห้วยแรง จึงมีลักษณะเป็น 2 ส่วน คือน้ำกร่อย กับน้ำจืด ซึ่งในบางฤดูน้ำจะเต็ม (ความหมายคือ น้ำขึ้น) จะทำให้น้ำทะเลหนุนเข้าไปสู่ลำคลอง แต่ในบางฤดูกาลน้ำจืดจะมีปริมาณมาก ไหลลงสู่ทะเล กระบวนการเปลี่ยนแปลงของลำน้ำดังกล่าว จึงทำให้ระบบนิเวศของลำคลองห้วยแรงมีความหลากหลาย ตลอดจนธรรมชาติที่สวยงาม

นายสมเดช หัยภูงคต ชาวบ้านที่มีวิถีชีวิตอยู่กับคลองห้วยแรงได้ บรรยายภาพความสวยงาม
ของคลองห้วยแรงเป็นบทเพลงดังนี้

ล่องคลองห้วยแรง

สมเดช หัยภูงคต

จุดเป้าหมายล่องอุทัยพามา ให้เขารู้ว่าป่าเขาลำเนาไพร
 สูดน้ำที่ยาวไกล ล่องแก่งชมไพรตามสายน้ำหลาก
 มีต้นน้ำจากแหล่งหุบเขา ที่แผ่ดียวเขาบรรทัดโนนไผ่
 แต่เราก้าวย่างขึ้นไป จากปลายสายสู่ต้นน้ำลำธาร
 เริ่มจากใต้สะพานคู่ แล้วล่องสู่ต้นน้ำลำธาร
 มีชื่อที่เขาเรียกกัน แก่งกระบกนั้น บ้านรองเสริมโนนไผ่
 ล่องไปถึงแก่งยายปี่ แล้วตรงถึงสู่ห้วยยายเนียน
 ผมเลยไม่อยากจะเขียน หลุดจากห้วยยายเนียน เพี้ยนมาถึงแก่งแรด
 แก่งแรดแสงแดดแผดเผา ตาปิดตาขวยยืนท่ายชะอม
 แก่งแจ็กสูไม่ไซ้ขนม ก่อนจะไปชื่นชม ที่แก่งหินคาด
 หินคาดนั้นมีล่องแก่ง นำก่อนข้างแรงช่วงหน้าพรรษา
 ล่องแก่งหินลัดเลียงไปมา ต้องค่อยๆศึกษา คนที่จะพาเราไป
 จุดเป้าหมายล่องอุทัยพามา ล่องไปช้าๆเดี๋ยวก็ถึงแก่งรัง
 แก่งนี้มีชื่อนานจัง ต้นไม้ข้างฝั่ง ก็ยังมีดี
 หลุดจากแก่งรังมุ่งไปข้างหน้า สวนนายกมา รออยู่ห้วงขนุน
 สามชั้นรอซุลมุน ก็ขอให้ล่องไปถึงตาโมก
 ตาโมกนั้นมีอะไร ล่องเรือขึ้นไปถึงเขตป่าไม้คุ้มครอง
 ขอโทษก่อนนะพี่น้อง อยากมาล่องคลอง ให้ไปถึงน้ำตก
 ล่องเรือเมื่อไปชมแก่ง ล่าคลองห้วยแรงแก่งมากหนักหนา
 สองข้างฝั่งต้นไม้นานา อายุมากกว่านับร้อยร้อยปี
 เราเที่ยวเชิงอนุรักษ์ธรรมชาติ ดูความสามารถของพวกที่เรามา
 ลากเรือยกข้ามหินนานา ก็ยังอุตสาหะพากันมาเที่ยว
 เอาความคิดนี้มาจากไหน ล่องเรือตั้งไกลหมายมาชมป่า
 อาจารย์อรุณศรี อาจารย์อรุณศรี อาจารย์ชুমพลคนดี พวกเราจึงมีร่วมจิตใจพามา

ลำคลองห้วยแร่ ชื่อแร่แอบแฝงคำเดียว
 น้ำใสไม่ไหลเชี่ยว ยังแลเหลียว สองฝั่งคลอง
 เรามาเรามาหาธรรมชาติ น้ำใสไหลสะอาด
 เรามาช่วยกันรักษา คู่งหอยฝูงปลา อยู่ตามประสาสัมพันธ์
 อิ่ม เต็มอิ่มกับการท่องเที่ยว ลาก่อนต้นไม้สีเขียว
 ลาก่อนคู่งหอยฝูงปลา ไว้เดี๋ยววันข้างหน้า ฉันจะมาเยือนใหม่

จากบทเพลงการบรรยายถึงความเป็นธรรมชาติที่สวยงามของลำคลองห้วยแร่ที่กล่าวมาข้างต้นได้สะท้อนให้เห็นว่า คลองห้วยแร่มีจุดเด่นที่สวยงามคือความใสสะอาดของน้ำ 2 สี แม่แก่งถึง 18 แก่ง บริเวณริมฝั่งลำคลองมีต้นจากขนาดใหญ่ เท้าต้นมะพร้าว (แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์) มีพืชพรรณธรรมชาติที่หลากหลาย ต้นสีละมั้นขนาดใหญ่ ริมฝั่งลำคลองออกลูกแดงสะพรั่งเต็มต้น ในฤดูฝน มีต้นไผ่เกาะตัวกันแน่น ริมฝั่งทั้ง 2 ด้าน นอกจากนี้ นายอุทัย เจริญพืช ซึ่งเป็นผู้รู้ในชุมชน และอาศัยอยู่ที่ห้วยแร่มาเป็นเวลายาวนาน ได้เล่าให้ฟังว่า เมื่อ 40 ปีที่แล้ว มีสัตว์ป่าชุกชุม โดยเฉพาะ เสือ ซึ่งชาวบ้านที่อยู่หมู่บ้านปากน้ำ ซึ่งแปลว่าบริเวณที่อยู่ชุกชุมได้แอบมากินสุนัข ของชาวบ้านเป็นประจำ โดยชาวบ้านมักจะได้ยินเสียงร้องของสุนัขเพียงครั้งเดียว แล้วก็หายไป ลุงอุทัยได้เล่าว่า

เสียงร้องของหมาเฝ้าเดียวเท่านั้น ก็แสดงว่าเสือได้กินหมาไปแล้ว

จากคำเล่าของนายอุทัย เจริญพืชได้เชื่อมโยงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ทางพื้นที่ ซึ่งผู้คน ที่อาศัยอยู่คลองขุด (เชื่อมกับคลองห้วยแร่) มีอาชีพทำนาข้าว บุกเบิกป่า ใช้คลองเป็นเส้นทางคมนาคมขนส่ง ผู้คนมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ มีทั้งญวน จีน เขมร ฅอง ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้ ได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณตำบลห้วยแร่ โดยใช้การสัญจรไปมาทางเรือเท่านั้น จนกระทั่งเมื่อปี 2513 จึงเริ่มมีการตัดถนนในหมู่บ้าน ประชาชนเริ่มมีรถใช้ในตามสภาพ เรือจึงค่อยหมด ความสำคัญลง แต่ในปัจจุบันก็ยังมีกลุ่มเรือจำนวนหนึ่งที่ในยามว่างมักจะออกหาปลา แพงกุ้งหลวง งมหอยขม หอยกาบ จากลำคลองห้วยแร่ ประกอบเป็นอาหาร มีเหลือขายบ้าง ซึ่งปัจจุบัน มีการจับปลาสวยงามขึ้นมาขายให้กันคนในเมือง ปลาสวยงามประกอบไปด้วย ปลาเสือ ปลาแรด ปลาช่อน ปลาเสือพ่นน้ำ ปลาผี ปลาเฉียว ซึ่งปลาเหล่านี้จะอาศัยอยู่ในน้ำกร่อย นายชูศักดิ์ ลิขเสนา ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ริมคลองห้วยแร่ได้เล่าให้ฟังว่า ในแต่ละวันสามารถขายปลาสวยงามได้วันละประมาณ 500-600 บาท โดยมีผู้เข้ามารับซื้อถึงในหมู่บ้าน ผู้ศึกษาได้ถามชูศักดิ์ว่า แล้วไม่กลัวว่าสักวันหนึ่งปลาเหล่านี้จะหมดไปหรือ ชูศักดิ์ ได้ตอบว่า ตลอดเวลาที่ผ่านมาก็เห็นว่ามีอยู่จำนวนมาก อย่างนี้เพียงแค่ชาวบ้านช่วยกันดูแลลำคลองห้วยแร่ให้สะอาดเท่านั้น เพราะปลาเหล่านี้ชอบน้ำสะอาด จากคำกล่าวของชูศักดิ์ จึงน่าจะเป็นส่วนหนึ่งของการดูแลรักษาระบบนิเวศของห้วยแร่ ให้มีความสมบูรณ์

ซึ่งตัวชีวิตหนึ่งที่น่าจะบ่งบอกถึงความสมบูรณ์ของระบบนิเวศลำน้ำ คือ แมงกะพรุนขาว ซึ่งจะเข้ามาในคลองทุกปี บางปีมาก บางปีน้อย นายเสน่ห์ พันธุ์พิริยะ ได้เล่าว่าบางปีแมงกะพรุนเข้ามามองเห็น ชาวโพนเป็นแผ่น เหมือนผ้าขาว จำนวนมากจนชาวบ้านจับขายมากมาย เสน่ห์เล่าว่า แมงกะพรุนกระทั้งเรือที่ชาวบ้านตักแมงกะพรุนใส่ในเรือจมน้ำ หลายลำเพราะทาน้ำหนักไม่ไหว

นอกจากนี้ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรแหล่งน้ำ ที่มีจำนวนมากคือ หอยกาบ และ หอยขม ซึ่งชาวบ้านบอกว่า ถ้าอยากกินแกงหอยขมรสสัก 10 นาที ก็นำมาแกงได้ รสชาติหอยขม หอยกาบ ล้มคลองห้วยแร่ มีรสชาติหอมหวาน (เมื่อปรุงเป็นอาหารแล้ว) ซึ่งชาวบ้านบอกว่าน้ำสะอาด จึงทำให้หอยมีรสชาติดี กุ้งหลวงพันธุ์พื้นเมือง เป็นสัตว์น้ำที่ชุมชน ได้นำมาบริโภคเป็นประจำ เพราะมีจำนวนมาก มักจะขึ้นกึ่งกันในตอนกลางคืน (การแทงกุ้ง) โดยมีเครื่องมือที่เป็นแหลม จับได้ที่ละตัว นายสัตยา หัสถุณทด กับนายนิรุจน์ กุลนรา ซึ่งเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญด้านการแทงกุ้ง เล่าให้ฟังว่า ถ้าจับจริงๆ ในแต่ละคืนจะได้กุ้งวันละประมาณ 2-3 กิโลกรัม (ราคากิโลกรัมละ 600 บาท) ถ้าไม่จับก็จะมีกินตลอด เป็นคำยืนยันของชุมชนห้วยแร่ที่มีความภาคภูมิใจในพื้นที่ทางธรรมชาติ ที่เป็นต้นทุนของชุมชน

วิถีชีวิตคนหาปลาที่ฐานทรัพยากรน้ำคลองห้วยแร่

ในวิถีชีวิตของชุมชนการทำมาหากินขึ้นอยู่กับแหล่งน้ำคือคลองห้วยแร่ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นในความอุดมสมบูรณ์ ในวงจรของชีวิตชาวประมงเริ่มต้นจากเดือนมกราคมระดับน้ำปกติ น้ำใสสวยงามมาก มีพันธุ์ปลาหลากหลายชนิด กุมภภาพันธุ์น้ำเริ่มมีสีดำเขื่อนเริ่มปล่อยน้ำ มีนาคมปลาเริ่มวางไข่ในห้วงน้ำ (บริเวณน้ำลึก) ช่วงนี้เป็นการเริ่มผสมพันธุ์ วางไข่ในช่วงเมษายนพอลถึงเดือนพฤษภาคมปลาขึ้นมากวางไข่ตามอ่างน้ำในช่วงนี้ชุมชนกล่าวว่า น้ำนิ่งไข่เริ่มเป็นตัว มิถุนายนถึงกรกฎาคมชุมชนเริ่มใช้ลอบดักปลา ในระหว่างเดือนสิงหาคมถึงตุลาคมพ่อพันธุ์แม่พันธุ์เริ่มขึ้นอยู่ตามแก่งน้ำ ในช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคมเป็นช่วงเดือนที่น้ำหวานปลามาก ปลาสวยงามและกุ้งหลวงมีจำนวนมากชาวประมงมักนิยมตกกุ้งยามค่ำคืน ในช่วงดังกล่าวเป็นช่วงที่คลองสวยน้ำใส มีผู้กล่าวว่า “ถ้าจะไปเที่ยวคลองสวยน้ำใสต้องไปห้วยแร่”

การใช้ภูมิปัญญาในการหาปลา ชาวประมงพื้นบ้านที่มีวิถีอยู่กับห้วยแร่มาโดยตลอด ได้กล่าวว่า การใช้ภูมิปัญญาในการดูช่วงของระดับน้ำ ถ้าน้ำหวานหมายถึงน้ำกร่อยน้ำขึ้นสูงช่วงนี้ น้ำเริ่มมีความเค็มขึ้นเนื่องจากการดันตัวของน้ำเค็มจากน้ำทะเล น้ำเค็มมากขึ้นในช่วงเดือนมกราคมถึงกุมภภาพันธุ์น้ำใสระดับน้ำพอประมาณในช่วงนี้พบว่ามีแมงกะพรุนขึ้นมาตามคลอง

ดังนั้นในช่วงน้ำหวานห้วยแร่จะพบสัตว์น้ำมากมาย ปลากด ปลากะพง ปลาสวยงาม ปลาช่า ปลาตะเพียน กุ้งหลวงและปลาชนิดอื่นๆ อีกมากมาย ทำให้ในช่วงระหว่างเวลาดังกล่าว

มีความเหมาะสมกับการท่องเที่ยวอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการตกกุ้งในเวลากลางคืนที่จะมองเห็นตากุ้งสีแดงชัดเจน นอกจากนี้ยังพบปูดำเกาะอยู่ตามริมฝั่งจำนวนมาก

จากที่กล่าวมาข้างต้นเป็นการสะท้อนภาพในอดีตและปัจจุบันอันอุดมสมบูรณ์ของสภาพพื้นที่ทางธรรมชาติที่แสดงถึงระบบนิเวศความหลากหลายทางธรรมชาติของตำบลห้วยแร่ ที่มีผลต่อการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยใช้ฐานทรัพยากรธรรมชาติอันมีคุณค่าของชุมชน

ด้านสภาพภูมิอากาศ

สภาพภูมิอากาศในอดีต ฝนฟ้าสมัยก่อนถึงหน้าทำนาฝนก็ตกตามฤดูกาลเดือนที่ฝนตกอยู่ระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงเดือนมิถุนายน กรกฎาคม ส่วนในช่วงเดือนสิงหาคมถึงเดือนกันยายนมีฝนน้อยอ้อยข้าว พอเดือนธันวาคมหรือเรียกเดือนสิบสอง ลมว่าวลงมาถึงท้องนา ดินแตกกระแหง ถ้าถึงเดือนสามขึ้นสามค่ำฝนจะตก แต่มักจะตกในตอนบ่าย ในสมัยอดีตน้ำท่วมแทบทุกปี เวลานั้นน้ำท่วมสองถึงสามวันถึงจะแห้ง ซึ่งอาชีพทำนาจะทำทุกบ้านเนื่องจากเป็นอาชีพหลักของชาวห้วยแร่ ผสมผสานกับการทำสวนผลไม้ซึ่งภายในสวนผลไม้จะมีบ่อน้ำใช้รดน้ำสวนผลไม้ของตนเองได้จากคำกล่าวข้างต้นเป็นคำกล่าวของนางประจวบ สวัสดิ์ ซึ่งจากการสัมภาษณ์ นางประจวบ สวัสดิ์ อายุ 67 ปี บ้านเดิมอยู่บ้านเนินยาง มีต้นยางใหญ่ปลูกที่วัด ได้กล่าวว่า “ตอนอายุได้ 10 ขวบเรียนหนังสือที่วัด พ่อแม่มีอาชีพทำนา ทำสวนหมาก สวนอ้อย ไร่สวนเป็นพื้นที่ป่าใหญ่ มีต้นยางนาใหญ่ พ่อแม่ใช้เลี้ยงควายเพื่อหีบอ้อยใช้ควาย 4 ตัวเวลาหีบอ้อยแล้วนำมาเคี้ยวใช้เปลือกหอยเผาตะลเอียดใส่กระทะขณะที่กำลังเดือดได้ที่ ปลาหมอบุค (เดือดปุดๆ เล็กๆ) แต่ถ้าปลาช่อนผุดแสดงว่ายังไม่ได้ที่”

จากคำกล่าวข้างต้นแสดงถึงพืชพรรณธรรมชาติจากลักษณะของสภาพภูมิอากาศที่มีลักษณะฝน 8 แดด 4 หมายถึงฝนชุกถึง 8 เดือน ฤดูแล้งมีเพียง 4 เดือน และการนำภูมิปัญญามาใช้ในการประกอบอาชีพจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้สภาพภูมิอากาศของห้วยแร่ทำให้ชุมชนมีวิถีชีวิตในการทำสวนผลไม้ซึ่งถึงแม้ว่าราคาจะตกต่ำแต่ชาวสวนก็ยังดำเนินชีวิตเช่นนี้ต่อไป โดยกล่าวว่าในเมื่อพ่อแม่ทำมาตั้งแต่อดีตลูกก็ต้องสืบทอดต่อไป

การทำสวนผลไม้โดยใช้ภูมิปัญญาโดยการสืบทอดในระยะเวลา 12 เดือนรอบหนึ่งปี เริ่มจากฝนเริ่มตกในเดือนมกราคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ (อดีตฝนเริ่มตกในเดือนพฤษภาคมตามฤดูกาล) เริ่มมีการดูแลบดแต่งกิ่งไม้ มีนาคมช่วงนี้น้ำไหลช้าในช่วงเช้ามีด มีการรดน้ำปรับกิ่งเพื่อการแตกยอดต่อมาในเดือนเมษายนผลไม้เริ่มเข้าเนื้อเริ่มสุกไปจนกระทั่งถึงเดือนมิถุนายน เมื่อถึงเดือนกรกฎาคมเริ่มแต่งกิ่งใส่ปุ๋ยจนถึงเดือนกันยายน ตุลาคมเริ่มออกดอกใส่ปุ๋ยให้ฮอร์โมน พืชจิกายนมีดอกจนกระทั่งถึงธันวาคม มกราคมเริ่มมีผลจนถึงมีนาคมและเดือนเมษายนเก็บผลได้เต็มที่ ดังนั้นในกระบวนการดังกล่าวชุมชนมีความจำเป็นต้องดูแลผลผลิตในช่วงเดือนเมษายนมากที่สุด

ดังนั้นในช่วงเดือนเมษายนจึงเป็นช่วงสำคัญของการเก็บผลจึงทำให้ชุมชนไม่สามารถที่จะเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ได้

4.3 ด้านภูมิปัญญาพื้นบ้านและวัฒนธรรม

สำหรับด้านภูมิปัญญาชาวบ้านและวิถีทางวัฒนธรรม ชุมชนตำบลห้วยแร่เป็นชุมชนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่กับพื้นที่มายาวนาน สังกัดได้จากประวัติศาสตร์ที่เล่าต่อกันสืบมา โดยพิจารณาจากประวัติห้วยแร่ที่เขียนขึ้นโดยนายวิจิตร นองเนื่อง และนายอดิศักดิ์ คุณาลัย ทั้งสองท่านมีอาชีพเป็นครู โรงเรียนบ้านเนินยางได้เขียนภาพสะท้อนประวัติห้วยแร่โดยสะท้อนให้เห็นภาพในมิติวัฒนธรรมกับอาชีพที่สืบทอดต่อกันมายาวนาน สะท้อนให้เห็นความอุดมสมบูรณ์ที่มีความหลากหลายตามสภาพทางธรรมชาติของพื้นที่และได้กล่าวถึงภาพที่ทหารฝรั่งเศสได้เข้ามาทำลายหินรูปอิแรงเพื่อต้องการทำลายวัฒนธรรมความเชื่อของชาวบ้าน

ภาพ 18 การทำลายหินรูปอิแรงของทหารฝรั่งเศส
(ที่มา: วิจิตร นองเนื่อง และคนอื่นๆ, 2530, หน้า 3)

ดังนั้นจากภาพแสดงให้เห็นถึงชุมชนมีวิถีทางวัฒนธรรมความเชื่อมาเนิ่นนาน ซึ่งในช่วงระหว่างการเสียดินแดนของจังหวัดตราดให้กับประเทศฝรั่งเศส นอกจากนี้ชุมชนยังมีวิถีชีวิตวัฒนธรรมจากบรรพบุรุษจนถึงปัจจุบันคือการประกอบอาชีพชาวสวนและทำนาและประการสำคัญคือการนำสมุนไพรในพื้นที่มารักษาตนเองตราบนจนถึงในปัจจุบัน การรักษาภูมิปัญญาพื้นบ้านของชุมชน

มีสืบทอดต่อกันมา มีทั้งการรักษาพื้นบ้านจากสมุนไพร และที่สำคัญของชุมชนตำบลห้วยแร่ มีการกลั่นเหล้าขานำมาประกอบกับยาสมุนไพรซึ่งในกระบวนการดังกล่าวนายประพัฒน์ ฤทธิเดช ได้เล่าให้ฟังว่า

“การกลั่นเหล้าขานำมาเริ่มต้นจากการนำเอาข้าวมาสีเป็นข้าวกล้องแล้วนำมานึ่งให้สุก ต่อจากนั้นนำมาผึ่งลมให้แห้ง นอกจากนี้ต้องทำเครื่องคั่วคือทำสำเหล้าประกอบไปด้วยข้าวสาร หัวข้าว หัวกระเทียม เครื่องเทศ สะเอม (เรียกว่าเครื่องเทียบ) ตำให้เข้ากันแล้วนำมาปั้น คอกแคด ก้อนโต แล้วหมักใช้ผ้าปิดให้ระอุบ่มไว้ให้ขึ้นราทิ้งไว้เป็นเวลาสองคืน นำมาตากแดดให้แห้งแล้วต่อจากนั้น นำมาตำคล้ายกับข้าวผึ่งลมไว้ด้วยกันแล้วนำมาใส่ไหหรือโอ่งหมักทิ้งไว้สามคืน หรือน้ำตาลแดงมาใส่ จำนวนสามกิโลกรัมหมักทิ้งไว้ต่ออีกสามคืน ต่อมานำถังต้มโดยนำน้ำเย็นใส่ไว้ด้านบนในกระทะ และมีที่รองน้ำเหล้าเรียกว่าคงคา ต่อจากนั้นจึงใช้ความร้อนโดยการต้ดเตาถ่านหรือเชื้อฟืนให้ความร้อน เมื่อเกิดความร้อนจะทำให้เกิดการกลั่นตัวเป็นหยดน้ำซึ่งเรียกว่าเหล้าขาน (ภูมิปัญญาพื้นบ้านดั้งเดิม) ในปัจจุบันก็ยังคงมีอยู่ในเวลาที่มีเทศกาลของชุมชน”

นอกจากนี้การนำภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ซึ่งได้แก่ยาหอมมหาชมพู ยาถอนสำแดง ยาแก้ลม 300 จำพวก จากการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้รักษาในเบื้องต้นของชุมชน ทำให้ชาวห้วยแร่ไม่เคยมีโรคท้องร่วงรุนแรงเกิดขึ้นเพราะจะมียารักษาในชุมชนจำหน่ายชนิดดังกล่าว เรียกว่ายาถอนสำแดงใช้รักษาเวลาเกินอาหารผิด ยานี้ได้รับการถ่ายทอดจากบิดาซึ่งเรียกชานิดนี้ว่า ยาหอมมหาชมพู ประวัติของยา ชมพูทวีปเกิดโรคห่าคนที่กินยานี้รอดชีวิตและยานี้สืบทอดมาจาก ชมพูทวีป ส่วนประกอบหลักๆ ได้แก่ พุงปลา น้ำเต้า เขม่าก้านมะพร้าว รากข้าวฟ่าง ข้าวเดือย ข้าวเรือ (เฉพาะราก) หมายถึงข้าวที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติเป็นข้าวนาตายซาก ต้มน้ำใช้ผสมน้ำร้อน คั้นเพื่อให้ตัวยาละลาย

กล่าวโดยสรุป การศึกษาบริบทของชุมชนตำบลห้วยแร่ ได้ให้ความสำคัญในเรื่องของ ฐานทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณค่าของชุมชนอันประกอบไปด้วยลำคลองห้วยแร่และภูมิปัญญาพื้นบ้านในวิถีการดำรงชีวิตภายใต้วัฒนธรรมความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย และยังคงรักษาสภาพ ธรรมชาติไว้ได้จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งการศึกษาบริบททางพื้นที่ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในการ พัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวสู่การพัฒนาารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลห้วยแร่ในการดำรงรักษาฐานทรัพยากรโดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการ พัฒนา

บทที่ 5 ผลการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเพื่อการพัฒนา รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยความร่วมมือของชุมชนตำบลห้วยแร่ อำเภอเมือง จังหวัดตราด เริ่มมาจากการที่ผู้วิจัยได้เข้าร่วมเวทีประชาคมของกลุ่มอำเภอตราดที่จัดขึ้น ณ ตำบลเนินทราย อำเภอเมือง จังหวัดตราด เมื่อกันยายน 2548 ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากกองทุนของสหภาพยุโรปและสหประชาชาติ ในการสร้างจิตสำนึกในการรักษาสีงแวดล้อมโดยพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นขึ้นมาร่วมกับชุมชน ความรู้จักมักคุ้นที่เกิดขึ้นและการเชิญชวนให้เข้าไปเที่ยวชม ตำบลห้วยแร่ มีผลทำให้ผู้วิจัยมีโอกาสใช้ชีวิตแบบชาวบ้าน โดยการนำการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยกระบวนการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม เข้ามาประยุกต์ใช้อย่างไรก็ตาม การนำเสนอผลการวิจัยในบทนี้ได้แบ่งการนำเสนอออกเป็น 3 ตอน ประกอบด้วย

ตอนที่ 1 วิธีการพัฒนาแผนปฏิบัติการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ตอนที่ 2 กระบวนการศึกษาศักยภาพของฐานทรัพยากรท่องเที่ยวตำบลห้วยแร่

ตอนที่ 3 รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสมกับชุมชนห้วยแร่

ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวสามารถอธิบายเป็นขั้นตอนได้ดังนี้

5.1 วิธีการพัฒนาแผนปฏิบัติการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ผลการวิจัยเกี่ยวกับวิธีการพัฒนาแผนปฏิบัติการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ครั้งนี้ผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้แนวคิดของ Garrod's Model (Garrod, 2003, p. 46) ที่กำหนดขั้นตอนไว้ 8 ขั้นตอนในการสร้างรูปแบบเพื่อการมีส่วนร่วมในการวางแผนและการบริหารจัดการเชิงนิเวศที่ให้ความเห็นว่าการวางแผนโดยชุมชนการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้น จะต้องกำหนดกลไกการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมเป็นลำดับแรก และการมีส่วนร่วมดังกล่าวนี้จะฝังเป็นรากกลีกลอดระยะเวลาของการวิจัยในระยะ 2 ปี ซึ่งหากขาดการมีส่วนร่วมในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งงานวิจัยไม่สามารถสำเร็จได้ ซึ่งผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาแผนปฏิบัติการท่องเที่ยวตำบลห้วยแร่นั้น ต้องใช้กระบวนการทำแผนปฏิบัติการทั้งสิ้น 8 ขั้นตอนตามข้อค้นพบดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การกำหนดกลไกการมีส่วนร่วมที่เหมาะสม

ขั้นตอนนี้ได้สร้างสัมพันธภาพ โดยใช้เทคนิค A-I-C (Appreciation – Influence - Control) ซึ่งเป็นเทคนิคการประชุมแบบมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์โดยการระดมสมอง โดยที่ประชาคมครั้งแรกสุดเริ่มขึ้นเมื่อ 13 พฤศจิกายน 2548 ที่ศาลาการเปรียญวัดคลองขุด ตำบลห้วยแร่ ซึ่งผู้นำได้ประสานกลุ่มชาวบ้านมาร่วมประชุมจากทั้งตำบลจำนวนถึง 350 คน ในการสร้างสัมพันธภาพให้ชุมชนแบ่งเป็นกลุ่มตามหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้าน และให้แต่ละกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกันโดยกำหนดให้สร้างเจดีย์จากหลอดกาแฟและเข็มหมุด ให้มีความสวยงาม ความคงทนและสร้างสรรค์ ใช้เวลาในการประดิษฐ์ 20 นาที แล้วให้ทุกกลุ่มมาวิเคราะห์ประเด็นการทำงานกลุ่มเป็นอย่างไร มีความขัดแย้งภายในกลุ่มหรือไม่ และการสื่อสารทำความเข้าใจภายในกลุ่มเป็นอย่างไร ตลอดจนความร่วมมือร่วมใจ และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น และภายหลังจากที่แต่ละกลุ่มนำเสนอ วิทยากรซึ่งเป็นผู้วิจัยและผู้ช่วยวิทยากร ได้สรุปใจความสำคัญจากการนำเสนอของชาวบ้าน โดยให้ความสำคัญในการทำงานร่วมกัน ในขณะที่ดำเนินกิจกรรมจะมีผู้ทำหน้าที่เป็นผู้นำเพื่อให้เกิดความสำเร็จและประการสำคัญปัจจัยแห่งความสำเร็จขึ้นอยู่กับการวางแผนในการดำเนินการ มีความร่วมมือช่วยเหลือกัน แบ่งหน้าที่ในการทำงาน และมีการตัดสินใจร่วมกัน ซึ่งนำไปสู่การตระหนักถึงคุณค่าของกระบวนการทำงานให้เกิดความสำเร็จได้ก็เพราะการมีส่วนร่วมของสมาชิกภายในกลุ่ม

กิจกรรมลำดับขั้นต่อไปให้ชุมชนในที่ประชุมได้แสดงความรู้สึกในความคาดหวังสิ่งที่ดี (Appreciation) ที่เป็นที่น่าพึงปรารถนาของชุมชน ผลการวิจัยพบว่า สมาชิกกลุ่มมีความพึงพอใจที่ได้มาร่วมกันทำกิจกรรมและความคาดหวังของพวกเขาคือการได้รับโอกาสมาแสดงความคิดเห็นร่วมกัน และจุดประกายให้เห็นถึงความสำคัญของความสามัคคีจากบทเรียนในการสร้างเจดีย์ร่วมกันของแต่ละกลุ่ม ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าปัจจัยแห่งความสำเร็จในการทำงานคือการมีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกัน ในกระบวนการทำงานมีการแบ่งปันหน้าที่ แต่ก็มีภาระสนับสนุนซึ่งกันและกัน และเมื่อมีความขัดแย้งในการเห็นความคิดเห็นหรือจุดมุ่งหมายในการทำงานได้อาศัยกระบวนการกลุ่มเป็นทางแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ทั้งนี้กระบวนการกลุ่มเป็นเครื่องมือสื่อสารสร้างความเข้าใจ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าชุมชนให้ความสำคัญมากที่สุดในเรื่องของการมีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกัน อย่างไรก็ตาม ผลของการเปิดเวทีครั้งนี้ยังเกิดผลดีในด้านที่ชุมชนโดยปกติไม่ค่อยมีเวทีประชาคมขนาดใหญ่เช่นนี้ ได้มีโอกาสมาพบปะกัน ทำกิจกรรมในลักษณะที่แปลกออกไปร่วมกัน ขณะเดียวกันก็เริ่มเกิดความคุ้นเคยกับผู้วิจัยและคณะพร้อมๆ กับการริเริ่มทำให้ ตำบลห้วยแร่ เป็นแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งไม่เคยมีความพยายามร่วมมือในระดับขนาดใหญ่เช่นนี้มาก่อนในตำบล

นอกจากนี้การกำหนดบทบาท ซึ่งยังเป็นขั้นตอนที่ใช้เทคนิค A-I-C อย่างต่อเนื่อง จากครั้งที่ได้เปิดเวทีครั้งที่ 1 ผู้วิจัยได้แจ้งให้ชุมชนในที่ประชุมได้รับทราบถึงการที่ประชาคมห้วยแร่ จะมีส่วนร่วมโดยการเป็นอาสาสมัครในการพัฒนาการท่องเที่ยวจากการใช้ฐานทรัพยากรในพื้นที่ และการร่วมกันจัดตั้งกลุ่มท่องเที่ยว เพื่อแสวงหาอาสาสมัครในเปิดเวทีประชาคมครั้งต่อไป อย่างไรก็ตาม การเปิดเวทีประชาคมครั้งที่ 2 ที่ศาลาการเปรียญวัดคลองขุด ตำบลห้วยแร่ เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2548 ได้มีการเสนอให้จัดตั้งคณะผู้ช่วยนักวิจัยของตำบลประกอบด้วยสมาชิกจำนวน 75 คน ซึ่งเป็นตัวแทนจากกลุ่มประชากรเป้าหมาย ซึ่งจะเป็นกลุ่มแกนในการทำหน้าที่ต่อไป

ผลการวิจัยพบว่า หลังจากการเปิดเวทีประชาคมครั้งที่สอง ได้เกิดกระบวนการรวมกลุ่ม การท่องเที่ยวตำบลห้วยแร่ จากอาสาสมัครจำนวน 178 คน ซึ่งจะมีส่วนร่วมในการระดมความคิดเห็น และเป็นผู้สำรวจเก็บข้อมูลซึ่งในการระดมความคิดเห็นดังกล่าวได้ให้ความสำคัญในการกำหนดบทบาท ของสมาชิกกลุ่มในการทำหน้าที่ในเรื่องของการท่องเที่ยว ในจำนวนนี้ได้อาสาสมัครทำหน้าที่ 75 คน เป็นคณะผู้ช่วยนักวิจัยเพื่อทำการศึกษาเบื้องต้นร่วมกัน โดยการร่วมกันศึกษาภาคสนามเพื่อสำรวจ บริบททางพื้นที่และฐานทรัพยากรธรรมชาติคลองห้วยแร่ อย่างไรก็ตาม จากกระบวนการใช้เวทีประชาคม เพื่อสร้างสัมพันธภาพและการกำหนดบทบาทโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนตั้งแต่เริ่มต้นนั้น ทำให้เกิดสัมพันธภาพภายในชุมชนกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในเรื่องการท่องเที่ยว ชุมชนได้รับรู้ถึงบทบาท ของตนเองและได้เกิดคณะผู้ช่วยนักวิจัยขึ้นมาทำหน้าที่เพื่อชุมชนในท้องถิ่นโดยประสานให้ความร่วมมือ กับผู้วิจัย

ขั้นตอนที่ 2 การดำเนินการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเบื้องต้นและให้เกิดการศึกษา และเรียนรู้ร่วมกัน

จากกระบวนการในขั้นตอนที่ 1 ซึ่งได้รับฉันทานุมัติค่อนข้างสูงมากจากชุมชน ในท้องถิ่นโดยพิจารณาจากจำนวนผู้มีส่วนร่วมและอาสาสมัครในชุมชน ขั้นตอนนี้เป็นการต่อยอดจาก ขั้นตอนที่ 1 เป็นการหาหลักเกณฑ์เบื้องต้นว่าจะทำอย่างไร ในการวางแผนและการจัดการท่องเที่ยว โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ในขั้นนี้ถ้าหากชุมชนไม่เห็นด้วยกับการมีบทบาทตามกระบวนการนี้ การวิจัยก็คงไม่สามารถดำเนินต่อไปได้ ซึ่งผู้วิจัยตระหนักดีว่า ก่อนมีการตั้งคณะผู้ช่วยนักวิจัยเกิดขึ้น ก็จำเป็นต้องให้ชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนเกี่ยวข้องตั้งแต่ตอนเริ่มต้น ดังนั้นจึงสร้างหลักเกณฑ์พื้นฐาน ในการดำเนินกิจการร่วมกันด้วยเทคนิคในการประชุมครั้งนี้ใช้การ์ดเทคนิค ที่ให้ผู้ร่วมประชุมทุกคน เขียนหลักเกณฑ์การมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมร่วมกัน

ผลการวิจัยพบว่า การหารือเมื่อ 10 ธันวาคม 2548 ที่ศาลาเอนกประสงค์ หมู่ที่ 2 ตำบลห้วยแร่ มีการกำหนด (1) กลุ่มแกนเพื่อการทำงาน (Coalition-Building) ประกอบด้วย กลุ่มวิชาชีพที่ใช้วิถีการดำเนินชีวิตของชุมชน คือ กลุ่มชาวสวนผลไม้ กลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน

กลุ่มชาวสวนยาง กลุ่มครูอาจารย์และนักเรียน กลุ่มข้าราชการในท้องถิ่นตำบลห้วยแครง และผู้สังเกตการณ์ภาคีรัฐซึ่งเป็นข้าราชการจากส่วนกลาง โดยฝ่ายต่างๆ ได้แสดงความปรารถนาในการจะทำหน้าที่และให้ความร่วมมือในเรื่องการท่องเที่ยวของชุมชน (2) การเป็นหุ้นส่วน (Partnership) การที่ทุกฝ่ายที่มีส่วนได้ส่วนเสียได้เข้ามาร่วมมือกัน และมีความปรารถนาร่วมกันในการจะนำการท่องเที่ยวตำบลห้วยแครงจากการคิดที่ทุกคนได้ช่วยเหลือ เขียนข้อความไว้เป็นประหนึ่งสัญญาประชาคมที่จะร่วมทำงานกันโดยกลุ่มชุมชนซึ่งเป็นกลุ่มที่มีอาสาสมัครในสัดส่วนที่เป็นสตรีและเยาวชนจำนวนมากถึง 30 คน ได้ให้ความสำคัญในการเข้าร่วมกิจกรรมทุกครั้งโดยการให้คำมั่นต่อกันของกลุ่มสำหรับกลุ่มเรื่อกล่าวว่าเป็นหน้าที่ของกลุ่มในการเข้าร่วมกิจกรรม ส่วนกลุ่มองค์กรรัฐในพื้นที่ได้ให้ความสนใจในการมีส่วนร่วม ดังนั้นในกระบวนการที่ใช้การ์ดเทคนิคเป็นการสร้างพันธสัญญาร่วมกันโดยเป็นการดึงกลุ่มต่างๆ ที่มีความแตกต่างหลากหลายมาทำงานร่วมกัน ในเรื่องเดียวกัน

ขั้นตอนที่ 3 การสร้างเสริมความเข้มแข็งต่อกลไกที่จะมาสนับสนุน

การดำเนินกระบวนการในส่วนนี้ ใช้เทคนิคการประชุมอย่างไม่เป็นทางการ โดยเกิดจากการที่ชุมชนโดยเฉพาะกลุ่มคณะผู้ช่วยนักวิจัยได้เสนอว่าขอพบปะอย่างไม่เป็นทางการกับนักวิจัยเดือนละ 2 ครั้ง ระหว่างมกราคม-มีนาคม 2549 (หลังจากนั้นคือ เมษายน - พฤษภาคม จะเป็นระยะของการเก็บผลไม้ ทำให้ชาวบ้านไม่มีเวลา) ทั้งนี้ชุมชนเริ่มเห็นความสำคัญของการท่องเที่ยวที่จะเกิดขึ้นได้ในตำบลห้วยแครง นักวิจัยได้ให้ข้อคิดเห็นว่า กลไกการทำงานของชุมชนจะได้รับการสนับสนุนให้เข้มแข็งขึ้นโดยการเชื่อมโยงกับองค์กรภาครัฐ ได้แก่ อบต. อบจ. สำนักงานจังหวัด กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และเครือข่ายกลุ่มอำเภอตราดที่ได้รับทุนสนับสนุนด้านการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมจาก UNDP และองค์กรภาคเอกชนต่างๆ

ในขณะเดียวกันผู้วิจัยได้แสดงบทบาทในฐานะนักวิชาการให้ความรู้แก่คณะผู้ช่วยนักวิจัยและชุมชน โดยให้ชมภาพยนตร์จากเครื่องฉาย (VCD) ในเรื่องของกระบวนการวิจัยที่บ้าน โดยชุมชนคุ่มน้ำสงครามและเอกสารส่งเสริมความรู้ด้านการจัดการฐานทรัพยากรธรรมชาติ ประกอบไปด้วยแหล่งน้ำ ป่าไม้ ภูเขา ป่าชายเลน และทะเลที่มีความเชื่อมโยงกันและกัน

ผลการวิจัยพบว่า การสร้างเสริมความเข้มแข็งต่อกลไกที่จะมาสนับสนุนในกระบวนการดำเนินงาน โดยการร่วมมือในการดำเนินงานร่วมกันในระดับท้องถิ่น ซึ่งงานวิจัยครั้งนี้ได้มุ่งเน้นความร่วมมือในองค์กรต่างๆ ด้วยความเหมาะสม ปรากฏว่ากลไกการสนับสนุนที่ดีและเป็นพื้นฐานมาจากการจัดตั้งคณะผู้ช่วยนักวิจัยจากชุมชนที่เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยให้สมาชิกผู้วิจัยเป็นผู้ที่แสดงบทบาทแทนชุมชนในท้องถิ่น โดยการจัดลำดับความสำคัญและให้ความรู้แก่ชุมชนในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ กระบวนการนี้ทำให้เกิดภาวะผู้นำทางชุมชนในระยะยาว

นำไปสู่การเสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชน และไปสู่การวางแผนและการพัฒนารูปแบบการจัดการ
ท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้สามารถดำเนินไปได้ด้วยดี

ขั้นตอนที่ 4 การดำเนินการศึกษาเบื้องต้น

ในขั้นตอนนี้เป็นการเลือกแสวงหาภาพรวมของพื้นที่ในด้านเศรษฐกิจ สังคมและ
สิ่งแวดล้อม ซึ่งจะชี้ว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนจะมีประสิทธิภาพเพียงใดหรือไม่ชุมชนในท้องถิ่น
มาถึงกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างไรและมีข้อจำกัดเพียงใด

ผลการวิจัยพบว่า การออกสำรวจภาคสนามเป็นการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นเพื่อค้นคว้า
หาฐานทรัพยากรของตำบลห้วยแร่ ในสถานการณ์ปัจจุบันระหว่าง 2-3 ธันวาคม 2548
โดยจัดแบ่งหน้าที่ในการสำรวจเป็นกลุ่มๆ คือ

- 1) กลุ่มประชาคมของแต่ละหมู่บ้าน ทำการสำรวจฐานทรัพยากรเพื่อ
การท่องเที่ยวในแต่ละหมู่บ้านของตนเอง
- 2) กลุ่มเรือประมง ทำการสำรวจลำคลองห้วยแร่
- 3) กลุ่มชาวสวนผลไม้ ทำการสำรวจชนิดของผลไม้ที่ปลูกในตำบลห้วยแร่
- 4) กลุ่มเยาวชน ออกไปสำรวจภูมิปัญญาในท้องถิ่น

นอกจากนี้ผลการวิจัยยังพบอีกว่า พื้นที่ของแต่ละหมู่บ้านมีศักยภาพในการบริหาร
จัดการท่องเที่ยวที่แตกต่างกันดังนี้

พื้นที่หมู่ที่ 1 เป็นสถานที่ตั้งทำการขององค์การบริหารส่วนตำบลห้วยแร่
จุดลำคลองห้วยแร่เชื่อมโยงคลองเขาสมิง มีบ้าน 100 ปี ซึ่งเป็นบ้านเก่าของเอกชน ต้นลำพู
เป็นที่อยู่ของหิ้งห้อย มีบ่อนหินกลางคลอง ที่เป็นสัญลักษณ์ของห้วยแร่ในอดีต

พื้นที่หมู่ที่ 2 มีวัดคลองซุดเป็นที่เก่าแก่อันดับ 3 ของจังหวัดและโรงเรียนเก่าแก่
อายุกว่า 50 ปี มีสะพานแขวนข้ามลำคลองมีส่วนยางพารา, ผลไม้ นาข้าว, ไร่, กล้วย, ต้นไม้สีเขียว,
ต้นไม้พะยอมที่ใหญ่

พื้นที่หมู่ที่ 3 มีสวนผลไม้, ยางพารา อ่างน้ำบางปรุง, ผลไม้สับปะรด เป็นหมู่บ้าน
ที่มีความร่มรื่น

พื้นที่หมู่ที่ 4 มีพื้นที่ติดต่อหมู่ที่ 2 หมู่ที่ 7 และหมู่ที่ 5 มีลำคลองห้วยแร่
เป็นต้นกำเนิดของลำว่า “ห้วยแร่” จากคำบอกเล่าคนเฒ่า คนแก่ ว่ามีหินใหญ่กลางหนองน้ำห้วยแร่
มีรูปร่างเหมือนนกอีแร้ง มีไก่อชน มีการทำกรงนกเขา

พื้นที่หมู่ที่ 5 มีเกวียน ต้นหมาก, มะพร้าว, สวนผลไม้, ยางพารา, พื้นที่ติดลำคลอง

พื้นที่หมู่ที่ 6 มีสวนสับปะรดตราดสีทองเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดตราด ต้นตะเคียนคู่, แก่งหินลาด, ต้นสำโรง และมีกิจกรรมแต่งกายไทย-มอญ มีการทำบุญร่วมกัน สินค้าหนึ่งผลิตพันธุ์หนึ่งตำบล คือสับปะรดหวาน

พื้นที่หมู่ที่ 7 ดินแม่น้ำตราด 3 แยกปากคลองพืด ศาลเจ้า มีนาข้าว นาทุ้ง และสวนผลไม้

พื้นที่หมู่ที่ 8 มีบ้านหลังคามุงจากที่เก่าแก่ ไม่มีไฟฟ้าใช้ และมีโรงเรียนเขาน้อยวิทยาคม ที่ภูมิทัศน์สวยงามมีการอนุรักษ์และการปรับปรุงอยู่เสมอ ตลอดสวนสมุนไพรบนเขา

พื้นที่หมู่ที่ 9 ดิคริมคลอง มีหิ้งห้อย มีแก่ง มีอ่างตะกาด ในอ่างน้ำก็มีสวนบัวที่สวยงาม มีต้นมะม่วงหวา ซึ่งเป็นต้นไม้ที่เก่าแก่

พื้นที่หมู่ที่ 10 มีสวนผลไม้ ยางพารา มีแก่งคลองพืด มีทิวเขาที่ยังคงสภาพที่สมบูรณ์

พื้นที่หมู่ที่ 11 เป็นพื้นที่มีต้นน้ำภูเขาป่าไม้ มีแก่งมาก มีสวนผลไม้ มีต้นไม้ไผ่ และพื้นที่สวนยาง ซึ่งเชื่อมติดพื้นที่ป่าขนาดใหญ่ของเขาคะโปน

ผลการวิจัยเกี่ยวกับกลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน แสดงให้เห็นว่า กลุ่มเรือประมงประกอบด้วยชาวประมงพื้นบ้านใช้เรือประมงขนาดเล็กติดเครื่องหางยาว 10 ลำ พร้อมด้วยคนในเรือลำละ 2 คน ได้ทำการสำรวจลำน้ำคลองห้วยแวงระยะทางประมาณ 10 กิโลเมตร จากท่าเรือหน้าวัดคลองขุดขึ้นไปถึงแก่งตาโหมกซึ่งยังมีชุกที่สุดเหนือสุด ผู้ร่วมสำรวจที่เป็นชาวประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่ไม่เคยมีประสบการณ์แล่นเรือไกลขนาดนี้เพราะมีความเคยชินกับการทำประมง จับกุ้ง ตกปลา ฆมหอยคิบ หอยขม ซึ่งทำกินตามพื้นที่ลำคลองด้านใต้เป็นส่วนใหญ่ การสำรวจพบว่ามีแก่งสลับห้วงน้ำ 18 แก่ง แก่งสลับห้วง หมายความว่า เป็นบริเวณที่มีหินโผล่ขึ้นเหนือน้ำและมีห้วงน้ำเกิดขึ้น บริเวณนี้จะมีน้ำตลิ่งระดับ ดังนั้นแก่งจึงเปรียบเสมือนฝายน้ำล้นธรรมชาติที่ชะลอการไหลของน้ำตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อชาวสวนในหน้าแล้ง ก่อให้เกิดทัศนียภาพที่น่าชมมากการแล่นเรือผ่านแก่งจะต้องเป็นชาวประมงที่มีความชำนาญจากประสบการณ์หากินตามลำน้ำที่ทำอยู่เป็นประจำจะช่วยให้ลำเรือไม่ครูดกับกองหินตามแก่ง ข้อมูลชี้ให้เห็นว่า ตามลำน้ำในคลองบริเวณด้านบน ในฤดูฝนจะเป็นบริเวณน้ำจืดโดยตลอด ด้านล่างลงไปจะเป็นน้ำจืดสลับน้ำกร่อย ทั้งนี้คลองห้วยแวงเป็นต้นน้ำของแม่น้ำตราดที่ไหลลงสู่อ่าวตราด โดยที่คลองน้ำไหลพาดผ่านทุกหมู่บ้านในตำบลห้วยแวงในลำน้ำพบว่ามีปลาชนิดน้ำจืด ปลากระพง ปลาซ่า ปลาสุก ปลาตะเพียน ปลาชะโด ซึ่งสามารถจับมาเป็นอาหาร นอกจากนี้ยังมีปลาสวยงามได้แก่ปลาเสือ ปลาแรด ปลาชิลอน ปลาเสือพ่นน้ำ ปลาผี ปลาเฉียว ซึ่งอาศัยในน้ำกร่อย ดังนั้น สัตว์น้ำอื่นๆ ได้แก่ กุ้งหลวง ปูดำ แมงกะพรุนขาว

แมงกะพรุนนี้จะบอกถึงความสะอาดของลำน้ำ จึงมาปรากฏตัว ถ้าหากเกิดมีหมาเฝ้าลอยมาเพียงตัวเดียว พวกแมงกะพรุนมันก็จะหายไปหมด นอกจากนี้ก็มีหอยขม หอยคืบ บริเวณสองฝั่งคลองตอนล่าง เป็นป่าจากขึ้นไปตอนเป็นป่าไม้ผสมผสานกับไม้ยืนต้นเช่น ต้นสิริระมัน ต้นโพธิ์ ต้นมะเดื่อ ต้นลำพู เนื้อขึ้นไปจะปรากฏว่ามีต้นจิก ต้นกุ่ม ต้นโศก และต้นครุฑ ต้นครุฑนี้เข้าใจว่าชาวฝรั่งเศส ณะยึดครองจังหวัดตราดอาจเป็นผู้ตั้งชื่อ ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปีดอกไม้จากต้นไม้อะเหล่านี จะแบ่งบานและส่งกลิ่นหอมทั้งคลอง (ซึ่งได้มีโอกาสสำรวจต่อเนื่องในระยะต่อไป)

ส่วนผลการวิจัยเชิงสำรวจของกลุ่มชาวสวนผลไม้ พบว่า ตัวแทนของแต่ละหมู่บ้าน ช่วยกันรายงานให้ข้อมูลในที่ประชุมจากข้อมูลเบื้องต้นชี้ว่าชาวตำบลห้วยแร้งส่วนใหญ่เป็นชาวสวน ซึ่งเป็นอาชีพที่สืบสานกันมาในครอบครัวตามประเพณี ส่วนใหญ่ทำสวนผลไม้เกือบทุกหลังคาเรือน แม้จะมีอาชีพอื่นๆ ผสมผสานไปด้วยก็ตาม สวนประกอบด้วย เงาะ ฝรั่ง ทุเรียน ลองกอง และ สวนยาง สวนยางนี้กำลังเป็นอาชีพที่นิยมทำกันเพราะราคาสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทำให้เริ่มมีการโค่นต้นผลไม้เพื่อแปรสภาพเป็นสวนยางมากขึ้นตามลำดับ ชาวสวนเหล่านี้ในอดีตสมัยบรรพบุรุษ เคยผ่านการทำมาค้าแล้วไปเลิกทำกันไปเกือบหมด ยังมีชาวไร่เหลืออยู่บ้างไม่กี่ครัวเรือน

ทางด้านการสำรวจของเยาวชนพบว่า ได้แก่นักเรียนจากหลายโรงเรียนในตำบลห้วยแร้ง โรงเรียนวัดคลองขุด โรงเรียนวัดเขาน้อย โรงเรียนวัดบางปรือ จำนวน 20 คน ได้ร่วมกันออกสำรวจ โดยการสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้าน และผู้อาวุโส ซึ่งผลการวิจัยพบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นของตำบล ห้วยแร้งมีความน่าสนใจและมีความเด่น คือตำรับยาสมุนไพรของนายประพัฒน์ ฤทธิเดช ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ตำรับยาธาตุของนางอุบล สิบแสนที่ได้รับการถ่ายทอดมาจาก หลวงอรรถพรพิศาล อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของจังหวัดตราดในอดีตที่เคยเข้าไปพักแรม ในห้วยแร้งเป็นเวลานานๆ เมื่อสมัยก่อน และการร้องเพลงพื้นเมืองในช่วงเทศกาลต่างๆ เช่น เพลงรำพา ในช่วงตรุษ สงกรานต์ เป็นการฉลองทรายโดยนายอุทัย เจริญพีช และนายประสิทธิ์ ศาสนกิจ ที่ถ่ายทอดกันมาจากรุ่น

จากกล่าวได้ว่า ภาพรวมของตำบลห้วยแร้งนั้น ชุมชนได้ช่วยกันในระหว่างการประชุม เมื่อ 90 ธันวาคม 2548 เมื่อรายงานในภาพรวมแล้ว ได้ช่วยกันวาดแผนที่บริบทชุมชนของตำบล (A Community Map) ขึ้นในภาพรวม เมื่อได้ภาพบริบทชุมชนแล้ว จากการร่วมกันวาดแผนที่และการกล่าวขวัญของผู้ร่วมประชุมกันเอง ได้ชี้ถึงความโดดเด่นของสายน้ำลำคลองห้วยแร้งซึ่งสมาชิก ในชุมชนเล่ากันว่าในอดีตลำคลองห้วยแร้งเป็นเส้นทางคมนาคมหลักสมัยยังไม่มียาน ที่จะไปสู่ตัว จังหวัดตราดเป็นเพียงเส้นทางเดียวเท่านั้นและต้องใช้เวลาเดินทางประมาณครึ่งวันจึงจะไปถึง ปัจจุบันนี้ลำคลองน้ำใช้น้ำทำสวนและการอุปโภค ตลอดจนยังเป็นแหล่งประกอบอาชีพประมง ที่สำคัญที่สุดของตำบลการสำรวจครั้งนี้ได้สะท้อนภาพให้สมาชิกชุมชนที่มีส่วนร่วมในการสำรวจข้อมูล

ได้เห็นความเด่นชัดและความสำคัญของฐานทรัพยากร ท้องถิ่นของตนซึ่งอิงอยู่กับธรรมชาติ เป็นพื้นฐาน ตลอดจนได้เรียนรู้ร่วมกันถึงประวัติศาสตร์และฐานทรัพยากรของบ้านห้วยแร่

ขั้นตอนที่ 5 การตัดสินใจร่วมกันต่อขอบเขตและลักษณะของการพัฒนารูปแบบการจัดการ ต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ขั้นตอนนี้ดำเนินงานอยู่ในขณะที่กิจกรรมของชุมชนในท้องถิ่นที่มีส่วนร่วมนั้น กำลังดำเนินไปอย่างเข้มข้น ทั้งนี้มีเงื่อนไขอยู่ที่ความสำเร็จของขั้นตอนทั้ง 4 ข้างต้น ผลการวิจัย จากการจัดเวทีประชาคมครั้งนี้มีขึ้นเมื่อ 25 ธันวาคม 2548 ที่ศาลาการเปรียญวัดคลองขุด ตำบล ห้วยแร่พบว่า มีผู้เข้าร่วมประชุม 87 คน ประกอบด้วย กลุ่มมีส่วนได้ส่วนเสียและมีส่วนร่วม ในการเก็บข้อมูลในขั้นตอนที่แล้ว เทคนิคการประชุมใช้ Mind Map โดยที่ผู้เข้าร่วมประชุมในเรื่อง ฐานทรัพยากรของท้องถิ่นที่ชุมชนเสนออย่างเด่นชัด ประกอบด้วย คลองห้วยแร่ สวนผลไม้ สวนยาง ป่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้เข้าร่วมประชุมแต่ละคนได้รับสติ๊กเกอร์สีแดงคนละ 1 แผ่น จากนั้น แต่ละคนนำไปติดที่ Mind Map ที่สร้างขึ้นแล้วโดยกำหนดเงื่อนไขให้ติดได้ 1 แผ่น ต่อ 1 คน เลือกหัวข้อที่ตนเองสนใจหรือเห็นว่ามีความสำคัญแก่การนำมาเป็นหัวข้อเพื่อการวิจัยที่จะนำไปสู่ การพัฒนาต่อไป

ผลการวิจัย พบว่า ผู้เข้าร่วมเปิดเวที จากจำนวน 87 คน ตัดสินใจเลือกเลือกหัวข้อ คลองห้วยแร่จำนวน 45 คน เลือกหัวข้อป่าจำนวน 22 คน เลือกหัวข้อสวนผลไม้จำนวน 11 คน และเลือกหัวข้อภูมิปัญญา จำนวน 9 คน ทั้งนี้ จากจำนวนสมาชิก 45 คน ที่ให้ความสำคัญต่อ คลองห้วยแร่เป็นจำนวนเกินครึ่งหนึ่งของผู้เข้าร่วมประชุม แสดงว่าความคิดเห็นของผู้มีส่วนร่วม ในการนี้ได้เห็นว่าคลองห้วยแร่เป็นฐานทรัพยากรที่สำคัญที่สุดของชุมชน และจำนวนมากเป็นที่สอง ให้ความสำคัญในเรื่องป่าในจำนวน 2 กลุ่มนี้ รวมถึง 67 คน ได้ให้ความสำคัญและคุณค่าของทรัพยากร ที่เป็นธรรมชาติคือคลองและป่าเป็นพื้นฐาน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญมากของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อย่างไรก็ดีตาม การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของเวทีที่ประชาคมในลำดับต่อมา มีความเห็นพ้องกันว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวในตำบลห้วยแร่ ควรจะอยู่บนฐานของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ดี การท่องเที่ยวนี้จะต้องเป็นการพัฒนาที่ไม่กระทบกระเทือนต่อฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นความคิดเห็นที่สอดคล้องกับผู้นำชุมชนบางท่านในช่วงก่อนเริ่มการวิจัยที่ปรารถนาต้องการ ให้ผู้วิจัยหรือผู้ที่อยู่ในพื้นที่อื่นๆ ได้หาโอกาสไปชมความสวยงามตามธรรมชาติของตำบลห้วยแร่ กล่าวโดยสรุปผลการตัดสินใจร่วมกันต่อขอบเขตและลักษณะของการพัฒนารูปแบบการจัดการต่อ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศปรากฏว่าต้องการรักษาฐานทรัพยากรธรรมชาติ และการรักษาสิ่งแวดล้อม ที่มีอยู่ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่ต้องการ ปกป้องพื้นที่ธรรมชาติควบคู่ไปกับการพัฒนา

ขั้นตอนที่ 6 การพัฒนาชุมชนเพื่อจัดทำแผนปฏิบัติการและการดำเนินการ

ขั้นตอนนี้ เป็นขั้นตอนที่สำคัญเนื่องจากต้องมีกระบวนการในการกำหนดกลุ่มแกนที่ต้องทำหน้าที่เป็นกลุ่มตัวอย่างของการวิจัยทำหน้าที่เป็นตัวแทนของชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย กลุ่มแกนดังกล่าวยังต้องทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยนักวิจัยด้วย ดังนั้นคณะวิจัยและผู้แทนชุมชนในท้องถิ่นได้ร่วมกันในการดำเนินการพัฒนาการจัดทำแผนและแผนปฏิบัติการของการวิจัย ซึ่งมีพื้นฐานอยู่ที่การตัดสินใจร่วมกัน ดังที่ได้ดำเนินไปในขั้นตอนของขอบเขตและลักษณะของการพัฒนารูปแบบการจัดการต้องเริ่มต้นด้วยการกำหนดแผนร่วมกันซึ่งเป็นความจำเป็นที่จะช่วยให้กระบวนการดำเนินการได้อย่างเป็นระบบตามลำดับ ด้วยมุ่งหวังให้การปฏิบัติในการพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งได้ตัดสินใจแนวทางไว้ก่อนแล้ว และสามารถชี้ถึงความปรารถนาของชุมชนท้องถิ่นที่จะมุ่งให้เกิดผลต่อชุมชนสูงสุดในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตลอดจนจะทำให้เกิดการวิจัยร่วมกันเพื่อปฏิบัติตามข้อกำหนดด้วยความสมัครใจ ในการกำหนดจริยธรรมของผู้ปฏิบัติการจัดการท่องเที่ยว

ผลการวิจัยพบว่า การจัดเวทีประชาคมครั้งนี้มีขึ้นเมื่อ 25 ธันวาคม 2548 ที่ศาลาการเปรียญ วัดคลองขุด ตำบลห้วยแร้ง ซึ่งเป็นเวทีเดียวกันกับขั้นตอนที่ 5 ในเรื่องการตัดสินใจร่วมกันต่อขอบเขตและลักษณะของการพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กระบวนการประชุมได้ขยายผลจากการตัดสินใจมาสู่การพัฒนาฐานชุมชนเพื่อแผนปฏิบัติการและการดำเนินการ ซึ่งผลการประชุมเพื่อแผนปฏิบัติการและการดำเนินการเวทีที่ประชาคมได้ตกลงกันจัดตั้งกลุ่มแกน และสมาชิกกลุ่ม 5 กลุ่ม ประกอบด้วย (1) กลุ่มผู้จับเรือ จำนวน 20 คน (2) กลุ่มสวนผลไม้ จำนวน 20 คน (3) กลุ่มเด็กและเยาวชน จำนวน 20 คน (4) กลุ่มสมาชิก อบต. จำนวน 5 คน และ (5) กลุ่มผู้สูงอายุ จำนวน 10 คน กลุ่มเหล่านี้เป็นกลุ่มตัวอย่างเพื่อการวิจัยและทำหน้าที่ร่วมในเวทีการวิจัยโดยตลอด ในฐานะที่เป็นตัวแทนของกลุ่มวิชาชีพและเป็นตัวแทนของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยที่การวิจัยแบบมีส่วนร่วมนี้กลุ่มดังกล่าวเป็นทั้งผู้วิจัยและถูกวิจัย ตลอดจนทำหน้าที่ให้ข้อมูลและเข้าร่วมประชุมโดยสม่ำเสมอตามสัญญาประชาคมและหลักจริยธรรมของการวิจัยนั่นคือทุกคนจะซื่อสัตย์ต่อการให้ข้อมูล ปฏิบัติอย่างมีวินัย มีจุดมุ่งหมายร่วมกันในการพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อชุมชนไม่ใช่ผลประโยชน์ส่วนตัว หลักจริยธรรม ดังกล่าวนี้นักวิจัยกับกลุ่มแกนได้ทำความเข้าใจร่วมกันและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจนตกผลึก ซึ่งต่างก็เข้าใจในหน้าที่ของตนเองเป็นอย่างดี ผลการวิจัยสรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชนเพื่อแผนปฏิบัติการและการดำเนินการในขั้นตอนนี้มีลักษณะเป็นการกำหนดแผนขึ้นอันเป็นความจำเป็นที่จะช่วยให้พื้นฐานชุมชนที่มีอยู่มีความเข้มแข็ง และอาจมีการพัฒนาในขั้นต่อไปด้วยความมุ่งหวังในการปฏิบัติโครงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งได้ตัดสินใจแนวทางเอาไว้ก่อนแล้วในขั้นต้น องค์กรเบื้องต้นหรือกลุ่มแกนเหล่านี้ในตอนเริ่มต้นก็คงจะมี

ขนาดเล็กลง แต่สามารถชี้ถึงความปรารถนาของชุมชนท้องถิ่นที่จะมุ่งให้เกิดผลต่อชุมชนในรูปแบบหนึ่ง ที่ประสบความสำเร็จตามที่ปรากฏในปัจจุบันจะมีลักษณะเป็นกลุ่มอาสาสมัครการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งจะร่วมทำการวิจัยและปฏิบัติตามข้อกำหนดด้วยความสมัครใจ เช่น การกำหนดอันทำหน้าที่ และการกำหนดจริยธรรมของผู้ปฏิบัติการท่องเที่ยว เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 7 การดำเนินการปฏิบัติการส่งเสริมความรู้เชิงวิชาการ

ตามที่ได้กล่าวถึงหลักสำคัญในตอนต้นแล้วว่าการดำเนินการเพื่อพัฒนารูปแบบ การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องทำให้มีการดำรงรักษาไว้ ซึ่งความเชื่อมโยงระหว่างผลประโยชน์ ทางเศรษฐกิจของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการอนุรักษ์ทรัพยากรที่เป็นพื้นฐานของการท่องเที่ยว เชิงนิเวศ ผู้วิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยได้พยายามทำความเข้าใจอย่างชัดเจนจากประสบการณ์ในอดีตว่า โครงการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศหลายๆ โครงการ ได้ประสบความสำเร็จล้มเหลว ในเรื่องนี้ กล่าวคือไม่สามารถเชื่อมโยงปัจจัยทั้ง 3 ประการเข้าด้วยกัน หรือก็ไม่สามารถเชื่อมโยง ให้เห็นความสำคัญได้เพียงพอ และปัจจัยที่จะขาดเสียมิได้เป็นประการที่สำคัญคือ การมีส่วนร่วมลงชุมชน ในกระบวนการพัฒนาฯ ตั้งแต่เริ่มต้น ซึ่งมาจากฐานของชุมชนซึ่งเราอาจจะเรียกว่าเป็นปัจจัย ด้านสังคม

ผลการวิจัยพบว่า การจัดเวทีประชาคม เมื่อ 29 ธันวาคม 2548 ณ ห้องประชุม โรงเรียนวัดเขาน้อย ตำบลห้วยแห้ง ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มแกนของชุมชนที่จัดตั้งแล้ว 108 คน ประกอบด้วย องค์กรในท้องถิ่นคือ องค์กรการบริหารส่วนตำบล คณะผู้บริหารโรงเรียนจากโรงเรียน วัดเขาน้อย โรงเรียนวัดคลองขุด โรงเรียนวัดบางปรือ ทำให้ทราบถึงความหมายและสร้างความเข้าใจ เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ดีว่า เป็นเครื่องมือในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นอกจากนั้นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ให้ความเพลิดเพลินตามธรรมชาติ ยังทำหน้าที่พื้นฐานที่สำคัญ 5 ประการ คือ (1) ปกป้องพื้นที่ธรรมชาติ (2) ผลผลิตทำให้เกิดรายได้ (3) การศึกษาเรียนรู้ของ ชุมชน (4) การมีส่วนร่วมของท้องถิ่น และ (5) การสร้างจิตความสามารถของชุมชน

ผลการวิจัยยังได้มีการประเมิน ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่าผู้มีส่วนร่วม มีความเข้าใจในระดับใดทั้งก่อนและหลังจากที่ได้มีโอกาสได้รับความรู้และแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ซึ่งผลการประเมินพบว่า ผู้เข้าร่วมการประชุมส่วนใหญ่มีความรู้ความเข้าใจที่สูงขึ้นเป็นส่วนใหญ่

(ตาราง 16)

ตาราง 16 ผลการประเมินความรู้ความเข้าใจของผู้ร่วมประชุมหลังการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

ความรู้ ความเข้าใจก่อน การประชุม	จำนวน	ร้อยละ	ความรู้ ความเข้าใจ หลังการประชุม	จำนวน	ร้อยละ
ดีเยี่ยม	0	0.0	ดีเยี่ยม	17	15.74
ดีมาก	7	6.48	ดีมาก	36	33.33
ดี	25	23.14	ดี	30	27.77
พอใช้	35	32.40	พอใช้	25	23.14
ยังไม่เข้าใจ	41	37.96	ยังไม่เข้าใจ	0	0.0
รวม	108	100.0	รวม	108	100.0

กล่าวโดยสรุปผลวิจัยในขั้นตอนนี้เป็นสาระสำคัญก็ถือเป็นขั้นตอนอีกขั้นตอนหนึ่งที่จะนำไปสู่การวิจัยเพื่อการพัฒนา รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในตำบลห้วยแร้ง ที่ขั้นตอนนี้ได้มีโอกาสรับความรู้จากนักวิจัยในฐานะวิทยากรกระบวนการ และความสำเร็จได้สะท้อนออกมาในแบบสอบถามที่ให้แต่ละคนประเมินตนเองในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศซึ่งทำให้ได้มีโอกาสยกระดับความรู้ในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้สูงขึ้นและมีความเชื่อมั่นในตนเองมากขึ้นในฐานะที่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของการประชุมและกิจกรรมต่างๆ ทุกขั้นตอน

ขั้นตอนที่ 8 แนวทางการติดตามตรวจสอบและการประเมินผล

ขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่นนี้มักถูกละเลย ทั้งๆ ที่มีความสำคัญ เพราะจะได้ข้อมูลย้อนกลับระหว่างการวางแผนและการปฏิบัติการตามแผน ตลอดจนการเกิดผลลัพธ์ตามที่ประจักษ์ การติดตามตรวจสอบและการประเมินผลจะต้องทำเป็นระยะๆ อย่างสม่ำเสมอ เพื่อที่จะชี้ถึงการปฏิบัติตามโครงการอันจะทำให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ปัญหาที่มองไม่เห็นก็อาจจะทำให้กระง้างขึ้นและการปฏิบัติการตามโครงการก็จะมี การปรับตัวตามไปด้วย ขั้นตอนของกระบวนการนี้จะมีประสิทธิภาพตั้งแต่กระบวนการตัดสินใจตั้งแต่เริ่มต้น ซึ่งไม่ควรละเลย

ผลการวิจัยจากการจัดเวทีประชาคมเมื่อวันที่ 8 มกราคม 2549 ที่ศาลาการเปรียญ วัดคลองขุด ตำบลห้วยแร้ง ประกอบด้วยกลุ่มแกน และคณะผู้ช่วยนักวิจัย จำนวน 85 คน โดยใช้เทคนิค Mind Map ให้ทุกคนเสนอแนวทางในการติดตามและประเมินผลของกลุ่มแกนและการประเมินกลุ่มทดลอง (ผู้มาเยือนท่องเที่ยวห้วยแร้งในระยะต่างๆ ในขั้นทดลองการท่องเที่ยว) พบว่างานวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงปฏิบัติการดังนั้นจึงต้องมีการปฏิบัติไป พัฒนาไป และมีการติดตาม

เพื่อประเมินการพัฒนาอย่างสม่ำเสมอตลอดเวลาในกระบวนการวิจัยที่อยู่ในช่วงของการพัฒนารูปแบบการจัดการ โดยจะมีการประเมินเป็นระยะๆ ในทุกเวทีที่มีการประชุมกันต่อไป ซึ่งมีใช้การประเมินขั้นสุดท้ายของกระบวนการ แต่ใช้หลักว่า “ประเมินไป ปรับเปลี่ยนไปและพัฒนาไป” เป็นวงรอบอย่างต่อเนื่อง” ผลการวิจัยจากภาพสะท้อนของของผู้นำเขื่อนในภาพรวมพบว่าผู้นำเขื่อนมีความรู้สึกชื่นชมกับธรรมชาติสวยงามคลองห้วยแรงความสะอาด ริมฝั่งคลองอุดมไปด้วยต้นไม้ที่หลากหลายได้รับความรู้จากผู้ขับเรือในเรื่องของพรรณไม้ พันธุ์ปลาในลำคลอง แก่งน้ำสลับห้วยน้ำลึกของธรรมชาติ สิ่งที่ควรปรับปรุงคือขนาดของเรือและเรือเสียดังมากขณะที่มีการอธิบายจากผู้ขับเรือที่ทำหน้าที่เป็นทั้งผู้ต้อนรับด้วย ระยะทางยาวไม่มีการแวะเข้าห้องน้ำ

กล่าวโดยสรุปผลแนวทางการติดตามตรวจสอบและการประเมินผลทำให้ชุมชนได้ทราบว่าการติดตามประเมินผลนี้จะทำควบคู่ไปกับการพัฒนา มิใช่ว่าทำในส่วนสุดท้าย วิธีนี้ที่อาจจะไปเป็นประโยชน์ในการนำข้อมูลย้อนกลับมาใช้ในเชิงเพิ่มพูนพัฒนา ซึ่งจะมีประสิทธิภาพในการแก้ไขหรือปรับปรุงขั้นตอนต่างๆ ดังนั้น กระบวนการพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมทั้ง 8 ขั้นตอนจึงเป็นหัวใจสำคัญอย่างยิ่งสำหรับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นขั้นตอนของการเตรียมการที่จะนำไปสู่กระบวนการวิจัยให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ สิ่งสำคัญที่สุดใน 8 ขั้นตอนนี้เป็นวงรอบการวิจัยที่ 1 ที่มีความสำคัญที่สุดในกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนและผู้มีส่วนร่วม

5.2 กระบวนการศึกษาศักยภาพของฐานทรัพยากรท่องเที่ยวตำบลห้วยแรง

การศึกษาศักยภาพของฐานทรัพยากรท่องเที่ยวตำบลห้วยแรง ได้อาศัยแนวทางการสังเคราะห์งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอีสาน (บุญชู แก้วส่อง และคนอื่นๆ, 2549) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นหลัก โดยได้พิจารณาคุณลักษณะของการวิจัยท้องถิ่น 5 ประการซึ่งประกอบด้วย ประการที่หนึ่ง ประเด็นและปัญหาการวิจัยมีความสอดคล้องกับสถานการณ์ปัญหาท้องถิ่น ในเรื่องการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น ระบบสุขภาพของท้องถิ่น การจัดการศึกษา เช่นการสร้างและพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ด้านการอนุรักษ์ป่าธรรมชาติที่ยั่งยืน การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น โครงการวิจัยเห็ดป่า เรื่องการจัดการท่องเที่ยวโดยคำนึงการดำเนินกิจกรรม และสำรวจศักยภาพ ประการที่สอง การสร้างฐานคิดหรือกรอบความคิดในการวิจัยที่ตั้งอยู่บนฐานปรากฏการณ์และประสบการณ์เป็นหลัก ซึ่งเป็นทั้งประสบการณ์ตรงหรือประสบการณ์ทางอ้อม โดยไม่ใช้ฐานความคิดหรือกรอบความคิดเชิงทฤษฎีตามแนวตะวันตกหรือแนวนักวิชาการกระแสหลัก เป็นเรื่องประสบการณ์หรือปรากฏการณ์ที่เห็น เช่น ชุดการวิจัยการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ปัญหาทรัพยากรที่สำรวจอยู่ในชุมชน เช่น จำนวนควายที่มี ประการที่สาม การใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพแบบคนใน (Emic) เป็นการทำความเข้าใจสภาพการณ์ปัจจุบันของท้องถิ่น การทบทวนประวัติศาสตร์บอกเล่าของท้องถิ่น การรื้อฟื้นภูมิปัญญาท้องถิ่น

ประการที่สี่ การใช้วิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการ และการสรุปทบทวน เพื่อสร้างชุดปฏิบัติการใหม่ในรูปแบบการผลิตซ้ำ กระบวนการผลิตซ้ำคือ กระบวนการปฏิบัติการ (Action) การสรุปทบทวน (Reflection) และการปฏิบัติการซ้ำ (Reaction) เพื่อให้ได้ข้อสรุปซึ่งวิธีการเหล่านี้มักไม่พบในรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ แต่มีกระบวนการปรับวิธีการเรียนรู้ในระยะของการวิจัยและประการที่ห้า การใช้วิธีวิจัยแบบร่วมมือร่วมใจ (Collaboration Research) และการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) ของท้องถิ่น โดยใช้การมีส่วนร่วมในการค้นหาคำตอบ คณะนักวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล จะใช้บุคคลหลายฝ่ายให้เข้ามามีส่วนร่วม

จากการวิจัยโดยใช้แนวทางดังกล่าวมีดังนี้

1) การสำรวจสภาพการณ์ของพื้นที่ตำบลห้วยแร้ง และการสำรวจลำคลองห้วยแร้ง เรื่องลำคลองนี้ได้เป็นที่ปรากฏว่าเป็นจุดเด่น มีศักยภาพ และมีเสน่ห์ ตามที่ชุมชนได้แสดงความคิดเห็นเอาไว้กล่าวคือการจัดเวทีประชาคมเมื่อวันที่ 15 มกราคม 2549 ที่ศาลาการเปรียญ วัดคลองขุด ตำบลห้วยแร้ง มีผู้เข้าร่วมประชุมประกอบด้วยกลุ่มแกน และองค์กรในท้องถิ่น จำนวน 80 คน โดยเทคนิคในการเปิดเวทีใช้ PRA (Participatory Rural Appraisal) เพื่อการรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลที่ดำเนินการโดยคนในพื้นที่ โดยที่บุคคลภายนอกเป็นผู้เอื้ออำนวยมากกว่าจะเป็นผู้ควบคุม ซึ่งเน้นการพิจารณาสภาพความเป็นจริงของตัวเองและปัจจัยแวดล้อม ซึ่งเป็นกระบวนการที่จะนำไปสู่การตัดสินใจด้วยตนเองโดยคนในพื้นที่ เทคนิคนี้ใช้หลายรูปแบบขึ้นอยู่กับว่าต้องการค้นหาสิ่งใด อาจเริ่มต้นด้วยการสร้างแผนที่ เส้นทาง รูปแบบ ซึ่งถือว่าเป็นเทคนิคที่ดีในการเริ่มต้น โดยจะทำได้ก็ต่อเมื่อมีการร่วมมือของคนหลายๆ คน ตลอดจนเป็นการมองสถานการณ์ของพื้นที่ในภาพรวม พุดถึงข้อมูลในเชิงไม่ขัดแย้งกัน ซึ่งเพิ่มเติมด้วยรูปแบบ การทำไดอะแกรม การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การจัดอันดับที่น่าพึงปรารถนา การสัมภาษณ์กลุ่มและสัมภาษณ์บุคคล เทคนิคนี้เป็น การช่วยพัฒนาและเป็นกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับบุคคลภายนอก (The Commune/Ward/Town Socio-Economic Planning Process, 2007)

ในการประชุมครั้งนี้ใช้เทคนิคการวาดแผนภาพที่เป็นบริบทของพื้นที่ฐานทรัพยากรธรรมชาติที่เชื่อมโยงกับลำคลอง การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เสนอภาพและเพิ่มเติมส่วนที่ยังไม่ครบ

ภาพ 19 แผนที่ภาพบริบทชุมชน

จากนั้นจัดอันดับที่พึงปรารถนาว่าจะเลือกที่จะศึกษาเส้นทางทางท่องเที่ยวที่เป็น
ค่าคล่องโดยการแสดงนิทรรศการด้วยเครื่องมือในที่ประชุม ซึ่งผลของการประชุมได้ภาพที่สะท้อน
ศักยภาพของพื้นที่ทั้งตำบล ซึ่งถือว่าเป็นฐานข้อมูลในการตัดสินใจ และตกลงกันว่าให้มีการสำรวจ
เส้นทางทางท่องเที่ยวตามลำคลอง จะเห็นได้ว่าจุดสนใจของชุมชนในขณะนี้อยู่ที่คลองห้วยแร้ง
โดยเฉพาะ

อย่างไรก็ตาม การสำรวจคลองห้วยแร้งมีขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ 21 มกราคม
2549 คณะสำรวจประกอบด้วยเรือประมงจำนวน 25 ลำ ประกอบด้วยกลุ่มแกน 25 คน ผู้ขับเรือ
ซึ่งเป็นโอกาสเดียวกันกับที่นักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร จากศูนย์ระยองได้เดินทางมาศึกษา
ระบบนิเวศทางธรรมชาติของตำบลห้วยแร้งจำนวน 20 คน ได้ร่วมขบวนไปด้วย (จากจำนวน
ที่นักศึกษา 50 คนร่วมเดินทางมา) และกลุ่มแกนที่ไม่ใช่ผู้ขับเรืออีก 30 คน เป็นคณะใหญ่
ทำการสำรวจพร้อมเก็บข้อมูล ผลการสำรวจพบว่าสภาพการณ์ทางพื้นที่การวิจัยได้เกิดข้อมูลในภาพรวม
ที่เป็นฐานข้อมูลในการตัดสินใจและชุมชนได้แสดงการตัดสินใจร่วมกันในการเลือกที่จะกำหนด
การท่องเที่ยวทางน้ำ

2) การหาศักยภาพของฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวห้วยแร่ โดยการจัดเวทีประชาคม มีขึ้นในตอนเย็นของวันที่ 21 มกราคม 2549 ที่ศาลาประชาคม หมู่ 2 ตำบลห้วยแร่ กล่าวคือ ชุมชนจะต้องร่วมกันหาคำตอบว่า เมื่อสำรวจคลองห้วยแร่ที่มีความสวยงามแล้วนี้ จะทำอย่างไร ให้เกิดการท่องเที่ยวขึ้นมาและจะจัดการอย่างไร? ทั้งนี้ ได้ใช้เทคนิคการวิจัย Time Line คือ การที่ทุกคนที่มีร่วมประชุมเขียนในการ์ดคนละ 3 แผ่น แผ่นแรกให้กล่าวถึงอดีตของคลองห้วยแร่ แผ่นที่ 2 กล่าวถึงสภาพปัจจุบันที่พบและ แผ่นที่ 3 อนาคตที่อยากจะเห็น ซึ่งผลการวิจัยพบว่า เทคนิค Time Line ได้แสดงสถานการณ์ของคลองห้วยแร่เป็น 3 ระยะด้วยกัน คือ อดีต ปัจจุบัน และอนาคต

อดีต จากปัจจุบันย้อนหลังไป 20 ปี คลองห้วยแร่มีสภาพที่สมบูรณ์มีป่าจาก และป่าไผ่หนาแน่นมากในป่าจากต้นจากมีขนาดใหญ่โตเท่าต้นมะพร้าวในบริเวณตอนล่าง ที่เป็นน้ำกร่อย ป่าไผ่อยู่ตอนบนขึ้นไปมีความหนาแน่นที่มีคนประกอบอาชีพด้วยการเก็บหน่อไม้ และมีคำกล่าวขวัญกันว่า “มาห้วยแร่กินแกงหน่อไม้” ในปัจจุบันป่าไผ่ค่อยสูญหายไปตามเกณฑ์อายุของไม้ไผ่

ต้นลำพูที่ขึ้นสลบอยู่กับป่าจากมีจำนวนมากต้นครุฑมีจำนวนมากเรียงกันอยู่ที่ริมคลอง เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ที่ริมน้ำ รากของมันเหมือนฟองน้ำ ดอกครุฑจะบานสะพรั่ง ชาวโพลนตามริมคลองในเดือนกุมภาพันธ์ - มีนาคม ต้นโศกไม้ป่าออกดอกสีแดงตามป่าหาดูได้ โดยง่ายในระยะเดือนกุมภาพันธ์เช่นกัน

ตัดหัวต้อนไม้มีตัวรังลักษณะคล้ายตัวอีกั๊กนา เกาะตามกิ่งไม้ของต้นไม้ขนาดใหญ่ ตัวรังนี้มีสีเขียวมีจำนวนมาก ตลอดทั้งปี

ตามลำคลองยามค่ำคืนช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงมีนาคมจะมีหิ่งห้อยจำนวนมากศาล ทำให้ชาวบ้านเกิดความหวาดกลัวเรียกว่าเป็นผีป่าตามลำคลอง

ส่วนในลำคลองมีปลาหลากหลายชนิดจำนวนมากที่พิเศษก็คือมีแมงกะพรุน ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “ตะพุน” ประมาณเดือน 12 ที่น้ำเต็มฝั่งซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “น้ำขึ้นใหญ่” ชุมชนได้กล่าวว่า “แมงกะพรุนจะเข้ามาเป็นจำนวนมาก มองลงไปเหมือนมีผ้าขาวปูอยู่ทั้งคลอง เวลาวิ่งเรือในคลองก็หนีไม่พ้น ตัดตัวแมงกะพรุนขาดเพราะหาช่องไม่เจอ ปรากฏการณ์นี้จะเกิดขึ้นในระยะ 2-3 วัน ชาวบ้านจะไปจับแมงกะพรุนใส่เรือเพื่อเอามาจ้อง เรือจับแมงกะพรุนนี้มีมากจน ล้นเรือ บางครั้งทำให้เรือจม

ในคลองยังมีกุงหลวงตัวใหญ่และชุกชุมมาก ลงเรือไป 2-3 ชั่วโมง ก็หา กุงกล้ำมกรม กุงหลวง ปลาต่างๆ ปูดำ สามารถเอาไว้กินได้ 2-3 วัน กุงนั้นเลี้ยงไว้ในตุ่ม ถ้ากุงมีมากก็ทำต้มหวาน เพื่อเอาไว้กินหลายๆ วัน

อีกสิ่งหนึ่งที่บ่งบอกถึงความอุดมสมบูรณ์คือ เส้นทางคลองห้วยแครงเป็นที่ล่องซุง มาเป็นแพและบางครั้งแพซุงล้มทำให้มีซุงฝังอยู่ในคลองซึ่งยังหลงเหลืออยู่เป็นจำนวนพอสมควร ในก้นคลองในปัจจุบัน

ปัจจุบัน ปัจจุบันคลองห้วยแครงมีขนาดกว้างกว่าในสมัยก่อนเพราะมีการโค่นต้นไม้ ทำลายป่ากันมากและชาวสวนยางป่าตามริมคลองทำให้ดินชายฝั่งคลองทลายลงไป ลำคลองก็กว้างขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็อาจมีความตื้นเขินกว่าแต่ก่อนเนื่องจากการทลายของริมฝั่งคลอง และตะกอนจาก พื้นที่ตอนเหนือถึงอำเภอบ่อไร่ที่เคยมีการขุดพลอยมีการทำลายภูเขา และหน้าดินอย่างมหาศาล กลายเป็นตะกอนดินไหลลงคลองห้วยแครงและคลองอื่นๆ ออกไปถึงแม่น้ำตราด ทำให้อ่าวตราด ตื้นเขินทุกที่ๆ จนถึงปัจจุบันตะกอนเหล่านี้ก็ยังเป็นปัญหาอยู่ แต่ก็ทำให้พื้นที่ป่าชายเลนบางแห่ง ขยายตัวออกไป

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันนี้ธรรมชาติของคลองห้วยแครงก็ยังคงมีความสวยงาม และ ถ้ายังสามารถรักษาธรรมชาติในระดับปัจจุบันให้คงอยู่ต่อไปพร้อมกับมีการฟื้นฟูบางส่วนที่ทำได้ ก็คงจะยังมีเสน่ห์ดึงดูดใจผู้มาเยือนได้

ลักษณะเด่นของคลองห้วยแครงที่ชุมชนพูดถึงคือแก่งกับห้วยน้ำสลับกันจำนวน 18 แก่ง ส่วนหนึ่งในจำนวนนี้ชื่อแก่งหัวแตกกับแก่งสามชั้น เป็นจุดที่มีหอยคืบจำนวนมาก ชาวบ้าน จะไปงมที่ริมฝั่งใต้ต้นครุฑที่หอยไปอาศัยอยู่ เอมืองมลงไปครั้งเดียวก็จะมีหอยคืบมือขึ้นมาเต็มกำมือ ป่าใต้นั้นยังมีหลงเหลือให้ดูอยู่พอสมควรแต่ไม่มีหน่อไม้เพียงพอก็จะไปเก็บกินกัน อย่างแต่ก่อน เนื่องจากอายุรรอบของต้นไม้ ยุคก่อนหมดลง

ต้นครุฑขนาดใหญ่อายุประมาณ 200 ปี ยังมีอยู่หลายต้นอยู่เรียงกันตามริมคลอง ช่วงหนึ่งระหว่างแก่งหัวแตกกับแก่งสามชั้น และดอกครุฑจะบานสะพรั่งเต็มลำคลองในช่วงเดือน กุมภาพันธ์ - มีนาคม

ปลาสวยงามยังมีจำนวนมากโดยเฉพาะตามริมคลองในช่วงน้ำใสตั้งแต่พฤศจิกายน- มกราคม ซึ่งเรียกว่า “ช่วงน้ำหวาน” น้ำจะใสสามารถมองลงไปลึกถึงก้นคลอง

อนาคต ซึ่งเป็นการประมวลความคิดเห็นและความปรารถนาของสมาชิกประชาคม ผู้เข้าร่วมประชุมแล้วสรุปได้ว่า

หนึ่ง ชาวห้วยแครงส่วนใหญ่ต้องการดำรงรักษาธรรมชาติของคลองห้วยแครง ให้ความเหลืออยู่ไม่ให้เสื่อมสลายไป

สอง ปรารถนาให้มีการท่องเที่ยวตามลำคลองห้วยแครงโดยไม่ให้เกิดการทำลาย ธรรมชาติและสิ่งแวดลอมที่มีอยู่

สาม ต้องการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของตำบลห้วยแครง แต่ยังไม่ทราบว่าจะทำกันอย่างไร

ในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกันเองในที่ประชุมและร่วมนักวิจัย ก็นำไปสู่ประเด็นที่ว่าชาวห้วยแครงจะปกป้องรักษาธรรมชาติ ให้มีการท่องเที่ยวและประชากรมีส่วนร่วม นั่นก็น่าจะใช้กระบวนการวิจัยเป็นเครื่องมือในการพัฒนา

3) การศึกษาศักยภาพของทรัพยากรการท่องเที่ยวบ้านห้วยแครง

กระบวนการศึกษาฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวบ้านห้วยแครงได้ใช้เวทีประชาคม โดยใช้เทคนิค A-I-C โดยใช้ Time-Line และเทคนิค Mind Map ซึ่งเริ่มจากการให้ชุมชนสะท้อนภาพอดีต-ปัจจุบัน โดยช่วยกันออกมาระดมความคิดใน Time-Line พูดถึงฐานทรัพยากรทั้งตำบลในอดีต และปัจจุบันเป็นอย่างไร จากนั้นก็จะได้ภาพเชื่อมโยงทั้งตำบลโดยมีคลองห้วยแครงเป็นตัวเชื่อม และชุมชนได้กล่าวถึงแก่ง ทั้ง 18 แห่ง พูดถึงพืชและสัตว์น้ำในคลองธรรมชาติริมฝั่งคลองสวนผลไม้สวนหมาก และวิถีชีวิต ทั้งนี้ได้จัดเวทีการประชุมที่ศาลาวัดคลองซุดเมื่อ 15 กันยายน 2549 โดยใช้เทคนิคดำเนินข้างต้น ผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมดรวม 155 คน ประกอบด้วยกลุ่มประชากรเป้าหมาย 4 กลุ่มคือ (1) กลุ่มภาครัฐในพื้นที่ ได้แก่ ผู้แทนองค์การบริหารส่วนจังหวัดตราด ผู้แทนองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยแครง ผู้แทนจากองค์การการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานจังหวัดตราด เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ (2) กลุ่มภาคเอกชนในพื้นที่ ได้แก่ กลุ่มอาชีพประกอบด้วยชาวประมงชาวสวนผลไม้ (3) ชุมชนห้วยแครง ได้แก่ กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชนและกลุ่มผู้สูงอายุ และสมาชิก อบต. ที่เป็นพวกอสาสมัครเข้าร่วมแบบไม่เป็นทางการ (4) กลุ่มนักท่องเที่ยว ที่เข้ามาในขั้นทดลองของการท่องเที่ยวเป็นนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร ศูนย์ระยอง

ผลการวิจัยได้แสดงให้เห็นถึงภาพฐานทรัพยากรธรรมชาติคลองห้วยแครง ภาพรวมตำบลห้วยแครงที่สะท้อนให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ ความหลากหลายทางชีวภาพทั้งพืชและสัตว์ และวัฒนธรรมในท้องถิ่น วัฒนธรรมเพลงรำพา วิถีชีวิตเรียบง่ายผูกพันกับธรรมชาติ สืบทอดวัฒนธรรมการดำเนินชีวิตแบบชาวสวนผลไม้โดยให้เหตุผลว่า สมัยพ่อแม่ได้พาลูกทำสวนเงาะสวนทุเรียน จนเดี๋ยวนี้พวกเราก็ยังคงทำสวนอยู่ถึงแม้ราคาจะตกต่ำ เพราะเป็นอาชีพที่เลี้ยงครอบครัวมาโดยตลอด เมื่อได้ภาพสะท้อนของการนำเสนอข้อมูลในเวทีประชาคม ได้ทำการสำรวจภาคสนามเพื่อการตรวจสอบข้อมูลจากการเปิดเวทีประชาคม กล่าวคือ ในวันที่ 16 กันยายน 2549 ได้สำรวจข้อมูล 4 ด้านประกอบด้วย (1) สำรวจคลองห้วยแครง (2) สำรวจพืชพรรณธรรมชาติและสัตว์ตามพื้นที่บนบกในหมู่บ้าน (3) สำรวจภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยการสัมภาษณ์นักปราชญ์ท้องถิ่น และผู้อาวุโส (4) สำรวจกิจกรรมของชุมชนในมิติทางวัฒนธรรมในช่วงระยะเวลาจวนรอบ 1 ปี

4) การวิเคราะห์ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศตำบลห้วยแครง

ในการวิเคราะห์ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวนี้ ได้ประยุกต์รูปแบบ TOMM มาใช้

ซึ่งในการวิเคราะห์บริบทของชุมชนประกอบไปด้วย (1) การกำหนดวิสัยทัศน์เพื่อสร้างยุทธศาสตร์ (2) ค่านิยมของชุมชนที่เป็นพื้นที่ฐานที่ชุมชนชื่นชอบ (3) คุณลักษณะของผลผลิตด้านการท่องเที่ยว (4) การสร้างชื่อเสียงของสถานที่ท่องเที่ยว (5) แนวโน้มของการเติบโตของผู้นำเยือน (6) การสร้างภาพจำลองและทางเลือกของการท่องเที่ยว ทั้งนี้ได้จัดเวทีประชาคมรวม 2 ครั้ง ผู้เข้าร่วมเวทีประกอบด้วยประชากรกลุ่มเป้าหมายคือ ภาครัฐในพื้นที่ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ตัวแทนองค์การบริหารส่วนตำบล (รองนายก) กลุ่มเรือ 20 คน กลุ่มสวนผลไม้ 20 คน กลุ่มผู้สูงอายุ 10 คน เด็กและเยาวชน 20 คน สมาชิก อบต. 5 คน รวม 75 คน เพื่อกำหนดวิสัยทัศน์ในการสร้างยุทธศาสตร์ โดยใช้เทคนิค A-I และการ์ดเทคนิค Time-Line และ Mind Map ในการเปิดประชาคมครั้งที่ 2 ทั้งนี้เทคนิค A-I คือ Appreciative Inquiry ซึ่งหมายถึงการค้นหา ความเข้าใจ การค้นพบการทำวิจัยหรือสำรวจ ในสิ่งที่มีคุณค่า อย่างชื่นชมให้เกียรติ นับถือ ซึ่งเป็นเรื่องของการคิดเชิงบวกเป็นเทคนิคให้ชุมชนคำนึงถึงคุณค่าของฐานทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน วิธีการนี้ให้ผลคือลดความขัดแย้งและเห็นใจนำความร่วมมือ

A-I เป็นวิธีการใช้ความคิดเชิงสร้างสรรค์ที่ใช้เพื่อตอบสนองต่อผู้มีส่วนร่วมในเวทีประชาคม เป็นกระบวนการของการค้นพบว่า ชุมชนรู้ถึงคุณค่าของตนเองว่าพวกเรามีอะไรดี มีคุณค่าอย่างไร คิดถึงความสำเร็จอย่างไร ค้นพบจะทำอะไร และจะทำอย่างไร ที่จะทำให้อะไรนี้บูรณาการเกิดขึ้น

เทคนิค A-I นี้เป็นส่วนประกอบของ APPA (Appreciative Participatory Planning and Action) เป็นกรอบวางแผนและปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมโดยมีความชื่นชม (Dhakal, Sunil Sharma, & Choegyul, 2007, p. 6-7) ซึ่งสามารถนำไปใช้ดำเนินกระบวนการในการวิเคราะห์บริบทตามขั้นตอนของ TOMM ซึ่งเป็นรูปแบบการจัดการที่ให้ผลสูงสุดของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยใช้การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นฐาน (A Community – Based Sustainable Tourism Management Model)

ในกระบวนการของ APPA ประกอบไปด้วยการประยุกต์ใช้ 4 Ds ซึ่งจะนำมาใช้ในกรอบของ APPA คือ (1) Discovery เป็นการค้นพบคือเห็นคุณค่าของสิ่งที่ดีที่สุดของชุมชนหรือกลุ่มองค์กร เมื่อค้นพบแล้วก็จะไปสู่ความฝัน (2) Dream เป็นความใฝ่ฝันหรือหนึ่งบอกว่าจะไร่น่าจะเกิด จะไปสู่อนาคตอย่างไร ซึ่งนำไปสู่วิสัยทัศน์ว่าจะสร้างภาพในทางบวกที่เป็นจริงอย่างไร (3) Design เป็นการสร้างอนาคตที่พึงปรารถนาว่าสิ่งที่ใฝ่ฝันควรจะทำอย่างไร มีกระบวนการของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประกอบด้วยการคิดเห็นร่วมและการสืบค้นต่อไป (4) Delivery คือการนำไปสู่การปฏิบัติทำให้เกิดพลังอำนาจของชุมชน และความยั่งยืนมีการปรับตัวแก้ไขปัญหา (Jain & Triragenon, 2003, pp. 112-114)

เทคนิค APPA เป็นเรื่องของการมีส่วนร่วมที่นำมาประยุกต์ใช้กับ TOMM (Tourism Optimisation Management Model) ได้อย่างผสมกลมกลืน เนื่องจาก TOMM เป็นรูปแบบการจัดการที่ให้ผลสูงสุดในการท่องเที่ยวที่ให้ผลสูงสุดโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน นอกจากนี้ยังใช้ความสำคัญของการวิเคราะห์บริบทโดยมุ่งเน้นถึงสิ่งที่มีคุณค่าของชุมชน

ส่วนขั้นตอนของ TOMM ในระยะที่ 1 คือการวิเคราะห์เนื้อหา บริบท (Contextual Analysis) ซึ่งกล่าวถึงความจำเป็นทางยุทธศาสตร์ เช่นแนวทางปัจจุบันและอนาคตปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นทำให้ TOMM สามารถดำเนินไปโดยปรับตัวให้เข้ากับปัญหาหลังจากเริ่มกระบวนการแล้ว

การวิเคราะห์ศักยภาพนี้ เกี่ยวข้องกับการชี้ถึงสิ่งที่มีคุณค่าของชุมชน คุณลักษณะพื้นที่ธรรมชาติ วิถีชีวิตความเป็นอยู่คุณลักษณะของสิ่งทีผลิต แขนงบับของการเติบโต แนวโน้มและโอกาสในอนาคตและความคาดหวังอื่นๆ ทั้งนี้ได้มีการเปิดเวทีชาวบ้าน ในวันที่ 23 ตุลาคม 2549 และวันที่ 4 พฤศจิกายน 2549 ณ ศาลาประชาคม หมู่ที่ 2 ตำบลห้วยแร่ กระบวนการเริ่มจากการใช้การ์ดเทคนิคโดยแจกการ์ดให้แก่กลุ่มเป้าหมายที่มาสู่เวทีประชาคมทำการแบ่งกลุ่ม

ตั้งคำถามที่สำคัญ คำถามที่ 1 คือ “อะไรคือสิ่งที่คุณเห็นว่ามีความสำคัญและเป็นประโยชน์กับท่าน ที่จะใช้เพื่อการท่องเที่ยว ชุมชนรวมญาติในพื้นที่และชีวิตความเป็นอยู่ของท่าน?” ตั้งคำถามแล้วให้ทุกคนเขียนคำตอบในการ์ด

ภาพรวมของคำตอบโดยใช้เทคนิค Mind Map ในการจำแนกข้อมูล จากคำตอบชุมชนให้คุณค่ากับคลองห้วยแร่มากที่สุด

จากนั้นให้แลกเปลี่ยนเล่าประสบการณ์ให้กันและกันฟัง ในของแต่ละกลุ่มทำเช่นนี้ทุกคำถาม

คำถามต่อไป คำถามที่ 2 คือ “สิ่งที่ชุมชนห้วยแร่ ต้องการจะเห็นในอนาคตเมื่อมีการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเกิดขึ้นในตำบลห้วยแร่

คำตอบจากภาพรวมคือ เกิดแหล่งท่องเที่ยว มีนักท่องเที่ยว ชุมชนช่วยกันดูแล ลำคลองให้สะอาด ชุมชนมีรายได้เสริม ชุมชนมีความสามัคคี

คำถามที่ 3 คือ “ตัวท่านคิดว่าตำบลห้วยแร่มีสิ่งที่ดีงามอะไร และกิจกรรมที่ดีคืออะไร ที่จะได้รับการสนับสนุนจากชุมชนชาวห้วยแร่ ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ?”

คำตอบจากภาพรวมคือ สิ่งที่ดีงามของชุมชนคือคลองห้วยแร่ วิถีชีวิตผูกติดกับคลองห้วยแร่ สวนผลไม้ดั้งเดิม สวนหมากกริมคลอง ดันจากสูงเท่าต้นมะพร้าว หอยขมและหอยกาบที่มีจำนวนมากแก่สามชั้น แก่งหินสลัปล้ำหวุ่นน้ำลึกมีมากถึง 18 แก่ง ต้นครุฑอายุมากกว่า 100 ปี วัฒนธรรมพื้นบ้าน ภูมิปัญญาด้านแพทย์พื้นบ้าน และพืชสมุนไพร วัตถุโบราณวัดคลองขุด

คำถามที่ 4 คือ “ฐานทรัพยากรที่มีอยู่และวิถีชีวิตในตำบลห้วยแร่ที่สามารถนำมาดำเนินกิจกรรมเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้อย่างไร?”

คำตอบจากภาพรวมคือ การท่องเที่ยวทางเรือ ใช้เรือหางลากับผู้ขับเรือเป็นผู้นำชมธรรมชาติ ล่องเรือชมแก่งหิน ชมน้ำใสสะอาด ตกกุ้งในเวลากลางวัน กิจกรรมงมหอยกาบและหอยขม ชมดอกครุฑชาน ฝึเสื่อน้ำหมื่นสีคำคุณน้ำหวานจากดอกครุฑ เรียนรู้การทำงานมีจากข้าวห่อด้วยกาบหมากไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม คั้นน้ำจากกระบอกไม้ไผ่แทนขวดพลาสติก เยี่ยมชมสวนผลไม้ตามฤดูกาล

คำถามที่ 5 คือ “คิดว่าห้วยแร่มีอะไรที่เป็นที่ดึงดูดใจของผู้มาเยือน?”

คำตอบจากภาพรวมคือ สิ่งที่ชุมชนให้ความสำคัญและเห็นคุณค่าตลอดเวลาคือ ลำคลองห้วยแร่และสภาพธรรมชาติที่ไม่มีการปรุงแต่งยังคงความเป็นธรรมชาติไว้ได้อย่างสวยงาม ลักษณะคลองสวยน้ำใสสะอาด มีที่พักให้กับผู้มาเยือน (โฮมสเตย์)

คำถามที่ 6 คือ “ควรเตรียมตัวอย่างไร ในการจะต้อนรับผู้มาเยือน?”

คำตอบจากภาพรวมคือ การเตรียมการของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวโดยควรแบ่งหน้าที่ในการดำเนินการ ชุมชนเสนอควรมีการพัฒนาเสริมความรู้ความสามารถเพื่อจัดการท่องเที่ยว ให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน หลังจากสมาชิกในแต่ละกลุ่มได้รับการกระตุ้นให้เกิดความคิดและแลกเปลี่ยนกันภายในกลุ่มแล้ว ก็เป็นการรวมกลุ่มในเวทีโดยมีการนำเสนอจากแต่ละกลุ่ม วิทยากรจะคอยเขียนคำสำคัญ (key words) ไว้ใน Mind Map จากที่ชุมชนได้นำเสนอ วิทยากรจะเป็นผู้ช่วยโยงความคิดจากคำสำคัญดังกล่าว แล้วจัดเป็นหมวดหมู่ และเรียบเรียงเชื่อมโยงความคิดเข้าด้วยกัน

ผลการวิเคราะห์ศักยภาพแหล่งท่องเที่ยว พบว่า

(1) การกำหนดวิสัยทัศน์เพื่อสร้างยุทธศาสตร์ของชุมชนห้วยแร่ ซึ่งให้เห็นว่ามีจุดหมายปลายทางของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีชื่อเสียงของประเทศพร้อมด้วยการขายสินค้าหัตถกรรมจากพื้นบ้าน โดยคนในชุมชนจะมีคุณภาพชีวิตสูงและทรัพยากรธรรมชาติได้มีการบริหารจัดการอย่างดีจากการมีส่วนร่วมของชุมชนจากวิสัยทัศน์ดังกล่าวนำมาสู่การกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนารท่องเที่ยวต่อไป

(2) ค่านิยมของชุมชนที่เป็นพื้นฐานที่ชุมชนชื่นชอบและเห็นเป็นสิ่งสำคัญของพื้นที่ซึ่งเป็นการตระหนักถึงและทำงานด้วยค่านิยมของชุมชน เป็นสิ่งจำเป็นที่จะทำให้กิจกรรมด้านการท่องเที่ยวคงอยู่ได้ยั่งยืนและได้รับการสนับสนุนจากชุมชนในพื้นที่จำเป็นต้องตระหนักตั้งแต่เริ่มต้นถึงค่านิยมของชุมชน โดยกำหนดรูปแบบที่พัฒนาขึ้นดังนี้

- ก. การท่องเที่ยวทางเรือกำหนดเส้นทางจากท่าเรือหน้าวัดคลองขุด
- ข. ท่องเที่ยวสวนผลไม้ตามฤดูกาล
- ค. การล่องแก่งตามลำคลองห้วยแเรียง
- ง. การตกกุ้งหลวงยามค่ำคืน
- จ. การพักโฮมสเตย์กับชาวบ้าน
- ฉ. ข้าวห่อกาบหมากออาหารมื้อมกลางวัน
- ช. เรียนรู้การทำขนมจาก

(3) ลักษณะของผลิตผลด้านการท่องเที่ยว เกี่ยวข้องกับลักษณะทางกายภาพ เช่น การจัดการขนส่ง สถานที่ต้อนรับ สิ่งอำนวยความสะดวก และการบริการ รวมถึงทักษะของชุมชนในการบริหารจัดการ ที่เข้าถึงประสบการณ์ด้านการเป็นธรรมชาติที่อยู่ของสัตว์รวมทั้งมีความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งสามารถสรุปได้ดังตาราง 18

ตาราง 17 แสดงคุณลักษณะของผลิตผลด้านคุณลักษณะการท่องเที่ยว

ปัจจัยที่มีอยู่ (ทรัพยากรของพื้นที่)	กิจกรรม	คุณลักษณะพิเศษ
สภาพตามธรรมชาติที่สวยงาม	พักผ่อนในสภาวะตามธรรมชาติชม	ห่างไกลและความเงียบสงบ
ตามลำคลองห้วยแเรียง	ธรรมชาติ ปลา นก ต้นไม้ขนาดใหญ่	
สิ่งที่น่าสนใจตามธรรมชาติแก่งหิน	นันทนาการ กิจกรรมล่องแก่ง	ตามชายฝั่งลำคลองมีลักษณะ
โขดหิน	การตกกุ้ง พายเรือเรียบลำคลอง	ที่หลากหลาย
สัตว์น้ำ ปลาเสือพ่นน้ำ ปลาเสือดำ	ประกอบอาหารจากแหล่งน้ำ	ประสบการณ์กับผลผลิตจาก
แมงกะพรุนขาว กุ้งหลวงพันธุ์พื้นเมือง	ค้างคืนพักแรม	พื้นที่ รับประทานอาหารพร้อม
หอยขาว หอยขม หอยกาบ		ชมธรรมชาติ ชื่อของที่ระลึกงาน
ลักษณะความเป็นอยู่ของชุมชน		ฝีมือจากชาวบ้าน
		เป็นผลผลิตตามธรรมชาติ
		มรดกทางวัฒนธรรม
การท่องเที่ยวตามเหตุการณ์ประจำปี		การพักผ่อนและนันทนาการ
ตั้งแวดล้อม ความสะอาดและการพัฒนา	จัดการปัญหาขยะ	
ที่ไม่ทำลายธรรมชาติ		
สวนผลไม้พันธุ์พื้นเมือง	ชมสวนผลไม้พร้อมอิมมอร์อย	ผู้มาเยือนทำหน้าที่เป็นชาวสวน
สินค้าหัตถกรรมจากชาวบ้าน	ร่วมเรียนรู้กระบวนการผลิตจากทำ	ประสบการณ์ทางอาชีพ
	ขนมจาก การสานหมวกจากผ้าลูกจาก	

4) การสร้างชื่อเสียงของสถานที่ท่องเที่ยว ในการสร้างชื่อเสียงของสถานที่ท่องเที่ยวที่จะก่อให้เกิดชื่อเสียงเป็นที่รู้จักภายในประเทศโดยชุมชนร่วมกันกำหนดข้อความโฆษณาหรือการกล่าวถึงดังนี้

ชมความกลมกลืนระหว่างคนกับธรรมชาติ
สูดอากาศที่บริสุทธิ์และรับพลังจากอากาศที่บริสุทธิ์
ฟังเสียงจากธรรมชาติและเสียงสงบ
สัมผัสและกลับไปสู่ธรรมชาติกับคุณค่าดั้งเดิม
ลิ้มอาหารอร่อยจากธรรมชาติ

เพื่อให้เกิดชื่อเสียงของห้วยแร่จำเป็นต้องมีความเป็นเลิศในสิ่งเหล่านี้ต่อไปด้วย

- (1) สถานที่รองรับนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
- (2) การพัฒนาที่มีผลกระทบต่อธรรมชาติน้อย
- (3) โครงสร้างพื้นฐานเพื่อการเดินทางของผู้มาเยือน
- (4) ผู้ต้อนรับที่สามารถให้ข้อมูลข่าวสารและนำทางแก่นักท่องเที่ยวทุกประเภท
- (5) ผลผลิตจากพื้นที่
- (6) เป็นที่ประจักษ์ว่าจุดท่องเที่ยวแห่งนี้มีการบริหารจัดการที่ดี
- (7) แนวโน้มของการเจริญเติบโตของจำนวน/ปริมาณของผู้มาเยือนขึ้นอยู่กับจำนวน

และปริมาณของการมาเยือน นักเดินทางหรือบุคคลที่ไม่ใช่คนในพื้นที่หรือมีประสบการณ์ และมีส่วนในการมาเยือนในระยะเวลายาวนาน

(8) การสร้างภาพจำลองและทางเลือกทางการท่องเที่ยวของชุมชนเกิดขึ้นจากการทดลองการท่องเที่ยวจากกลุ่มผู้มาเยือนแล้วเปิดเวทีในการสะท้อนภาพของการท่องเที่ยวเพื่อการวางแผนการปรับปรุงแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศตลอดจนสร้างทางเลือกให้กับผู้มาเยือน กิจกรรมที่สำคัญของชุมชนคือการร่วมกันดำเนินการวาดภาพแผนที่แสดงภาพรวมของตำบลห้วยแร่เพื่อการวางแผนการท่องเที่ยวต่อไป ซึ่งภาพจำลองได้ชี้ให้เห็นการพัฒนาให้ห้วยแร่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยต้องมีการพัฒนาศักยภาพให้เกิดขึ้น ในด้านต่างๆ คือ (1) กำหนดเส้นทางท่องเที่ยวตามคลองห้วยแร่ (2) พัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวทางเรือ (3) กำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยว (4) พัฒนาขีดความสามารถในการรองรับผู้มาเยือน (5) พัฒนาผู้ขับเรือ (6) การท่องเที่ยวสวนผลไม้ตามฤดูกาล (7) การพัฒนาข้าวหอมกาบหมาก การทำขนมจาก (8) การตกกุ้งหลวงยามค่ำคืน (9) การตั้งกลุ่มรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ

กล่าวโดยสรุป ผลการวิจัยด้านการวิเคราะห์ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศตำบลห้วยแร่ พบว่า

ด้านศักยภาพการท่องเที่ยว ประกอบไปด้วยกิจกรรมที่ทำให้เกิดผลผลิตการพัฒนา ดังนี้

1) กำหนดเส้นทางการท่องเที่ยวคลองห้วยแครง ผลที่ได้คือได้เส้นทางการท่องเที่ยวคลองห้วยแครงโดยการเล่นเรือในลำคลองและล่องแก่ง ระยะทางยาว 7 กิโลเมตร (ภาพ 20)

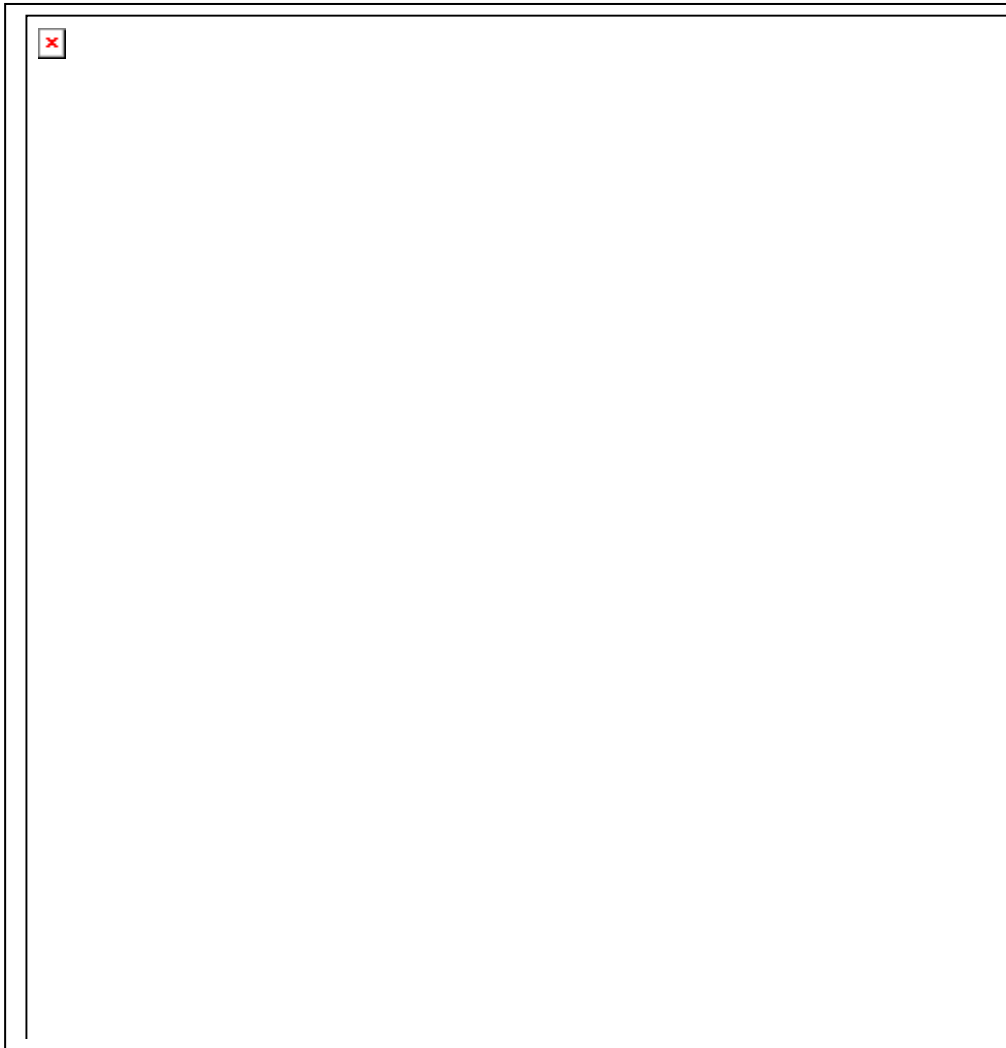
ภาพ 20 สภาพคลองห้วยแครง

2) พัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวทางเรือ ผลที่ได้คือ (1) โครงการพัฒนาป้ายบอกทิศทางและชื่อพันธุ์ไม้พื้นเมืองคลองห้วยแครง ผู้รับผิดชอบโครงการคือประธานกลุ่มเรือ (2) โครงการปลูกป่าเสริมริมคลองห้วยแครงผู้รับผิดชอบคือ อบต. ห้วยแครง

3) การกำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยว ผลที่ได้คือโครงการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว ผู้รับผิดชอบโครงการคือสมาชิกกลุ่มเรือ

4) พัฒนาขีดความสามารถในการรองรับผู้มาเยือนในการจัดการท่องเที่ยว ผลที่ได้คือ (1) โครงการพัฒนาผู้ต้อนรับผู้รับผิดชอบโครงการคือ หน่วยการศึกษาออกโรงเรียนอำเภอเมืองจังหวัดตราด (2) โครงการบริหารจัดการความเสี่ยงผู้รับผิดชอบโครงการคือ สมาชิก อบต. ห้วยแครง (3) โครงการพัฒนาโฮมสเตย์ ผู้รับผิดชอบโครงการคือประธานกลุ่มโฮมสเตย์ (4) โครงการท่องเที่ยวสวนผลไม้ ผู้รับผิดชอบคือ ประธานกลุ่มผลไม้ (5) โครงการพัฒนาผู้ขับเรือ ผู้รับผิดชอบคือสมาชิกกลุ่มเรือ

และสามารถสรุปเส้นทางและกิจกรรมต่างๆ ได้ดังภาพ 21, 22 และ 23

ภาพ 21 เส้นทางการท่องเที่ยวที่วอดคลองห้วยแร้งระยะทาง 7 กิโลเมตร

ภาพ 22 โฮมสเตย์ท่ามกลางธรรมชาติ

ภาพ 23 การบริหารความเสี่ยงเสื้อชูชีพ

ด้านศักยภาพในด้านภูมิปัญญาพื้นบ้านและการจัดการ ประกอบด้วยโครงการพัฒนาภูมิปัญญาพื้นบ้าน ผู้รับผิดชอบโครงการคือประธานกลุ่มอาหาร (ชุมชนได้เสนอกลุ่มอาหารขึ้นในการประชุม ซึ่งได้รับการรับรอง) กิจกรรมประกอบไปด้วยการทำขนมจาก (ภาพ 24) ทำข้าวห่อกาบหมาก (ภาพ 25) และมีกิจกรรมเสริมคือการตกกุ้งหลวง (เป็นเรื่องเกี่ยวกับการประกอบอาหาร)

ภาพ 24 การเรียนรู้ขนมจาก

ภาพ 25 ข้าวห่อกาบหมาก

ด้านศักยภาพในการบริการองค์กร ประกอบด้วย การคัดเลือกสมาชิกเป็นคณะกรรมการ รับผิดชอบโดยเป็นการทำงานในสภามหาวิทยาลัยได้คณะกรรมการดังต่อไปนี้คือ

1) คณะกรรมการด้านนโยบายและการวางแผน มีหน้าที่ในการพิจารณาวางแผน ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวประกอบด้วยกรรมการ 11 คน รองประธาน 3 คน และประธานคือนายประพัฒน์ ฤทธิเดช นายกองจัดการบริหารส่วนตำบลห้วยแร้ง

2) คณะกรรมการด้านบริหารกำหนดแนวทางการตัดสินใจ มีหน้าที่พิจารณาประเด็นปัญหาและแนะนำแนวทางแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ประกอบด้วยกรรมการ 10 คน รองประธาน 3 คน และประธานคือนายชูศักดิ์ สิบแสน ประธานกลุ่มเรือ

3) คณะกรรมการด้านบริหารให้เกิดผล มีหน้าที่บริหารจัดการการท่องเที่ยว ประกอบด้วย กรรมการ 10 คน รองประธาน 3 คน และประธานคือนายเสริม ยี่ส่อง รองนายกองจัดการบริหารส่วนตำบลห้วยแร้ง

4) คณะกรรมการด้านเจ้าหน้าที่และผู้ช่วยกลุ่มเป้าหมาย มีหน้าที่ให้บริการอำนวยความสะดวกและช่วยเหลือแก่นักท่องเที่ยวประกอบด้วยกรรมการ 29 คน รองประธาน 3 คน

5.3 รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสมกับชุมชนห้วยแร่

ผลการวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสมกับชุมชนห้วยแร่ครั้งนี้ ได้ประยุกต์ใช้รูปแบบ TOMM (Tourism Optimisation Management Model) ที่เกี่ยวข้องกับการกำกับดูแล (Monitoring) ใน 3 เรื่องคือ (1) สภาพที่ให้ผลสูงสุด (2) ตัวชี้วัด (3) ระดับที่ยอมรับได้ ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังต่อไปนี้

1. สภาพที่ให้ผลสูงสุด (Optimal Conditions) จำเป็นต้องมีความสมบูรณ์ สามารถวัดได้ทราบได้ง่าย สิ่งเหล่านี้เป็นพื้นฐานของการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในการกำกับดูแลนี้ จะช่วยชี้ถึงสภาพแวดล้อมที่การท่องเที่ยวควรดำเนินไป สภาพแวดล้อมจะเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบต่อไปนี้ คือด้านเศรษฐกิจ โอกาสของการตลาด สภาพแวดล้อมประสพการณ์ที่เกิดขึ้น และด้านสังคมวัฒนธรรมจากองค์ประกอบทั้ง 5 ด้านดังกล่าว เพื่อให้เกิดการพัฒนาแบบการจัดการท่องเที่ยวที่ชัดเจน โดยมีการพัฒนาด้านสภาพที่ให้ผลสูงสุด การพัฒนาตัวชี้วัดและระดับการยอมรับได้จากการเปิดเวทีชาวบ้านเพื่อมีส่วนร่วมในการพัฒนา

2. ตัวชี้วัด (Indicator) ในการจัดสร้างสภาพที่ดีที่สุดสำหรับเวทีชาวบ้านโดยกำหนดการพัฒนาตัวชี้วัดขึ้นมา พร้อมกับการกำหนดระดับที่ยอมรับได้ ทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมและเห็นกระบวนการ พัฒนารูปแบบที่เป็นกระบวนการ ตลอดจนในด้านการศึกษาตัวชี้วัดซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนา เนื่องจากตัวชี้วัดเป็นเครื่องมือที่แสดงถึงการเปลี่ยนแปลง มีความก้าวหน้า ซึ่งการพัฒนาการศึกษาได้รับการพัฒนาตัวชี้วัดเพื่อให้เกิดความคิดว่าการท่องเที่ยวจะเข้าถึงจุดความสำเร็จในสถานะที่ดีที่สุดได้อย่างไร ตัวชี้วัดจึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นมาตรการอันเป็นรูปธรรมที่ชี้ถึงสถานะที่ให้ผลสูงสุด ซึ่งชาวบ้านช่วยกันคิดสร้างขึ้น

อิมบาค และคนอื่นๆ (Imbach, et al., 1997) ได้กล่าวถึงแนวคิดในการพิจารณากระบวนการและระบบ ทำให้ทราบปัจจัยเพื่อกำหนดตัวชี้วัดคือ

2.1 รายงานของการประชุมเชิงปฏิบัติของกลุ่มองค์กรด้านการท่องเที่ยว และคณะกรรมการหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเช่น กรมป่าไม้ กรมชลประทาน องค์การบริหารส่วนตำบล

2.2 การเปิดเวทีชาวบ้านของชุมชน

2.3 การอภิปรายปัญหาของการดำเนินงานและแนวทางพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

จุดเน้นหนักของการวิจัยนี้ใช้ตัวชี้วัดที่ชุมชนสร้างขึ้นเองจากการเปิดเวทีชาวบ้านโดยมุ่งถึงสถานะที่ให้ผลสูงสุด

3. ระดับที่ยอมรับได้ (Acceptable Range) ระดับที่ยอมรับได้คือระดับที่ยอมรับ ซึ่งจำเป็นต้องพัฒนาขึ้นมาใช้กับตัวชี้วัดแต่ละตัว เป็นระดับที่มีความคาดหวังแต่บรรลุความเป็นจริงได้ที่ใช้

ในการวัดตัวชี้วัดแต่ละตัว ซึ่งมีความสอดคล้องกับสถานะที่ให้ผลสูงสุด ในขั้นแรกระดับที่ยอมรับได้สำหรับตัวชี้วัดแต่ละตัวพัฒนาขึ้นมาโดยใช้ข้อมูลเท่าที่มีอยู่ในเวลานั้นๆ ข้อมูลข่าวสารนี้อาจมาจากการวิจัยและการสังเกตในครั้งก่อน และการประมาณการณ์จากประสบการณ์ตลอดจนคณบดีผู้เชี่ยวชาญในแต่ละสาขา

ข้อมูลเหล่านี้อาจมาจากแหล่งที่มีการรวบรวมไว้แล้วจากการวิจัย หรือมาจากการสรุปประสบการณ์และการปฏิบัติจริงภาคสนาม เมื่อมีการสร้างความเข้าใจใน 3 เรื่องนี้แล้วผู้พัฒนารูปแบบต้องให้ความสำคัญในเรื่องของกระบวนการจัดการท่องเที่ยว โดยเน้นก่อให้เกิดสถานะที่ให้ผลสูงสุดเพื่อจะได้เกิดความยั่งยืน การดำเนินกิจกรรมใดๆ ก็ตามหากมีหลักฐานของการพัฒนาอย่างชัดเจน โครงการพัฒนาดังกล่าวมีโอกาสสามารถดำเนินไปได้อย่างเป็นระบบ สามารถตรวจสอบได้ ประการสำคัญหากมีการให้ความสำคัญในกระบวนการพัฒนา ตัวชี้วัดพร้อมการกำหนดระดับที่ยอมรับได้ สิ่งที่เกิดตามมาก็คือการพัฒนามาตรฐานการกำกับดูแลที่มีข้อมูลเชิงเปรียบเทียบจะเห็นถึงความแตกต่าง แล้วสามารถวิเคราะห์เรื่องจุดอ่อนจุดแข็ง โอกาสและข้อจำกัดของการพัฒนาได้อย่างแท้จริง

อาจกล่าวได้ว่า การประยุกต์ใช้รูปแบบ TOMM (Tourism Optimisation Management Model) เป็นรูปแบบของการจัดการท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วมในท้องถิ่น โดยเน้นในเรื่องของกระบวนการจัดการให้ความสำคัญอย่างเป็นระบบ แสดงให้เห็นถึงหลักการของการพัฒนาที่ต้องคำนึงถึงก่อนคือการวิเคราะห์บริบท เพราะในการวิเคราะห์ข้อมูลดังกล่าวจะแสดงถึงศักยภาพของพื้นที่องค์กร ตลอดจนข้อมูลเพื่อสร้างตัวชี้วัดและกำหนดสถานะที่ให้ผลสูงสูดนำสู่ระดับของการยอมรับได้ ผลการวิจัยมีดังนี้

5.3.1 การพัฒนาเกณฑ์และตัวชี้วัดด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ผลการวิจัยได้ดำเนินงานเมื่อวันอาทิตย์ที่ 28 มกราคม 2550 โดยเปิดเวทีประชาคมตำบลห้วยแร่ ณ โรงเรียนวัดเขาน้อยวิทยาคม ตำบลห้วยแร่ อำเภอเมือง จังหวัดตราด มีผู้เข้าร่วมจำนวน 95 คน ประกอบด้วยกลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มเรือ กลุ่มสวน และกลุ่มป่าเขาตะโปน พร้อมทั้งสังเกตการณ์จากเครือข่ายอำเภอตราด 2 คน อาจารย์จากมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา 2 คน และมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร 1 คน เจ้าหน้าที่จากกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 2 คน และผู้ประสานงานแผนงานฯ แสดงให้เห็นว่า การจัดทำตัวชี้วัดนี้ต้องมาจากชุมชนโดยตัวชี้วัดจะต้องครอบคลุมด้านเศรษฐกิจ โอกาสทางการตลาด สิ่งแวดล้อม สังคม และตัวชี้วัดที่สร้างขึ้นนั้นต้องยอมรับได้ กระบวนการในขั้นตอนนี้ ได้ชี้แจงการพัฒนาตัวชี้วัดแต่ละตัวมีมาตรฐานของข้อมูลในการกำหนดชุมชนบ้านห้วยแร่ได้กำหนดมาตรฐานในการพิจารณาตัวชี้วัดที่เหมาะสม (ตาราง 19)

ตาราง 18 ขั้นตอนการพัฒนาตัวชี้วัดที่เหมาะสมกับหัวข้อ

มาตรฐาน	คำอธิบาย	ตัวอย่าง
1. ระดับความสัมพันธ์กับกิจกรรมที่แท้จริงของการท่องเที่ยว	ตัวชี้วัดต้องมีความสัมพันธ์ชัดเจนกับกิจกรรมการท่องเที่ยว	จำนวนสัตว์น้ำประเภทปลาในคลองห้วยแวงซึ่งมีความสำคัญในฐานะเป็นตัวชี้วัดมากกว่าสัตว์ประเภทอื่นๆ
2. ความถูกต้อง	ตัวชี้วัดต้องแสดงถึงสภาพที่พึงปรารถนาอย่างแท้จริง	จำนวนเรือที่สามารถใช้ความปลอดภัยกับนักท่องเที่ยว
3. ครอบคลุม	ตัวชี้วัดมีคุณค่ามากกว่าถ้าทำให้เกิดมุมมองเพิ่มขึ้น	จำนวนผู้มาเยือนมีอัตราเพิ่มขึ้นต่อชุมชนทั้งด้านนำมาซึ่งรายได้ และชื่นชมในวัฒนธรรม
4. ข้อมูลที่มีอยู่	ตัวชี้วัดคุณค่า เป็นข้อมูลที่มีอยู่แล้ว และสามารถเข้าถึงได้โดยไม่ต้องรวบรวมใหม่ทั้งหมด	จำนวนของสัตว์น้ำที่มีอยู่เดิมชี้วัดความอุดมสมบูรณ์ที่มีอยู่ และเปรียบเทียบกับจำนวนสัตว์น้ำหลังจากมีการท่องเที่ยวเกิดขึ้น
5. ค่าใช้จ่าย	ตัวชี้วัดแต่ละตัวต้องมีบุคลากรเพิ่มขึ้น เพื่อการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล	ระดับของการว่าจ้างงานด้านการท่องเที่ยวโดยตรง จะประมวลข้อมูลได้โดยค่าใช้จ่ายต่ำกว่าการดูแลผลผลิตของการท่องเที่ยวจากการขายของเพื่อตอบสนองต่อนักท่องเที่ยว

กระบวนการวิจัยได้ดำเนินการดังนี้

1) การระดมสมอง “สิ่งที่ต้องการให้เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวของห้วยแวงคืออะไร ทั้งระดับบุคคล ครัวเรือน และชุมชน” โดย

- (1) ให้ผู้เข้าร่วมเขียนแสดงความคิดเห็นใส่กระดาษ 1 ประเด็นต่อ 1 แผ่น
- (2) จับคู่แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน หากประเด็นใดเหมือนกันให้เลือกมา 1 บัตรคำ
- (3) จับกลุ่ม 4 คน แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน จากนั้นให้เขียนประเด็นที่ไม่ซ้ำกันลงบัตรคำละ 1 ประเด็น
- (4) จับกลุ่ม 8 คน แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน จากนั้นเลือกประเด็นที่ไม่ซ้ำกันเขียนลงบัตรคำๆ ละ 1 ประเด็น
- (5) ตัวแทนนำเสนอผลการพูดคุยที่แต่ละกลุ่ม โดยกลุ่มที่นำเสนอหลังให้นำเสนอประเด็นที่ไม่ซ้ำกับกลุ่มแรก
- (6) นำบัตรคำที่ได้ไปติดบนบอร์ดจากนั้นจัดกลุ่มของคำตอบที่ได้เป็น 4 กลุ่ม คือ กลุ่มนโยบาย กลุ่มเศรษฐกิจ กลุ่มสังคมและวัฒนธรรม และกลุ่มทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

2) สร้างตัวชี้วัดการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน

(1) แบ่งผู้เข้าร่วมเป็น 4 กลุ่ม และให้เลือกประเด็นสำหรับการแลกเปลี่ยนจาก 4 ประเด็นข้างต้น

(2) แต่ละกลุ่มร่วมกันสร้างตัวชี้วัดแต่ละด้าน โดยวิทยากรเตรียมตารางการสร้างตัวชี้วัดและตัวอย่างการสร้างตัวชี้วัดให้แต่ละกลุ่ม (ตาราง 20)

ตาราง 19 การสร้างตัวชี้วัดด้านสิ่งแวดล้อม

ด้านใด	เกิดอะไรขึ้น	เกิดอย่างไร	เกิดกับใคร	รู้ได้อย่างไร	เกิดระดับใด
สิ่งแวดล้อม		- สามารถให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยวได้	คนช่วยแรง	สื่อบุคคล	บุคคล/ครัวเรือน
		- เกิดจิตสำนึกเห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อม	คนช่วยแรง	สื่อเอกสาร	บุคคล/ครัวเรือน
		- ได้ประสบการณ์การเข้าถึงธรรมชาติ	นักท่องเที่ยว	แบบสอบถาม	บุคคลต่างท้องถิ่น

(3) อภิปรายกลุ่มเพื่อสร้างตัวชี้วัดในแต่ละด้าน (วิทยากรเขียนประเด็นในแต่ละด้านเพิ่มเติมเพื่อให้ครอบคลุมสำหรับการสร้างตัวชี้วัดในแต่ละด้าน โดยเฉพาะด้านนโยบายซึ่งมีประเด็นที่ได้จากกลุ่มผู้เข้าร่วมน้อย)

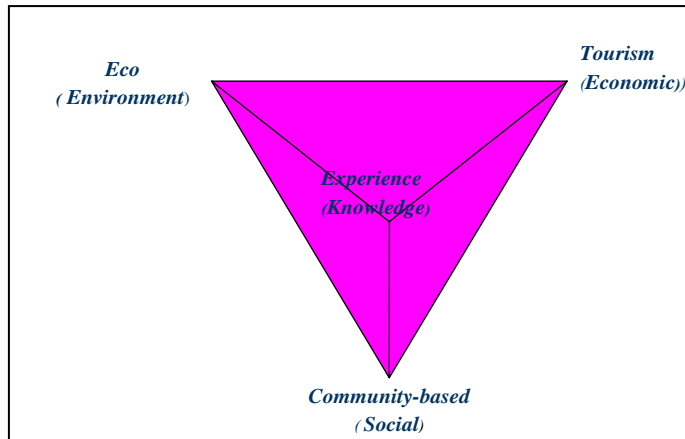
(4) ตัวแทนแต่ละกลุ่มนำเสนอ

การสร้างตัวชี้วัดในแต่ละด้านนั้นและกลุ่มทำได้ 3-4 ประเด็น เช่น

กลุ่มสิ่งแวดล้อม ให้กล่าวถึงการเข้าถึง กิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม ปริมาณสัตว์น้ำ กลุ่มเศรษฐกิจ รายได้ทางตรงและทางอ้อม จำนวนคนที่มาเที่ยว ระยะเวลาที่อยู่ช่วยแรง ปริมาณการเติบโต การจ้างแรงงาน การใช้ข้อมูลทางตลาด การรณรงค์โฆษณา

กลุ่มสังคม วัฒนธรรม กล่าวถึงการเรียนรู้วิถีความเป็นอยู่ของชุมชน โดยการให้ความรู้ ข้อมูลพื้นฐานของตำบลช่วยแรงให้คนในชุมชนก่อน จากนั้นคนในชุมชนก็จะสามารถถ่ายทอดเรื่องราวให้กับนักท่องเที่ยวได้ กลุ่มด้านนโยบาย ซึ่งกล่าวถึงการให้การสนับสนุนขององค์กรบริหารส่วนตำบลต่อกิจกรรมของชุมชน

ผลของการเปิดเวทีประชาคม เพื่อพัฒนาสถานะที่ให้ผลสูงสุด โดยการสร้างตัวชี้วัดและกำหนดระดับที่ยอมรับได้โดยชุมชน

ภาพ 26 การจำแนกตัวชี้วัดการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

(ที่มา: Armstrong, Hou, Malvar, Mclean & Prestiaux, 2008)

ผลของการสร้างตัวชี้วัดนี้ได้ดำเนินการตามแนวทางของทฤษฎี TOMM ที่กำหนดให้เกิดสถานะสูงสุดในด้าน (1) เศรษฐกิจ และโอกาสทางการตลาด (2) ด้านสภาพแวดล้อม (3) ประสิทธิภาพที่ได้รับ (4) ด้านสังคมวัฒนธรรม ต้องประกอบไปด้วยตัวชี้วัดและระดับที่ยอมรับได้ ซึ่งจะเป็นความสมบูรณ์ของการสร้างรูปแบบการจัดการในด้านการท่องเที่ยว

องค์ประกอบของการจัดกระบวนการเพื่อสร้างรูปแบบสถานะที่ให้ผลสูงสุดในการจัดการด้านการท่องเที่ยวช่วยแรงในด้านต่างๆ สามารถสรุปได้ดังตาราง 21

ตาราง 20 สรุปสถานะด้านต่างๆ ที่ให้ผลสูงสุดต่อการจัดการการท่องเที่ยวช่วยแรง

สถานะที่ได้ผลสูงสุด	ตัวชี้วัด	ระดับที่ยอมรับได้
ด้านเศรษฐกิจ		
1. เวลาที่นักท่องเที่ยวใช้ที่ช่วยแรง	- ตัวเลขเฉลี่ยตลอดปีของการมาพักผ่อน	2-3 คืน
2. การเติบโตของการท่องเที่ยว	- การเติบโตเฉลี่ยตลอดปี	4-10%
3. การเติบโตในการจ้างงานการท่องเที่ยว	- ค่าใช้จ่ายต่อคนของนักท่องเที่ยว	ยังไม่ชัดเจน
4. การผันผวนของจำนวนนักท่องเที่ยวที่ยังทำให้กิจกรรมเป็นไปโดยปกติ	- การเติบโตของการท่องเที่ยวต่อปี	+หรือ- 1-3% ต่อปี

ตาราง 20 (ต่อ) สรุปสถานะด้านต่างๆ ที่ให้ผลสูงสุดต่อการจัดการการท่องเที่ยวห้วยแร่

สถานะที่ได้ผลสูงสุด	ตัวชี้วัด	ระดับที่ยอมรับได้
โอกาสทางการตลาด		
1. ใช้ข้อมูลทางการตลาดเพื่อช่วยการสร้างโอกาส	- โครงการทางการตลาดการท่องเที่ยว	50-100%
2. บูรณาการในเรื่องของโครงการทางการตลาด	- ความถี่ของการรณรงค์ทางการตลาด	50-100%
3. ความดึงดูดใจในทางวัฒนธรรมและธรรมชาติที่มีต่อตลาดภายในประเทศ	- นักท่องเที่ยวที่ได้รับความดึงดูดใจทางวิถีชีวิตวัฒนธรรมและธรรมชาติ	60-80%
ด้านสภาพแวดล้อม		
1. การเข้าถึงพื้นที่ธรรมชาติ	- สัดส่วนของผู้มาเที่ยวที่เข้าถึงพื้นที่	เพิ่ม 0-5% ต่อปี
2. กระบวนการทางนิเวศได้รับการดำรงรักษาไว้หรือทำให้ดีขึ้น	- ผลรวมของปริมาณต้นไม้ในพื้นที่ของการท่องเที่ยว	เพิ่ม 0-5% ต่อปี
3. ปริมาณของสัตว์น้ำที่สำคัญที่เป็นที่ดึงดูดใจ	- จำนวนของปลา	คงที่หรือเพิ่มตามปกติ
4. การใช้พลังงาน การใช้น้ำ	- การใช้พลังงาน - การใช้น้ำ	3-7 กิโลวัตต์ : 1 วัน น้ำ 20-40 ลิตร/วัน
ประสบการณ์ที่ได้รับ		
1. การส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เป็นไปโดยสภาพความเป็นจริงอย่างแท้จริง	- สัดส่วนของนักท่องเที่ยวที่เกิดความรู้และได้รับประสบการณ์ใกล้ชิดกับธรรมชาติ	65-100%
2. ประสบการณ์ของนักท่องเที่ยวที่รู้ถึงความมีลักษณะพิเศษของห้วยแร่ต่างออกไปจากพื้นที่อื่นของห้วยแร่	- สัดส่วนของนักท่องเที่ยวที่คิดว่าประสบการณ์ที่ได้รับนี้เกิดขึ้นเฉพาะที่ห้วยแร่เท่านั้น	70-100%
3. นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ได้รับความพึงพอใจเนื่องจากห้วยแร่ไป	- สัดส่วนของนักท่องเที่ยวที่รู้สึกพึงพอใจ	80-100%
ด้านสังคมวัฒนธรรม		
1. ชุมชนคิดว่ามีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการท่องเที่ยว	- สัดส่วนสมาชิกในชุมชนที่เชื่อว่ามีส่วนผลักดันการท่องเที่ยวในลักษณะที่ตนเองเห็นดีด้วย	70-100%
2. ชุมชนมีความรู้สึกคิดว่าการท่องเที่ยวมีส่วนช่วยในการดำรงชีวิตที่เป็นปกติสุขและเป็นสิ่งที่ดี	- สัดส่วนของสมาชิกชุมชนที่ได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว	70-100%

ตาราง 20 (ต่อ) สรุปสถานะด้านต่างๆ ที่ให้ผลสูงสุดต่อการจัดการการท่องเที่ยวห้วยแร่

สถานะที่ได้ผลสูงสุด	ตัวชี้วัด	ระดับที่ยอมรับได้
3. ชุมชนคิดว่าสามารถเข้าไปยังพื้นที่เป็นธรรมชาติเพื่อการพักผ่อน โดยตัวเองบ้าง	- สัดส่วนของสมาชิกของชุมชนที่เชื่อว่า มีพื้นที่ที่จะเข้าไปได้อันเป็นพื้นที่ๆ นักท่องเที่ยวมีโอกาสเข้าไปได้น้อย	80-100%

จะเห็นได้ว่า การพัฒนารูปแบบการจัดการซึ่งมุ่งเน้นการสร้างตัวชี้วัดที่ให้ผลสูงสุดในองค์ประกอบทั้ง 4 ด้าน สิ่งที่จะต้องพัฒนาตัวชี้วัด และการให้ความสำคัญในระดับที่ยอมรับได้ (Acceptable Range) เมื่อมีการพัฒนาอย่างเป็นระบบ ทำให้เกิดรูปแบบของการพัฒนาได้อย่างยั่งยืน และมีขีดความสามารถนำไปประยุกต์ปรับใช้ในการพัฒนารูปแบบการจัดการสำหรับต่างพื้นที่ได้

ผลการวิจัยรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสมกับชุมชนห้วยแร่ โดยใช้แนวคิดทฤษฎีของ TOMM (Tourism Optimisation Management Model) สามารถสรุปได้ดังนี้

สถานะที่ให้ผลสูงสุดด้านเศรษฐกิจ จากการทำตามทฤษฎีของ TOMM และได้ผลนำมาใช้สำหรับห้วยแร่จากการเปิดเวทีของชุมชน ชุมชนมองด้านเศรษฐกิจถึงโอกาสการจ้างงานเพิ่มขึ้น ในลักษณะที่เป็นรายได้เสริมจากอาชีพเดิมที่มีอยู่แล้ว โดยไม่หวังว่าการท่องเที่ยวในอนาคตอันใกล้จะเป็นรายได้หลัก ก็แต่คำนึงถึงโอกาสในอนาคตโดยคำนึงถึงศักยภาพทางการรองรับของชุมชน และพฤติกรรมความต้องการของผู้มาเยือนซึ่งจะเข้ามาพักในห้วยแร่โดยเฉลี่ยประมาณ 2 คืนเท่าที่ได้สำรวจข้อมูลผู้มาเยือนกลุ่มทดลองในระยะที่ผ่านมา จากจำนวน 560 คน ในปี 2550 ซึ่งเป็นตัวเลขตลอดปีในช่วงของการทดลองการท่องเที่ยวปีแรกของห้วยแร่ โดยมีค่าใช้จ่ายค่าใช้จ่ายต่อคนคือค่าโฮมสเตย์คนละ 200 บาท (พร้อมอาหารเช้า) ค่ารถเรือและรถแท็กซี่คนละ 250 บาท ค่าอาหารกลางวันข้างนอกประมาณ 50 บาท ค่าอาหารเย็น 75 บาท สำหรับนักศึกษาคนละ 100 บาท สำหรับบุคคลทั่วไปคนละ 575-600 บาท

ชุมชนได้กำหนดระดับที่ยอมรับได้ของการมาพักแรมว่าสามารถรับได้ในการพักแรมระหว่าง 2-3 คืน ซึ่งใกล้เคียงกับความเป็นจริง และถ้าอัตราของผู้มาเยือนเติบโตปีละ 4-10% ก็คิดว่ามีศักยภาพที่รองรับได้ซึ่งจะเป็นการส่งเสริมเศรษฐกิจของชุมชนต่อไป

ในกรณีที่มีความผันผวนของจำนวนนักท่องเที่ยวที่จะยังทำให้กิจกรรมที่ดำเนินอยู่เป็นไปตามปกติ ถ้ามีการเติบโตหรือลดลง เฉลี่ยต่อปีของนักท่องเที่ยวระดับที่ยอมรับได้อยู่ระหว่าง 1-3% ต่อปี ก็จะไม่เป็นการกระทบกระเทือนสถานภาพที่ดำรงอยู่

โดยสรุปนั้นชุมชนไม่ได้หวังว่าในอนาคตอันใกล้การท่องเที่ยวจะกลายเป็นอาชีพหลักในขณะเดียวกันก็ยังคงใช้ทุนทางธรรมชาติจากฐานทรัพยากรของชุมชน ซึ่งทำให้ชุมชนไม่มีความกังวล

ในเรื่องการลงทุนที่อาจจะเป็นภาระหนักและยังคงยึดมั่นในอาชีพเดิมได้ต่อไป โดยเฉพาะการทำสวนผลไม้ สวนยาง การประมง ซึ่งเป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมซึ่งจะดำเนินต่อไป

สถานะที่ให้ผลสูงสุดด้านโอกาสทางการตลาด จากการทำตามการชี้แนะของทฤษฎี TOMM และได้ผลนำมาใช้สำหรับช่วยเร่งจากการเปิดเวทีของชุมชน

การพิจารณาโอกาสทางการตลาดเป็นความคาดหมายเพื่ออนาคตรูปแบบการเกิดสภาวะที่ให้ผลสูงสุดต้องมีโอกาสทางการตลาดเพื่อการติดตาม ในขั้นนี้ข้อมูลอาจจะยังไม่ชัดเจน แต่พิจารณาถึงโอกาสในอนาคต

อย่างไรก็ตามชุมชนยังไม่ได้คิดหรือคาดหมายกันว่าบทบาทของการใช้ข้อมูลทางการตลาด ในการท่องเที่ยวและการวางแผนจะต้องทำอย่างเต็มกำลังหรือเต็มรูปแบบและจำนวนของการรณรงค์ทางการตลาดที่เป็นตัวชี้วัดนั้น ในระดับที่ยอมรับได้คือ 50% - 100% นั้น ก็หมายความว่า เป็นกิจกรรมที่ดำเนินไปตามความสะดวกที่ไม่คาดหวังว่าจะต้องมีความเข้มแข็งหรือทำอย่างมืออาชีพ (100%)

นอกจากนี้ในด้านความพึงพอใจในทางวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมที่มีต่อภายในประเทศ ที่จะ เป็นสภาวะให้ผลสูงสุด ประกอบด้วยตัวชี้วัดที่พวกเขาได้รับความพึงพอใจในวิถีชีวิต วัฒนธรรม และธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่ได้รับความพึงพอใจในระดับที่ยอมรับได้คือ 60% - 80% รวมทั้งจำนวนนักท่องเที่ยวที่จะมาเยือนในระดับการเติบโต 0 - 7% ต่อปี ที่ควรจะได้รับ ความพึงพอใจในระดับเดียวกัน

สถานะที่ให้ผลสูงสุดด้านสภาพแวดล้อม จากการทำตามการชี้แนะของทฤษฎี TOMM และได้ผลนำมาใช้สำหรับช่วยเร่งจากการเปิดเวทีของชุมชน

ส่วนนี้มีความสำคัญต่อช่วยเร่งมากเพราะเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่รักษาธรรมชาติ สภาวะที่ให้ผลสูงสุดคือ การที่นักท่องเที่ยวสามารถเข้าไปเยือนโดยเข้าถึงธรรมชาติได้มาก ซึ่งตัวชี้วัดคือสัดส่วนเรื่องนี้ ได้มีการกำหนดระดับที่ยอมรับได้คือ 65% - 100% แสดงว่าความคาดหวังคือ นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับกิจกรรมชมธรรมชาติมากที่สุด

การดำรงรักษาพื้นที่การท่องเที่ยวในระบบนิเวศของตำบลเป็นสภาวะที่ให้ผลสูงสุด โดยตัวชี้วัดคือผลรวมของปริมาณต้นไม้ในพื้นที่ท่องเที่ยว ซึ่งจะต้องมีสัดส่วนการเพิ่มขึ้นของพื้นที่ป่า 0% - 5% จากระยะเวลาที่เริ่มจัดการการท่องเที่ยว ดังนั้นสิ่งที่ตามมาคือชุมชนจะต้องช่วยกันรักษา สภาพพื้นที่ธรรมชาติโดยเฉพาะไม่ให้เสื่อมโทรมลงไป และจะต้องมีกิจกรรมสนับสนุนการปลูกป่าเพิ่ม และส่งเสริมจิตสำนึกในคุณค่าของการรักษาธรรมชาติ

สิ่งดึงดูดใจในอันดับต่อไปคือปริมาณของสัตว์น้ำ สัตว์ป่า ซึ่งเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจของ ผู้มาเยือนโดยมีการบำรุงรักษาเอาไว้ ตัวชี้วัดก็คือจำนวนปลาในคลองช่วยเร่งและระดับที่ยอมรับได้คือการเพิ่มขึ้น 0 - 5% ในแต่ละปี ซึ่งสามารถดำเนินไปโดยกิจกรรมส่งเสริมของชุมชน เช่นสร้างที่อยู่

ของปลาให้มากขึ้นโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้วยการเอาไม้ไผ่มาตัดหักลงด้านข้างมุมลงบริเวณริมคลอง ซึ่งจะกลายเป็นที่อยู่อาศัยของปลาตลอดจนการรณรงค์ไม่ให้มีการนำเอารากไม้ในลำคลองขึ้นมาเพื่อการพาณิชย์ จากนั้นก็จะมีการปล่อยพันธุ์ปลา และกฎเกณฑ์ของชุมชนในเรื่องห้ามจับสัตว์น้ำในฤดูวางไข่ รวมไปถึงการรักษาคันจากและต้นไม้ริมคลองและช่วยให้ปลา กุ้ง มีจำนวนมากขึ้น

ในด้านการเกิดสภาวะที่ให้ผลสูงสุดด้านสภาพแวดล้อมนี้เป็นแก่นปรัชญาสำคัญยิ่งของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั่นคือการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั่นคือการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการดำรงรักษาและฟื้นฟูระบบนิเวศ ตามที่ให้รายละเอียดเรื่องนี้แล้วในบทที่ 2

สภาวะที่ให้ผลสูงสุดด้านประสบการณ์ที่ได้รับจากการทำตามการชี้แนะของทฤษฎี TOMM และได้ผลนำมาใช้สำหรับห้วยแร่จากการเปิดเวทีของชุมชน

ส่วนนี้เป็นการคำนึงถึงคุณภาพของการท่องเที่ยวที่จะทำให้เกิดสภาวะที่ให้ผลสูงสุดแก่นักท่องเที่ยวในด้านประสบการณ์ที่ได้รับ ซึ่งเป็นความประทับใจความพึงพอใจและความนิยมชมชื่นในการมาเยือนยังพื้นที่ตำบลห้วยแร่รวมถึงการให้คุณค่าถึงความมีลักษณะพิเศษพื้นที่ท่องเที่ยวตำบลห้วยแร่

สภาวะที่ได้ผลสูงสุดในด้านประสบการณ์ที่ได้รับคือการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เกิดความรู้คิดว่าได้มีประสบการณ์กับธรรมชาติใกล้ชิดกับธรรมชาติ ในระดับที่ยอมรับได้คือได้รับการสัมผัสธรรมชาติในระดับ 75 - 100 % ซึ่งเป็นระดับที่สูง

สภาวะที่ได้ผลสูงสุดในด้านประสบการณ์ที่ได้รับคือความรู้ถึงการมีลักษณะพิเศษของห้วยแร่ที่ต่างออกไปจากพื้นที่อื่นๆ ตัวชี้วัดคือความคิดของนักท่องเที่ยวว่าประสบการณ์นี้มีความพิเศษเฉพาะห้วยแร่เท่านั้นระดับที่ยอมรับได้คือ 70% - 100% เป็นระดับที่สูงซึ่งเกี่ยวกับความภาคภูมิใจและคุณค่าความมีเสน่ห์ของพื้นฐานทรัพยากรทางธรรมชาติของตำบลที่ให้ความรู้สึกพิเศษแก่ผู้มาเยือน

สภาวะที่ให้ผลสูงสุดในด้านประสบการณ์ที่ได้รับคือเมื่อนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะได้รับความพึงพอใจ เนื่องจากห้วยแร่ไปสัดส่วนความพึงพอใจคือตัวชี้วัดและระดับที่ยอมรับได้คือ 80% - 100% ซึ่งเป็นความรู้สึกโดยรวมในด้านดีในระดับที่สูงมากล้วนจะเป็นปัจจัยส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของห้วยแร่ต่อไปในอนาคต เมื่อนักท่องเที่ยวได้ไปขยายผลช่วยประชาสัมพันธ์ความประทับใจของพวกเขาต่อเครือข่ายอื่นๆ ต่อไป

สภาวะที่ให้ผลสูงสุดด้านสังคมวัฒนธรรม จากการทำตามการชี้แนะของทฤษฎี TOMM และได้ผลนำมาใช้สำหรับห้วยแร่จากการเปิดเวทีชุมชน

สภาวะที่ให้ผลสูงสุดด้านสังคมวัฒนธรรม พิจารณาถึงบทบาทและผลกระทบที่จะมีต่อชุมชน สิ่งแรกคือชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการท่องเที่ยว ซึ่งมีตัวชี้วัดที่สัดส่วนของสมาชิกในชุมชนที่เชื่อว่ามีส่วนผลักดันการท่องเที่ยวในลักษณะที่ตนเองเห็นดีด้วย ระดับที่ยอมรับได้คือ 70% - 100%

ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนา รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของห้วยแครงซึ่งความรู้สึกรักของชุมชนยอมรับถึงการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในกระบวนการนี้ และในการที่จะพัฒนาต่อไปในอนาคต เรื่องนี้เป็นเรื่องที่มีความสำคัญเพราะเกี่ยวข้องกับการเกิดพลังอำนาจของชุมชน (The empowerment of the community) ซึ่งมีพื้นฐานมาจากการที่ชุมชนเป็นผู้ทำการตัดสินใจ (decision-making) ซึ่งเป็นตัวชี้วัดในเรื่องนี้ ข้อสังเกตในเรื่องนี้จะได้นำมาขยายความในบทต่อไป

สถานะที่ให้ผลสูงสุดประการนี้คือชุมชนมีความรู้สึกคิดว่าการท่องเที่ยวที่มีส่วนช่วยในการดำรงชีวิตที่เป็นปกติสุขและเป็นสิ่งที่ดี ตัวชี้วัดคือสัดส่วนของสมาชิกชุมชนที่คิดว่าได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว ในระดับที่ยอมรับได้คือ 70% - 100% ซึ่งเป็นการได้จากกลุ่มเป้าหมายที่เป็นตัวแทนของคนตำบลห้วยแครง แสดงว่าการท่องเที่ยวที่จะเกิดขึ้นจะมีลักษณะของการกระจายผลประโยชน์ที่ได้รับอย่างเท่าเทียมกันและเป็นที่ยอมรับได้ของชุมชน

สถานะที่ให้ผลสูงสุดด้านวัฒนธรรมที่แสดงถึงบทบาทและการมีส่วนร่วมของชุมชนคือชุมชนคิดว่าสามารถเข้าไปยังพื้นที่ธรรมชาติเพื่อการพักผ่อนในพื้นที่ธรรมชาติโดยตนเองบ้าง ซึ่งแสดงว่าผลิตผลของชุมชนห้วยแครงด้านการท่องเที่ยวนี้ สมาชิกของชุมชนเองก็มีส่วนที่สามารถจะได้ชื่นชมและเห็นคุณค่าของฐานทรัพยากรของตนเองอย่างเสมอภาคกับนักท่องเที่ยวที่มาเยือน ซึ่งสะท้อนถึงความสัมพันธ์และความเสมอภาคในด้านสังคม ตัวชี้วัดที่สร้างขึ้นใช้สัดส่วนของสมาชิกของชุมชนที่เชื่อว่าพื้นที่ที่จะเข้าไปได้อันเป็นพื้นที่ที่นักท่องเที่ยวมีโอกาสเข้าไปได้น้อย ระดับที่ยอมรับได้คือ 80% - 100% ส่วนนี้เป็นการแสดงความเชื่อมั่นของชุมชนในการรู้ซึ่งถึงธรรมชาติที่อาจนับเป็นพื้นที่พิเศษ ซึ่งอาจใช้เป็นพื้นที่สำรองหรือพื้นที่รองรับการขยายผลจากการท่องเที่ยวต่อไปในอนาคต สะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของพื้นที่ที่ยังมีเหลืออยู่

5.3.2 ผลการวิจัยรูปแบบการจัดการสำหรับผู้มาเยือนในการบริหารจัดการผลกระทบทางด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

รูปแบบ TOMM ให้ความสำคัญในเรื่องของการจัดการทั้งของผู้ต้อนรับและผู้มาเยือนสำหรับผู้มาเยือนก็ได้ให้ความสำคัญในเรื่องของขีดจำกัดที่ยอมรับได้ของการเปลี่ยนแปลงคือ LAC (Limits of Acceptable Change) ซึ่งพยายามตอบคำถามว่า “ความเสื่อมลงหรือการเปลี่ยนแปลงที่เหมาะสมหรือยอมรับได้เป็นอย่างไร?” จึงมีการกำหนดขอบเขตของการเปลี่ยนแปลงที่ยอมรับได้ในระบบการวางแผนและพัฒนาหลักการบริหารจัดการให้บรรลุถึงการปกป้องสถานะการเปลี่ยนแปลงเพื่อหาความสมดุลระหว่างการใช้เพื่อนันทนาการและอนุรักษ์ธรรมชาติ โดยมีระบบการติดตามตรวจสอบ ทั้งนี้ LAC (Limits of Acceptable Change) เกี่ยวข้องกับ VAMP (The Visitor Activity Management Program) ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับการบริหารผลกระทบของผู้มาเยือน โดยสร้างขีดความสามารถของการรองรับ (Carrying Capacity) เพื่อให้เกิดภาวะที่เหมาะสมและยอมรับได้ของการเยี่ยมชม

กล่าวคือ VIM (The Visitor Impact Management) เป็นการบริหารจัดการผลกระทบของผู้มาเยือน โดยอาจสร้างข้อกำหนดหรือข้อจำกัดของกิจกรรมของผู้มาเยือน ที่จะมิตต่อพฤติกรรมของพวกเขา ในขณะที่ VERP (The Visitor Experience and Resources Protection) ที่มุ่งถึงสภวะทางนิเวศ และสังคมที่พึงปรารถนา โดยการใชข้อมูลเกี่ยวกับชนิดและระดับของการใช้พื้นที่ๆ เหมาะสม โดยตอบปัญหาเกี่ยวกับว่าที่ไหนและเมื่อไรที่การใช้ที่นั้นควรจะเกิดขึ้นและอาจมีโครงการติดตาม ตรวจสอบเพื่อเป็นข้อมูลแก่การบริหารจัดการพื้นที่ต่อไป

ดังนั้น เรื่องของ TOMM LAC VAMP VIM และ VERP จึงนำมาสู่การกำหนดรูปแบบ การจัดการสำหรับผู้มาเยือนในด้านการบริหารจัดการผลกระทบทางด้านทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ซึ่งผลการวิจัยจากการจัดเวทีประชาคมชุมชนห้วยแร่่งเปิดขึ้นเมื่อ 10-11 กุมภาพันธ์ 2550 ที่ศาลา ประชาคม หมู่ที่ 2 ตำบลห้วยแร่่ง ผู้เข้าร่วมประชุมประกอบด้วยกลุ่มเป้าหมายและกลุ่มผู้มาเยือน ในชั้นทดลอง ซึ่งเป็นนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร จำนวน 46 คน รวมกับสมาชิกชุมชน 75 คน ได้ข้อมูลดังนี้

มาตรการสำหรับผู้มาเยือนในการปกป้องทรัพยากรสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว

1) ระเบียบการล่องแก่ง

- (1) ห้ามสวมรองเท้าลงเรือ
- (2) ต้องใช้ชูชีพระหว่งอยู่ในเรือ
- (3) ห้ามทิ้งขยะลงในน้ำ (ใส่ไว้ในเรือก่อนเพื่อเอาไปทิ้งภายหลัง)
- (4) ห้ามเก็บหินและพันธุ์พืช ห้ามจับสัตว์ ห้ามยิงนก ห้ามจับแมลงในป่าในคลอง
- (5) ห้ามเดินขึ้นฝั่งไปไกลตามลำพัง เดินได้เฉพาะขอบเขตที่กำหนด
- (6) ห้ามดื่มสุรา
- (7) ขึ้นลงเรือด้วยความระมัดระวัง (เรือจอดนิ่ง ห้ามถีบหัวเรือ)
- (8) เชื้อฟังกนเรือ

2) มาตรการการจัดการของกลุ่มเรือ

- (1) ผู้มาเยือนต้องแจ้งล่วงหน้า 5-7 วัน
- (2) การควบคุมปรับระดับน้ำแจ้งล่วงหน้า 3 วัน
- (3) อายุของผู้มาเยือนต้องไม่น้อยกว่า 15 ปี ถ้าต่ำกว่านี้แต่ไม่ต่ำกว่า 10 ปี

ต้องมีผู้ปกครองดูแล

- (4) มีประกันชีวิตและประกันอุบัติเหตุ (บวกในค่าเรือ) (จะดำเนินการในปี 2552)
- (5) สามารถท่องเที่ยวได้ระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงพฤษภาคม
- (6) เรือลำดับรับนักท่องเที่ยวตามเบอร์เรือ

- (7) เรือทุกลำมีอุปกรณ์ปฐมพยาบาล (จะดำเนินการในปี 2552)
- 3) มาตรการสิ่งแวดล้อมสำหรับกลุ่มเรือ
- (1) ควรป้ายบอกสถานที่ท่องเที่ยวจุดสำคัญให้นักท่องเที่ยวได้รู้จัก
  - (2) ควรทำห้องน้ำที่จุดพักให้นักท่องเที่ยว ประมาณ 2 ห้อง บริเวณแก่ง 3 ชั้น และบริเวณท้ายน้ำตกล่าง
  - (3) คนขับเรือควรมีอุปกรณ์บังแดดให้นักท่องเที่ยว
  - (4) เรือสามารถรับนักท่องเที่ยวได้ประมาณ 60 คน ถ้ารับผู้โดยสารมากกว่านั้น อาจเกิดอันตราย เพราะเรือ 1 ลำ รับผู้โดยสารได้เพียง 2 คนเท่านั้น
  - (5) นักท่องเที่ยวควรเชื่อฟังคนขับเรือเกี่ยวกับความปลอดภัยของตัวนักท่องเที่ยว
  - (6) คนขับเรือห้ามดื่มสุราตอนที่รับนักท่องเที่ยว กลุ่ม 4 (เรือ)
  - (7) อยากให้มีเสื้อชูชีพให้พอกับจำนวนคนที่มาท่องเที่ยว
  - (8) ควรมีห้องน้ำไว้ให้นักท่องเที่ยวได้ใช้
  - (9) ในเรือควรมีเบาะรองนั่งจะได้นั่งสบายขึ้น ควรขับเรือไปเป็นแถวและไม่แซงกัน
- ภาพที่ได้จากประชุมแสดงไว้ดังนี้ (ภาพ 27 และภาพ 28)

ภาพ 27 การประเมินของผู้มาเยือนจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันกับผู้ต้อนรับ

ภาพ 28 การมาเยือนของกลุ่มผู้ทำหน้าที่เป็นกลุ่มทดลองจากนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ผลของการเปิดเวทีประชาคม

การกำหนดขีดความสามารถในการรองรับ

ผลการวิจัยได้พิจารณาเป็นด้านๆ ไปตามความเหมาะสมได้ดังนี้

1) ด้านขีดความสามารถของการท่องเที่ยวทางเรือ ปริมาณจำนวนเรือที่อยู่ในความดูแล
ของกลุ่มมีอยู่ทั้งหมด 30 ลำ ทำให้สามารถรับนักท่องเที่ยวที่ลงไปล่องแก่งหรือชมธรรมชาติ
คลองห้วยแร้งก็จะมีได้ครั้งละไม่เกิน 60 คน

2) ด้านขีดความสามารถของการพักโฮมสเตย์ เนื่องจากสมาชิกของกลุ่มโฮมสเตย์
ที่มาสมัครมีอยู่ 15 หลัง หลังหนึ่งที่จะรองรับผู้มาเยือนได้ไม่เกิน 5 คน ดังนั้นจึงสามารถ
รับผู้มาเยือนได้ครั้งละไม่เกิน 75 คน

ระเบียบการพักโฮมสเตย์ มีการสร้างกฎระเบียบดังนี้

1) จำนวนนักท่องเที่ยวที่สามารถรับได้โดยชุมชนครั้งละ 75 คน ถ้าเกิดอาจประสาน
กับหน่วยงานป่าไม้ (อาจรับได้อีก 50 คน)

2) ห้ามเล่นการพนัน

3) การช่วยกันรักษาความสะอาดและสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติรอบบ้านพัก

4) ห้ามส่งเสียงดัง

5) ห้ามดื่มสุรา

6) อัตราค่าพักโฮมสเตย์คนละ 200 บาท รวมอาหารเช้า

มาตรการการบริหารจัดการโฮมสเตย์ มีข้อสรุปดังนี้

- 1) รับผู้มาเยือนครั้งละ 75 คน
- 2) จัดโซนพักให้นักท่องเที่ยว
- 3) ดำรวจชุมชนบริการดูแลความปลอดภัย ออกตรวจชุมชน
- 4) ให้ทุกบ้านมีถังขยะรองรับ
- 5) ขอความร่วมมือกับ อบต. เพื่อบริการนักท่องเที่ยว
- 6) จัดสถานที่จอดรถให้เป็นระเบียบ
- 7) ทำป้ายบอกสถานที่ร้านค้า
- 8) จัดตั้งศูนย์ประสานงานหาคณะทำงานรับผิดชอบ

ด้านขีดความสามารถของการชมสวนผลไม้ พบว่าสมาชิกกลุ่มท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะมีสวนผลไม้ภายในพื้นที่ของตัวเอง แต่ระยะเวลาที่เก็บเกี่ยวผลไม้อยู่ในช่วงเดือนมีนาคม – มิถุนายน ซึ่งจะเป็นเวลาที่ผลไม้อุดมและผู้มาเยือนสามารถไปเยี่ยมชมได้ อัตราค่าเยี่ยมชมผลไม้คนละ 50 บาท อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกต จากที่ได้ทดลองขีดความสามารถในการรองรับผู้มาเยือน การเยี่ยมชมสวนผลไม้ ยังไม่มีบทบาทมากนัก เนื่องจากข้อจำกัดด้านระยะเวลาของผลไม้อุดมระหว่างมีนาคม-มิถุนายนนั้น ชุมชนจะไม่ค่อยมีเวลาเพื่อต้อนรับผู้มาเยือน แต่ต้องทำการเก็บผลไม้ และเวลาที่นิยมกันมาชมคลองห้วยแรงแ้งจะอยู่ระหว่างพฤศจิกายน – กุมภาพันธ์ เป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากเป็นระยะเวลาที่น้ำในคลองไหลมาก กิจกรรมทั้งสองอย่างจึงมีเงื่อนไขเวลาต่างกัน

การจัดประสบการณ์ด้านนันทนาการ และการอนุรักษ์ธรรมชาติ พบว่า มีองค์ประกอบหลายด้านที่ผู้มาเยือนจะเลือกได้ตามเหมาะสมเช่น

- 1) การตกกุ้งหลวงยามค่ำคืน
- 2) เรียนรู้การทำขนมจาก
- 3) ไหว้พระ 4 วัด และชมวัดอุโบราณ
- 4) เดินป่าและปลูกป่าเขาตะโปน
- 5) ชื่นชมวัฒนธรรมเพลงรำพาของชาวบ้าน
- 6) เรียนรู้เรื่องสมุนไพรพื้นเมือง
- 7) ชมการสาธิตการทำข้าวห่อกาบหมาก

จากกระบวนการวิจัยทั้งสามขั้นตอนอันได้แก่

ตอนที่ 1 วิธีการพัฒนาแผนปฏิบัติการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ตอนที่ 2 กระบวนการศึกษาศักยภาพของฐานทรัพยากรท่องเที่ยวตำบลห้วยแรงแ้ง

ตอนที่ 3 รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสมกับชุมชนห้วยแรงแ้ง

ก่อให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน (Community Based Tourism) ห่วงแรงแ้งที่มีความเหมาะสมต่อสภาพแวดล้อมทางการท่องเที่ยว ทั้งทางด้านทรัพยากร เศรษฐกิจ สังคม สภาพแวดล้อม และก่อให้เกิดโอกาสทางการตลาด ชุมชนมีความสามารถอันจะเป็น พื้นฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

ในบทที่ 6 จะเป็นการอภิปรายผลที่ได้จากการวิจัยในครั้งนี้

มหาวิทยาลัยราชภัฏราชบุรี

บทที่ 6

อภิปรายผลของการวิจัย

ในภาพรวมของการพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลห้วยแร่ อำเภอเมือง จังหวัดตราด เป็นการวิจัยที่นำเอาการจัดการที่มุ่งเน้นในเรื่องของกระบวนการของการมีส่วนร่วมโดยใช้เวทีประชาคมเป็นหลัก โดยสมาชิกชุมชนกลุ่มเป้าหมายและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีส่วนร่วม ในการดำเนินกิจกรรมของกระบวนการวิจัยที่นำไปสู่การพัฒนาได้ร่วมมือในการวางแผนและกำหนดแผนปฏิบัติการ ทั้งนี้ได้อาศัยเครื่องมือและเทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพในกระบวนการวิจัย ซึ่งสามารถสรุปผลเป็นรูปแบบการพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและผู้มีส่วนได้เสีย ซึ่งมีข้อค้นพบดังนี้

6.1 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR: Participatory Action Research)

ในกรณีนี้ดำเนินไปโดยใช้กระบวนการวิจัย 3 วงรอบ เพื่อให้ได้ผลว่าการมีส่วนร่วมเกิดขึ้นจริงในทุกขั้นตอนของกระบวนการวิจัย

งานวิจัยในครั้งนี้กำหนดในเรื่องกระบวนการการมีส่วนร่วมระหว่างผู้วิจัยกับการชุมชนในท้องถิ่นตำบลห้วยแร่ เพื่อให้ได้มาซึ่งวัตถุประสงค์ของการวิจัย ความร่วมมือของชุมชนส่วนหนึ่งเกิดความคาดหวังว่าจะได้รับประโยชน์ทางการพัฒนาจากการวิจัยที่จะทำให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแล้วยังมีผลต่อเนื่องไปสู่การพัฒนาอื่นๆ ผู้วิจัยได้ร่วมกับชุมชนและผู้มีส่วนได้เสียของชุมชนในการร่วมกันวางกรอบแนวคิดและพัฒนาการวิจัย โดยร่วมมือกันอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ต้นและจนถึงสิ้นสุดการวิจัย สายสัมพันธ์กับชุมชนก็ยังคงอยู่หลังจากนั้น

ปฏิบัติการการวิจัยในครั้งนี้เป็นเรื่องของกระบวนการจัดการโดยการวางแผนและนำไปสู่แผนปฏิบัติการอย่างเป็นระบบ ในการดำเนินการใช้เวทีประชาคมและการประชุมกลุ่มย่อยมากมายเพื่อการขับเคลื่อนและพัฒนางานวิจัย กระบวนการวิจัยใช้เทคนิค PIC Model (รายละเอียดในบทที่ 2) เป็นเครื่องมือวางแผนพัฒนาแบบปรับปรุงไปพัฒนาไปอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนใช้เครื่องมือ AIC, FSC, APPA, PRA, Time – Line, Mind Map ซึ่งเป็นเครื่องมือช่วยด้านเทคนิคให้นำมาซึ่งข้อมูล

จากกระบวนการกลุ่ม เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สะท้อนความคิดเห็น นำไปสู่การวางแผนดำเนินงาน
ในวงรอบต่อไปของกระบวนการในการวิจัยเชิงปฏิบัติแบบมีส่วนร่วม

กระบวนการวิจัยนี้ได้ดำเนินไป 3 วงรอบจึงบรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัย ประกอบด้วย
วงรอบการวิจัยที่ 1 เป็นการกำหนดรูปแบบหรือกลไก เพื่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนา
รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

วงรอบการวิจัยที่ 2 เป็นการศึกษาสภาพการณ์ร่วมกับชุมชนตลอดจนการค้นพบปัญหา
และกำหนดวัตถุประสงค์ร่วมกับชุมชน

วงรอบการวิจัยที่ 3 เป็นการดำเนินการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้เป็นขั้นตอน
ให้บรรลุผล

อย่างไรก็ตาม สิ่งสำคัญที่เป็นประโยชน์คือในทุกวงรอบมีการประเมินผลตลอดเวลา
เพื่อการแก้ไขข้อบกพร่องหรือการปรับปรุงแผนปฏิบัติการขั้นต่อไปซึ่งจากกระบวนการวิจัย
ที่ดำเนินมาทั้ง 3 วงรอบ ได้พบลักษณะพิเศษของการวิจัยแบบมีส่วนร่วมว่ามีใช้เพียงเกิดการวิจัย
แล้วก็จะตามมาด้วยการปฏิบัติการ (Action) เพียงเท่านี้ แต่เป็นการวิจัยที่จะถูกวิจัยซ้ำ (Researched)
มีการปรับปรุงพัฒนา (Incremental Development) แล้วก็ถูกวิจัยซ้ำอีก (Re-researched) ภายใน
กระบวนการวิจัยนั่นเองโดยที่ผู้มีส่วนร่วม ผู้มีส่วนได้เสียของชุมชน ผู้ช่วยนักวิจัย กลุ่มแกนเหล่านี้
มิใช่เป็นเพียงผู้ถูกวิจัยในฐานะที่เป็นกลุ่มประชากรเป้าหมาย แต่ได้ทำหน้าที่ในฐานะผู้มีส่วนร่วม
ในการวิจัย ซึ่งมีใช้เป็นเพียงการช่วยรวบรวมข้อมูล แต่มีส่วนในการตัดสินใจกำหนดทิศทางของ
การวิจัยร่วมไปด้วยอย่างต่อเนื่อง

กระบวนการที่ดำเนินการวิจัยไป 3 วงรอบดังกล่าวนี้ใช้เวลาเกินกว่า 2 ปี ตามมาด้วย
การใช้เวลาเขียนรายงานวิจัยนี้อีก 1 ปี ในระหว่างนั้นก็คงปฏิสัมพันธ์กับชุมชนห้วยแร้งต่อไป
อาจถือได้ว่าเป็นงานวิจัยที่ต้องใช้เวลา เกะตืดพื้นที่ค่อนข้างยาวนาน การใช้เวลาเช่นนี้ส่วนหนึ่ง
ก็เพราะผู้วิจัยต้องการที่จะดูผลของการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่เกิดขึ้น อันเป็นลักษณะที่ทำทายมาก
ประการหนึ่งของการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ทั้งด้านการวางแผนเพื่อการปฏิบัติและการวางแผนปฏิบัติ
นำสู่การปฏิบัติการอย่างเชื่อมโยงที่เป็นกระบวนการ ดังนั้นระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัยจึงหมดไปกับการ
การสร้างการมีส่วนร่วมที่จะเกิดขึ้นได้ โดยการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและความไว้วางใจ
ระหว่างนักวิจัย คณะผู้ช่วยนักวิจัยกลุ่มแกนต่างๆ สมาชิกในชุมชน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นๆ ตลอดจน
การต้อนรับกลุ่มผู้ทดลองการมาเยี่ยมชม ในเวทีประชาคม การพูดคุยและสัมภาษณ์กลุ่มย่อยและ
ส่วนบุคคลอย่างไม่เป็นทางการ การดำเนินการตามแผนงาน การสร้างสัมพันธ์ภาพของความใกล้ชิด
ในการดำเนินวิถีชีวิตของชุมชนห้วยแร้ง จนกระทั่งผู้วิจัยได้กลายเป็นผู้ที่คุ้นหน้าคุ้นตาของชาวห้วยแร้ง
หรือเปรียบเสมือนสมาชิกผู้หนึ่งของชุมชน เมื่อเวลาได้ล่วงเลยไปเป็นเวลาเกือบ 3 ปี

6.2 การพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบล ห้วยแร่ อำเภอเมือง จังหวัดตราด สามารถนำไปเปรียบเทียบกับกรณีศึกษา 8 กรณีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวแหล่งประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ที่น่าสนใจ ดังต่อไปนี้คือ

กรณีศึกษาที่ 1 การวางแผนการท่องเที่ยวในเมืองกีมาร์ส ของฟิลิปปินส์ เป็นการปรับปรุงยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวชนบท โดยให้ทั้งเจ้าหน้าที่รัฐและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีส่วนร่วมในการวางแผนการท่องเที่ยวด้วยการตัดสินใจร่วมกัน ทั้งนี้โดยเน้นหนักในเรื่องค่านิยมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจของฝ่ายต่างๆ การวิจัยที่ได้พบคุณค่านีมิได้อำกัอยู่เพียงการท่องเที่ยวเท่านั้น แต่นำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนในด้านอื่นๆ

กรณีศึกษาที่ 2 การศึกษาวิจัยในการบูรณาการของชุมชนในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของเปรู กรณีศึกษาของชาวเกาะตาคิลได้แสดงให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ด้วยความเสมอภาคสูง ทำให้สามารถทำการแบ่งปันผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของการท่องเที่ยวเข้ามาอยู่ในมือของชาวบ้านได้มากขึ้น จากที่เคยถูกรครอบครองผลประโยชน์ทางธุรกิจท่องเที่ยวโดยคนต่างถิ่น เกือบทั้งหมด

กรณีศึกษาที่ 3 การวิจัยประเทศปานามา เรื่องแผนปฏิบัติการอนุรักษ์และการท่องเที่ยวในปานามา เป็นความร่วมมือระหว่างผู้นำรัฐบาล ประชาคมธุรกิจ และสถาบันสมิธโซเนียน เพื่อการสร้างเครือข่ายไปยังเส้นทางท่องเที่ยว 23 แหล่งประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นกรณีความร่วมมือระดับชาติในเรื่องการท่องเที่ยว

กรณีศึกษาที่ 4 งานวิจัยความร่วมมือ เพื่อการกำหนดนโยบายด้านการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนของเกาะบอนแอร์ เป็นการวิจัยที่นำเอา The Gray Model of Collaboration เป็นการสร้างตัวแบบความร่วมมือของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ร่วมกันแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม ซึ่งพิจารณาจากขอบเขตของปัญหาที่ไม่มีภาคส่วนใดของสังคมมีสิทธิอำนาจอย่างสมบูรณ์จะเข้าไปร่วมมือระหว่างองค์กรและผู้มีส่วนได้เสียทั้งหมดเข้ามาแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมทรามลงไปได้ เพื่อดึงเอาผู้มาเยือนกลับคืนมาใหม่

กรณีศึกษาที่ 5 เป็นการวิจัยเพื่อพัฒนานโยบายเพื่อลดความไม่ยั่งยืนของเมือง ประวัติศาสตร์ 4 แห่งของยุโรป โดยใช้ PREPARE Model เป็นการปรับปรุงด้านนโยบายเพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน โดยมีให้มรดกโลกนี้ต้องเสื่อมสภาพไปในเวลาอันรวดเร็วเพราะการท่องเที่ยว ผลการวิจัยได้ให้ความสำคัญในการกำหนดตัวชี้วัดในเรื่องสิ่งแวดล้อม โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับ (Carrying Capacity) ซึ่งเป็นตัวชี้วัดตัวหนึ่งที่บอกระดับที่ดีที่สุดของการพัฒนาการท่องเที่ยว (Optimum Level of Tourism Development)

กรณีศึกษาที่ 6 งานวิจัยของประเทศอังกฤษในเรื่องสก็อตแลนด์เป็นเรื่องการวางแผนโดยใช้ภาพจำลองเหตุการณ์ (Scenario Planning) ที่คาดหมายถึงวิกฤตในอนาคต เป็นการก่อการร้ายหรือการเกิดภัยธรรมชาติที่จะมีผลต่อการท่องเที่ยว ทั้งนี้โดยใช้การมีส่วนร่วมจากคนกลุ่มต่างๆ เป็นตัวแทนจาก 60 กลุ่ม มาให้ความคิดเห็น เพื่อเสนอการทำนายเชิงเศรษฐกิจของการท่องเที่ยวในอนาคตของสก็อตแลนด์

กรณีศึกษาที่ 7 เป็นการวิจัยออสเตรเลียเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน เป็นงานวิจัยที่เน้นความเป็นหุ้นส่วนระหว่างอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว นักวิชาการ และรัฐบาล เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการเป็นแหล่งการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในระดับระหว่างประเทศ โดยเน้นความเป็นการท่องเที่ยวแหล่งธรรมชาติ มากกว่าวิสาหกิจของชุมชนจากการท่องเที่ยว เน้นในเรื่องการขยายเครือข่ายการวิจัย

กรณีศึกษาที่ 8 การวิจัยของแคนาดาในเรื่องของการพัฒนาจุดหมายปลายทางของการท่องเที่ยว โดยทำให้เกิดผลสูงสุด (Optimizing Tourism Destination Development in Canada) ในพื้นที่การท่องเที่ยว Niagara Falls Banff Yoho and The Kootney National Park โดยการวิจัยอภิปรายปัญหาการเติบโต ผลกระทบและความขัดแย้งที่ต้องการให้เกิดความสมดุล ด้วยการให้ผลสูงสุดจากแนวคิดของ TOMM โดยมีการสร้างตัวชี้วัดที่มีศักยภาพขึ้นเป็น มาตรฐานในการปฏิบัติ และวิธีติดตามประเมินผล ซึ่งทางเทคนิคว่าตัวชี้วัดใดตัวหนึ่งอาจจะเป็นการเริ่มต้นของการใช้ TOMM โดยมีการสร้างตัวชี้วัดที่มีศักยภาพขึ้นเป็นมาตรฐานในการปฏิบัติและวิธีการติดตามประเมินผล ซึ่งทางเทคนิคว่าตัวชี้วัดใดตัวหนึ่งอาจจะเป็นการเริ่มต้นของการใช้ TOMM

การวิจารณ์เปรียบเทียบ พบว่ากรณีศึกษาทั้ง 8 กรณีนั้นมีใช้การสร้างการเริ่มต้นของการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยในกรณีที่ 1 ของฟิลิปปินส์ เป็นการปรับปรุงยุทธศาสตร์ความร่วมมือของพื้นที่การท่องเที่ยวที่มีการพัฒนาแล้ว แต่ก็เป็นการแสวงหาคูณค่าร่วมกัน ซึ่งเป็นหลักการหนึ่ง ที่นำมาใช้ในกรณีห้วยแร้ง กรณีที่ 2 ของเปรูเป็นการให้อำนาจของประชาชนเจ้าของพื้นที่ (the people empowerment) สามารถรักษาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของตนเอง กรณีที่ 3 ของปานามา เป็นการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวของแหล่งประวัติศาสตร์ 23 แห่ง กรณีที่ 4 ของเกาะบอนแอร์ เป็นการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม เพื่อความยั่งยืนของแหล่งท่องเที่ยวที่พัฒนาแล้ว กรณีที่ 5 เป็นการปรับปรุงนโยบายการท่องเที่ยวของแหล่งประวัติศาสตร์ยุโรป 4 แห่ง โดยใช้ชี้วัดที่บอกถึงระดับที่ดีที่สุดของการท่องเที่ยว ซึ่งมีวิธีการใช้เทคนิคที่เป็นประโยชน์ต่อกรณีห้วยแร้ง แต่ก็เป็นการบูรณาการพื้นที่การท่องเที่ยวมิใช่เป็นการเริ่มต้น กรณีที่ 6 งานวิจัยของอังกฤษเรื่องสก็อตแลนด์ เป็นการวางแผนเพื่อรับวิกฤตโดยใช้ภาพจำลองเหตุการณ์ (Scenario Planning) ซึ่งเป็นเทคนิคที่นำมาใช้ประโยชน์ในกรณีห้วยแร้ง โดยเฉพาะตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ในเรื่องของการวิเคราะห์

บริบทเป็นการสร้างภาพจำลองและทางเลือกของการท่องเที่ยวห้วยแร่ และกลุ่มผู้มาเยือน เป็นกลุ่มท่องเที่ยวทดลอง จากนั้นมีการเปิดเวทีสะท้อนภาพของผู้มาเยือน ส่วนนี้เป็นความจำเป็น ในฐานะที่ห้วยแร่ไม่เคยเป็นแหล่งท่องเที่ยวมาก่อน แต่ความแตกต่างก็คือกรณีของอ็อกตแลนด์ เป็นแหล่งท่องเที่ยวถาวรมานาน และเป็นความแตกต่างระหว่างระดับชาติกับระดับท้องถิ่น กระนั้น Scenario Planning ก็สามารถนำมาใช้เป็นประโยชน์ในลักษณะต่างระดับ ต่างพื้นที่และต่างสถานการณ์ได้ ซึ่งยืนยันถึงการใช้ประโยชน์ในลักษณะทั่วไปของรูปแบบที่เป็นพื้นฐานของการพัฒนา กรณีที่ 7 การวิจัยของออสเตรเลียเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน โดยเน้น ความเป็นหุ้นส่วนของภาคเอกชน นักวิชาการและภาครัฐ ซึ่งเป็นรูปแบบทั่วไปของความร่วมมือ ที่ช่วยส่งเสริมความเข้าใจในการนำมาประยุกต์ใช้กับกรณีห้วยแร่ กรณีที่ 8 การวิจัยของแคนาดา เรื่องการพัฒนาการท่องเที่ยวให้เกิดผลสูงสุดของจุดหมายปลายทางของการท่องเที่ยว ซึ่งคล้ายคลึงกับ การใช้เทคนิค TOMM สำหรับกรณีห้วยแร่ได้ประยุกต์ใช้รูปแบบ TOMM ซึ่งเป็นรูปแบบของ การจัดการท่องเที่ยวให้มีผลสูงสุดสำหรับชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ความแตกต่างก็คือห้วยแร่ เป็นกรณีของการเริ่มต้นพัฒนาในพื้นที่ที่ไม่เคยเป็นพื้นที่เป้าหมายของการท่องเที่ยวมาก่อน ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะที่ต่างไปจากกรณีศึกษาที่ยกมา

6.3 ข้อค้นพบจากการกำหนดรูปแบบของการมีส่วนร่วมในขั้นตอนการเตรียมการ เป็นสิ่งสำคัญที่จะขาดเสียมิได้ในการพัฒนารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ แบบมีส่วนร่วม

กล่าวคือการวิจัยการพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยการมีส่วนร่วม ของชุมชนของห้วยแร่ในครั้งนี้ ได้ค้นพบว่าในกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมนั้น ต้องเริ่มต้นจาก การเตรียมการ โดยการสร้างกลไกการมีส่วนร่วมขึ้นมาก่อนเริ่มต้นจากการร่วมกันกำหนดบทบาท และหน้าที่ของกลุ่มแกนต่างๆ เกิดความเป็นหุ้นส่วนและความเป็นเจ้าของหรือเจ้าภาพของ กระบวนการวิจัยที่นำไปสู่การพัฒนา กลุ่มแกนเหล่านี้ได้เข้ามามีบทบาทอย่างต่อเนื่องจนกระทั่ง การวิจัยบรรลุวัตถุประสงค์ หลังจากนั้นก็ยังคงทำหน้าที่ขับเคลื่อนในกระบวนการเสริมสร้าง การเรียนรู้ และขยายเครือข่ายการพัฒนาชุมชนห้วยแร่ต่อไป

จากกรณีศึกษา 8 กรณีที่ได้กล่าวถึง มีความแตกต่างจากงานวิจัยของกรณีห้วยแร่ นี้ โดยที่กรณีดังกล่าวมิใช่กรณีการสร้างการเริ่มต้นการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว แต่เป็นเรื่องการปรับปรุง ยุทธศาสตร์ นโยบาย หรือแสวงหาการมีส่วนร่วมเพื่อรักษาสภาพแวดล้อมที่เสื่อมทรามลง รวมทั้ง การใช้การมีส่วนร่วมเพื่อโค่นอำนาจการแบ่งปันผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น

ตลอดจนเป็นการชี้ถึงนวัตกรรมต่างๆ อันเป็นบูรณาการเพื่อแหล่งท่องเที่ยวที่ได้ดำเนินการกันมานาน จนเป็นที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว ให้มีความยั่งยืนต่อไป แต่กรณีของห้วยแร่เป็นการเริ่มต้น สร้างการพัฒนา รูปแบบของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน การมีส่วนร่วมดังกล่าวนี้ ยังไม่เคยปรากฏร่องรอยมาก่อน การเริ่มต้นงานวิจัยกับชุมชนจึงต้องสร้างกลไกการมีส่วนร่วมขึ้นมา เป็นพื้นฐาน สถานการณ์นี้ชี้ถึงความมีลักษณะเฉพาะตัวของกรณีห้วยแร่ เมื่อเปรียบเทียบกับกรณีอื่นๆ ที่ได้ยกตัวอย่างมา

การกำหนดกลไกการมีส่วนร่วม ตามรูปแบบของ Drake (1991) และ Garrod (2003) ได้กำหนดไว้ 8 ขั้นตอนนั้นไม่ปรากฏชัดเจนในงานวิจัย 8 กรณีที่ได้กล่าวมา สำหรับกรณีห้วยแร่ ได้พบว่าเป็นความจำเป็น นำมาซึ่งการได้รับฉันทานุมัติจากชุมชนที่มอบให้แก่วิจัยนี้ ประสบการณ์ จากการศึกษาวิจัยที่ห้วยแร่ให้ความเชื่อมั่นว่าการมีส่วนร่วมจากกลไกที่ได้สร้างขึ้นมาในตอนแรกจะคงอยู่ และแทรกซึมอยู่ในกระบวนการของการวิจัยตั้งแต่ต้นจนจบ กลุ่มแกนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัย ที่นำไปสู่การพัฒนา อย่างใกล้ชิดในฐานะหุ้นส่วนและเป็นตัวแทน จากกลุ่มต่างๆ ของชุมชน ในลักษณะที่อาสาเข้ามาทำงานอย่างเป็นธรรมชาติ ได้รับทราบบทบาทของตนเอง ทำหน้าที่ ด้วยความเต็มใจอย่างมีพลังที่ยังผลไปสู่การพัฒนาตัวอื่นๆ ที่ตามมานอกเหนือไปจากเรื่องของการท่องเที่ยว

สำหรับผลงานการสังเคราะห์วิธีวิจัยท้องถิ่นอีสาน ของบัญชา แก้วส่อง และคนอื่นๆ (2549) ได้กล่าวถึงข้อเสนอการวิจัยแบบร่วมมือร่วมใจ (Collaboration Research) และการวิจัย แบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) ของท้องถิ่น ใช้การมีส่วนร่วมในการค้นหาคำตอบและ ใช้บุคคลหลายฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมก็จริง แต่ก็มิได้กล่าวถึง การสร้างรูปแบบหรือกำหนดกลไก ความร่วมมือเช่นผลงานวิจัยนี้

6.4 ข้อค้นพบรูปแบบการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ทำให้ได้รูปแบบ PPAP ซึ่งเป็นรูปแบบที่มุ่งเน้นในเรื่องของกระบวนการจัดการ โดยการมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ซึ่งเป็นวิธีวิจัยที่ให้ความสำคัญในเรื่องของการวิจัยกับการปฏิบัติการ จากการศึกษาการพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลห้วยแร่พบว่า ก่อนที่จะดำเนินการวิจัยตามวัตถุประสงค์จำเป็นต้องมีการสร้างรูปแบบการมีส่วนร่วม โดยเริ่มต้นการกำหนดกลไกการมีส่วนร่วม นำมาสู่การศึกษาสภาพการณ์และกำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยการใช้เวทีประชาคมในการกำหนดแผน (Plan) ในกระบวนการ

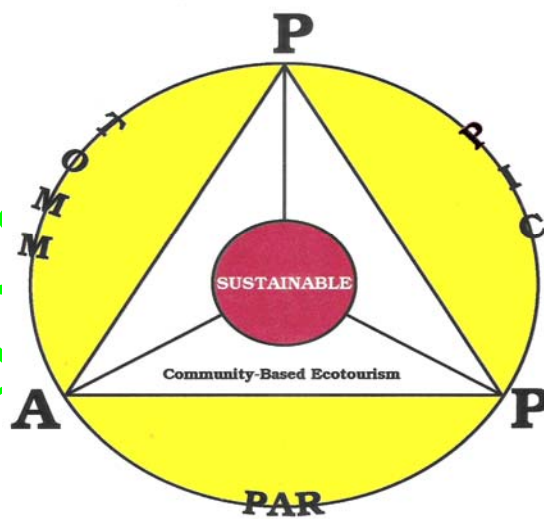
ขับเคลื่อน ปรับปรุง และพัฒนา ดำเนินไปเป็น 8 ขั้นตอน เป็นการเตรียมการกำหนดบทบาทของชุมชน ตามรูปแบบที่ได้เรียกส่วนนี้ว่า Prepare คือขั้นเตรียมการประกอบด้วย การกำหนดกลไกการมีส่วนร่วมที่เหมาะสม ทำให้เกิดกลุ่มแกนในการดำเนินกิจกรรม กลุ่มนี้ทำหน้าที่เป็นผู้ตั้งให้ข้อมูลและคณะผู้ช่วยนักวิจัย จากนั้นดำเนินการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเบื้องต้นและให้เกิดการศึกษาและเรียนรู้ร่วมกัน ชุมชนได้เริ่มรู้ในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ได้มีส่วนร่วมในการจะดำเนินการจัดการท่องเที่ยวในท้องถิ่นตั้งแต่ขั้นเริ่มต้น ต่อมามีการเสริมสร้างความเข้มแข็งต่อกลไกที่จะมาสนับสนุนชุมชน โดยการเชื่อมโยงกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการท่องเที่ยวคือ ผู้แทนจากหน่วยงาน อบจ. อบต. ททท. และกลุ่มอ่าวตราด ขั้นต่อไปเป็นการดำเนินการศึกษาเบื้องต้นเป็นการออกสำรวจภาคสนามเพื่อการเตรียมพื้นที่วิจัย ซึ่งได้ผลสำรวจในภาพรวมของตำบลห้วยแร่ จากนั้นชุมชนได้ตัดสินใจร่วมกันต่อการกำหนดลักษณะของการพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยว ซึ่งมีการเลือกการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพราะต้องการรักษาฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในขั้นของการพัฒนาชุมชนเพื่อร่วมกันกำหนดแนวทางการวางแผนปฏิบัติการและการดำเนินการก็ได้กลุ่มแกนมาทำหน้าที่นี้ ต่อมาดำเนินการปฏิบัติการส่งเสริมความรู้เชิงวิชาการ เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมของชุมชนในเชิงความรู้ทางวิชาการในเรื่องของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นกับชุมชน และขั้นตอนที่เป็นการเตรียมแนวทางการติดตามตรวจสอบและการประเมินผล ซึ่งทำควบคู่ไปในเชิงเพิ่มพูนพัฒนา ทั้งหมดนี้อยู่ในขั้นเตรียมการที่เรียกว่า Prepare

หลังจากการเตรียมการแล้วก็เป็นส่วนของการกำหนดแผน (Plan) เพื่อการปฏิบัติเป็นขั้นตอนที่เกิดขึ้นภายหลังจกที่มีการศึกษาสภาพการณ์และร่วมกันกำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัย ทั้งนี้ การวางแผนแบบมีส่วนร่วมเพื่อที่จะได้ดำเนินกิจกรรมตามแผนที่ได้กำหนดในการสำรวจพื้นที่วิจัยได้ข้อมูลเพื่อการที่ชุมชนตัดสินใจในการเลือกการท่องเที่ยวทางน้ำ ตามลำคลองห้วยแร่ในการพัฒนาโครงการวิจัย เพื่อนำไปสู่การพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสมกับท้องถิ่นห้วยแร่ จากนั้นจึงนำไปสู่การวางแผนเพื่อให้ได้ผลบรรลุตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้แผนดังกล่าวสะท้อนถึงการคิดเกี่ยวกับหรือลงมือทำเกี่ยวกับสิ่งที่จะต้องดำเนินการวิจัย จึงได้กำหนดกิจกรรม วิธีการ และกระบวนการ ตลอดจนเทคนิคกระบวนการที่ได้มาซึ่งข้อมูล โดยชุมชนห้วยแร่ได้ร่วมกันกำหนดผลผลิตตัวชี้วัดที่คาดว่าจะเกิดขึ้นหลังจากดำเนินกิจกรรม

หลังจากการวางแผนเป็น Work Plan โดยใช้เทคนิคต้นไม้แห่งปัญหา (Problem tree) จัดทำแผนเพื่อดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์การวิจัย ในกระบวนการต่อมาก็เป็นการนำสู่กระบวนการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยการดำเนินงานตามแผนทั้งนี้ได้นำเอารูปแบบ TOMM ซึ่งเป็นรูปแบบของการจัดการมาประยุกต์ใช้

TOMM ให้ความสำคัญของการวิเคราะห์บริบท เน้นเรื่องการจัดการที่ให้ผลสูงสุดของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของชุมชน ดังนั้นในการวิจัยที่ห้วยเร้งก็มุ่งให้เกิดผลสูงสุดคือพัฒนาตัวชี้วัดโดยชุมชน TOMM ให้ความสำคัญของการติดตามประเมินผลในระยะยาว ซึ่งปรากฏในผลการวิจัยของเกาะแก่งการู ในออสเตรเลีย พบว่ามีความสำเร็จในด้านการบริหารองค์กรจากการจัดตั้งคณะกรรมการเพื่อการดูแลด้านต่างๆ ในการท่องเที่ยว โดยการสร้างความเป็นหุ้นส่วนที่เกิดผลต่อสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนและชุมชนที่ยั่งยืนของเกาะแก่งการู ข้อสังเกตก็คือกรณีนี้โดยใช้เวลากว่า 5 ปี จึงได้ผลที่สมบูรณ์

ในกรณีห้วยเร้งการประยุกต์ใช้หลักของ TOMM เพื่อการศึกษาศักยภาพในการบริหารองค์กร โดยจัดตั้งคณะกรรมการต่างๆ 4 คณะ ซึ่งมีจุดอ่อนตรงที่ไม่ได้ทำหน้าที่ตามบทบาทที่กำหนดไว้ เพราะมีความซ้ำซ้อนในเรื่องบทบาทที่เหลื่อมล้ำกันกับกลุ่มแกนต่างๆ โสมสเตย์ เรือ สวนผลไม้ อบต. อาสาสมัคร แต่ก็เป็นไปในลักษณะของ TOMM ที่ว่ากลุ่มเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นคณะกรรมการนั่นเอง และได้แสดงบทบาทอย่างมีประสิทธิภาพ ข้อค้นพบรูปแบบการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วม แสดงในภาพ 21 ในรูปแบบของ PPAP Model

P : Prepare

P : Plan

A : Appreciative Participatory Planning and Action

PIC : Participatory, Incremental, Cooperation/Collaboration

ภาพ 29 PPAP Model

อย่างไรก็ตาม TOMM (Tourism Optimisation Management Model) ในสถานการณ์ของ
ห้วยแครงพบกับความสำเร็จมาในเรื่องของกระบวนการเชื่อมโยงในการวิเคราะห์บริบทของห้วยแครง
อันเป็นกระบวนการกำหนดวิสัยทัศน์ เพื่อการสร้างยุทธศาสตร์ ค่านิยมของชุมชนที่แสดงออก
นำไปสู่ผลผลิตในด้านการท่องเที่ยวการสร้างชื่อเสียงของสถานที่ท่องเที่ยว พิจารณาแนวโน้มของ
การเติบโตของผู้มาเยือน และการสร้างภาพจำลองและทางเลือกของการท่องเที่ยว ในท้ายที่สุด TOMM
นำมาซึ่งการพัฒนาตัวชี้วัดและระดับของการยอมรับได้เพื่อเป็นการติดตามและประเมินผลในระยะยาว
ในอนาคตภายหลังการวิจัยนี้ได้สำเร็จผล

ในกระบวนการวิจัยนี้ได้นำเอาเครื่องมือและเทคนิคเชิงคุณภาพที่หลากหลายโดยเฉพาะ
APPA และ PRA ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการค้นหาและเน้นหนักที่สิ่งที่เป็นเชิงบวก สร้างสรรค์
ความสำเร็จและความเข้มแข็ง ซึ่งชุมชนรู้สึกภาคภูมิใจและเกิดความสามัคคีร่วม สิ่งเหล่านี้เป็นพื้นฐาน
ทำให้ชุมชน กลุ่มและองค์กร เกิดพลังอำนาจ และเข้าไปมีส่วนร่วมในการวางแผนและการจัดการ
ทำให้เกิดภาวะผู้นำภายในชุมชนการพัฒนาและการรักษาสิ่งแวดล้อมในห้วยแครงนั้นก็เกิดแผนปฏิบัติ
การที่อยู่ในรูปของโครงการต่างๆ ตามที่ชุมชนต้องการที่จะพัฒนาห้วยแครง ในลักษณะของ
กลุ่มแกนต่างๆ ดังกล่าว และขยายตัวพร้อมกันการสร้างเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกห้วยแครง

ในกระบวนการพัฒนาการจัดการ PIC เป็นกลไกหลักที่นำมาใช้ในครั้งนี้เป็นเทคนิค
ในเรื่องการมีส่วนร่วม (Participatory) การเพิ่มพูนพัฒนา (Incremental) ปฏิบัติไป พัฒนาไป
ปรับเปลี่ยนอย่างต่อเนื่องและการประสานงานและความร่วมมือ (Coordination/Cooperation/ Collaboration)
ระหว่างกลุ่มองค์กรทุกส่วน ทูระดับที่เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

กล่าวโดยสรุปการวิจัยครั้งนี้ ได้นำวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR)
พร้อมประยุกต์ใช้รูปแบบของการจัดการท่องเที่ยวที่ให้ผลสูงสุด (TOMM: Tourism Optimisation
Management Model) ทำให้เกิดรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วม
ของชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งการพัฒนาการจัดการนั้นได้เน้นกระบวนการเริ่มต้น
โดยสิ่งที่จะขาดเสียมิได้และเป็นการค้นพบที่สำคัญของการวิจัยนี้คือการเตรียมการ (Prepare) จากนั้น
ก็เป็นการกำหนดแผน (Plan) เพื่อการปฏิบัติและนำแผนสู่การปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมด้วยความชื่นชม
(Appreciative Participatory Planning Action : APPA) การมีส่วนร่วมในการเพิ่มพูนพัฒนาด้วย
การประสานงานความร่วมมือ (Participatory, Incremental, ordination/ Cooperation/Collaboration – PIC)
ทำให้เกิดรูปแบบ PPAP ซึ่งเป็นรูปแบบของกระบวนการ ที่สามารถนำไปใช้วางแผนเพื่อพัฒนา
การจัดการ รูปแบบนี้หากมีการนำไปใช้ในสถานการณ์อื่นหรือในพื้นที่อื่นๆ ก็สามารถนำไปใช้ได้
ทั้งนี้โดยต้องให้ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งจะขาดเสียมิได้
ดังนั้นการพัฒนาารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลห้วยแครง

จากการค้นพบรูปแบบของการพัฒนาคือรูปแบบที่ประกอบไปด้วยปัจจัยแห่งความสำเร็จที่สำคัญอย่างยิ่งในการวิจัยซึ่งให้ความสำคัญในด้านการวางแผนปฏิบัติการ ต้องประกอบไปด้วย การวิจัยที่มีรูปแบบของการจัดการพร้อมการกำหนดวิธีการวิจัยที่ชัดเจนและประการสำคัญคือ การเลือกใช้เทคนิคกระบวนการที่เชื่อมโยงอย่างเป็นระบบ งานวิจัยครั้งนี้พบว่าผลการวิจัยนำสู่ความสำเร็จ และความยั่งยืนของการท่องเที่ยวที่ใช้ชุมชนเป็นฐานได้ เนื่องจากในกระบวนการวิจัยประกอบไปด้วยรูปแบบของการจัดการ มีวิธีการวิจัยและกระบวนการอย่างครบวงจรของวงรอบการวิจัยซึ่งได้แก่

- 1) รูปแบบการจัดการได้แก่ TOMM
- 2) วิธีการวิจัยได้แก่ การวิจัยแบบ PAR
- 3) กระบวนการในการดำเนินการที่เป็นวงรอบได้แก่ Prepare, Plan, APPA, และเทคนิค PIC ดังนั้นข้อค้นพบในการวิจัยครั้งนี้คือรูปแบบของกระบวนการพัฒนาการจัดการคือ Model: PPAP

บทต่อไปจะเป็นการสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์

บทที่ 7

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การวิจัยการพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโยการมีส่วนร่วมของชุมชน ตำบลห้วยแร่ อำเภอเมือง จังหวัดตราด มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อการศึกษาทรัพยากรการท่องเที่ยว บ้านห้วยแร่ (2) เพื่อศึกษาสภาพของบ้านห้วยแร่ในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และ (3) เพื่อพัฒนา รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสมกับท้องถิ่น

7.1 สรุปผลการวิจัย

การวิจัยทั้งสามวงรอบสามารถสรุปผลได้ดังนี้

7.1.1 เกิดแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศและแหล่งเรียนรู้ตามธรรมชาติ

ตำบลห้วยแร่ ก่อนการวิจัยตำบลห้วยแร่ จังหวัดตราด ไม่เคยอยู่ในแผนที่ของการท่องเที่ยว โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ชาวบ้านไม่เคยมีกิจกรรมร่วมกันในการจัดการแบบมีส่วนร่วม เมื่อการวิจัยเริ่มต้นขึ้นก็เกิดการเหนี่ยวนำให้สมาชิกในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมที่มี จุดมุ่งหมายไปในทิศทางเดียวกันในเรื่องของการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ชุมชนได้กำหนดลำคลอง ห้วยแร่เป็นแหล่งท่องเที่ยว ชุมชนได้กำหนดให้ลำคลองห้วยแร่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ แล้วร่วมกันพัฒนาจนเกิดการท่องเที่ยวทางน้ำในลำคลองห้วยแร่ระยะทาง 7 กิโลเมตร ประกอบด้วย ความน่าสนใจหลักคือ แก่งและห้วงน้ำ 18 แห่ง กับความหลากหลายทางชีวภาพในด้านพืชพันธุ์ และสัตว์ตามสองฝั่งคลองและในลำน้ำที่มีสัตว์น้ำนานาชนิด

นอกจากการล่องแก่งตามลำคลองห้วยแร่ ยังเกิดการท่องเที่ยวสวนผลไม้ตามฤดูกาล มีกิจกรรมอื่นๆ ตามมาคือการพักผ่อนหย่อนใจกับชาวบ้าน การตกกุ้งหลวงยามค่ำคืน การรับข้าวห่อ กล้วยหอมเป็นอาหารมื้อกลางวัน และการเรียนรู้ทำขนมจากชุมชนยังได้กำหนดคำขวัญของการท่องเที่ยวของพวกเขาขึ้นมาอีกด้วย

7.1.2 เกิดระบบฐานข้อมูลของชุมชนเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวในตำบลห้วยแร่

ฐานข้อมูลที่บอกคุณลักษณะทรัพยากรในพื้นที่ พื้นที่ธรรมชาติ ป่า สวน และนา ไร่ ข้อมูล ด้านพืชพันธุ์ธรรมชาติและสัตว์ ภูมิปัญญา สินค้าหัตถกรรมจากชาวบ้านเหล่านี้ ชุมชนได้รวบรวม

จัดทำขึ้นเป็นฐานข้อมูลภายในชุมชนให้กลุ่มท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนห้วยแร่ ภายในคณะผู้ช่วยนักวิจัย และที่ อบต. ห้วยแร่ ข้อมูลเหล่านี้ก็จะได้รวบรวมไว้ในศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งจะมีอาคารสถานที่ต่อไปในอนาคตอันใกล้ ซึ่งได้รับการบรรจุไว้ในแผนพัฒนาจังหวัดตราด ในการใช้งบประมาณปี 2552 ฐานข้อมูลก็จะยังเป็นประโยชน์สำหรับผู้มาศึกษาดูงาน กลุ่มผู้มาเยี่ยมเยือน และเครือข่ายต่างๆ

7.1.3 เกิดศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

พร้อมกับเกิดความรู้สึกนึกถึงคุณค่าของทรัพยากรที่มีอยู่ และชุมชนแสดงบทบาทแบบมีส่วนร่วมในการบริหารองค์กร งานวิจัยได้เกิดการพัฒนาศักยภาพของชุมชนในการบริหาร องค์กรทำให้มีโครงการต่างๆ เกิดขึ้น คือ โครงการพัฒนาการต้อนรับผู้มาเยือน (รวมทั้งการเรียน ภาษาอังกฤษเพื่อการใช้งาน) โครงการจัดการความเสี่ยงและรักษาความปลอดภัยในการท่องเที่ยว โครงการพัฒนาโฮมสเตย์โครงการท่องเที่ยวสวนผลไม้ และโครงการพัฒนาผู้ขับเรือทั้งหมดนี้ ชุมชนเป็นผู้พัฒนาความสามารถของตนเองขึ้นมาแผนปฏิบัติการในรูปของโครงการเป็นไปตาม ความต้องการของชุมชน

โครงการปลูกป่าริมคลองห้วยแร่ และการปลูกป่าต้นน้ำ ซึ่งให้เห็นการตระหนักในคุณค่า ของฐานทรัพยากรของชุมชนและจิตสำนึกในการรักษาดูแลและฟื้นฟูพื้นที่ธรรมชาติ พฤติกรรม การปฏิบัติของชาวบ้านในการรักษาความสะอาดของลำคลองห้วยแร่โดยไม่ยอมให้มีขยะลอยมา เป็นการสร้างกฎกติกาในชุมชนนั้นเป็นข้อพิสูจน์ว่าการท่องเที่ยวได้กลายเป็นเครื่องมือในการรักษา สิ่งแวดล้อมเพราะชาวบ้านมองเห็นคุณค่าตามที่เขาคงผลึกความคิด

7.1.4 เกิดประสบการณ์ในการวางแผนปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนาชุมชนท้องถิ่น

ซึ่งสามารถนำสู่การประยุกต์ใช้รูปแบบการจัดการในด้านอื่นๆ จากประสบการณ์ ในกระบวนการวิจัยทำให้กลุ่มท่องเที่ยวของชุมชน เกิดความสามารถร่วมกันดำเนินการทำแผน ปฏิบัติการในรูปของโครงการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน โดยการเขียนโครงการนำเสนอจนได้รับอนุมัติ จากโครงการอูคูมิสุขของรัฐบาลในปีงบประมาณ 2550 จึงได้จัดทำวิสาหกิจชุมชนแปรรูปสบู่จาก เปลือกมังคุด ต่อจากนั้นก็มีการจัดทำแผนของงบประมาณสนับสนุนในการจัดสร้างศูนย์การเรียนรู้ ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งได้ถูกบรรจุไว้ในแผนพัฒนาจังหวัดตราด ในปี 2552

7.1.5 เกิดการพัฒนาศักยภาพและฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นหลายประการได้หายไปจากชุมชน แต่เมื่อมีการวิจัยการพัฒนา การท่องเที่ยวนี้เกิดขึ้น ชาวห้วยแร่ก็ได้เกิดการฟื้นฟูภูมิปัญญา ซึ่งแต่ก่อนเคยเป็นอุปกรณ์สำคัญ ในการดำเนินชีวิตแบบดั้งเดิม ที่เด่นชัดคือการใช้ข้าวห่อกาบหมาก ที่ชาวบ้านใช้พกพาอาหารไป รับประทานเวลาออกไปทำนาในทุ่ง เดินป่า เดินทางไปโรงเรียน ฯลฯ คุณสมบัติพิเศษของ

ข้าวห่อกบหมากคือ การถนอมอาหารไม่บูดได้ง่ายการบริการอาหารแก่นักท่องเที่ยวจะใช้ข้าวห่อกบหมากนี้แทนการใช้โฟม เรื่องอื่นๆ คือการทำขนมจาก ซึ่งนำมาสาธิตแก่ผู้มาเยือนและรื้อฟื้นมาทำขายกันในงานเทศกาลการจัดทุ่งหลวงโดยใช้แหล่งแทนการตกเบ็ด ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการนำสัตว์น้ำมาประกอบอาหารแก่ผู้มาเยือนก็กลับมาใหม่เพราะความสำนึกในการรักษาสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ แทนการตกเบ็ดที่จะตกกุ้งไม่คำนึงถึงขนาดตัวกุ้ง ซึ่งการฟุ้งแหล่งจะได้เฉพาะกุ้งตัวใหญ่ๆ ไม่จับกุ้งตัวเล็ก

7.1.6 ได้มาตรการและระเบียบสำหรับการบริหารจัดการของชุมชนและผู้มาเยือน

ชุมชนได้ร่วมกันกำหนดมาตรการการจัดการของกลุ่มเรือและระเบียบของการล่องแก่ง ระเบียบการพักโฮมสเตย์ มาตรการการบริหารจัดการโฮมสเตย์ นอกจากนี้มีข้อเสนอแนะในเรื่องเหล่านี้เพื่อการปรับปรุงระยะยาว การเตรียมเพื่อรองรับการท่องเที่ยวชมสวนผลไม้ ตลอดจนการจัดประสบการณ์ด้านการนันทนาการและอนุรักษ์ธรรมชาติโดยผู้มาเยือน มาตรการ ระเบียบ และข้อเสนอแนะดังกล่าวเกิดขึ้นได้จากความพยายามของชุมชนเอง และจากการประเมินและรวบรวมความคิดเห็นของกลุ่มผู้มาเยือนที่ทำหน้าที่ให้ข้อมูลในเวทีประชาคมที่มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในจำนวนคณะผู้มาเยือนจาก 16 คณะในช่วงเวลา 2 ปี ระหว่าง 2548 – 2550 (รายละเอียดตามการดำเนินกระบวนการวิจัยและในภาคผนวก)

7.1.7 การพัฒนาสถานะที่ให้ผลสูงสุดโดยกำหนดตัวชี้วัดในระดับที่ยอมรับได้

สถานะที่ให้ผลสูงสุดประกอบด้วยด้านเศรษฐกิจ ซึ่งรวมถึงโอกาสทางการตลาด ด้านสภาพแวดล้อม ด้านประสบการณ์ที่ได้ และด้านสังคมวัฒนธรรม ซึ่งมองจากสองด้านที่ให้ผลสูงสุดแก่ด้านชุมชนเองและมีส่วนได้ส่วนเสีย ในฐานะเป็นผู้ต้อนรับ หรือเจ้าบ้าน (hosts) และด้านผู้มาเยือน (visitors) ที่เข้ามารับความชื่นชม ปัจจัยต่างๆ ที่กล่าวถึงนั้นก็ป็นองค์ประกอบที่ครบถ้วนซึ่งว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศตามการให้ข้อกำหนดของ รอสส์ และวอลล์ (Ross & Wall, 2000) การวิจัยที่ได้นำสถานะที่ให้ผลสูงสุดที่เป็นปัจจัยในด้านต่างๆ มาพิจารณาร่วมกันตามหลักของ TOMM และสอดคล้องกับทฤษฎีวิจารณ์ของคัฟฟินและจอบบิ้นส์ (Caffyn & Jobbins, 2003) ฮอลล์ (Hall, 2000) และเฮย์วูด (Haywood, 2000) ที่ได้ชี้แนะตรงกันว่าความร่วมมือของชุมชนจะเป็นการสร้างขีดความสามารถในการวัดและประเมินผล ซึ่งนำไปใช้ได้ระยะยาว และก่อให้เกิดผลการพัฒนาการท่องเที่ยวในระยะยาวด้วย ตลอดจนความเข้มแข็งของชุมชนที่เกิดขึ้นก็จะเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ

7.1.8 เกิดรูปแบบการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมในการประสานงานความร่วมมือในการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชนกับหน่วยงานของรัฐในลักษณะของการเป็นหุ้นส่วน

ในกระบวนการวิจัยครั้งนี้ ชุมชนได้เปิดเวทีและดำเนินกิจกรรมที่ได้เกิดการมีส่วนร่วมจากหน่วยงานของรัฐ หน่วยต่างๆ คือการศึกษานอกโรงเรียน กลุ่มข้าราชการและสมาชิก อบต. ห้วยแร้ง

สำนักงานจังหวัดตราด องค์การบริหารส่วนจังหวัดตราด สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กรมชลประทานและโรงเรียนต่างๆ ในพื้นที่ การมีส่วนร่วมภาครัฐดังกล่าวนี้คือตัวช่วยและตัวกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือยิ่งขึ้นภายในชุมชนและเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาสอดคล้องกับการศึกษาใน 8 กรณีที่กล่าวถึงข้างต้นที่ความร่วมมือจากภาครัฐนั้นจะขาดเสียมิได้ และเป็นไปตามข้อสังเกตของนักวิชาการไทยที่ได้ทำวิจัยความร่วมมือนี้ในท้องถิ่น (วิไลลักษณ์ สุวจิตตานนท์ และอัญญา นิลนพคุณ, 2548) ตลอดจนสอดคล้องกับแนวทางของ TOMM ซึ่งให้ความสำคัญเกี่ยวกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการวางแผนร่วมกันโดยให้ชุมชนเป็นฐานการท่องเที่ยว (Community-based Tourism)

ผลของการวิจัยนี้ได้ข้อสรุปว่าชุมชนโดยลำพังไม่อาจจะดำเนินการพัฒนาได้อย่างยั่งยืนหรือการดำเนินการโดยรัฐโดยปราศจากการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริงไม่อาจเกิดผลที่ดีได้ความสำเร็จควรจะมาจากการมีส่วนร่วมกันทั้งสองฝ่าย

7.1.9 ผลที่เกิดขึ้นตามมาคือการผลิตอำนาจของชุมชนโดยการพัฒนาจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในครั้งนี้ได้นำไปสู่เรื่องอื่นๆ

ผลที่เกิดขึ้นนี้ หลายกรณีไม่ได้กำหนดเป็นวัตถุประสงค์ของการวิจัยโดยตรง แต่เป็นความคาดหมายอยู่ว่าจะเกิดและเป็นสิ่งที่เกิดต่อชุมชนมีความสำคัญมาก ในลักษณะของการสร้างศักยภาพของชุมชนทำการพัฒนาได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืนดังจะเห็นได้จาก

- 1) การสร้างจิตสำนึกในการรักษาสิ่งแวดล้อม จากที่แต่เดิมก่อนการวิจัย ถ้าคลองห้วยแรงจะมีกองขยะลอยอยู่เสมอมและต้นไม้อสองฝากฝั่งได้ถูกโค่นถางให้โล่งเตียน เมื่อต้องการจะให้มีการท่องเที่ยวเชิงนิเวศตามลำคลองก็เริ่มตระหนักถึงการรักษาความสะอาด จึงร่วมใจกันกำจัดขยะจนลำคลองใสสะอาดและเกิดการเห็นคุณค่าของต้นไม้ริมฝั่งคลองที่สามารถช่วยรักษาริมตลิ่ง (ริมฝั่งคลอง) และรักษาความสวยงามตามธรรมชาติเอาไว้

- 2) ความร่วมมือภายในชุมชน ก่อนดำเนินการกระบวนการวิจัยชุมชนชาวห้วยแรงมีลักษณะต่างกันต่างอยู่ เมื่อกระบวนการแบบมีส่วนร่วมถูกนำไปใช้ประโยชน์ ชาวบ้านได้รับความรู้สึกใหม่ ในมิติของความร่วมมือและอยู่ด้วยกันเป็นประชาคมที่ใกล้ชิด ในการเปิดเวทีชาวบ้านนั้นก็เริ่มมีการนำอาหารไปแบ่งปันกันรับประทาน เกิดความกล้าในการแลกเปลี่ยนในความคิดเห็น และเรียนรู้ร่วมกันอย่างฉันทมิตรและเกิดความร่วมมือกันอย่างไม่เกิดขึ้นมาก่อน

- 3) กลุ่มวิสาหกิจชุมชน เกิดขึ้นจากกลุ่มองค์กรขยายผลการพัฒนาการท่องเที่ยวเป็นการแปรรูปมังคุดครบวงจรคือการทำน้ำมังคุด มังคุดกวน สบู่ และครีมทาหน้าจากเปลือกมังคุด การเกิดกลุ่มนี้เนื่องจากชุมชนต้องการผลิตภัณฑ์จำหน่ายเป็นที่ระลึกแก่ผู้มาเยือน กลุ่มวิสาหกิจนี้เริ่มต้นได้ก็ด้วยการระดมทุนของชุมชนเองทำให้เกิดความเป็นหุ้นส่วนขยายตัวขึ้นกว้างขวางออกไป และชุมชนมีความสามารถในการพัฒนาโครงการนี้ให้ได้รับการสนับสนุนการดำเนินโครงการส่วนหนึ่ง

จากจังหวัดในโครงการอยู่ดีมีสุขเพื่อส่งเสริมให้กลุ่มได้เกิดการพัฒนาต่อยอดผลิตภัณฑ์ในการเพิ่มมูลค่า
ก่อให้เกิดรายได้ของชุมชนจากฐานทรัพยากรในท้องถิ่น กลุ่มวิสาหกิจชุมชนได้มีการจดทะเบียน
เครื่องหมายการค้าจากสำหรับสบู่สมุนไพรเปลือกมังคุด สบู่เหลวสมุนไพรเปลือกมังคุด ครีมขัดผิว
สบู่สมุนไพรเปลือกมังคุดทะเบียนเลขที่ ค284480 คำขอเลขที่ 671864 ผู้ประสานงานกลุ่มที่เป็นผู้นำ
แห่งการขับเคลื่อนคือนางบัวแก้ว ปานแก้ว

4) กลุ่มนวดบำบัด เกิดขึ้นเนื่องจากความต้องการหากิจกรรมเสริมด้านการพักผ่อน
เพื่อการบำบัดให้แก่ผู้มาเยือน และเป็นการเพิ่มรายได้แก่กลุ่มสมาชิก ในงานต่างๆ การพัฒนาเริ่มต้นจาก
สมาชิกจำนวน 18 คน อบรมเชิงปฏิบัติการจำนวน 72 ชั่วโมงโดยวิทยากรจากมหาวิทยาลัยราชภัฏ
เชียงใหม่ให้ความอนุเคราะห์ ต่อจากนั้นกลุ่มร่วมกันกำหนดมาตรการในการฝึกทักษะโดยกำหนด
ทุกวันอาทิตย์มีการฝึกปฏิบัติให้กับชุมชน ในปัจจุบันสมาชิกกลุ่มเกิดรายได้จากการนวดบำบัดและ
เป็นอาชีพเสริมให้กับสมาชิก นอกจากนี้ยังทำให้เกิดการขยายกิจกรรมไปยังพื้นที่ใกล้เคียงและ
เป็นกิจกรรมสำคัญที่ได้รับความสนใจจากชุมชน ผู้นำกลุ่มคือนายประสิทธิ์ ศาสนกิจ

5) การฟื้นฟูคลองยาว เกิดขึ้นเพราะชุมชนต้องการให้มีกิจกรรมสนุกสนานร่วมกัน
ตลอดจนให้ความบันเทิงแก่ผู้มาเยือน วัฒนธรรมคลองยาวนี้หายไปนานกว่า 40 ปี การจัดตั้งกลุ่มนี้ขึ้นมา
ส่วนหนึ่งก็ด้วยการที่สมาชิกกลุ่มร่วมกันระดมทุนในการจัดหาอุปกรณ์เพื่อการพัฒนาให้มีการฝึกอบรม
โดยผู้รู้ซึ่งได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษ นอกจากนี้ยังได้รับการสนับสนุนงบประมาณ
จากกองกลางของกลุ่มการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ได้มาจากกิจกรรมการจัดการท่องเที่ยวและการดำเนินการ
ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ซึ่งเป็นทุนสะสมที่ออมไว้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน ปัจจุบันกลุ่มคลองยาว
มีรายได้จากการแสดงในงานประเพณีต่างๆของชุมชนซึ่งเป็นรายได้ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ผู้นำกลุ่ม
คือนายสัตย์ญา หัสถุญศต นอกจากนี้กลุ่มคลองยาวยังได้มีการพัฒนาเด็กเยาวชนให้ได้รับการฝึกอบรม
โดยในช่วงเวลาตอนค่ำของทุกวันจะมีการร่วมฝึกซ้อมทักษะอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งในปัจจุบันกลุ่มได้รับ
งานแสดงทำให้เกิดรายได้และสิ่งสำคัญชุมชนเกิดความภาคภูมิใจในคุณค่าของวัฒนธรรมภูมิปัญญา
ปัจจุบันกลุ่มคลองยาวได้เข้าร่วมกิจกรรมในเชิงวัฒนธรรมของระดับจังหวัดและได้สร้างชื่อเสียง
ให้กับชุมชนตำบลห้วยแร้ง

6) การฟื้นฟูวัฒนธรรมข้าว ในอดีตเมื่อ 20 ปีก่อนชุมชนห้วยแร้งประกอบอาชีพ
ทำนาและได้เลิกอาชีพนี้ไปทำนาถุ้ง ทำสวนผลไม้ ปลูกยางพารา ก่อนการวิจัยนี้ การปลูกข้าว
ตามฤดูกาลเหลืออยู่เพียง 3 แห่งในเนื้อที่ประมาณ 30 ไร่ จากการมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย
เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ชุมชนก็เห็นพ้องกันว่าควรมีการฟื้นฟูการทำนาเพื่อเป็นกิจกรรม
สาธิตด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านแก่ผู้มาเยือนและศึกษาดูงาน ดังนั้นในฤดูทำนาปี 2550 กลุ่มการท่องเที่ยว
เชิงนิเวศจึงช่วยกันฟื้นฟูการทำนาขึ้นมาในเนื้อที่ 7 ไร่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อผลิตข้าวที่ปลอดภัย

และต้องการฟื้นฟูวัฒนธรรมข้าวที่มีมาแต่ดั้งเดิม เมื่อมีการพัฒนาการท่องเที่ยวสมาชิกกลุ่มจึงได้จัดกิจกรรมในการฟื้นฟู โดยเริ่มต้นด้วยการนำผู้สูงอายุที่มีประสบการณ์มาช่วยกัน สมาชิกกลุ่มร่วมเรียนรู้ในกระบวนการโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านเริ่มจากการเตรียมพื้นที่ พอเข้าสู่เดือนสิงหาคมก็การร่วมกันดำนา พอถึงเดือนธันวาคมเก็บเกี่ยว ผลปรากฏว่าชุมชนได้มีการแบ่งปันข้าวให้กับสมาชิกที่มาช่วยกัน นอกจากนี้ยังมีการคัดสายพันธุ์ข้าวไว้ปลูกต่อไป คาดว่าจะทำกันต่อเนื่องและขยายพื้นที่เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในภาวะที่เกิดวิกฤตการณ์อาหารโลกเช่นในปัจจุบัน ซึ่งในปัจจุบันชุมชนเริ่มให้ความสำคัญกับการปลูกข้าวกันมากขึ้นดังจะเห็นได้จากพื้นที่แต่เดิมถูกทิ้งร้างว่างเปล่าแต่ปัจจุบันได้เริ่มกลับมาปลูกข้าวกันเพิ่มขึ้น ทำให้พื้นที่เริ่มเปลี่ยนแปลงจากการทำนาทุ่งกลับมาปลูกข้าวเพิ่มขึ้น

7) การฟื้นฟูวัฒนธรรมพื้นบ้านที่เรียกกันว่าเพลงรำพา แต่เดิมในช่วงเวลาสงครามต๋ม กลุ่มชาวบ้านจะรวมตัวกันยามค่ำคืนถือคบไฟที่ประดิษฐ์ขึ้นเอง ไปตามบ้าน แล้วพากันร้องเพลงไปที่หน้าบ้านของทุกหลังคาเรือนในหมู่บ้าน แวะบ้านที่มีเจ้าของบ้านอยู่ แล้วใช้เสียงเพลงขับร้อง โดยมีผู้ร้องนำ ซึ่งในบทร้องเพลงจะกล่าวถึงความสำคัญของงานบุญฉลองทราย เพลงรำพาเป็นสื่อของการเชิญชวนร่วมทำบุญ การบริจาคเป็นเงินหรือสิ่งของ คณะผู้ร้องเพลงจะเคลื่อนไปบ้านอื่นๆ ทำเช่นนี้จนสว่าง ในตอนเช้าก็นำสิ่งบริจาคเข้าวัดแล้วร่วมกันทำบุญฉลองทรายที่วัด เหตุที่มีการรื้อฟื้นประเพณีนี้ก็เพราะในการเปิดเวทีชาวบ้าน สมาชิกในชุมชนได้เห็นคุณค่าของวัฒนธรรมดั้งเดิม ซึ่งได้เลือนหายไปจึงต้องรักษาไว้และปรารถนาให้เกิดความชื่นชมแก่ผู้มาเยือนห้วยแร้ง จึงมีการฟื้นฟูเพลงรำพาเกิดขึ้น ปัจจุบันเพลงรำพาได้มีสมาชิก 10 คน โดยมีนายอุทัย เจริญพิชเป็นผู้นำร้องเพลงที่ได้จุดประกายและนายประสิทธิ์ สวัสดิ์กิจเป็นผู้นำร้องเพลง นอกจากนี้การฟื้นฟูวัฒนธรรมเพลงรำพานอกจากจะทำให้ชุมชนได้รักษาวัฒนธรรมประเพณีการมีส่วนร่วมเหล่านี้แล้ว ผลพลอยได้คืออุปกรณ์ที่เป็นคบไฟ ทำขึ้นจากกะลามะพร้าวที่มีอยู่ในท้องถิ่นนำมาประดิษฐ์อย่างสวยงามและมีการซื้อขายในราคาอันละ 200 บาท สมาชิกกลุ่มได้ช่วยกันประดิษฐ์เพื่อไว้จำหน่ายให้กับผู้มาเยือน ทำให้เกิดรายได้จากฐานทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น ดังนั้นกิจกรรมฟื้นฟูวัฒนธรรมนี้จึงเป็นที่ชื่นชอบของผู้มาเยือน โดยสมาชิกกลุ่มจะนำมาร้องในกิจกรรมต่างๆ ยามค่ำคืนเมื่อมีผู้มาเยือนที่เป็นคณะ

8) เกิดภาวะผู้นำในท้องถิ่น สมาชิกของชุมชนห้วยแร้งที่ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยในครั้งนี้ได้เกิดกระบวนการเรียนรู้ เกิดความเข้าใจและมีจิตสำนึก ในการมีส่วนร่วมของการวิจัยเพื่อพัฒนา ซึ่งนอกจากจะมีสมาชิกกลุ่มเกิดการพัฒนาศักยภาพในด้านต่างที่กล่าวมาข้างต้น ยังพบว่าสมาชิกได้พัฒนาศักยภาพในการเสริมสร้างความมั่นใจให้กับตนเองในการมีบทบาทด้านการทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานโครงการที่เชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวตำบลห้วยแร้ง ในโครงการจัดทำแผนพัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่นจากองค์กรมหาชน สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานชีวภาพ (BEDO) และจากประสบการณ์ได้ทำให้มีความสามารถ

พัฒนาตนเองในการเป็นวิทยากรกระบวนการในระดับเบื้องต้นจำนวน 3 คน ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานโครงการพัฒนาชุมชนกับพื้นที่อื่นๆ ซึ่งได้แก่ นางวศิณี สวัสดิ์ นายสุทัศน์ สุนทรเวช นางพาที ปันชู ได้เกิดการยอมรับจากเครือข่ายของกลุ่มท่องเที่ยว ในขณะที่เกิดสมาชิกเครือข่ายการพัฒนาการท่องเที่ยวนิเวศประกอบด้วย ตำบลหนองบอน ตำบลบ่อพลอย ตำบลด่านชุมพล ตำบลนันทรี ตำบลเนินทราย จังหวัดตราด

9) เกิดความสามารถในการนำกระบวนการมีส่วนร่วมไปสู่การจัดทำแผน โดยที่มีเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล ที่ได้เข้ามาสู่กระบวนการวิจัยได้เกิดมาเรียนรู้ในการจัดทำแผน โดยการมีส่วนร่วม ซึ่งนำไปใช้ประโยชน์ในการจัดทำแผนของชุมชนในลักษณะของการจัดทำแผนแบบมีส่วนร่วม โดยการนำชุมชน ผู้นำในท้องถิ่นเข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการในการจัดทำแผนแบบมีส่วนร่วม

10) ตำบลห้วยแร้งได้เป็นตัวอย่างของการพัฒนาการรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ซึ่งในปัจจุบันได้เกิดการขยายเครือข่ายการพัฒนาการท่องเที่ยวไปที่อำเภอบ่อไร่ ห้วยแร้งได้เป็นพื้นที่ต้นแบบแห่งหนึ่งที่ชุมชนอื่นเข้าศึกษาดูงานและการเรียนรู้ในกระบวนการจัดการ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในปัจจุบันมีสมาชิกเครือข่ายพัฒนาโดยใช้รูปแบบจากห้วยแร้งจำนวน 9 ตำบล เชื่อมโยงพื้นที่จากชายคลองสู่ป่าชายเลนรอบอ่าวตราดโดยผู้ว่าราชการจังหวัดตราด นายแก่นเพชร ช่วงรังสี ได้มอบหมายให้สำนักงานจังหวัดร่วมศึกษาและพัฒนาในลักษณะของการสร้างความร่วมมือในการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐกับชุมชนพร้อมสถาบันการศึกษาออกโรงเรียนอำเภอบ่อไร่เข้าร่วมในการพัฒนา

ปรากฏการณ์อันเป็นผลพวงมาจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ห้วยแร้ง เป็นการเกิดพลังอำนาจของชุมชนเพราะมีปัจจัยทางสังคมเศรษฐกิจ (Socioeconomic factors) เข้ามาเกี่ยวข้องนั่นคือการแสดงออกทางคุณค่าของวัฒนธรรมชุมชนและเกิดผลพลอยได้ในทางเศรษฐกิจจากผลผลิตของกิจกรรมดังกล่าว ตลอดจนเป็นปัจจัยเสริมที่ช่วยชี้ถึงการพัฒนาทางการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ซึ่งสามารถเชื่อมโยงกับสภาวะอันน่าพึงปรารถนาของชุมชนจากอดีตสู่ปัจจุบัน สื่อนาคัด ทั้งนี้ โซฟีลด์ได้กล่าวว่า “การเกิดพลังอำนาจ (Empowerment) เป็นส่วนประกอบหลักที่ต้องมีการอภิปรายถกเถียงเกี่ยวกับการพัฒนาของชุมชน โดยการตัดสินใจในกระบวนการ นโยบายและการตัดสินใจเลือกปฏิบัติ ต้องกระทำเพื่อชุมชนและโดยชุมชนเอง” (Sofield, 2003, p. 7) ปรากฏการณ์ของห้วยแร้งที่สืบเนื่องจากการวิจัยครั้งนี้สอดคล้องกับแนวคิดดังกล่าว เพราะโอกาสที่ชุมชนห้วยแร้งจะได้ริเริ่มด้วยตัวเองในการขับเคลื่อนในเรื่องอื่นๆ ต่อไปยังมีอีกมากมายจากแรงบันดาลใจในคุณค่าของกิจกรรมที่ได้ดำเนินไปดังกล่าว

7.1.10 ผลการประเมินการพัฒนา รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ตำบลห้วยแร่

การประเมินดังกล่าวนี้มิได้เป็นการประเมินภายในเนื้อหาการวิจัยซึ่งทุกอย่างสม่ำเสมอ ในกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและอยู่นอกเหนือวัตถุประสงค์ของการวิจัยโดยตรง แต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาตามธรรมชาติ กล่าวคือกลุ่มการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของห้วยแร่ ได้สมัครเข้าประกวดชุมชนดีเด่นด้านการจัดการท่องเที่ยว โดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) เพื่อเฉลิมฉลองพระเกียรติเนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา 5 ธันวาคม 2550 คณะกรรมการประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ของหน่วยงาน นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญด้านการท่องเที่ยวและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้เดินทางมาทำการประเมิน ในหลักการสำคัญคือ (1) การดำเนินกิจการท่องเที่ยวที่สามารถรองรับธรรมชาติ ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวิถีชีวิตที่มีต่อกิจกรรมการท่องเที่ยว (2) ความตระหนักในกิจกรรมการท่องเที่ยวที่จะมีผลกระทบต่อชุมชน (3) การมีส่วนร่วมของเจ้าบ้านและผู้มาเยือนต่อกิจกรรมการท่องเที่ยว (4) การเชื่อมโยงประสานความจำเป็นต่อการพัฒนาทางเลือกของชุมชนอย่างยั่งยืน ทั้งนี้เป็นกรอบในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism Development) ตามหลักขององค์การการท่องเที่ยวโลก (World Tourism Organization, 2003; อ้างใน การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2550, หน้า 8 และหน้าต่อไป) ทั้งนี้เกณฑ์ในการตัดสินชุมชนดีเด่นด้านการท่องเที่ยวพิจารณาจากหลักการที่ว่า (1) ชุมชนดำเนินงานตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง (2) ชุมชนมีความเข้มแข็งในการส่งเสริมการท่องเที่ยว (3) ชุมชนมีศักยภาพในการบริหารและจัดการแหล่งท่องเที่ยว (4) ชุมชนมีปัจจัยพื้นฐานในการต้อนรับนักท่องเที่ยวอย่างสมดุล ผลของการประกวด การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้ตัดสินให้กลุ่มการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตำบลห้วยแร่ ได้รับรางวัลชุมชนดีเด่นด้านการจัดการท่องเที่ยวในกลุ่มพื้นที่ภาคกลางร่วมกับภาคตะวันออก ชุมชนสมาชิกในกลุ่มการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของห้วยแร่ ได้รับเชิญเข้าร่วมพิธีรับมอบโล่รางวัลเกียรติยศ จากการจัดงานที่โรงแรมดุสิตธานี เมื่อวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2550 จากผลที่เกิดขึ้นตามที่ได้กล่าวมาข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่าการวิจัยพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยนำวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) พร้อมประยุกต์ใช้รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวที่ให้ผลสูงสุด (TOMM) โดยการขับเคลื่อนกระบวนการจากเทคนิคของการวางแผนแบบมีส่วนร่วม (PIC) จึงทำให้เกิดกระบวนการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงโดยพลังอำนาจของชุมชนอย่างแท้จริง

7.2 ข้อเสนอแนะ

7.2.1 ข้อเสนอแนะด้านนโยบาย

1) งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่าหน่วยงานภาครัฐสามารถที่จะนำรูปแบบการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนี้เข้ามาประยุกต์ใช้ในการกำหนดแผนยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาฐานรากของชุมชนในท้องถิ่น ด้วยการเชื่อมโยงความร่วมมือในการทำงานร่วมกันของทุกภาคส่วน ซึ่งสามารถทำให้เกิดการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง การนำไปประยุกต์ใช้นั้น ไม่จำเป็นต้องเป็นการพัฒนาในด้านการท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียว เพราะรูปแบบนี้มีความสามารถนำไปประยุกต์ใช้หรือปรับให้เข้ากับการพัฒนาด้านอื่นๆ โดยหลักการที่ว่าจะต้องเกิดการมีส่วนร่วมด้วยการทำงานร่วมกัน โดยการเป็นหุ้นส่วนที่มีความเสมอภาค การสร้างแกนเพื่อนำสู่การทำงานร่วมกัน กระบวนการมีส่วนร่วมนี้ ต้องเริ่มต้นพร้อมกันจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่ายโดยเกิดความเท่าเทียม

2) ประสบการณ์จากงานวิจัยนี้ชี้ถึงในเรื่องความเป็นหุ้นส่วน (Partnerships) ซึ่งเป็น โครงสร้างร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมขององค์กรของรัฐ องค์กรเอกชน กลุ่มสมาชิกชุมชนที่ต้องการรวมเอาพลังสร้างผลให้เกิดประโยชน์ในสถานะที่ให้ผลสูงสุดแก่องค์กร การเป็นหุ้นส่วนที่ว่าจะเปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีบทบาท ได้ประสบการณ์การเรียนรู้จากการแลกเปลี่ยน ทำให้เกิดทักษะและค้นพบทรัพยากรในการแก้ไขปัญหาและเพิ่มพูนศักยภาพให้กับตนเอง

3) การวิจัยในระดับท้องถิ่นครั้งนี้มีความสอดคล้องกับการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์สู่การปฏิบัติในระยะแผนพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจแห่งฉบับที่ 10 (2550 – 2554) ตามยุทธศาสตร์การพัฒนา ในเรื่องการพัฒนาสังคมไทยสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมให้เป็นรากที่มั่นคงของประเทศ การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจให้สมดุลและยั่งยืน การพัฒนาบนฐานความหลากหลายทางชีวภาพและสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรและคุณภาพสิ่งแวดล้อม และการเสริมสร้างธรรมาภิบาลในการบริหารประเทศสู่ความยั่งยืน โดยที่การวิจัยนี้เป็นรูปแบบประการหนึ่งสามารถนำไปใช้ให้สอดคล้องได้กับแผนระดับชาติในด้านการพัฒนาอันเป็นการวิจัยที่สามารถเชื่อมโยงประสานกับยุทธศาสตร์ระดับชาติได้

7.2.2 ข้อเสนอแนะด้านปฏิบัติ

1) การวิจัยนี้ชี้ว่าการกำหนดรูปแบบของการมีส่วนร่วมเริ่มต้นด้วยการสร้างกลุ่มแกนรวมเป็นแกนกลาง (Coalition Building) เพื่อการทำงานร่วมกัน มีบทบาทเป็นแกนกลางที่ประกอบด้วยสมาชิกของชุมชน การเกิดกลุ่มแกนนี้มาจากแรงบันดาลใจต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

ในลักษณะจิตอาสา สมาชิกของกลุ่มแกนเป็นผู้สอดประสานในทุกภาคส่วนของชุมชนที่สามารถทำหน้าที่เป็นตัวแทนในการประสานงานเชื่อมโยงภายในชุมชนให้เกิดผล

สถานการณ์ของการสร้างกลุ่มแกนจะต้องชี้ว่าชุมชนได้เห็นประโยชน์ส่วนรวมร่วมกันในการที่จะเข้ามาทำหน้าที่บทบาท ในขณะที่เดียวกันก็ยังสามารถรักษาอัตลักษณ์ของตนเองควบคู่ไปกับการดำรงเป้าหมายและภารกิจที่ทำได้โดยตลอด

2) การวิจัยนี้ชี้ว่าความร่วมมือในการทำงาน (Collaboration) เป็นกระบวนการและเป็นเป้าหมายของชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งทำให้ผู้มีส่วนร่วมที่หลากหลายมาทำงานร่วมกัน โดยมีเป้าหมายประสงค์ที่จะทำให้เกิดผล และต้องพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอนอย่างต่อเนื่อง โดยไม่ควรมีข้อจำกัดในเงื่อนไขจนเกิดเป็นเครือข่ายของการร่วมงาน ซึ่งต้องมีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนสื่อสารข้อมูล ดำเนินกิจกรรมให้มีผลประโยชน์ร่วมกัน โดยพัฒนาไป ประเมินไป ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไป และสามารถใช้ทรัพยากรร่วมกันได้ ในท้ายที่สุดของการทำงานร่วมกันจะเกิดการสร้างมาตรฐานของการจัดการและมาตรการในการปฏิบัติ เพื่อนำมาใช้ให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกันต่อไป จะเกิดความสัมพันธ์ใหม่ๆ ขึ้นทำให้เกิดพลังต่างๆ เพื่อการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนา

7.2.3 ข้อเสนอแนะด้านการวิจัย

1) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) การวิจัยนี้ต้องคำนึงถึงการใช้ระยะเวลาเพราะต้องเริ่มต้นจากการกำหนดรูปแบบของการมีส่วนร่วม ซึ่งต้องใช้ระยะเวลาการสร้างกระบวนการ จนสามารถเห็นได้ถึงการพัฒนาและเกิดการเปลี่ยนแปลงสิ่งนี้คือจุดสำคัญของการเลือกใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

2) จากประสบการณ์ในการวิจัยครั้งนี้พบว่าทักษะในการเป็นวิทยากรกระบวนการของนักวิจัย จะช่วยให้การดำเนินการกระบวนการวิจัยเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและแก้ไขปัญหาอุปสรรคได้ทันเวลาที่ โดยสามารถประยุกต์ใช้ความรู้และทักษะในด้านเทคนิคกระบวนการในการได้มาซึ่งข้อมูลเชิงวิเคราะห์ ด้วยการใช้เทคนิคและเครื่องมือต่างๆ ในเชิงคุณภาพ ดังนั้นหากนักวิจัยจะเลือกใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมแล้ว นักวิจัยควรจะมีความรู้และทักษะในการเป็นวิทยากรกระบวนการ

3) งานวิจัยครั้งนี้ทำให้เกิดหัวข้อวิจัยตามมาที่น่าสนใจอีกหลายหัวข้อ เช่นการวิจัยกระบวนการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากฐานทรัพยากรชุมชน การวิจัยในเรื่องแผนการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ การวิจัยในเรื่องของมาตรฐานด้านสิทธิประโยชน์ของชุมชนในเชิงกฎหมายคือสิทธิบัตรและลิขสิทธิ์ของชุมชน

มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

รายการอ้างอิง

รายการอ้างอิง

- แก้ว หัสตงคต. (30 พฤศจิกายน 2548). สัมภาษณ์.
- ชูศักดิ์ ลิบแสน. (30 เมษายน 2549). สัมภาษณ์.
- ณัฐกานต์ ชาญเวช. (2550, กรกฎาคม-กันยายน). แนวทางการออกแบบและบริหารจัดการพื้นที่ชุมชน
ประมงทะเลภาคตะวันออกของประเทศเพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน. *e-TAT Tourism Journal*, 3.
- นิรุจน์ คุณนรา. (16 พฤษภาคม 2549). สัมภาษณ์.
- บัญญัติ แก้วส่อง และคนอื่นๆ. (2549). *การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวภาคอีสาน จาก การสังเคราะห์
พลังการวิจัยท้องถิ่นภาคอีสาน*. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว).
- ประจวบ สวัสดิ์. (29 พฤศจิกายน 2548). สัมภาษณ์.
- ประพัฒน์ ฤทธิเดช. (10 มกราคม 2549). ตำแหน่งนายกองค์การบริหารส่วนตำบล. สัมภาษณ์.
- พจนา สวานศรี. (2546). *คู่มือการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนสนับสนุนจากกองทุนแคนาดา
ประจำประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (2546). *การพัฒนาที่ยั่งยืน*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกลดคิมทอง.
- เพ็ญ การสมัคร. (28 พฤศจิกายน 2548). สัมภาษณ์.
- วิไลลักษณ์ สุวจิตตานนท์ และอัญญา นิลนพคุณ. (2548). *การพัฒนาเครือข่ายการมีส่วนร่วม
ของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในชุมชนบ้านไร่ อำเภอสทิงพระ จังหวัดชัยภูมิ*.
กรุงเทพฯ : สำนักคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ).
- สมเดช หัสตงคต. (16 มีนาคม 2549). สัมภาษณ์.
- สัญญา หัสตงคต. (14 กุมภาพันธ์ 2549). สัมภาษณ์.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. (2545). *ชุมชนท้องถิ่นกับการจัดการความรู้โดยอิสระ.
การประชุมประจำปีงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ครั้งที่ 2 ปี 2545*. กรุงเทพฯ : สำนักงานฯ.
- สินธุ์ สโรบล. (2547). *การท่องเที่ยวโดยชุมชน. ในการประชุมเชิงปฏิบัติการ การท่องเที่ยวโดยชุมชน*.
กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สินธุ์ สโรบล และคนอื่นๆ. (2548). *การท่องเที่ยวโดยชุมชน ในการท่องเที่ยววิถี การท่องเที่ยวชุมชน*.
(เอกสารประกอบการสัมมนา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร 2 – 3 พฤศจิกายน 2548).
กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). (อัดสำเนา).

- สินธุ์ สโรบล และอุดร วงษ์ทับทิม. (2546). การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน: ประสบการณ์
พื้นที่ภาคเหนือจากการท่องเที่ยวโดยชุมชน แนวคิดและประสบการณ์พื้นที่ภาคเหนือ.
กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สีลาภรณ์ บัวสาย. (2547). *พลังท้องถิ่น : บทสังเคราะห์งานวิจัยด้านชุมชน*. กรุงเทพฯ : สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- เสน่ห์ พันธุ์พิริยะ. (25 เมษายน 2549). สัมภาษณ์.
- อนันต์ วัฒนกุลจรัส. (2549, ตุลาคม-ธันวาคม). ผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวไทย "กระจุก" หรือ .
"กระจ่าย". *e-TAT Tourism Journal*, 4.
- อานันท์ กาญจนพันธ์. (2544). *วิธีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน : พลวัตและศักยภาพของชุมชน
ในการพัฒนา*. เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- อุทัย เจริญพีช. (26 พฤศจิกายน 2548). สัมภาษณ์.
- อุบลวรรณ ประดับสุข. (2549, กรกฎาคม-กันยายน). การเรียนรู้และประสบการณ์เรื่องการท่องเที่ยว
โดยชุมชนจาก สกว. (ภาค). *e-TAT Tourism Journal*. 3.
- Argyris, C., Putnam, R., Smith, R., & McLain, D. (1985). *Action Science: Concept,
Methods and Skills for Research Intervention*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Armstrong, A. D., Hou, J. Y., Malvar, A. S., Mclean, T. Y., & Pestiaux, J. (2008).
Community-Based Ecotourism. *Environmental Strategies*, 454.
- Aronsson, L. (2000). *The Development of Sustainable Tourism*. London/N.Y: Cotium.
- Ashworth, G. J. (2003). Heritage, Identity and Place: For Tourists and Host
Communities. In S. Singh, D. J. Timothy & R. K. Dowling (Eds.), *Tourism in
Destination Communities*. U.K: CABI.
- Ayala, H. (2000). Panama's TCR Action Plan. *Cornell Hotel and Restaurant Administration
Quarterly*, 41(1), 108-120.
- Balcazar, F. E., Keys, C. B., Kapland, D. L., & Suarez-Balcazar, Y. (1998). Participatory Action
Research and People with Disabilities: Principles and Challenges. *Canadian Journal of
Rehabilitation*, 2, 105-112.
- Bruce, D. M., Jackson, M. J., & Cantalops, A. (2001). PREPARE: A Model to Aid the Development
of Policies for Less Unsustainable Tourism in Historic Towns. *Tourism and
Hospitality Research*, 3(1), 21-37.

- Caffyn, A., & Jobbins, G. (2003). A Governance Capacity and Stakeholder Interactions in the Development and Management of Coastal Tourism: Example from Morocco and Tunisia. *Journal of Sustainable Tourism*, 11(2-3), 224-245.
- Cater, E., & Lowman, G. (1994). *Ecotourism: A Sustainable Option?*. Chichester: John Wiley.
- Chamber, R. (1999). Forward. In S. White (Ed.), *The Art of Facilitating Participation: Releasing the Power of Grassroots Communication*. New Delhi: Sage.
- Checkland, P., & Scholes, J. (1990). *Soft System Methodology in Action*. Chichester: John Wiley.
- Dahles, H. (2000). Tourism, Small Enterprises and Community Development. In G. Richard & D. Hall (Eds.), *Tourism and Sustainable Community Development*. London: Routledge.
- Darke, R. (2000). Public Participation, Equal Opportunities, Planning Policies and Decisions. In P. Allmendinger, A. Prior & J. Raemaekers (Eds.), *Introduction to Planning Practice*. U.K.: John Wiley.
- De Lacy, T., & Boyd, M. (2000). An Australian Research Partnership between Industry, University and Government: The Cooperative Research Center for Sustainable Tourism. In B. Bramwell & B. Lane (Eds.), *Tourism Collaboration and Partnerships: Politics, Practice and Sustainability*. U.K.: Channel View.
- Dhakal, D. P., Sunil Sharma, M., & Choegyol, L. (2007). *Lesson Learned: Nepal's Experience Implementing Sustainable Rural Tourism Development Model: Tourism for Rural Poverty Alleviation Programme (TRPAP)*.
- Dick, B. (1995-2000). *Action Research: Action and Research* [On-line]. Retrieved November 11, 2008. from <http://www.scu.edu.au/schools/gcm/ar/arp/aandr.html>.
- Dowling, R. K., & Fennel, D. A. (2003). The Context of Ecotourism Policy and Planning. In R. K. Dowling & D. A. Fennel (Eds.), *Ecotourism Policy and Planning*. U.K: CABI.
- Fagence, M. (2003). Tourism and Local Society and Culture. In S. Singh, D. J. Timothy & R. K. Dowling (Eds.), *Tourism in Destination Communities*. U.K: CABI.
- Fennel, D. A., & Dowling, R. K. (2003). Ecotourism Policy and Planning: Stakeholders, Management and Governance. In D. A. Fennel & R. K. Dowling (Eds.), *Ecotourism Policy and Planning*. London: CABI.

- Future Search Conferences (FSC)* [On-line]. (2008). Retrieved November 11, 2008. from www.ibiconsultinggroup.com/future_srch_conf.htm.
- Garrod, B. (2003). Local Participation in the Planning and Management of Ecotourism: A Revised Model Approach. *Journal of Ecotourism*, 2(1), 33-52.
- Gunn, C. A., & Turgut, V. (2002). *Tourism Planning: Basic, Concepts, Cases*. New York: Routledge.
- Gursoy, D., & Rutherford, D. G. (2004). Host Attitudes toward Tourism: An Improved Structural Model. *Annals of Tourism Research*, 31(3), 495-516.
- Haley, A. J., Snaith, T., & Miller, G. (2005). The Social Impacts of Tourism: A Case Study of Bath, U.K. *Annals of Tourism Research*, 32(3), 647-668.
- Hall, C. M. (2003). Politics and Place: an Analysis of Power in Tourism Communities. In S. Singh, D. J. Timothy & R. K. Dowling (Eds.), *Tourism in Destination Communities*. U.K: CABI.
- Hall, C. M., & Jenkins, J. (1995). *Tourism and Public Policies*. London: Routledge.
- Hall, C. M., & McArthur, S. (Eds.). (1996). *Heritage Management in Australia and New Zealand: the Human Dimension* (2 nd ed.). Oxford: Oxford University.
- Holden, A. (2000). *Environment and Tourism*. London: Routledge.
- Imbach, A., Dudley, E., Ortiz, N., & Sanchez, H. (1997). *Participatory and Reflective Analytical Mapping for Sustainability (PRAM)*. Cambridge: IUCN Publication Service Unit.
- Ioannides, D. (2003). *The Economics of Tourism in Host Communities*. In S. Singh, D. J. Timothy & R. K. Dowling (Eds.), *Tourism in Destination Communities*. U.K: CABI.
- Isarangkura, A. (2001). *Economic Evaluation of Natural Environment: Case Studies of Khao Yai and Kho Samed National Park*. Bangkok: Thailand Development Research Institute.
- IUCN. (1997). *Assessing Sustainability: An Overview of Approach, Methods, Tools and Experience*. Cambridge, UK: IUCN Publication Services Unit.
- Jack, L. (2002). *Community Ownership and Responsibility for the Development and Management of Sustainable Tourism*. Australia: Centre of Sustainable Tourism and Complete Marketing Solutions.
- Joppe, M. (2003). Optimizing Tourism Destination Development in Canada. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 15(6), 308-312.

- Kemmis, S., & McTaggart, R. (2000). Participatory Action Research. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Kotler, P., Haider, D. H., & Rein, I. (1993). *Marketing Places: Attracting Investment, Industry, and Tourism to Cities, States, and Nations*. New York: Free Press.
- Lee-Smith, D. (1997). *Community-based Indicators*. Gland, Switzerland and Cambridge, UK: IUCN.
- Linberg, K., & Enriquez, J. (1994). *An Analysis of Ecotourism's Economic Contribution to Conservation and Development in Belize* (Vol. 2). Washington D. C: World Wildlife Fund.
- Linberg, K., & Hawkins, D. (Eds.). (1993). *Ecotourism: A Guide for Planners and Managers*. North Bennington: The Ecotourism Society.
- Mannidis Roberts Consultants. (1997). *Developing a Tourism Optimisation Management Model (TOMM): A Model to Monitor and Manage Tourism on Kangaroo Island*. Adelaide: South Australian Tourism Commission.
- McArthur, S. (1999). *Visitor Management in Action: An Analysis of the Development and Implementation of Visitor Management Models at Jenolan Caves and Kangaroo Island*. Unpublished PhD Thesis, University of Canberra, ACT.
- McArthur, S. (Ed.). (2000). *Beyond Carrying Capacity - Introducing A Model to Monitor and Manage Visitor Activities in Forests*. Wellington, U.K: CABI.
- McDaniel, R. R. J., Timothy, D. J., & Trousdale, W. (1999). Value-Focus Thinking in a Different Context: Planning for Guimaras, Philippines. *Interfaces*, 29(4), 58-71.
- Mitchell, R. E. (2001). Community Perspectives in Sustainable Tourism: Lessons from Peru. In S. F. McCool & R. L. Moisey (Eds.), *Tourism, Recreation and sustainability: Linking Culture and the Environment*. Oxon, U.K: CABI.
- Mitchell, R. E., & Reid, D. G. (2000). Community Integration: Island Tourism in Peru. *Annals of Tourism Research*, 28(1), 113-139.
- Murphy, P. E. (Ed.). (2001). *Tourism and Sustainable Development* (2 ed.): Butterworth Heinman.
- Neisenbaum, R. A., & Gorka, B. (2001). Community-Based Eco-Education: Sound Ecology and Effective Education. *The Journal of Environmental Education*, 33(1), 12-17.
- Newsome, D., Moore, S. A., & Dowling, R. K. (2002). *Natural Area Tourism: Ecology, Impacts and Management*. Sydney: Channel View.

- Nilnoppakun, A. (2008). *Community Based Tourism Planning: An Application to Rural Thailand*. Perth : Edith Cowan University.
- Nilsen, P., & Tayler, G. (1997). A Comparative Analysis of Protected Area Planning and Management Frameworks. In S. F. McCool & D. N. Cole (Eds.), *Proceedings of a Workshop on Limits of Acceptable Change and Related Planning Processes: Progress and Future Directions University of Montana's Lubrecht Experimental Forest, Missoula, Montana*. Ogden, UT: US Department of Agriculture Forest Service, Rocky Mountain Research Station.
- Norton, B. (1987). *Why Preserve Natural Variety?* Princeton: Princeton University.
- Page, S., & Dowling, R. K. (2002). *Ecotourism*. China: Prentice Hall.
- Parker, S. (2000). Collaboration on Tourism Policy Making: Environmental and Commercial Sustainability on Bonaire, NA. In B. Bramwell & B. Lane (Eds.), *Tourism Collaboration and Partnerships: Politics, Practice and Sustainability*. U.K: Channel View.
- Pimentel, D. (1994). Investing in Natural Capital: The Ecological Approach to Sustainability. *The International Society for Ecological Economic and Island Press*.
- PPM&E Resource Portal - Appreciative Participatory Planning [On-line]. (2008). Retrieved 11 November, 2008 from <http://portals.wi.wur.nl/ppme/>.
- Prosser, G. (1986). The Limits of Acceptable Change: An Introduction to a Framework for Natural Area Planning. *Australian Parks and Recreation*, 22(2), 5-10.
- Reason, P., & Bradbury, H. (2006). *Introduction: Inquiry and Participation in Search of a World Worthy of Human Aspiration*. In P. Reason & H. Bradbury (Eds.), *Handbook of Action Research (4 ed.)*. London: Sage.
- Reed, M. G. (2000). *Collaborative Tourism Planning as Adaptive Experiments in Emergent Tourism Settings*. In B. Bramwell & B. Lane (Eds.), *Tourism Collaboration and Partnerships: Politics, Practice and Sustainability*. U.K: Channel View.
- Reid, D. G., Mair, H., & George, W. (2004). Community Tourism Planning: A Self-Assessment Instrument. *Annals of Tourism Research*, 31(3), 623-639.
- Richard, G., & Hall, D. (Eds.). (2000). *The Community: A Sustainable Concept in Tourism Development?* London: Routledge.
- Rodrik, D. (1997). Sense and Nonsense in the Globalisation Debate. *Foreign Affairs*, 107(1), 19-34.

- Ross, S., & Wall, G. (2000). *Ecotourism: Towards Congruence between Theory and Practice*. U.K: CABI.
- Sassen, S. (2005). The Ecology of Global Economic Power: Changing Investment Practices to Promote Environmental Sustainability. *Journal of International Affairs*, 58(2), 11-34.
- Scheyvens, R. (1999). Ecotourism and Empowerment of Local Communities. *Tourism Management*, 20, 245-249.
- _____. (2002). *Tourism for Development: Empowering Communities*. Singapore: Pearson Education Asia.
- Smith, W. (1991). *The AIC Model: Concepts and Practice*. Washington D.C.: ODIL.
- Sofield, T. H. B. (2003). *Empowerment for Sustainable Tourism Development* (Vol. Tourism Social Science Series): U.K. : Pergamon.
- Stankey, G. H., & McCool, S. F. (1984). Limits of Acceptable Change: A New Framework for Managing the Bob Marshall Wilderness Complex. *Western Wildlands*, 21(Fall), 46.
- Swarbrooke, J. (1999). *Sustainable Tourism Management*. U.K: CABI. The Commune/Ward/Town Socio-Economic Planning Process. (2007). *Participatory Rural Appraisal Manual*: SEPP. The Mountain Institute. (2008). *Appreciative Participatory Planning and Action*. n.p.
- Theis, J., & Grady, H. (1991). *Participatory Rapid Appraisal for Community Development* (Vol. Save the Children Fund). London. n.p.
- Timothy, D. J. (1998). Cooperative Tourism Planning in Developing Destination. *Journal of Sustainable Tourism* 6(1), 52-68.
- Tosun, C. (2002). Host Perceptions of Impacts: A Comparative Tourism Study. *Annals of Tourism Research*, 29(1), 231-253.
- Uriely, N. (2005). The Tourist Experience Conceptual Developments. *Annals of Tourism Research*, 32(1), 199-216.
- Vernon, J., Essex, S., Pinder, D., & Curry, K. (2005). Collaborative Policymaking: Local Sustainable Projects. *Annals of Tourism Research*, 32(2), 325-345.
- Wearing, S., & Neil, J. (2000). *Ecotourism: Impacts, Potentials and Possibilities*. Oxford: Butterworth Heinman.

- William, D. R. (2001). Sustainability and Public Access to Nature: Contesting the Right to Roam. *Journal of Sustainable Tourism*, 9(5), 361-371.
- Wolfe, R., & Putler, D. (2002). How Tight are the Ties That Bind Stakeholder Groups. *Organization Science*, 13, 64-80.
- WTO. (1996). *Agenda 21 for the Travel and Tourism Industry: Towards Sustainable Development*. USA: World Tourism Organisation, World Travel and Tourism Council, and the Earth Council.
- Yeoman, I., & McMahon-Beattie, U. (2005). Developing a Scenario Planning Process Using a Blank Piece of Paper. *Tourism and Hospitality Research*, 5(3), 273-286.
- Yiannakis, A., & Gibson, H. (1992). Roles Tourist Play. *Annals of Tourism Research*, 19(1), 287-303.

มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

มหาวิทยาลัยราชภัฏราชบุรี

ภาคผนวก

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาคาร

ภาคผนวก ก

รายชื่อบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

รายชื่อสมาชิกกลุ่มท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต.ห้วยแร่ จ.ตราด 26 พฤศจิกายน 2548

หมู่	ชื่อ - นามสกุล	หมู่	ชื่อ-นามสกุล
1	1. คุณบุญธรรม บาวเออร์ 2. คุณพยุง เจริญสุข 3. คุณสงกรานต์ สัมมา 4. คุณวาที ปิดทอง 5. คุณปิ่น เลี้ยงถนอม 6. คุณไพโรจน์ บัวผัน 7. คุณวินัย ปิดทอง 8. คุณรวงทอง นาคประวัตี 9. คุณครรชิต หงษ์กลาย	3	26. คุณวิสา หงษ์กลาย 27. คุณบ้งอร ศักดิ์แพทย 28. คุณบัญชา หงษ์ถนอม 29. คุณบุญช่วย พวงเกตุ
2	10. คุณสุรภี พัยคมะ 11. คุณสมเกียรติ อามักดิ์ 12. คุณสมทศ ระลึกชอบ 13. คุณบุญชอบ สิบเสน 14. คุณชลาชัย อามักดิ์ 15. คุณปิ่นแก้ว ปานแก้ว 16. คุณวิ สวัสดิ์ 17. คุณประสิทธิ์ ฤทธิเดช 18. คุณกฤษณา ฤทธิเดช 19. คุณชูศักดิ์ ฤทธิเดช 20. คุณจเร วงษ์พยัคฆ์ 21. คุณปุปผา ภัคดีพิน 22. คุณนิตยา ระลึกชอบ 23. คุณชูศักดิ์ สิบเสน 24. คุณประสิทธิ์ ศาสนกิจ 25. คุณสมศักดิ์ เขมากรโรทัย	4	30. คุณสุพรรณ สงวนหงษ์ 31. คุณขวัญเมือง เทียวตรง 32. คุณบุญช่วย การสมัคร 33. คุณตุงตุง โสณะนันท์ 34. คุณทับทิม เจริญพีช 35. คุณประจวบ สวัสดิ์ 36. คุณสมพร มานิตย์ 37. คุณฉอ้อน การสมัคร
		5	38. คุณอุทัย เจริญพีช 39. คุณนารีรัตน์ ทศรัตน์ 40. คุณวาสนา เจริญพีช 41. คุณสมเดช หัยถูกต 42. คุณสัญญา หัยถูกต 43. คุณประวิตร วิจิตรสมบัติ 44. คุณคุณประสาน นาคประวัตี 45. คุณประพัฒน์ -ดิระเสถียร 46. คุณโกสณ ขอบรส 47. คุณวศินี สวัสดิ์
		6	48. คุณทวี อินจรรย์ 49. คุณบัญชา สวัสดิ์

หมู่	ชื่อ-นามสกุล	หมู่	ชื่อ-นามสกุล
7	50. คุณมานัส ไกรฉวี 51. คุณวิริยะ จงไพศาล 52. คุณชูรเกษ จงไพศาล 53. คุณชวลิต จงไพศาล 54. คุณสังคม กุลนรา	9	63. คุณประจิม แพทณุเคราะห์ 64. คุณรสสุคนธ์ สุขะ 65. คุณพนม แม่นปิ่น 66. คุณจักรี พรหมกสิกร 67. คุณสนม ภิรมย์ศักดิ์
8	55. คุณสมศักดิ์ เข้มดี 56. คุณวิศรุต เข้มดี 57. คุณขวัญใจ สวัสดิ์ 58. คุณวิชัย พลละออ 59. คุณจური เข้มดี 60. คุณฉัตรชัย เจริญสุข 61. คุณจันทร์หอม แสนสวัสดิ์ 62. คุณประมวล บุตรวิหา		68. คุณสนธิ พันธุ์พิริยะ 69. คุณลัดดาวัลย์ สวัสดิ์ 70. คุณมนตรี ฤทธิเดช 71. คุณสมปอง วงศ์อยู่

มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

รายชื่อสมาชิกกลุ่มแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด

ชื่อ - นามสกุล	ที่อยู่
1. นางรวงทอง นาคประวดี	107 หมู่ที่ 1 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.01-7482771
2. ดช.วาทัญญู สุภาพร	107 หมู่ที่ 1 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด
3. นายครรชิต หงษ์กลาย	5/1 หมู่ที่ 1 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.09-8252081
4. นายสงกรานต์ สัมมา	61 หมู่ที่ 1 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด
5. นางบุญธรรม เพาเออร์	110 หมู่ที่ 1 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.09-9385174
6. นายโลธาร์ เพาเออร์	110 หมู่ที่ 1 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.09-9385174
7. นายภัลลพ เลี้ยงถนอม	24 หมู่ที่ 2 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.06-3509791
8. นายบุญชอบ สิบแสน	19 หมู่ที่ 2 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.06-1397856
9. นายชูศักดิ์ สิบแสน	40 หมู่ที่ 2 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.07-1482881
10. นายสมศักดิ์ เขมมาโรทัย	48/1 หมู่ที่ 2 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.07-0914583
11. นางสุรณี พัคคะ	7/1 หมู่ที่ 2 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.07-0666894
12. ดช.อรรถพงษ์ ระลึกชอบ	หมู่ที่ 2 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด
13. นายพิชิต ระลึกชอบ	44 หมู่ที่ 2 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.06-1845754
14. นางนิตยา ระลึกชอบ	44 หมู่ที่ 2 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.09-9350817
15. ดญ.กัญญารัตน์ ระลึกชอบ	44 หมู่ที่ 2 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.09-9350817
16. นางเพลินพิศ ระลึกชอบ	44/1 หมู่ที่ 2 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.06-1552697
17. ดช.ณัฐพล ชอบรส	44/1 หมู่ที่ 2 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.06-1552697
18. นายชลาถัย อามักดี	34 หมู่ที่ 2 ถ.คลองขุด ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.01-5815344
19. นางประไพพรรณ อาสาสุวรรณ	64/4 หมู่ที่ 2 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด
20. นางบุปผา สักดีพิณ	73 หมู่ที่ 2 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด
21. นางสมปอง วงศ์อยู่	หมู่ที่ 2 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.09-5443107
22. นางบุญช่วย พวงเกษ	68 หมู่ที่ 3 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.07-1357375
23. นางบังอร สักดีแพทย์	72 หมู่ที่ 3 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.07-1454564
24. นายสมโภช แนวพนา	65 หมู่ที่ 3 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.06-0004115
25. นายสุพรรณ สงวนหงษ์	103 หมู่ 4 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.01-7440570
26. นายบุญช่วย การสมัคร	67 หมู่ 4 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.06-1137590
27. นายชชาติ การสมัคร	5/1 หมู่ 4 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.07-1491238

ชื่อ – นามสกุล	ที่อยู่
28. นางฉ้ออัน การสมัคร	5/1 หมู่ 4 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.06-1451758
29. นายศักดิ์ เรืองขจิต	6/1 หมู่ 4 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.09-2534317
30. นางอินทรา เรืองขจิต	121 หมู่ 4 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.05-0820354
31. นายสงกรานต์ เจริญสุข	58/1 หมู่ 4 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.06-0323849
32. นายวิฑูร เจริญพีช	122 หมู่ 4 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.09-0978017
33. นส.สำราญ สัมมา	120 หมู่ 4 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.09-8046151
34. นส.วาสนา เจริญพีช	98/1 หมู่ 5 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.09-0978017
35. นายอุทัย เจริญพีช	98 หมู่ 5 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.09-0978017
36. นางทับทิม เจริญพีช	98/2 หมู่ 5 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด
37. นายทองพิทักษ์ ไกรนารถ	7 หมู่ 5 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.07-1489822
38. นายบุญเลิศ ไกรนารถ	85 หมู่ 5 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด
39. นายณรงค์ รอดวิบาก	31/1 หมู่ 5 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.06-1489810
40. นายนคร กุลนรา	2/4 หมู่ 5 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.09-5439266
41. นายสมเดช หัยภูงคต	55 หมู่ 5 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.04-7810041
42. นายพิรุณ หัยภูงคต	15/5 หมู่ 5 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.06-0754765
43. นายสัญญา หัยภูงคต	19/6 หมู่ 5 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.06-1517469
44. นายกฤษณะ ทศรัตน์	58 หมู่ 5 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.09-0927844
45. นางนารีรัตน์ ทศรัตน์	58 หมู่ 5 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.09-0927844
46. นายนิพนธ์ สงวนหงษ์	17 หมู่ 5 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.01-8626799
47. นายประเสริฐ ชอบรส	21 หมู่ 5 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด
48. นายโกศล ชอบรส	21 หมู่ 5 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.06-1552697
49. นางยุพิน ชอบรส	94 หมู่ 5 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.07-1277811
50. นางสุดา เทียงตรง	47 หมู่ 5 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.07-1428583
51. นายพิเชษฐ์ สิบแสน	28/1 หมู่ 5 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด
52. นางประจวบ สวัสดิ์	85 หมู่ 5 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.07-1368126
53. นางวิณี สวัสดิ์	6 หมู่ 5 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.07-0277883
54. นส.บังอร แพทย์นุเคราะห์	11 หมู่ 5 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.07-0592308
55. นายสมทรง บินลอย	66 หมู่ 5 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.06-0747264
56. นายบุญอยู่ สุขนคร	152 หมู่ 6 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.09-0913828

ชื่อ-นามสกุล	ที่อยู่
57. นางอัสนา บุญเพย	237 หมู่ 6 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.07-1308770
58. นายชวลิต จงไพศาล	42/1 หมู่ 8 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.01-4879489
59. นส.พวงจันทร์ สาจันทร์	33/4 หมู่ 8 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.06-1525667
60. นายนัทธี หงษ์กลาย	73 หมู่ 8 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.06-1126396
61. นางปราณีต เลี้ยงถนอม	15 หมู่ 8 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.06-1383391
62. นางจิรชยา เลี้ยงถนอม	15/2 หมู่ 8 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.01-7944466
63. นายวิชัย พลตะออ	118 หมู่ 9 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.09-0973936
64. นายนิค แสงนิลเกิด	88/1 หมู่ 9 ถ.แก่งไทร-บ้านโป่ง ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด
65. นายสุทัศน์ หงษ์กลาย	23/3 หมู่ 9 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.09-2535691
66. นายสนธยา คำมี	136/1 หมู่ 9 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด
67. นางบุญช่วย นาคประวัตี	1/1 หมู่ 9 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.07-0338506
68. นางขนิษฐา ไกรฉวี	123 หมู่ 9 ถนนนางเกลือ ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.06-1126428
69. นายประมวลทรัพย์ บุตรวิชา	77/1 หมู่ 9 ถนนจุฬามณี-นางเกลือ ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.07-1424810
70. นางจันทร์หอม แสนสวัสดิ์	12 หมู่ 9 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด
71. นายเสน่ห์ พันธุ์พิริยะ	45/2 หมู่ 9 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.07-1289704
72. นางสมมิตร แสนสวัสดิ์	2 หมู่ 10 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.06-1569730
73. นางสนม ภิรมย์ศักดิ์	23/1 หมู่ 10 ถนนจุฬามณี-นางเกลือ ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.09-5437122
74. นางสุมาลี ยี่สอง	171 หมู่ 10 ถนนจุฬามณี-นางเกลือ ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.01-9962313
75. นายสมชาย กุลนรา	81/1 หมู่ 10 ถนนจุฬามณี-นางเกลือ ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.06-1461361
76. นายนิกร ไกรนารถ	5/2 หมู่ 10 ถนนปากพืด ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด
77. น.ส.ฉวี ยอดแดง	7 หมู่ 10 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.07-1428489
78. นายสุพจน์ สุขะ	91 หมู่ 10 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.01-7451057
79. นายรสสุคนธ์ สุขะ	169 หมู่ 10 ต.ห้วยแร่ อ.เมือง จ.ตราด โทร.01-3859931
80. นายสุวรรณ รอดพิเศษ	52/3 หมู่ 3 ต.เนินทราย อ.เมือง จ.ตราด โทร.06-1372589

คณะกรรมการกลุ่มโอมสแตย์ตำบลห้วยแร่

ชื่อ-นามสกุล	หมู่	จำนวนคนที่รับได้ (ประมาณ)	เบอร์โทร
1. นายครรชิต หงษ์กลาย	1	10	04-8252084
2. นายสงกรานต์ สัมมา	1	10	-
3. นางบัวแก้ว ปานแก้ว	2	10	039-595004, 06-1555622 (ประชาชนกลุ่ม)
4. นายประสิทธิ์ ฤทธิเดช	2	10	-
5. นายชูศักดิ์ สิบแสน	2	50	-
6. นายชลาชัย อัมภักดี	2	15	-
7. นายสมศักดิ์ เขมากโรทัย	2	10	-
8. นางสมปอง วงศ์อยู่	2	10	07-0914583
9. นายอุทัย เจริญพีช	4	50	-
10. นายบุญช่วย การสมัคร	4	20	09-0978017
11. น.ส.ตุ้มตุ้ม โสณะฉันท	4	10	06-1137590
12. นายสมพร มานิตย์	5	30	-
13. น.ส.วาสนา เจริญพีช	5	30	-
14. นางวิไล พยัคฆ์สิงห์	5	10	09-0978017
15. นางวาสนา แสนสวัสดิ์	5	10	-
16. นายนิพนธ์ สงวนหงษ์	5	10	-
17. นายกฤษณะ ทศรัตน์	5	10	01-9409216
18. นายสัญญา ห้วยงอก	5	10	09-0927844
19. นายประวิทย์ จิตรี	5	10	06-1517469 บ้านไม้ (เก่า)
20. นางฉลาด สวัสดิ์	5	5-10	09-9310492
21. นายฉน สวัสดิ์	5	5-10	-
22. นายสะอาด ไชแสง	7	10	-
23. นางวรรณ อะโฮ	8	30	-
24. นายชูเกษ จงไพศาล	8	8	039-939014
25. นายสังคม กุลนรา	8	10	039-595123
26. นายสมศักดิ์ เข็มดี	9	20	01-7013316 บ้านไม้ใหญ่ (เก่า)
27. นายเสริม ยี่ส่อง	10	10	081-9962313 -

คณะกรรมการกลุ่มเรือตำบลห้วยแร่

ชื่อ-นามสกุล (เจ้าของเรือ)	หมู่	ประเภทเรือ	จำนวนคนที่บรรทุกได้ (รวมคนขับ)
1. นายบุญกุล เพ็ญสะท้อน	1	เรือหางยาว	3
2. นายสงกรานต์ สัมมา	1	เรือหางยาว	3
3. นายไวพจน์ บัวผัน	1	เรือหางยาว	3
4. นายไพรวลัย บัวผัน	1	เรือหางยาว	3
5. นายวินัย ปัดทอง	1	เรือหางยาว	3
6. นายสุธน ปัดทอง	1	เรือหางยาว	3
7. นายวาทิ ปัดทอง	1	เรือหางยาว	3
8. นายมนูญ ปัดทอง	1	ไม่ระบุ	ไม่ระบุ
9. นายคณัยพร สัมมา	1	ไม่ระบุ	ไม่ระบุ
10. นายเจริญชัย สัมมา	1	ไม่ระบุ	ไม่ระบุ
11. นายชูศักดิ์ สิบแสน	2	เรือหางยาว	3 (ประธานกลุ่มเรือ)
12. นายชูชาติ การสมัคร	4	เรือหางยาว (เรือต่อ)	3
13. นายสัญญา หัยภูงคต	5	เรือหางยาว (เรือต่อ)	3
14. นายประวิทย์ วิจิตรสมบัติ	5	เรือหางยาว (เรือต่อ)	3
15. นายสมเดช หัยภูงคต	5	เรือหางยาว (เรือต่อ)	3
16. นายพิรุณ หัยภูงคต	5	เรือหางยาว (เรือต่อ)	3
17. นายมนัส สงวนหงษ์	5	เรือหางยาว (เรือต่อ)	3
18. นายสะอาด ไชยสง	7	เรือหางยาว	3
19. นายนายทวี อินจัญ	7	เรือหางยาว	ไม่ระบุ
20. นายบัญชา สวัสดิ์	7	ไม่ระบุ	3
21. นายมงคล กุลนรา	8	เรือหางยาว	10
22. นายสมศักดิ์ เข็มดี	9	เรือขุดไม้ตะเคียนโบราณ	3
23. นายฉัตรชัย เจริญสุข	9	เรือหางยาว	3
24. นายพยุง เจริญสุข	9	เรือหางยาว	3
25. นายสมชาย กุลนรา	10	เรือหางยาว	3
26. นายบรรจง มานัสกิจ	10	เรือหางยาว	

คณะกรรมการกลุ่มสวนผลไม้และกลุ่มอาหารตำบลห้วยแร้ง

ชื่อ-นามสกุล เจ้าของสวน	ประเภทสวน
1. นายประจิม แพทย์นุเคราะห์	เงาะ/ลองกอง/มังคุด/ทุเรียน
2. นายประวิทย์ วิจิตรสมบัติ	เงาะ/ลองกอง/มังคุด/ทุเรียน
3. นายประพัฒน์ ฤทธิเดช	ลองกอง
4. นายรสสุคนธ์ สุขะ	ยางพารา/สับปะรด
5. นายชูศักดิ์ สิลแสน	เงาะ/มังคุด
6. นายชูศักดิ์ ฤทธิเดช	เงาะ/มังคุด/ลองกอง/ทุเรียน
7. นายสมศักดิ์ เขมมาโรทัย	ยางพารา
8. นางบุญธรรม เบาเออร์	เงาะ/ลองกอง
9. นส.ตุ้งตึง โสณะฉันท	ยางพารา
10. นายกฤษณะ ทศรัตน์	เงาะ/ทุเรียน/ยางพารา/หมาก/มะพร้าว/จาก ฯลฯ
11. นางประจวบ สวัสดิ์	(ประธานกลุ่ม) ยางพารา/แก่งติตสวน
12. นายสมศักดิ์ เข้มดี	เงาะ/มังคุด/ลองกอง/ริมน้ำ
13. นายประสิทธิ์ ศาสนกิจ	ลองกอง/ทำพันธุ์ยางให้คู่
14. นายชลาชัย อามักดิ์	เงาะ/ทุเรียน/มังคุด
15. นายวิพุธ เจริญพีช	ยางพารา/เงาะ
16. นายเสริม ชี่สอง	ผลไม้ผสมผสาน/ยางพารา/ปาล์มน้ำมัน
17. นายสุทัศน์ สุนทรเวช	(เลขานุการกลุ่มท่องเที่ยว) สวนผลไม้เงาะ/ ลองกอง

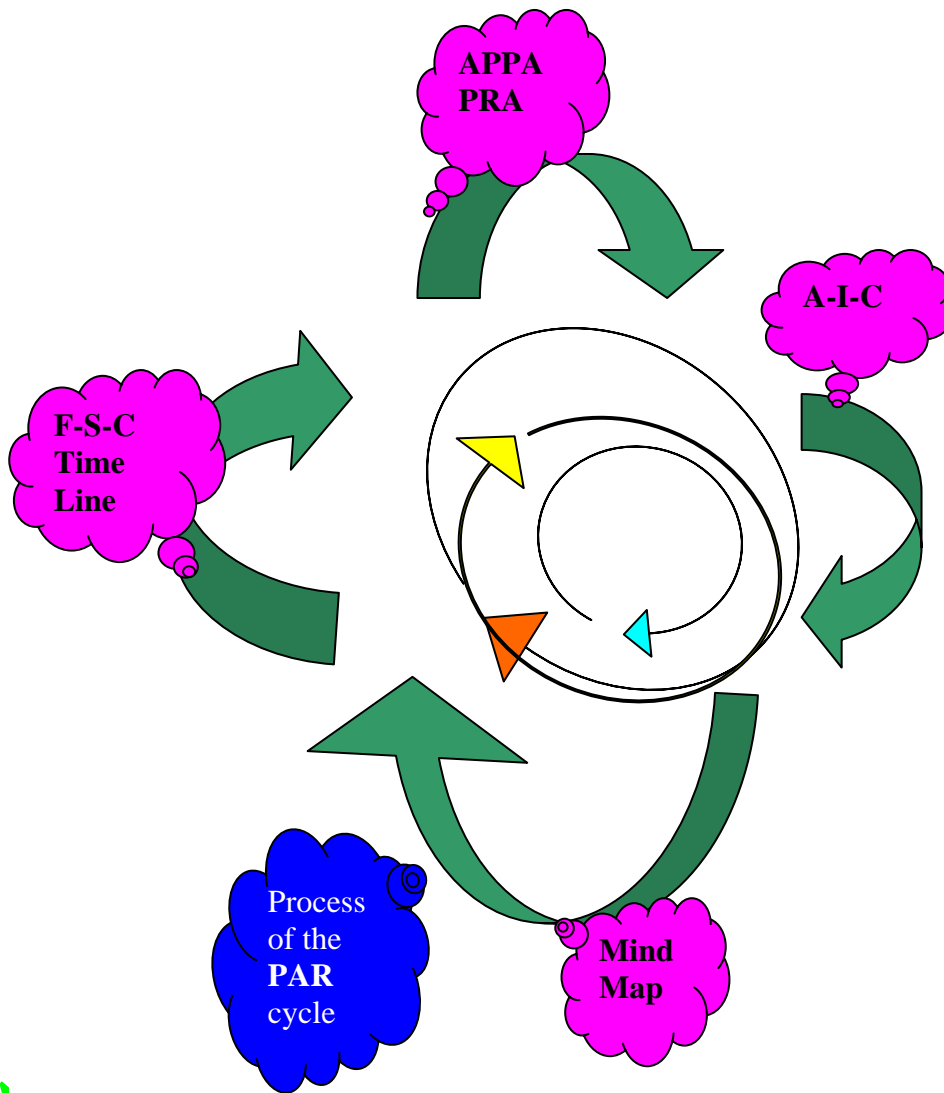
มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุฒินครินทร์

ภาคผนวก ข

เครื่องมือผู้วิจัยที่ใช้ในกระบวนการวิจัย

เครื่องมือผู้วิจัยที่ใช้ในกระบวนการวิจัย

Participatory Action Research :PAR

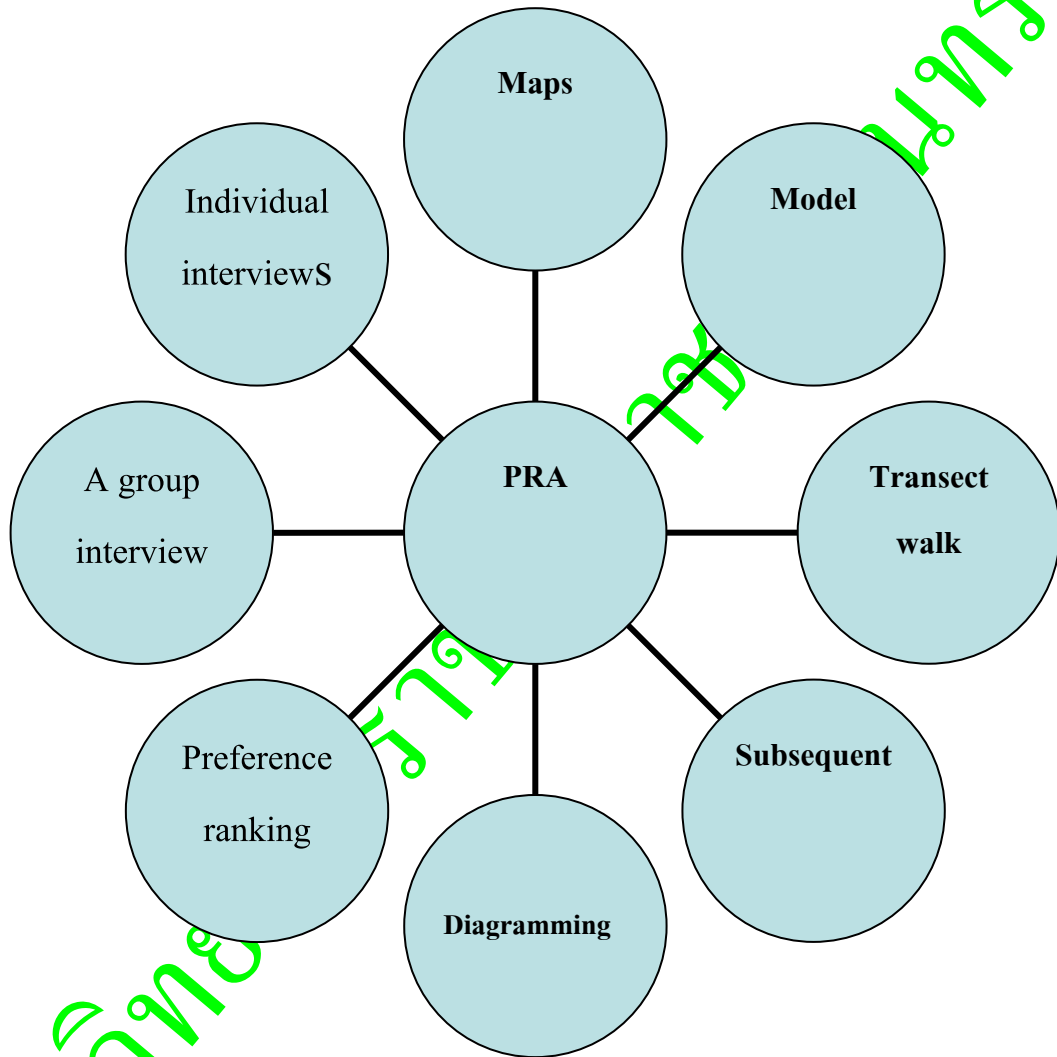

Techniques

Participatory Rural Appraisal: PRA

Key cycle

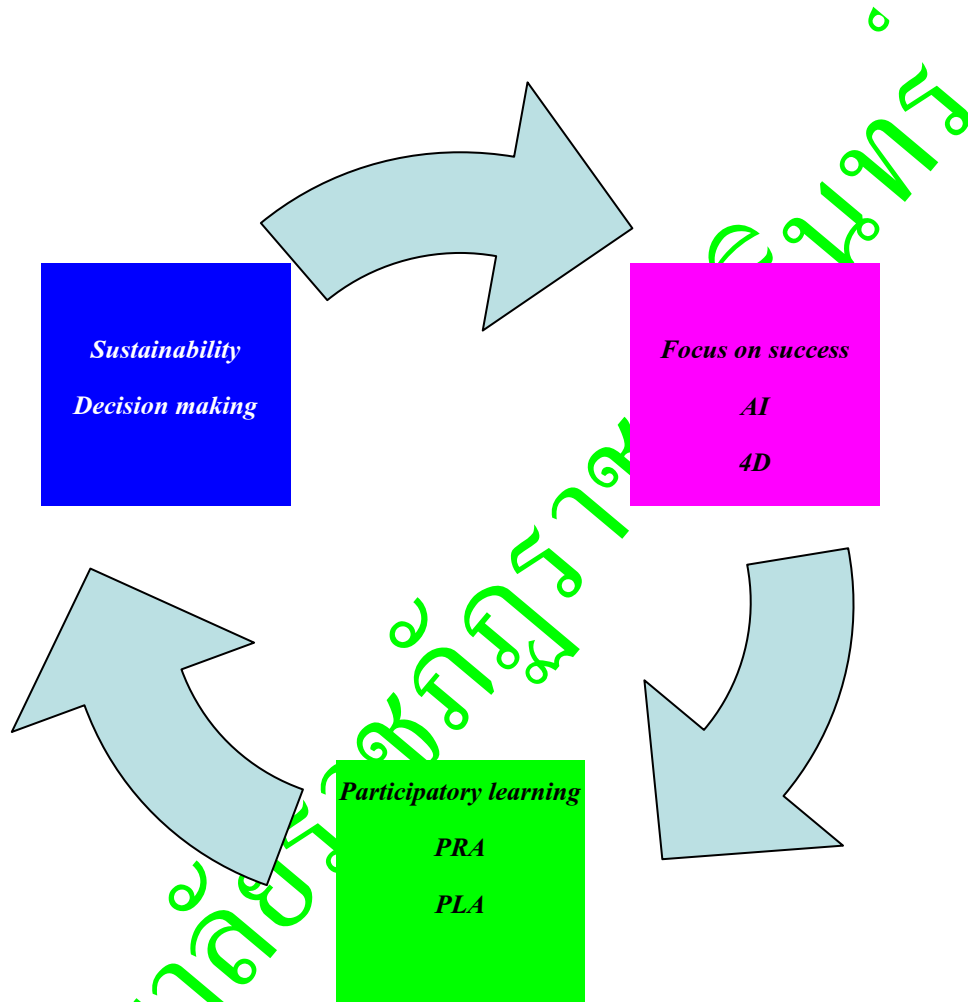

Source: The Mountain Institute. (2008),

adapted by Aroonsri Auesriwong

Principles of Appreciative Participatory Planning and action

APPA

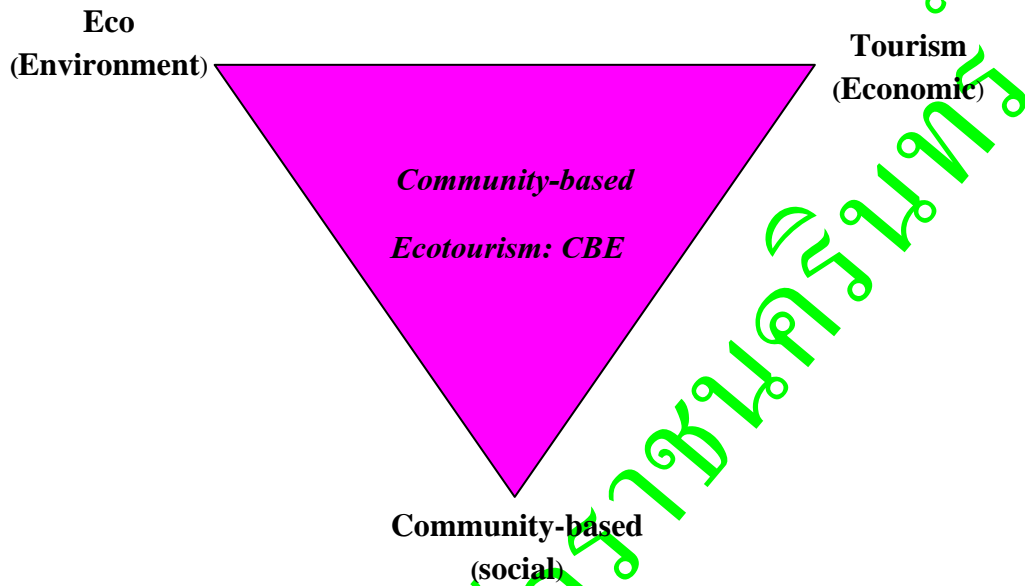

Source: The Mountain Institute (2008, p. 34-35),

adapted by Aroonsri Auesriwong

Community-based Ecotourism: CBE

To Huey Rang

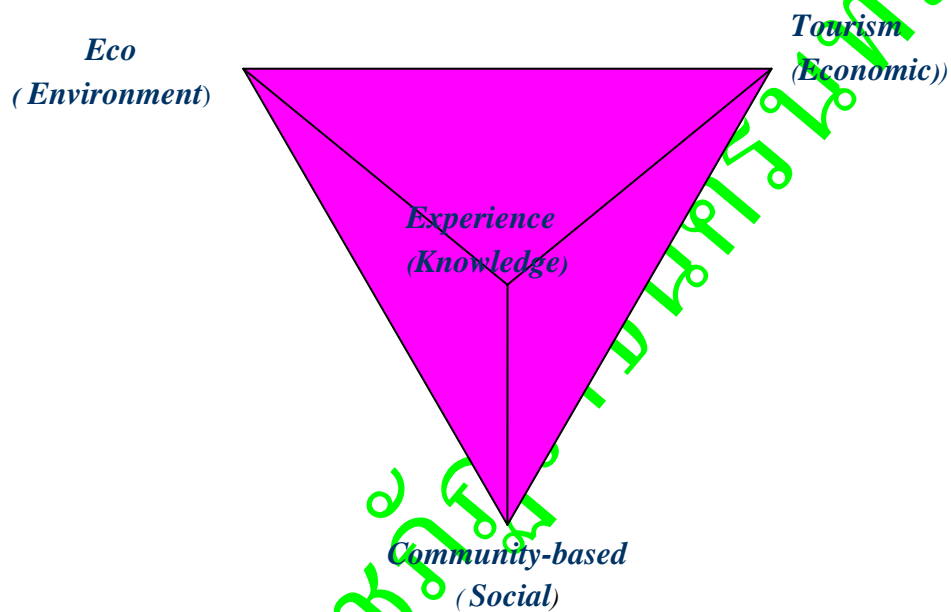
ปรับปรุงจาก: Armstrong, Hou, Malvar, Mclean, and Prestiaux (2008)

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์

Community-based Eco-tourism and Experience: CBETE

To

Huey Rang, Trat Province: Optimum Conditions

Adapted: by Aroonsri Auesriwong, 2008

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาคาร

ภาคผนวก ค

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์

การสร้างชุดคำถามตามวัตถุประสงค์ ชุด A

หัวข้อ (Topic)	ผู้มีส่วนได้ส่วน เสีย (Stakeholders)	คำถามหลัก (Key Q)	คำถามตาม (Follow up)	เจาะลึก (Probe)

เครื่องมือสำหรับผู้วิจัยในการจัดเก็บข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์ การกำหนดรหัส (Coding)

เพื่อการวิเคราะห์ข้อมูล ชุด B

หัวข้อ	ข้อมูลดิบ	ตีความ
กำหนด Coding โดยการรวบรวมข้อมูล/ จัดหมวดหมู่ ทบทวนบันทึกภาคสนาม		
R- ทรัพยากรการท่องเที่ยวบ้านห้วยแร่	R1.1	- เลือกกลุ่มข้อมูลชุดเดียวกันจัดกลุ่ม - ดำเนินการตีความ
P- ศักยภาพของบ้านห้วยแร่ในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว	R1.2 P1.1 P1.2	
C-วิเคราะห์บริบทชุมชน	C1.1 C1.2	
I- การวางแผนและกำหนดตัวชี้วัด	I.1 I.2	
I- ด้านเศรษฐกิจ/โอกาสทางการตลาด	I I	
I- ด้านสิ่งแวดล้อม I- ด้านประสิทธิภาพ I- ด้านสังคม/วัฒนธรรม	I I I	

กรอบการออกแบบในการกำหนดการจัดเก็บข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์ ชุด C

ผู้มีส่วนได้ส่วน เสีย (Stakeholders)	ประเด็น (Issues)	หัวข้อ (Topic)	บุคคลสำคัญ (Key Persons)	วิธีการ (Method)
กลุ่มตัวอย่าง	ศึกษาทรัพยากร การท่องเที่ยว ศักยภาพของบ้าน ห้วยแร้ง	C1 C2	ผู้นำ หัวหน้ากลุ่ม	สัมภาษณ์ เวทีประชาคม ประชุมกลุ่มย่อย

มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

แนวทางกระบวนการขั้นตอนของการเรียบเรียงข้อมูลจากเครื่องมือ

ข้อมูลดิบโดยการนำข้อมูลมาเรียบเรียง จัดหมวดหมู่ และตีความแล้วเขียนเชิงพรรณนา/อภิปราย
กระบวนการจัดการข้อมูลโดยเริ่มต้นจาก

การรวบรวมข้อมูล → การจัดข้อมูลเชิงระบบ (Data) การสรุป – การวิเคราะห์ (Information)
การสังเคราะห์สุดท้ายการตัดสินใจในขั้นนี้เรียกว่าเป็นขั้นเกิดความรู้ (Knowledge)

สรุปกระบวนการการนำข้อมูลสู่การอภิปรายในกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ

1. กำหนดรหัสโดยพิจารณาข้อมูลที่ได้จากเครื่องมือ/เทคนิคที่นำมาใช้ในกระบวนการ
2. จัดหมวดหมู่ของรหัสโดยจำแนกจากข้อมูลที่แบ่งเป็นหมวดหมู่ซึ่งการนำเครื่องมือมาช่วยในการ
3. จำแนกข้อมูลขั้นต้น ทำให้เป็นการตรวจสอบข้อมูลได้
4. กำหนดหัวข้อ (Topic) ที่จำแนกไว้เป็นรหัส/หมวดหมู่กำหนดได้ในตารางเป็นชุด
5. การตีความโดยนำรหัสที่มีข้อมูลชุดเดียวกันมาเรียบเรียงในตารางตีความ
6. พรรณนาตามความเรียงจากการตีความ
7. นำสู่การอภิปราย

ตารางในการจัดเก็บข้อมูล ชุด D

หัวข้อ	ข้อมูลดิบ	ตีความ	พรรณนา	อภิปราย

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรราชนครินทร์

ตารางจำแนกข้อมูลและการจัดการเพื่อการตรวจสอบข้อมูล ชุด E

ข้อมูลดิบ Data	ข้อมูลเชิงระบบ Information	องค์ความรู้ Knowledge
การรวบรวม Collecting	สรุป Summarizing	สังเคราะห์ Synthesizing
จัดหมวดหมู่ Organizing	วิเคราะห์ Analyzing	การตัดสินใจ Decision making

มหาวิทยาลัยราชภัฏราชบุรี

ภาคผนวก ง

ภาพกิจกรรมกระบวนการดำเนินการวิจัย

ภาพกิจกรรมกระบวนการเขียนแผนที่หมู่บ้านในการสะท้อนคุณค่าฐานทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่

Handicraft

ภาพรวมแผนที่แสดง ฐานทรัพยากรตำบลห้วยแร้ง

Handcraft : Huay Rang River

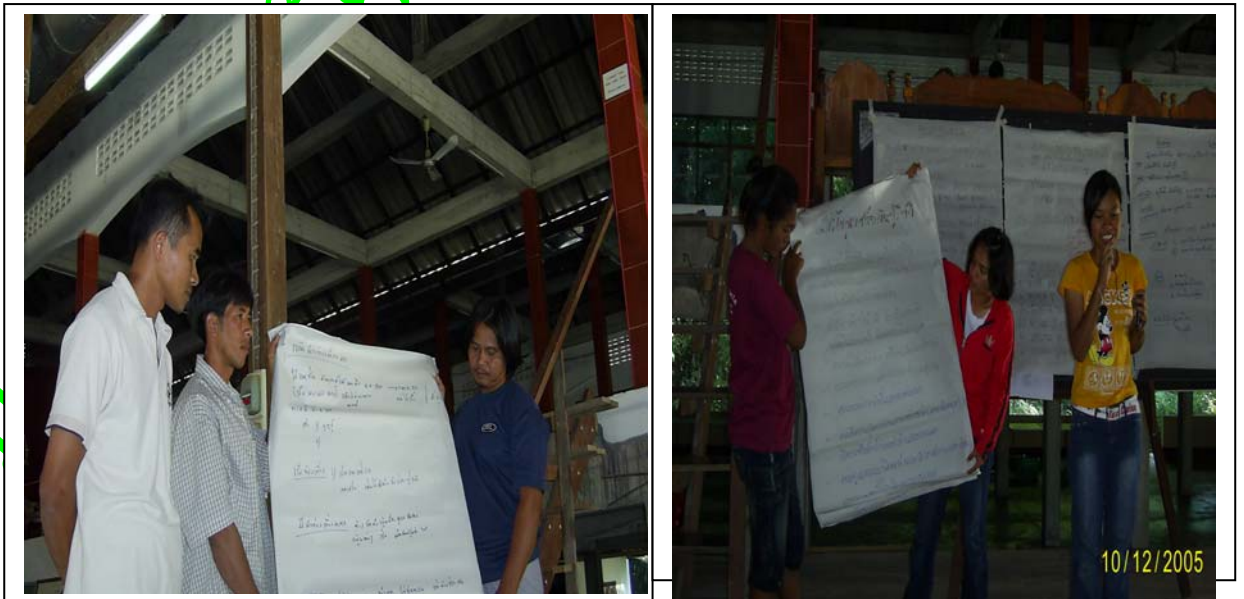
สำรวจพื้นที่ภาคสนามครั้งแรก

ภาพทิวจากที่ทอดตัวยาวขนานลำคลองห้วยแร้ง

การเปิดเวทีชาวบ้านในระยะเริ่มต้น

การระดมความคิดของชุมชนกลุ่มแกนนำและกลุ่มเยาวชน

ภาพคลองห้วยแร้งกับกลุ่มเรือผู้ใช้วิถีชีวิตอยู่กับลำคลอง ทำหน้าที่ต้อนรับผู้มาเยือน

แก่งหัวแตกคือชื่อแก่งคลองห้วยแร้ง : สายน้ำไหลกระแทกแก่งหินอย่างสวยงาม

ต้นครุฑอายุมากกว่า 200 ปี เรียงรายบริเวณพื้นที่แก่งสามชั้น

มหาวิทยาลัยราชภัฏ

ในยามดอกครุฑบานเดือนมีนาคม สว่างกลิ่นหอมทั่วทั้งคลอง

กิจกรรมของผู้มาเยือนแข่งขันงมเหยือกที่มีจำนวนมาก

คณะผู้มาเยือนร่วมประเพณีเพื่อพัฒนา

มหาวิทยาลัยราชภัฏ

ภาพสะท้อนการประเมินจากผู้มาเยือน โดยใช้เทคนิค PIC

ประชาชนที่ปรึกษาเข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการในการสรุปบทเรียนจากการวิจัย

มหาวิทยาลัย

กิจกรรมที่ปรึกษาติดตามประเมินภาคสนาม

ผู้ทรงคุณวุฒิร่วมประเมินติดตามเพื่อพัฒนา

มหาวิทยาลัยราชภัฏ

การวิจัยนำสู่การเปลี่ยนแปลงก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

โครงการพัฒนานวดบำบัด

โครงการฟื้นฟูวัฒนธรรมกลองยาว

กลุ่มแปรรูปสมุนไพรจากเปลือกมังคุด : วิสาหกิจชุมชนตำบลห้วยแร้ง

ฟื้นฟูวัฒนธรรมข้าวชาวห้วยแร้ง

ความร่วมมือกับองค์กรภาครัฐของการพัฒนา: ผู้ว่าราชการจังหวัดร่วมเกี่ยวข้าว

คณะกรรมการตัดสินการประกวดรางวัลชุมชนดีเด่นด้านการท่องเที่ยวประเพณีกระบวนการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน

รางวัลอันทรงเกียรติที่ชุมชนตำบลห้วยแร้งได้รับ

รางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทยปี2550 เพื่อเฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสมหามงคล
เฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา 5 ธันวาคม 2550 “ชุมชนดีเด่นทางด้านการท่องเที่ยว
จากเศรษฐกิจพอเพียงสู่การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน”

มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-ชื่อสกุล	นางอรุณศรี อื้อศรีวงศ์
วัน เดือน ปีเกิด	31 มกราคม 2500
สถานที่เกิด	204 หมู่ 1 ตำบลหัวทะเล อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา
ที่อยู่	125 หมู่ที่ 2 ซอยเทศบาล 7 ตำบลเนินทราย อำเภอเมือง จังหวัดตราด
ตำแหน่งปัจจุบัน	ปฏิบัติการสอน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี
สถานที่ทำงาน	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี
ประวัติการศึกษา	- ค.บ. (เอกภูมิศาสตร์) วิทยาลัยครูนครราชสีมา พ.ศ. 2521 - กศ.ม. (เอกภูมิศาสตร์) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร พ.ศ. 2534

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา